

Current Problems and Approaches in Social Work

ÖZGÜR ALTINDAĞ
OKTAY TATLICIOĞLU
YULIA KRYVENKO

CURRENT PROBLEMS AND APPROACHES IN SOCIAL WORK

**Edited By
Özgür Altındağ
Oktay Tatlıcioğlu
Yulia Kryvenko**

Current Problems and Approaches in Social Work

(Edited by: Özgür Altındağ, Oktay Tatlıcıoğlu, Yulia Kryvenko)

IJOPEC Publication Limited

CRN:10806608
615 7 Baltimore Wharf
London E14 9EY
United Kingdom

www.ijopec.co.uk

E-Mail: info@ijopoc.co.uk
Phone: (+44) 73 875 2361 (UK)
(+90) 488 217 4007 (Turkey)

Current Problems and Approaches in Social Work

First Edition, December 2019

IJOPEC Publication No: 2019/28

ISBN: 978-1-912503-91-9

No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, transmitted in any form or by any means electronically without author's permission. No responsibility is accepted for the accuracy of information contained in the text, illustrations or advertisements. The opinions expressed in these chapters are not necessarily those of the editors or publisher.

A catalogue record for this book is available from Nielsen Book Data,
British Library and Google Books.

The publishing responsibilities of the chapters in this book belong to the authors.

Printed in London.

Composer:

IJOPEC Art Design

Cover illustrators are from Pinclipart & Freepik

CONTENTS

LIST OF CONTRIBUTORS.....	5
INTRODUCTION.....	9
1. SOCIAL DIMENSION OF NEOLIBERAL TRANSFORMATION: EVALUATION FROM MICRO TO MACRO / NEOLİBERAL DÖNÜŞÜMÜN SOSYAL BOYUTU: MİKRODAN MAKROYA DEĞERLENDİRME.....	11
<i>Ertuğrul Hatipoğlu</i>	
2. IMMIGRANT COMMISSION IN THE OTTOMAN STATE IN THE CONTEXT OF THE HISTORY OF SOCIAL WORK / SOSYAL HİZMET TARİHİ BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE MUHACİR KOMİSYONLARI	27
<i>Hıdır Apak</i>	
3. THE ROLE OF MEDIA IN PUBLIC IMAGE OF SOCIAL WORK PROFESSION / SOSYAL HİZMET MESLEĞİNİN KAMUSAL İMAJINDA MEDYANIN ROLÜ.....	39
<i>Nurullah Çalış</i>	
4. AN ASSESSMENT OF THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (UNHCR) POLICIES IN THE CONTEXT OF RIGHT OF ASYLUM / SİĞİNMA HAKKININ KORUNMASI BAĞLAMINDA BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ (BMMYK) POLİTİKALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	51
<i>Oktay Tatlıcıoğlu</i>	
5. SPIRITUALITY IN CLINICAL SOCIAL WORK / KLİNİK SOSYAL HİZMETTE TİNSELLİK.....	65
<i>Oktay Tatlıcıoğlu, Adem Kılıç</i>	
6. THE NEED TO İMPROVE SOCIAL FUNCTIONALITY AND ADVOCACY ACTIVITIES WHEN WORKING DISADVANTAGE INDIVIDUALS AND MARGINALIZED GROUPS / DEZAVANTAJLI BİREYLERLE VE MARJİNALİZE OLMUŞ GRUPLARLA ÇALIŞIRKEN SOSYAL İŞLEVSELLİĞİ GELİŞTİRME İHTİYACI VE SAVUNUCULUK FAALİYETLERİ	73
<i>Tahir Emre GENCER</i>	
7. EMPOWERMENT BASED PRACTICE IN SOCIAL WORK / SOSYAL HİZMETTE GÜÇLENDİRME TEMELLİ UYGULAMA	85
<i>Özgür Altındağ</i>	
8. THE TIES BETWEEN SOCIAL WORK AND POSITIVE PSYCHOLOGY: HOW CAN INDIVIDUAL AND SOCIAL WELFARE SERVICES BE STRENGTHENED? / SOSYAL HİZMET VE POZİTİF PSİKOLOJİ ARASINDAKİ BAĞLAR: BİREYSEL VE TOPLUMSAL REFAH HİZMETLERİ NASIL GÜÇLENDİRİLEBİLİR?	101
<i>Buğra Yıldırım</i>	
9. CULTIVATION OF MINDFULNESS WITHIN SOCIAL WORK PRACTICES	111
<i>Sena ÖKSÜZ</i>	
10. ART-THERAPY WORK WITH CHILD VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE.....	125
<i>Yulia Kryvenko</i>	
11. USING METAPHOR IN DIVORCE STUDIES / BOŞANMA ÇALIŞMALARINDA METAFOR KULLANIMI.....	137
<i>Hatice Nuhoglu</i>	
12. SOCIAL WORK AND GROUP WORKS IN SUBSTANCE ADDICTION / MADDE BAĞIMLILIĞI SÜRECİNDE SOSYAL HİZMET VE GRUP ÇALIŞMALARI.....	149
<i>Semra Özkan</i>	

LIST OF CONTRIBUTORS

Editors

Özgür Altındağ

Özgür Altındağ graduated from Hacettepe University, Department of Social Work in 2004. In 2004, Hacettepe University Institute of Social Sciences Department of Social Work Master Program started in 2007, completed his master's thesis in the field of poverty. In 2005, he started to work as a Social Worker in Burdur Male Orphanage in SHCEK Burdur Provincial Directorate. In 2011, he started to work as a research assistant at Dicle University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Social Work. In the same year, he was appointed to Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Social Work to continue his doctoral studies. He completed his PhD in 2017 with his thesis on old age and received his doctorate. He is still working at Dicle University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Social Work.

Oktay Tatlıcıoğlu

Oktay Tatlıcıoğlu graduated from Hacettepe University, Department of Social Work in 2011. He is a research assistant doctor in the department of social work at Dicle University in Turkey. He continues his academic studies at Dicle University after his doctorate education and research assistant at Hacettepe University. He completed his PhD in 2019 with his thesis on well being of Syrian children. His academic interests are migration, social cohesion, asylum-seeker and refugee children, child welfare, human rights, creative drama, social policies.

Yulia Kryvenko

Yulia Kryvenko is an assistant professor of social work at Istanbul Sabahattin Zaim University, Istanbul, Turkey. In 2007, she obtained her B.A. in Sociology from National Aviation University, Kyiv, Ukraine. She received her M.S. in Social Work and Ph.D. in social philosophy from National Aviation University in 2008 and 2013 respectively. Since 2014, she has been working as assistant professor in the Social Work Department of Istanbul Sabahattin Zaim University. Her fields of research interests include art therapy, migration and intercultural marriages.

Authors

Adem Kılıç

Adem KILIÇ is a research assistant of Social Work Department at Bingöl University, Bingöl, Turkey. In 2011, he obtained B.A. in social work from Hacettepe University. He is still studying for PhD at Hacettepe University. Since 2014, he has been working as research assistant in the Social Work Department of Bingöl University. His fields of research interests include social policy, empowerment and internal displacement.

Buğra Yıldırım

Buğra Yıldırım, assistant professor is a full-time faculty member in the Department of Social Work at the Manisa Celal Bayar University, Turkey. He received his PhD in social work from Hacettepe University in 2017. His academic studies are usually about medical social work, social work education, pediatric asthma and caregive burden, biopsychosocial aspect of chronic illness, health policy, disease management, social work theory, industriyel social work, social innovation and social entrepreneurship in the future of social work. His major responsibilities are also interested in research, counselling, supervision, and practice in the health-care and occupational field of social work. Specifically, he conducts studies on improving social work education, and on developing, and implementing social work interventions to improve the psychosocial health and well-being of under-served populations with serious mental or chronic illnesses.

Ertuğrul Hatipoğlu

Ertuğrul Hatipoğlu is a Research Assistant at Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Social Work. Family therapy training is under supervision. He is continuing his Ph.D. thesis. Her fields of research interest include family welfare, child welfare, and social policy.

Hatice Nuhoglu

Hatice Nuhoglu is an Phd of social work. In 2011 she obtained her B.A. in social work from Hacettepe University. In 2019 she received her Phd in social work from Hacettepe University. Her research interests are divorce, family and marriage therapy, conflict resolution.

Hıdır Apak

Hıdır Apak is an assistant professor of social work at Bingol University, Bingol, Turkey. In 2012, he obtained her B.A. in social work from Hacettepe University. He received his M.S. in sociology from Mardin Artuklu University in 2014 and Ph.D. in social work from Yalova University in 2017 respectively. Since 2018, he has been working as assistant professor in the Social Work Department of Bingol University. His fields of research interests include migration and spirituality.

Nurullah Çalış

Nurullah Çalış is a research assistant (PhD) in Department of Social Work at Recep Tayyip Erdogan University in Turkey. He obtained his B.A. in social work from Hacettepe University (Ankara). He worked for Ministry of Internal Affairs as a social worker between 2011-2012. Then he worked for Hacettepe University as a research assistant in social work department for five years. He received his social work PhD (integrated) degree from Hacettepe University in 2019. He continues his academic studies at Recep Tayyip Erdogan University Social Work Department. His academic interests are adolescence, school social work, social work practices child welfare, social policies.

Semra Özkan

Semra ÖZKAN is an research assistant of Social Work Department at Firat University, Elazığ, Turkey. In 2003, she obtained her B.A. in social work from Hacettepe University. She received her M.S. in social work from Hacettepe University in 2016. She is still studying for PhD at Hacettepe University. Since 2015, she has been working as research assistant in the Social Work Department of Firat University. Her fields of research interests include monetary economics and financial institutions.

Sena Öksüz

Sena Öksüz is an assistant professor of Social Work at Istanbul Sabahattin Zaim University. She was born in 1986. After receiving her BA in American Culture and Literature Department at Kadir Has University, she obtained her Master degree in Social Work at Kennesaw State University, USA in 2011. Then she received her Ph.D in Social Work at Sabahattin Zaim University in 2018. Her research interests are clinical social work, mindfulness, social work education and substance abuse.

Tahir Emre GENCER

Tahir Emre GENCER is a research assistant doctor in the department of social work at Anadolu University in Turkey. He continues his academic studies at Anadolu University after his doctorate education and research assistant at Hacettepe University. His academic interests are migration, social cohesion, asylum-seeker and refugee children, child welfare, school social work, critical pedagogy, creative drama, psychotherapy, urbanization, research methods and techniques.

INTRODUCTION

International Conference on Current Debates in Social Sciences (CUDES) aims to encourage interdisciplinary studies in social sciences was started to organize by Farhang Morady at University of Westminster (United Kingdom) under the collaboration of Kocaeli University (Turkey) and Silesian University in Opava (Czech Republic) in 2010. CUDES 2019 is organized by Altınbaş University (Turkey), University of Belgrade (Serbia), Batman University (Turkey), VUZF University (Bulgaria) and Near East University (Cyprus) and supported by IJOPEC Publication and University of Westminster (United Kingdom) and will be held on 3-5 December 2019 in İstanbul.

One of the themes of the CUDES congress was social work. Social work is a professional profession and science since the 1800s, when it emerged in America and Europe. It aims to make the clients self-sufficient, providing support to individuals, groups and families who cannot solve their problems and need support.

The definition of social work agreed upon by the International Association of Schools of Social Work (IASSW) and the International Federation of Social Workers (IFSW) is as follows; Social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and the empowerment and liberation of people. Principles of social justice, human rights, collective responsibility and respect for diversities are central to social work. Underpinned by theories of social work, social sciences, humanities and indigenous knowledge, social work engages people and structures to address life challenges and enhance wellbeing. The above definition may be amplified at national and/or regional levels (IFSW, 2014).

As it can be understood from the definition, social work carries out multi-dimensional studies with many different client groups. In social work practices, individual, group and community-scale studies are conducted with very different client groups, and support is provided from other disciplines when necessary.

There are five basic elements of the social work profession, they are information base and value system, society, service institution, client and social worker (Kut, 1988). These five elements form the framework of the social work profession.

To express the purpose of social work, the main purpose of social work is to meet human needs and develop human potential. One of the main goals of social service is to work with individuals in order to make them active, to bring them to the best point that can be achieved personally and socially, and to work to improve social justice in the name of social change and development (AASW, 2010).

Looking at the developments in the last 30 years, the social service profession faces many local and international social problems such as global warming, wars, internal conflicts, natural disasters, migrations, economic crises, developments in science and technology, and divorce and increase in criminality rates. Social service practitioners should take an international approach to social problems and respect local knowledge and cultural sensitivity. The need for developing new theories and innovative and practice and research forms, innovative educational models and efforts to influence local, national and global policy makers in the face of changing social problems is increasing day by day.

In this context, the topics covered in 12 chapters are as follows; social dimension of neoliberal transformation: evaluation from micro to macro neoliberal, immigrant commission in the ottoman state in the context of the history of social work, the role of media in public image of social work profession, an assessment of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) policies in the context of right of asylum, spirituality in clinical social work, the need to improve social functionality and advocacy activities when working disadvantage individuals and marginalized groups, empowerment based practice in social work, the ties between social work and positive psychology: how can individual and social welfare services be strengthened?, cultivation of mindfulness within social work practices, art-therapy work with child victims of domestic violence, using metaphor in divorce studies and social work and group works in substance addiction.

In this comprehensive study, which deals with many different contexts, it has tried to make original contributions to the theoretician and practice of social work. It is thought to make a significant contribution to the literature of social work.

Wishing to be useful to social workers and academics.

Özgür Altındağ, Oktay Tatlıcıoğlu, Yulia Kryvenko

References

- Australian Association of Social Workers. (2010). Code of Ethics. 15 Aralık 2019 tarihinde <https://www.aasw.asn.au/practitioner-resources/code-of-ethics> adresinden alınmıştır.
- Internatinal Fedaration of Social Workers. (2014). Global Definition of the Social Work Profession. 14 Aralık 2019 tarihinde <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> adresinden alınmıştır.
- Kut, Sema. (1988). Sosyal Hizmet Mesleği- Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri. Ankara.

1

SOCIAL DIMENSION OF NEOLIBERAL TRANSFORMATION: EVALUATION FROM MICRO TO MACRO / NEOLİBERAL DÖNÜŞÜMÜN SOSYAL BOYUTU: MİKRODAN MAKROYA DEĞERLENDİRME

Ertuğrul Hatipoğlu¹

Abstract

Neoliberal policies, the dominant approach in the world, have led to a major transformation for nearly 40 years. Starting from the individual, this transformation shapes the family and social policies. Neoliberal approaches are a process that ensures the existence and consumption of individuals, disrupts the notions of time and space, and is in conflict with the traditional and fixed. The key concepts of the neoliberal world are consumption, insecurity, uncertainty, fluidity, and deregulation. In this analysis, the changes that occur in the life of the client group of the social service in an individual sense in micro dimension will be discussed. Another dimension of the micro-scale is the situation of the professionals who try to implement social work in the discussions of ets managerial lik. Another area to analyze the change is the mezzo-size family. The family appears to have suffered severe injuries in the face of neoliberal-conservative policies cooperation. Family, parental crises, applied family policies and social welfare policies in terms of decreasing, the pain of being alone will be examined. Finally, in the field of social policy, macro practices will be handled within the framework of a state understanding that transfers its duties to the market or family whenever possible.

Keywords: *Social work, neoliberalism, fluidity.*

1. Giriş

Sosyal hizmet insan ve sorunları ile ilgilenen bir meslektir. Olguları ve olayları mikro, mezzo ve makro boyutları ile ele almaktadır. Sosyal hizmetin evrensel ölçekte ayırt edici bir özelliği, herhangi bir psikososyal soruna ya da olguya sistemik ve çok ölçekli bakmasıdır. Dolayısıyla, her müdahale, birey, aile, grup, örgüt ve toplum ölçeklerinde çeşitli çabaları gerektirir. Burada amacımız insan eylemlerini geniş çaplı oluşumların öğeleri olarak görmek amacıyla sosyolojik bir analize çabalamaktır. Bu analizi gerçekleştirirken herkesin, özellikle meslek elemanlarının günlük hayatlarında zaten yaşadıkları deneyimlerden faydalanacağız. Ancak Bauman'ın (2018) ifade ettiği gibi günlük rutinler içerisinde dolan insan, olup bitenlerin anlamları üzerine pek düşünmez, bireysel olandaki sosyal olanı, tikel olandaki genel olanı görmeye fırsat bulamaz. Buradan hareketle bu çalışma neoliberal ideolojinin bireyi, aileyi ve sosyal politikaları nasıl dönüştürdüğüne ilişkin sosyolojik bir analiz olarak incelenmelidir. Çeşitli sosyal sorunlar yaşayan bireylere mesleki müdahale gerçekleştirirken, sorunların toplumsal ve ideolojik temelleri gözden kaçabilir. Bu çalışma tam da buradan hareketle bireyin ve çevresinin üzerine bir inceleme olduğu için meslek elemanlarının müracaatçı ile olan ilişkilerine katkı sunacağını, çeşitli sosyal sorunlardan muzdarip müracaatçıların

¹ Hacettepe University, ertugrulhatipoglu@hacettepe.edu.tr

değişen dünyadaki yeri ve ilişkilerini anlamamız açısından faydalı olacağını düşünüyoruz. Böylece sosyal sorunlara ve müracaatçının dünyasına ilişkin, Paulo Freire'nin (2010) üzerinde durduğu "bilinç artırma" kavramıyla bağlantılı olarak, olgulara ilişkin bireysel ve yapısal farkındalığın artırılmasına hizmet edecektir. Bu değerlendirmede, insan ve onun ilişkilerindeki suni, değişken, akışkan yapısı mikro boyutta incelenirken, aile ilişkileri ve Türkiye'de aile kurumuna dair analizler mezo boyutta yer alacaktır. Makro ölçekte ise yaşamları doğrudan etkileyen eğitim, sağlık ve sosyal bakım gibi temel politikaların neoliberal dönüşümü ve bireyin bunlarla olan ilişkisi incelenmiştir.

2. Neoliberalizmin Sosyal Hizmete Yansımaları

Sosyal hizmet, sosyal sorunlara müdahale ederken, birey, aile ve sosyal çevrede olumlu değişim yaratmaya odaklanmaktadır. Değişimin hayata geçirebilmesi öncelikle sistemde değiştirilmesi gereken noktaları tespit etmekle başlar. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının günümüz küresel, neoliberal ve postmodern dünyasında müracaatçılarının içinde bulunduğu durumu analiz edebilmesi, uygun müdahaleyi planlaması ve aksiyona geçirmesi için vazgeçilmez noktadadır.

Küreselleşme süreci ile sermayenin serbest dolaşımı ülkeleri dünyaya daha fazla entegre olmaya zorlamaktadır. Bu entegrasyonun getirisi uluslararası sermayenin ülkelere çekilmesi olurken; sermaye, sosyal refah araçlarının ve haklarının sınırlandırılması ön koşulunu ileri sürmektedir. Bugün sosyal hizmet Thompson'ın (2009) iki ateş arasında kalma metaforunda belirttiği kurumsal yapı ve müracaatçıların yararı boyutlarına bir yeni boyut olarak uluslararası sermayenin taleplerini sağlamak da eklenmiştir. Sermayenin daha fazla kar elde etme güdüsü ile maliyetlerini minimize etme isteği, çalışanların ve hizmet alanların haklarında kısıma neden olmaktadır. Staning'in (2014) "çindistan" olarak ifade ettiği, Çin ve Hindistandaki istihdam modeli olan, insan onuru ve evrensel değerlerden uzak çalışma biçimleri, esnekleşme adı altında tüm dünyadaki sosyal güvenlik unsurlarında kendini hissettirmektedir. Bugün sermaye gittiği ülkede daha az vergi vermek, daha az işçi hakları ve daha az sosyal koruma beklemektedir. Sosyal hizmet sunumu bugün sosyal korumanın minimizasyonu ile evrensel insan hakları bağlamında müracaatçıların yararının savunulması arasında ikircikli bir durumda gerçekleşmektedir.

Neoliberal politikaların bir uzantısı haline gelen işletmeciliğe dayanan yönetsellik, sosyal hizmet yönetimini de bir işletme mantığı ile nicelik ve verimlilik esasına göre dönüşmeye zorlamaktadır (Topcuoğlu ve Akbaş, 2009). Mesleki özerklik geri plana atılırken, personel azaltma, bütçe planlaması, etkililik gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Sosyal hizmet eğitiminde ise eleştirel yeteneklerden daha çok bürokratik işlerin yürütülmesi önem kazanmaktadır. Sosyal değişime yönelik girişimler azalırken bürokrasinin verdiği sınırlar içerisinde sosyal kontrol sağlama ve makbul insan yaratma telkinleri uzmanları baskılamaktadır. Diğer taraftan, yönetsellik çabaları devlet ile halk arasındaki toplumsal sözleşme yıpranarak, devlet sorumluluklarını piyasaya terk etmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarından beklenen bu yeni hedefler ve sağlanan çalışma koşulları müracaatçıları belirli kriterleri sağlamış hizmet kullanıcıya ya da müşteriye dönüştürürken, hak temelli hizmet sunumuna engel olmaktadır (Sapmaz, 2016).

Neoliberal politikaların sosyal hizmete etkisi sahadaki sorunlarla sınırlı kalmamış, mesleğin özerkliğine vurulan darbe, profesyonellikten bürokrasi takipçilerine yöneldiği için, sosyal hizmet eğitimi de bundan nasibini almıştır. 2002 yılında sadece iki olan sosyal hizmet bölümlerinin sayısı 2016 yılında 90'a çıkmıştır. Elbette sosyal hizmet eğitiminin büyümeye ve yaygınlaşmaya ihtiyacı vardır, ancak bunun veri tabanlı, kanıta dayalı ihtiyaçlar sonucunda, uluslararası nitelikler ışığında sistematik olması gerekirdi (Alptekin, Topuz, ve Zengin, 2017). Profesyonel bilgi, beceri ve değer temellerinin kazanımının sağlanması bir amaç olmaktan çıkarak, çok sayıda bölüm hem vakıf hem de devlet üniversitelerinde sosyal hizmet eğitimi bulunmayan akademisyenler tarafından açılmaya başlanmıştır.

Akademik kadrosunda neredeyse hiç sosyal hizmet uzmanı olmayan bölümlerden öğrenci mezun etmek, neoliberal eğitimin beklentilerine uygun şekilde nitelik değil, niceliği önceleyen anlayışın tezahürüdür.

Sosyal hizmetin piyasalaşmasının diğer boyutu ise müracaatçılardır. Öncelikle sosyal hizmetin mikro boyutta uygulama ölçeğinde yer alan bireylerin dönüşümü ele alınmıştır.

3. Sosyal Hizmet Müracaatçılarının Durumu

Neoliberalizm sadece bir ekonomi politiği ve mali bir krizler ile yok olup gidecek bir ideoloji değildir. Söz konusu olan bunların hepsinde öte yaşama, hissetme, düşünme, ilişki kurma biçimi olarak varoluş şekli ve hayat normudur (Dardot ve Laval, 2012). Bu yeni düzenin temel noktaları belirsiz, güvencesiz, güvenliksiz, ilişkilerin dağınık ve sığ olmasıdır. Neoliberal sistemin talep ettiği insan türü; “hiper modern”, “belirsiz”, “esnek”, “geçici”, “akışkan”, “ağırlıksız” özelliklerini barındıran basitçe neo-özne’dir (Dardot ve Laval, 2012, s. 361).

Bauman’a göre günümüzde değişim o kadar hızlanmıştır ki, insan bu hız içerisinde kendi sınırlarını kaybederek gittikçe sıvılaşmış ve akışkanlaşmıştır. İnsan günümüzde, eskinin “katı” ve belirgin dayanışma yapılarını terk ederek, sürekli değişen, esneklenen ve muğlak bir yapı içerisinde yaşamını devam ettirmektedir. Bauman, bu akışkanlığı geleneksel yapılardan tutun da, aile ilişkilerine ve yeme içme alışkanlıklarına kadar her boyutta görülebileceğini ifade etmektedir (Bauman, 2017).

Akışkan modernite içerisinde insan bir tüketim mekanizması olarak yerini alır. Bu yeni kutsal sorumluluğu ona içkin değildir, toplum tarafından yerleştirilmektedir. Bauman, günümüz dünyasının tüketici bireyini şu şekilde tanımlamaktadır: “tüketicinin sefaleti, seçeneklerin azlığından değil, gereğinden fazla oluşundandır. ‘Seçeneklerimi en iyi şekilde kullandım mı?’ sorusu, tüketicinin kafasındaki en rahatsız edici, gece uykusuz bırakan sorudur.” (2017, s. 104). Bireyler artık sahip olduklarından çok, sahip olamadıklarını düşünmektedir. Yapmış olduğu seçimlerde, “diğerini alsaydım keşke” sözü hep var olacaktır. Ancak bu diğerleri hiç sona ermeyecektir. Sürekli alınamayan bir diğer seçenek vardır ve her zaman var olacaktır. Bu tatminsiz tüketim modeli neoliberal kuramın odak noktasında olan bireyin özgürlüğünün de nasıl yozlaştığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Bireyselleşmenin en üst safhada olduğu dünyada Bauman, ilişkileri iki ucu keskin kılıca benzetmektedir. Güzel düşlerin, kâbusa ne zaman dönüşüp dönüşmeyeceği belli değildir. Akışkan bir modern yaşamda ilişkiler, en yaygın müphemlikten tezahürdür (2012, s. 9). Bu bağlamda ilişkilerde de belirsizlik ve güvensizlik hakimdir. İlişkilerin sunileşmesi toplumsal empatiyi de zayıflatmaktadır. İnsanların birbirini tanıdığı, düzenli olarak ilişki kurduğu küçük ve istikrarlı topluluklarda empati kurulması daha muhtemelken (De Waal, 2014) neoliberal düzende birey, başkalarıyla empati kurmak yerine rekabet ilişkisi kurmak zorunda kalmıştır. Karşılıklı ilişkinin yok olmaya yüz tutması ile bireycilik ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan bireyi toplumsal yaşam içerisinde tutan birçok mekanizma ise artık tarih olmuştur. Tüm bunlar sonucunda birey kendini baskılanmış hissetmektedir, bunun sonucu olarak gerginlik ve şiddet olayları artmaktadır.

Akışkanlık, bireyin mekan ile bağlantısını koparmıştır. Çağdaş bireyden beklenen bir mekana bağlı olarak ilişkiler kurmak yerine sürekli devam eden bir “hareketlilik” (Dardot ve Laval, 2012, s. 399). Seyahat bir tüketim davranışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunda etkili olan unsurların başında en popüler tüketim malzemelerinden youtube videolarında karşılaşıyoruz. En popüler videolar arasında tek başına seyahat eden, farklı kültürleri tanıtan kişiler giderek artmaktadır. Yeni insan formunda insanı var eden anne, baba, kardeş ya da arkadaşlık gibi

unsurlar taşınması gereken ağırlık olarak görülmekte ve “kimseye herhangi bir şey borçlu olmayan” bireyin başarısı ödüllendirilmektedir. Buna uygun olarak, insanların sosyal ve duygusal ilişkilerine (ağırlıklarına) dair malzeme bu ürünlerde bulunmamaktadır. Hâlbuki kimseye borcu olmama ideolojisi karşılıklılığı yıkmakta ve toplumsallığı parçalamaktadır.

Bauman, günümüz dünyasında insanların durumunu şöyle aktarmaktadır: “Kampingler, bir karavanı olan ve konaklama ücretini karşılayacak parası olan herkese açıktır. Yolcular gelir, yolcular gider. ...Bütün sürüler kamping yöneticilerinden, kendilerini rahat bırakmalarından ve ortalıkta fazla dolaşmamalarından fazla bir şey istemezler ama bu onlar için çok önemlidir. ...Madem para ödüyorlar istekleri olacaktır. ...Karavan sahipleri paranın karşılığını alamadıklarını veya vaatlerin tutulmadığını düşünürlerse şikayet edebilir ve paranın iadesini talep edebilirler, fakat hiçbirinin aklına kamping işletmesinin felsefesini sorgulamak ve bir çözüm yolu bulmaya çalışmak gelmediği gibi kimse yönetimi üstlenmek istemez. En fazla, bir daha oraya girmemeye ve orayı kimseye tavsiye etmemeye karar verirler. Zamanı gelip oradan ayrıldıklarında kamp yeri onlar gelmeden önceki haline döner; giden gitmiştir; yeni gelecek kampçılar beklemektedir.” (2017, 52-53). Bauman’ın vermiş olduğu kamping örneğinden anlaşılmaktadır ki, artık herkes tüketici tarzı eleştiri yapmaktadır. Üretici tarzda eleştiri yapmak akışkan modernite ile sona ermiştir (Kaya, 2019). Tüketici tarzı eleştiri, müracaatçıların güçlenmelerini sağlamak, yaşadıkları sorunların sosyo politik düzlemle olan ilişkilerini kurmasını zorlaştıracaktır.

Günümüzde kendi kırılganlıklarını, daha kırılgan gruplar üzerinden telafi etmeye çalışan bir toplum yapısı ile karşı karşıyayız. Örneğin sığınmacılar; Türkiye’nin yoğun sığınmacı kabulünden sonra yerel halkta başlayan memnuniyetsizlikler, salt bir mülteci düşmanlığı olarak değil, sıvılaştırılmış modern dünyanın yarattığı kaygı, belirsizlik ve güvencesizliğin dışavurumu olarak okunmalıdır. Yukarıda bahsedilen tüketici tipi eleştiri, burada yine kendisini göstermektedir. Dünyadaki insan hakkı ihlallerini, savaş, zulüm, yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği gibi politikalara tepki göstermektense, ya da ülkenin içerisinde bulunduğu istihdam politikaları, sosyal refah hizmetlerinin sunumunu tartışmaya açmaktansa, göçmen nüfusa karşı yapılan düşmanlık ya da memnuniyetsizlik tam da tüketici tipi eleştirinin bir sonucudur ve daha kolaydır. “Göçmenler işlerimizi alıyor” tepkilerini de bunun örneği olarak görebiliriz. Bauman’ın (2002b, s. 84) söylediği gibi, akışkan dünyada “kar elde etmek için seyahat etmek teşvik edilirken, hayatta kalmak için seyahat etmek kınanmaktadır.”

Günümüz insanının kimlikle ilgili belirsizlikleri vardır. Günümüz kuşağından öncekiler, belirli mesleklerde doğrusal bir kariyer elde ederlerdi. Mesleği, kişinin kimlik oluşmasında temel bir noktaydı. Bugün insanlar bir meslek elde etseler bile bunun geçici ve güvencesiz olması ile karşı karşıyadır. Kendisini sürekli geliştirme, yeni sınavlara hazırlanması ve yeni beceriler elde etme yarışından hiç geride kalmaması gerekiyor. Öğrenciler ikinci hatta üçüncü fakültelerini bitirseler bile bir kimliğe sahip olamıyorlar. Geleneksel gelişim kuramlarının aksine bugünün insanı çocuklukla yetişkinlik arasında bir ara dönemde “beliren yetişkinlik” olarak ifade edilen yalıtılmışlık ve belirsizlik özellikleriyle ön plana çıkan dönemde kendisine sabit limanlar aramaktadır (Atak ve Çok, 2010; Doğan ve Cebioğlu, 2011). Sennett (2010) kolej mezunu bir Amerika’nının ortalama 11 iş ve aynı şekilde 3 kez becerilerini değiştirdiğini ifade etmektedir ve böyle bir dünyada kişilerin sağlıklı sosyal ilişkiler kurması, en temel ihtiyaçlarından olan güvenliklerini sağlama zor görünmektedir.

Böyle bir sosyal bağlam içerisinde meslek elemanlarının uygulamaları da zayıflayan ilişkiler, sabit sosyal dayanışmanın ortadan kalmış olması ve karşılıklılığın azalması ile zora girmektedir. Yüzeyselleşen ilişkiler, bireyin sorunları ile baş edebilmesinde yalnız kalmalarına neden olmakta, meslek elemanlarının müdahalelerini güçleştirmektedir.

4. Neoliberal Dünyada Aile

“Lacan’nın belirttiği gibi kapitalist söylem her şeyi tüketiyorsa, aynı zamanda Marx’ın Manifesto’da belirttiği gibi çok sayıda kurumsal ve sembolik biçimi de tüketir. Bunların hepsini ortadan kaldırmak için değil, yerlerine birlikte var oldukları başka şeyleri, şirket ve piyasaları koymak için bunu yapar” (Dardot ve Laval, 2012, s. 402). Kapitalist ideoloji bugün aileyi de değiştirmekte yerine yeni aile tipini koymaktadır.

Günümüz ailesini incelerken öncelikle evlilik ilişkilerine bakmak gerekmektedir. Elliott ve Lemert (2011) günümüz evliliğinin nasıl değiştiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Kısa süre önce evlilik “ölüm bizi ayırana kadar” kutsal bir birliktelik olarak görülüyordu...Bugün evlilik, birçok insan için bir çeşit dönemsel anlaşmaya -vazgeçilebilir bir şeye dönüştü...Burada önemli olan şeyin değişimin beslediği belirsizlik hissi olduğunu düşünüyoruz. Bugün yapılan evlilikler geçmiştekinden daha farklı, boşanma olasılığı evlenme niyetinde olan herkes tarafından göz önünde bulundurulmuş bir “faktör” haline geldi (Elliott ve Lemert, 2011, ss. 33-34)

Amerika’da yapılan araştırmalarda göstermektedir ki neoliberal nesil kendinden önceki nesle göre iki kat fazla boşanma oranlarına sahiptir (Esping-Andersen, 2009). Ailenin kentleşme ve modernleşme hareketi ile çekirdek hale gelen formu, neoliberal dünyada tek ebeveynli aileleri üretmektedir (Kul Parlak, 2016). Son 20 yılda Türkiye’deki ortalama hanehalkı büyüklüğü 4,5 kişiden 3,5 kişiye düşerken, hanelerin %9’u ise tek kişiliktir (Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2019). Evliliklerin akışkanlaştığını, Türkiye İstatistik Kurumunun “Aile Yapısı Araştırması” (2016) sonuçlarından da görüyoruz. 2001 yılına göre kıyaslandığında boşanma oranları %71,92 seviyesinde artmıştır ve boşanma oranlarının en fazla ilk 5 yılda olduğunu görmektedir (TÜİK, 2019). Metalaşan ve boşanma ile sonuçlanan evlilikler, bir tüketim nesnesi olarak ortalama ömrü oldukça kısadır.

Aile incelenirken diğer önemli bir konu ebeveynliktir. Günümüz dünyasında ebeveynlik korku kültürü sayesinde piyasa araçlarının temel tüketicisi konumuna yani “paranoyak anne babalığa” dönüşmüştür (Furedi, 2013). Medyada paylaşılan korkutucu hikayeler, uzmanların çocuk yetiştirme konusundaki çelişen ifadeleri anne ve babaların yoğun güvensizlik duygusunu güçlendirirken, onlarda dayanılmaz bir gerginlik yaratmaktadır. Günümüzde John Bowlby’nin Bağlanma, Erik Erikson’nun Psikososyal Gelişim Teorisi bebeklik döneminde ebeveynlerin yapacakları hataların, çocuklarda geri dönülmez hasarlara yol açacağı şeklinde yorumlanmakta ve ebeveynleri baskı altına almaktadır. Ayrıca toplumda artan güvensizlik ile çocuklar sadece anne babalarının değil toplumun tamamının beklediği davranışları yetişkinler tarafından öğretilmesine imkan sağlayan yetişkin dayanışması da zayıflamıştır. Bugün yetişkinler yolda gördükleri çocukların yardım ihtiyacına bile istismar suçlaması ile karşılaşmaktan korktukları için ihtiyatlı davranmaktadır.

Geleneksel ebeveynlik kuşaktan kuşağa aktarılan ve öğrenilen bir deneyim iken, anne-babalar bugün “süper çocuk” yetiştirme yarışı içerisinde kafaları karışmış vaziyettedir. Sosyal medyada “süper anne” fenomenleri, henüz sekiz aylıkken başlayan zeka paketleri ve birçok değişken arasında seçilmesi gereken kolejer arasında anne babalar gerilim yaşamaktadır. Teknolojinin sunduğu imkanlar her ne kadar düşük sosyoekonomik sınıftaki ebeveynler için bir fırsat olarak görülse de, kaynakların sınırlılığı ailelerde geri kalmışlık hissi yaratmaktadır. Ayrıca teknolojinin fırsatları bilgiye hızlı erişime imkan sağlarken, anne babaların bilgileri zamanı ve yeri geldiğinde vermelerini sağlayarak oluşturdukları geleneksel çocuk-ebeveyn sınırını da yok etmiş durumdadır.

Aile konusu tartışılırken bir diğer önemli nokta kadınların yaşadığı sorunlardır. Geleneksel aile yapısı içerisinde kas gücüne dayalı üretimde, kadın hem ekonomik üretimin bir ortağı hem de geleneksel “annelik” rolü gereği sözü dinlenen, model ve rehber olardı. Özellikle kırsaldan kente göç ile kadın ile erkeğin rekabet gücü teorik olarak eşitlenmiş, kadın çalışma hayatına girerken, erkek “erkeklik krizi” ile karşı karşıya kalmıştır. Kadın kaybettiği annelik cephesini ve pazarlık gücünü yeniden kazanmanın peşinde “iyi anne” olma uğruna bitmek bilmeyen “annelik eğitimlerinde” aramaktadır.

Erkeklerin durumu ise kadınlardan çokta iyi görünmemektedir. Değişen üretim yapısı içerisinde erkeklik krizi yaşarken, diğer taraftan geleneksel rolünü de kaybetmektedir. Önceki kuşakların çocukları babaları ile hem baba-çocuk ilişkisi kurarken, aynı zamanda bir usta çıkar ilişkisi de yürütmekteydi. Babalar becerilerini, zanaatlarını, tecrübelerini çocuklarına aktararak onlara hayatta kalma becerisi sunarlardı. “Yeni Baba” artık piyasadaki son eğilimden haberdar olmadığı, ayak uyduramadığı için, ya da yeterince para kazanamadığından dolayı genellikle benimsenmeyen bir yabancından başkası değildir (Dardot ve Laval, 2012, s. 403). Bugün çocukların babalarının yaptığı meslekleri yapması çok düşük ihtimal. Meslek kavramının ve devamlı bir işte çalışmanın akışkan dünyada imkansız olması, babaların “hayatı öğreten” konumlarını da ezip geçmiştir.

Neoliberal anlayış, bir yandan deregülasyonu olmazsa olmaz bir ön şart olarak sunmakta ve devletin sosyal görevlerini minimum etmeye çalışırken bir yanda da geleneksel aileyi kullanmaktan çekinmemektedir. Bu aşamada yarı muhafazakâr politikaları alan neoliberal yaklaşım, bakım yükünü kadına yüklemektedir. Devlete bağlı kreşlerin kapatılması ve sonucunda özel kreşlerin açılması neoliberal ilkelerin ürünü iken, torununa bakan büyük ebeveynlere ücret verilmesi muhafazakar politikaların ürünüdür ve büyük ebeveynin yaşam kalitelerine olumsuz etki ederken, psikososyal sorunlara neden olmaktadır (Çifci ve Tören, 2019).

Neoliberal hakimiyet ile ailenin dönüşümü açıktır. Bir uygulama odağı olarak aile, geçmişte olduğu gibi sadece yoksulluk, çocuk ihmali ve istismarı gibi daha çok alt sosyoekonomik sınıflarda görülen sorunlarla karşımıza çıkmamaktadır. Yeni aile, bu sorunların yanında değişimden kaynaklanan gerilimleri sorunsallaştırarak orta sınıf grupların da sosyal hizmetlere ihtiyaç duyduğunu bize göstermektedir. Bu nedenle geleneksel olarak gerçekleştirilen sosyal ekonomik seviyesi düşük müracaatçı gruplarına yapılan uygulamaların yanı sıra, aile terapisi, çocuk ve ergen sorunlarına yönelik müdahaleyi de kapsayacak şekilde geliştirmemiz gerekmektedir.

5. Neoliberalizmin Sosyal Politikalara Yansımaları

Bu başlık altında neoliberalizmin sosyal politikalar yansımaları öncelikle sosyal bakım hizmetlerinin sunum yönünde yarattığı dönüşüm ele alınacak, ardından eğitim ve sağlık gibi bireyleri yakından ilgilendiren makro uygulamalara değinilecektir.

Neoliberal dönüşümün makro boyuttaki etkilerini sosyal hizmet bakışıyla incelediğimizde konuların sosyal haklar ve politikalar ekseninde olması kaçınılmazdır. Sosyal refah devletinde toplumun dezavantajlı kesimlerinin desteklenmesini üstlenen mekanizma, neoliberal dünyada bu sorumluluklarını piyasaya ve aileye devretmektedir. Bunun araçları olarak özel teşebbüslerin teşvik edilmesi ve sosyal refah hizmeti sunmak yerine transfer ödemesine dönüşmesini görebiliriz (Atasü Topçuoğlu, 2013).

Neoliberal dönüşümü Koray (2005), “baba devletten seyirciliğe” doğru yaşanan bir dönüşüm olarak ifade etmektedir. Devlet, bu süreçte koruyuculuktan ve dengeleyici rolünden feragat ederek, seyirci denebilecek bir role kavurmuştur.

Neoliberal yaklaşım sosyal bakım hizmetlerinde de kendisini gösteriyor, devletin kendisini geri çektiği ve “güçlü aile, güçlü toplum” söylemini vurguladığını görüyoruz. Böylece bakım hizmetini aile üzerinden sunma yoluna gitmektedir (Yazıcı, 2012). Literatürde sosyal bakım, duygusal emek ve mor ekonomi olarak ifade edilmektedir. Çünkü bakıma gereksinim duyanların sadece fiziksel ihtiyaçları değil, aynı zamanda bakım verilene şefkat duyulması, empati kurulması ve sabrı gerektirdiği için kadınların yoğunlukta olduğunu gördüğümüz bir alandır. Bu özellikler kadınların doğal özellikleri varsayıldığından erkekler tarafından daha az tercih edilmekte ve daha ucuz olmaktadır (Özkaplan, 2009). Neoliberal yaklaşımların bakım hizmetlerinden dönüşüme neden olduğu bir diğer okul öncesi eğitim ve erken dönem kurumsal bakım hizmetleridir.

Türkiye’de okul öncesi eğitim istatistiklerine bakıldığında, 2018-2019 Öğretim Yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onay verilen resmi anaokulu ve ana sınıflarında toplam 1,308,139 çocuk okul öncesi eğitime devam ederken, Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı ve özel kuruluşlarda okul öncesi eğitim alan 258,674 çocuk bulunmaktadır. Ancak buna karşın okul öncesi hizmet gereksinimi olan yaş gurubunda, 0-4 yaş grubu 6,534,944 çocuk varken, 5-9 yaş arası 6.381,043 çocuk olduğu tahmin edilmektedir. Verilen hizmetlerin, potansiyel talep ile arasındaki fark oldukça fazladır.

Benzer durum doğum izninin yetersiz olması göstermesi açısından dikkat çekicidir. Annelere doğumdan sonra verilen 16 haftalık ücretli izin dışında, 24 aya kadar ücretsiz izin alabilmektedirler. Anne ücretsiz doğum izni kullanmış olsa bile, okul öncesi eğitime başlaması için arada uzun bir süre bulunmaktadır. Bu sürede aileler ne yapmaktadır? Bir kısmı çalışma hayatını terk ederken, bir kısmı informal kaynaklardan büyük ebeveynen ya da yakın akrabalarından yardım almaktadır. Büyük ebeveynlerden alınan bu destek kurumsal bakım hizmetlerinin yapılandırılmamış olmasından kaynaklanmaktadır (Özaydın, 2013). Öte yandan özel kuruluşlardan hizmet alınması bir alternatif olabilirken, en yoksul grupta anaokulu, anasınıfı ya da kreşe devam durumu %18,2 seviyesinde olması, bunun da ulaşılabilir bir araç olmadığını göstermektedir (AÇEV, 2017).

2015 yılında Dünya Bankası tarafında yapılan, Türkiye’deki çocuk bakım hizmetlerini değerlendiren çalışmada, 0-2 yaş gurubu için çocuk bakım hizmetlerinin kapasitesi ve sunumunda ciddi açıklar olduğu ifade edilmiştir. 3 yaş altı çocuklar için gündüz bakım hizmetlerinde sadece %6’lık kesime hizmet verilmektedir. Genelde, çocuk bakım hizmetleri-özellikle kamu hizmetlerinde- ancak 5 yaşına girmiş çocuk için mevcut olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla yaş grubuna göre kapasite dağılımının mevcut durumuna bakıldığında kadınların çalışma saatleri boyunca bakım hizmetlerinden yararlanması, çocukları 5 yaşına gelene dek oldukça zor olduğu ifade edilmiştir. Özel kuruluşlarda ise mevcut kapasite kullanımında açık bulunmaktadır. Ancak mevcut fiyat ve maliyet yapılarıyla su anki hizmetlere talebin az olduğu açıktır.

Uygun fiyatlı ve kaliteli çocuk bakım hizmetlerinin bulunmaması Türkiye’de kadınların işgücüne katılımının düşük olmasına sebep olan önemli faktörlerden biri olarak ifade edilmektedir (Uraz, Aran, Hüsmaoğlu ve Capar. 2010).

Özel Çocukların bakım hakkının gerçekleştirilmesinde devletin sorumluluğunu piyasaya terk etmesi, hizmetlere ulaşımı oldukça kısıtlamaktadır. Bu hizmetler daha çok güvenli ağ olan aile, akraba, komşu gibi informal kaynaklardan gerçekleştirildiği söylenebilir.

Sosyal bakım açısından diğer önemli nokta ise, engelli ve yaşlı bakımıdır. Burada da durum çocukların bakımından farklı değildir. Özel bakım merkezleri ve huzurevleri yönetmeliği 2006 yılında çıkartılmış ve devlet bu sorumluluğu özel kuruluşlar ve aile aracılığı ile sunmak için teşviklere başlamıştır. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı

resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinden yararlanan engelli sayısı yatılı bakım için 7.321, gündüzlü bakım ise 604 seviyesindedir. Yatılı bakım kapasitesi ise 2019 Eylül ayı itibarı ile 8000'dir ve kurum bakımı için kayıtlarda bekleyen herhangi bir engellinin olmadığı yine raporda belirtilmiştir. Yine aynı dönem için özel bakım merkezlerinde ise toplam 253 merkezde 19.552 engelliye bakım verilmektedir. İkametgâhında akrabaları ya da bakıcı personel tarafından 24 saat süreyle engellisine bakan kişilere verilen bakım ücretini alan sayısı 2018 Eylül ayında 513.276'ya ulaşmıştır (Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019). Aile yanında bakılan engelli sayısından, sosyal devletin rollerini aileye devrettiğini görebiliriz.

Yaşlılar için de durum benzerdir. 2019 Ağustos ayı verilerine göre Bakanlığa bağlı 152 huzurevinden 13.863 yaşlıya bakılmaktadır. Toplam kapasite 15.258'dir. Sayıları 230'ı bulan özel huzurevlerinde ise 9.465 kişi bakım hizmeti almaktadır. Herhangi bir sosyal güvencesi ya da geliri olmayan 65 yaş üstündeki yaşlılar için ödenen aylıktan yararlanan sayısı ise 709.590 kişiye ulaşmıştır (Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019). Bu kişilerin büyük çoğunluğu çocukları yanlarında bakım ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Verilen hizmetlerde kamu halen fazla olsa da, özel huzurevlerinde kapasite 14.532'dir ve hızla dolacağını söylemek yanlış olmaz.

5.1. Eğitim “sektörü”

Neoliberal çağda, eğitim pratik bir amaca kurban edilerek, erdemli, aydın insanlar yetiştirmekten çok karlılığı yüksek bir işletme olmanın, kısaca pragmatizmin egemenliği altına girmiştir. Sonucun içeriğin önüne geçtiği, karlılığın her türlü faaliyeti belirlediği bir çağdır bu çağ. Eğitim, bugün işlevselliği ölçüsünde bir değere sahiptir ve ticarileştikçe bayağılaşmaktadır (Furedi, 2010).

Günümüz eğitim sistemine yönelen bu değersizleşmenin çıkış noktalarından bir tanesi postmodern akımdır. Rölativitenin tezleri doğrultusunda, kişisel fikirlerin ve bakış açılarının ön plana çıktığı, katı modernist pozitivist dünyanın tek doğru ve tek gerçeklik varsayımının yıkılması ile, daha özgürlükçü bir dünyadan ziyade bilginin peşinde koşmanın beyhude bir iş olduğu gibi trajik bir sonuç ortaya çıkmıştır (Furedi, 2010, s. 22). Michel Foucault'un “gerçek anlamda evrensel bir gerçek yoktur” sözü farklı gerçekliklerin peşinde koşmak için motivasyon olmak yerine, ironik şekilde filistinizm (estetik duyarlılığı olmama durumu) güçlenmesine neden olmuştur.

Neoliberal eğitim, sistemin devamı için tüketici, rekabetçi, girişimci bireylere olan ihtiyacı karşılamaktadır. Günümüzde eğitim, sadece sermaye için kar alanı haline getirilmesi değil, aynı zamanda onun toplumsal konumunun, toplumun ona yüklediği anlamların, içeriğinin ve hedeflerinin de köklü biçimde dönüştüğü açıktır (Bağcı, 2015, s. 221).

Neoliberal eğitimde devletin okullar üzerindeki ekonomik kontrolü azalırken, ideolojik kontrolü güçlenmektedir. Rekabet kültürü, başarı standartları, merkezi müfredat eğitim sistemindeki yeni politikaların izdüşümüdür (Apple, 2004). Böylece “bankacı eğitim” modeli (Freire, 2010) sayesinde eleştirel olanakları kısıtlı, bunun yerine önceden hazırlanmış teknik bilgilerin sunulması kolaylaşmıştır. Bu sayede Huxley'in *Cesur Yeni Dünyası*'ndaki “hipnopedyâ” uygulamasına benzer şekilde küresel piyasa mekanizmasının devamını sağlayacak bireyler yetiştirmek ve eğitimin dönüştürücü potansiyeli zayıflatılarak, sisteme karşı değil, sisteme uygun bireylerin yetiştirilmesi sağlanmaktadır (Bağcı, 2015; Çelebi, Güner, Kaya, ve Korumaz, 2014). Benzer sonuçları sosyal hizmet eğitiminde de deneyimliyoruz. Sosyal adalet için inisiyatif alan, sosyal aksiyon gibi araçları ve savunuculuk gibi roller kullanan uzmanlar yerine, bürokratik işlerin takipçiliğini yapacak meslek elemanlarına ihtiyaç duyulmakta ve bu yönde eğitim verilmektedir (Başer ve Akçay, 2019).

Eğitim metalaştıkça demokratik yapı için temel önemde olan üniversitelerin özgürlükçü yapısı ortadan kalkmaktadır. Üniversite öğreniminin eleştirel, bağımsız düşünebilen, toplum ile etkileşim içinde olan bir bilgi edinme ve oluşturma niteliğinden uzaklaşıp piyasanın ihtiyaç duyduğu işgücüne uygun mesleki eğitim veren bir kurum haline geldiği ileri sürülebilir. Özellikle yükseköğretim, büyük sermaye gruplarına ısmarlama yoluyla eleman yetiştirir pozisyonundadır. Bu durum hem üniversite öğreniminin niteliklerine hem de onun toplumsal, eleştirel konumuna zarar vermektedir. Bugün üniversite sistemi, aklın olgunlaşmamış kapasitesini geliştirmesine yardımcı olacak, özgürleştirici, sorgulayıcı, insanın dünyayı şekillendireceği varsayımı üzerine kurulu aydınlanmacı felsefeye dayalı toplumsal erdemler öğreten ve iyi insan yetiştirmeye çalışan yaklaşımdan uzak olarak, piyasa şartlarına uyum sağlayacak bireyler yetiştirmeye çalışmaktadır (Standing, 2015, ss. 111-112).

Eğitim endüstrisinde amaç, diploma ve mezun denen metalar üretmektir. Bugün eğitim kurumları, daha iyi eğitim üzerine değil, öğrenciye “lüks model, güzel yurtlar, havalı spor ve dans binaları ve eğitim dışı başarılarıyla öne çıkan ünlü eğitimciler önermek suretiyle rekabet etmektedir (Standing, 2015, s. 122). Türkiye’de Yüksek Öğretim Kurumu tarafından 2019 yılında yayınlanan “Vakıf Yüksek Öğretim Kurumları” raporunda; vakıf üniversitelerin tanıtım için yapılan harcamaların ortanca değerinin, kütüphane harcamalarının ortanca değerinin yaklaşık altı katı olduğu vurgulanmıştır. Sekiz yükseköğretim kurumunun ise araştırma için hiç kaynak ayırmadığı görülmüştür.

Eğitimin metalaşması, öğretmenlerin konumunda da radikal değişime neden olmuştur. Russell (1998) günümüz dünyasında öğretmenlerin konumunu şu şekilde özetlemektedir:

“Çağdaş dünyada öğretmenin kendine özgü bir bakış açısına sahip olmasına nadiren izin verilir. Öğretmen eğitimden sorumlu bir makam tarafından atanır; eğer eğitim yaptığı anlaşılırsa ‘kapı dışarı’ edilir.” (s. 212)

Öğretmenler, merkezi sınavlar sayesinde idealist toplumcu rolleri yerine getirmekten çok, mekanik bilgi aktarıcısı “sınava hazırlayıcı teknisyen öğretmen” konumuna dönüşmüştür (Yıldız, 2014). Ayrıca performans ölçütleri, esnek çalışma modelleri öğretmenlerin değersizleştirilme süreci olarak görülmektedir. Öğretmenlerin konumuna saldırı ebeveynler ve sistem tarafından çocukların sürekli bir yarışın içerisinde tutulması gösterilebilir. Adaletsiz ilerleyen bu yarış içerisinde alınan eğitimin niteliği konusunda endişe duyan anne baba, eğitim sektöründe temas kurduğu ilk özne olan öğretmenlere bunu yansıtmaktadır. Özellikle orta ve alt gelir grubundaki kesimler, çocuklarının özel okullar ve kolejdeki öğrenciler ile yarışamayacak durumda olmasının yaratmış olduğu korku, kıskançlık, hınç ya da garaz duyguları öğretmenle olan ilişkilerini etkilemektedir. Ayrıca paranoid ebeveynlik tarzı olarak tanımlayabileceğimiz yeni çocuk yetiştirme kültürleri ile çocuklarının hatalı davranışlarını görmezden gelen anne-baba tutumları, öğretmenleri de potansiyel tehdit olarak görmektedir (Furedi, 2013, s. 77). Tüm bunların sonucu olarak öğretmenlere hem öğrenciler hem de onların velileri tarafından hissedilen öfke ve korku kendisini şiddet şeklinde göstermektedir. Bugünlerde sıklıkla gündemde olan hekim şiddet ve engellemeye yönelik girişimler yakın zamanda eğitim “sektörü” çalışanları için de yürürlüğe girecektir.

Eğitimin, fırsat eşitliği sağlanması işlevi piyasalaşma ile yok olmaya yüz tutmuştur. Yurttaşlık haklarının önemli bir boyutu olan sosyal haklardan olan eğitim hakkı, eğitim sektörünün metalaştırılması ile bugün yurttaş hakkı olma niteliğinden çok ekonomik konumu yüksek kesimlerin kullanabildiği bir ayrıcalık haline dönüşmüştür. Modern öncesi statü elde etme yollarını ortadan kaldırma işlevini üstlenen modern okul sistemi bugün tekrar toplumsal konum ve statü dağıtma aracı haline gelmiş ve yeniden feodalleşmiştir (Beck, 1996; Yıldız, 2008). Bourdieu (1995), günümüz eğitim sisteminin ekonomik sermaye tarafından belirlenen sınıfsal yapıya göre hizmet vererek öğrenci seçtiğini veelediğini, bunun da toplumsal uzamı yeniden inşa ederek, eşitsizlikleri devam ettirmekte olduğunu ifade

etmektedir (s. 39). Türkiye'nin eğitim kalitesi, uluslararası standartlara göre ebeveyn geliri ve sunulan eğitim kalitesi arasındaki ilişki bakımından fırsat eşitsizliğinin yüksek, kalitenin ise düşük olduğunu ifade eden “düşük kalite-yüksek eşitsizlik” kategorinde tanımlanmaktadır (Çelebi ve dig., 2014). Böylece ülkeler arası gelişmişlik farkı “kalitesiz” eğitimle artarken, vatandaşlar arasındaki gelir adaletsizliği “yüksek eşitsiz” olmasından dolayı büyümektedir.

5.2. Sağlıkta Dönüşüm

Türkiye'nin refah rejimi itibariyle Güney Avrupa modelinde sayılmaktadır. Ancak gerçekleştirdiği dönüşüm ve değişimin yönü itibariyle Bismarckçı bir korporatizm ile daha geleneksel, aile tabanlı bir vurguyu birleştirmektedir. Bismarckçı korporatizm tüm yurttaşlara aynı çerçevede sağlık hizmeti sunmayı öngörmüyor. Böylece, bir vatandaşlık temelli evrensellik yerine, nüfusu istihdam koşullarına göre hiyerarşik gruplara ayırarak, hiyerarşideki yerlerine göre farklı muamele uygulamaktadır. Sistemin en üstünde erkekler gelmektedir. Kadınlar ve çocuklar babalarından ya da eş olarak kocalarından dolayı sağlık hizmetini hak etmektedir. Ayrıca kurumsal yapılarda mesleki hiyerarşide kendine yer bulmuştur. Türkiye'de de devlet memurları sistemin en üstünde yer almakta, onların ardından kamu işçileri gelmektedir. Sisteme sonradan dahil olan kendi adına çalışan kesim ve yoksul oldukları teskil edilerek sistemin kapsamına alınanlar bu grupları takip etmektedir. Mesleki anlamda hiyerarşi Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu, Bağ-Kur ve Yeşil Kart şeklinde kurumsallaşmıştı (Keyder, Üstündağ, Ağartan, ve Yollar, 2011, ss. 15-16).

Türkiye özelinde sağlık hizmetleri reform başlangıcı öncesinde gündemin hep üst sıralarında yer almıştır. Kimi zaman katkı payını ödeyemeyen bir hastanın hastaneden çıkışının engellenmesi ve rehin alınması haberlerde sunulurken, kimi zamanda 4'lü kurumsal yapının yarattığı bürokrasi nedeniyle hastaların beklediği uzun kuyruklar haber olmaktadır. SSK hastanelerinin, özellikle büyük şehirlerde kapasiteyi aşan başvurulara cevap verememesi ve ilaç sunumunun sadece kendi bünyesine bağlı olan vatandaşlara yapılması, hem hizmet kalitesini düşürüyor hem de erişilebilirliği zayıflatıyordu. Diğer taraftan hekimlerin özel muayenehanelerinde hizmet sunması ve “bıçak parası” adı altında alınan enformel ücretler sağlık hizmeti sunumundaki sorunlardan bazılarıydı.

Bu tartışmalar ekseninde 2003 yılında başlanan ancak çok uzun süren bir dönüşüm hareketine girilmiştir. Kamunun sağlık hizmetinin sunuşunun pahalı ve verimsiz oluşu, hizmet satın alma ve hastanelerin özerkleşmesi (adem-i merkeziyetçilik) gibi kavramlar reforma yol gösterici olmuştur. Etkililik, verimlilik ve hakkaniyet başlıkları altında tanımlanan üç hedefi gerçekleştirmeyi amaçlayan programın temel bileşenleri, aile hekimliği, verimli sağlık işletmeleri, genel sağlık sigortası ve sağlık çalışanlarının bilgi beceri ve motivasyonunu artırmak olarak açıklanmıştır (Elbek ve Adaş, 2009).

Aile hekimliği uygulaması ile hastaların öncelikle birinci basamak sağlık kuruluşlarına başvurması öngörülmüş, ikinci ve üçüncü basamaktaki hasta yoğunluğunun azaltılması amaçlanmıştır. Yapılan araştırmalar birinci basamağa başvuran hastaların sevk oranlarının %10 olduğunu, diğer bir ifade ile hastaların büyük çoğunluğunun sevk gerektirmeden sağlık sorunlarının çözüldüğü görülmüştür. Aile hekimliği modeli ile uzun süreli ve güvene dayanan ilişkinin ve hastanın yaşadığı çevre ve aile ortamıyla birlikte ele alınması hizmet kalitesini artırıcı faktörlerdir. Aile hekimliği modeli ile hastanın hekim ile bağlantısının olması hekimi ile her seferinde yeniden ilişki kurmaya ayıracağı zaman, daha az tetkik ve görüntüleme gibi maliyetlerde olumlu sonuçlar doğurması beklenebilir (Cerrahoğlu, 2016).

Performans sisteminde birinci basamak olarak adlandırılan aile hekimliklerinde hekimin ne kadar çok kişiyi sisteme kayıt ettirdiğine bakılırken, ikinci ve üçüncü basamakta hastalar tarafından tercih edilmeye, ameliyat ve muayene sayılarına bakılarak, döner sermayeden aldıkları miktar belirlenmektedir. Böylece hekimler sağlık işletmelerinin birer işçisine dönüşürken, hastalarda birer müşteriye dönüşmüştür (Kart, 2013, s. 134). Diğer yandan kamu özel ortaklığı olarak hayata geçirilen ve sağlıkta özelleştirmenin yeni biçimi (Sözer, 2013) olarak ifade edilen şehir hastaneleri modeli ise daha fazla hastaya, daha fazla müdahale yaparak karlılığını artırmayı amaçlamaktadır. Bu uygulamanın sonucu kullanılan sağlık teknolojisi ve hizmette artışa sebep olmuştur. Hastaların yatış işlemleri artarken, yatak devir hızında yükselme görülmüştür. Ayrıca hekimler tarafından hastalara ayrılan süre kısalmış, sağlık hizmetinin niteliği düşerken, sağlık personeli değersizleşmeye başlamıştır (Aka, 2012, s. 185; Elbek ve Adaş, 2009).

Sağlık dönüşüm programı çerçevesinde gerçekleştirilen genel sağlık sigortası ve aile hekimliği uygulamaları ile sağlık hizmetlerinin daha geniş kesimlere ulaştığı bilinmektedir. Ancak dönüşüm öncesi eşitsiz sağlık hizmetlerinin yarattığı birikmiş öfke, dönüşüm ile birlikte “sağlık işletmeleri”nin kar eksenli uygulamaları, sağlık çalışanlarına şiddeti tetiklediği açıktır (Elbek ve Adaş, 2009; Etiler, 2011, s. 10).

Tüm tartışmalara rağmen sağlık politikalarındaki paradigma değişimi vatandaşlardan olumlu karşılık bulduğu sonucu çıkarılabilir. Özellikle 1990’lı yıllarda yaşanan kamu hastanelerindeki “hasta rehin alma”, “bıçak parası”, “zorunlu bağış”, ilaç ve tedavi hizmetine erişimdeki zorluklar bugün yapılan hizmetlerle karşılaştırıldığında sağlık hizmetlerinden memnuniyet oranını artırmıştır. Öyle ki Türkiye hasta başı toplam cari sağlık harcaması yaklaşık 5 kat fazla olan İsveç ile benzer memnuniyet oranına sahiptir (S. Bakanlığı, 2019)

Sosyal hizmet, sağlık hizmetlerini bir insan hakkı olarak ele almaktadır. Bu bakış açısı ile hizmetlerin sunumunu da tüm vatandaşları kapsayarak, yani vatandaşlık temelli ve kamunun sorumluluğunda sunulması gereken bir hizmet olması gerektiği açıktır. Özellikle dezavantajlı gruplar ve ekonomik yoksunluk içerisindeki müracaatçı gruplarının kaliteli sağlık hizmetine ulaşması sosyal hizmetin önceliklerindendir. Sağlık politikalarındaki değişim ile kapsayıcılığın arttığı görülmektedir. 2002 yılında parçalı sağlık kuruluşu yapısı ve kayıt dışılığın yüksek olmasına rağmen %69 olan oran bugün neredeyse nüfusun tamamını (%92) kapsamaktadır (S. Bakanlığı, 2019). Tüm bu gerçekleştirilen dönüşümün sürdürülebilir olup olmadığı ise zamanla anlaşılacaktır.

Sonuç ve Tartışma

Neoliberal politikaların, refah devletinin artan kamu harcamaları sonucundaki kriz ortamında klasik liberal yaklaşımların yeniden popülerlik kazanarak dünyayı değiştirmeye başladığı bilinmektedir. Neoliberal dönüşüm öncelikle toplumun en küçük birimini yani bireyi dönüştürmüştür. Bireyin içinde bulunduğu durum Bauman’ın ifade ettiği gibi akışkanlık, belirsizlik, güvensizlik ortamında yalnız kalmayı ön plana çıkarmıştır.

Modern dönemle küçülen ve çekirdeklenen aile formu, neoliberal dünyada işlevlerini kaybeden bir noktaya gelmiştir. Bugün akışkan dünyada evlilikler olabildiğince az gerçekleşmektedir. Bireyin yaşadığı narsistik kriz, uzun süreli ilişki kurmaktan uzaklaşırken, sürekli tüketimin teşviği insanlarda doyum değil tatminsizlik yaratmaktadır. Sıcak, mutlu, güvenli ilişkiler arayan insan, kendine telkin edilen akışkanlık arasına sıkışmışlık hissetmektedir. Doyumu üretemeyen birey bugün farmakolojik desteklerle kendisine suni mutluluklar aramaktadır.

Klasik liberal piyasacı dönemin aksine teknolojik gelişmelerin hızla ilerlemesi ile piyasacı yaklaşım kendisini küresel boyutta tüm dünyada hissettirmektedir. Kamu hizmetlerinin ve sosyal hakların devletin sorumluluğundan çıkarılarak piyasa rekabetine açılmasının sosyal haklarda erozyona neden olduğu görülmektedir.

Neoliberal dünyanın makro boyutuna bakılacak olursa, bireyi piyasa şartlarına “özgür” bırakan kontrolsüzlük çağında yaşamaktayız. Türkiye gibi vatandaş-devlet arasındaki ilişkinin baba-oğul arasındakine benzer şekilde kurulan Bismarckçı modelden liberal modele geçiş vatandaşları, özellikle kırılgan grupları zorlamaktadır.

Sosyal bakım hizmetlerinde devletin deregülasyonu, piyasa ve geleneksel kadınlık rolü üzerinden aileye bırakılmaktadır. Kadınların zaten eğitim, sağlık, kamusal alanda temsiliyet problemleri varken, hasta ve yaşlısına bakma yükü yine ona yüklenmiştir.

Eğitim politikaları sınıfsal geçişin en temel aracıdır. Yoksulluk içerisindeki gruplar, gelecek nesillerinin refah düzeyinin eğitim aracılığı ile artacağına inanmaktadır. Ancak günümüzde piyasalaşan eğitim sistemi sosyal sınıf geçişgenliği bir kenara, farklı sosyal gruplar arasında mekânsal ayrımları ile teması bile engellemiştir. Gettolardaki eğitim benzer sınıfsal yapıya sahip insanlarla, daha kalitesiz ve fırsat eşitliği işlevinden uzak olarak sunulmaktadır. Bilgi teknolojilerinin gelişmesine bilgiye erişimin kolaylaşmasına rağmen aradaki uçurum devam etmektedir.

Sosyal politikanın temel alanlarından bir tanesi olan sağlık hizmetleri neoliberal dönüşümden nasibini almıştır. Türkiye’de sağlıkta dönüşüm programları ile başlayan uygulama kapsayıcılık ve hizmetlerin koordine edilmesi açısından başarılı olduğu söylenebilir. Ancak gelecek dönem için finansmanı konusunda endişe duymak doğru olacaktır. Hekimlere uygulanan performans sistemi ile hekimlerin kamu hizmetinden çok piyasa hizmeti sunuyor izlenimi, hastalarını müşteri konumuna alan performansla dayalı ücret sistemi hizmetin niteliğini düşürmüş, hekimlerle hastalar arasındaki gerilimi artırmıştır. Bunun bir çıktısı olarak hekime şiddet vakaları ile sıklıkla karşılaşmaktayız.

Sosyal hizmetin neoliberal dönüşümünde müracaatçı grubunun sorun ve ihtiyaçlarının değiştiğini görüyoruz. Sosyal hizmetin evrensel tanımında (IFSW ve IASSW, 2014) ifade edilen “sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal bütünleşmeyi, insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmelerini desteklemesi ile sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkeleri” günümüzün yüzeyselleşen ilişkileri, aile gibi sosyal dayanışma mekanizmalarının zayıflaması ve sosyal devletin kendini geri çekmesi ile birlikte düşünüldüğünde sosyal hizmetin önemi daha da görünür olmaktadır. Bugün sosyal hizmetten, toplumun en dezavantajlı kesimlerinin sorunları ile ilgilenmekle beraber, toplumun çok farklı kesimlerinin yaşayabileceği ebeveynlik krizi, yalnızlık, bağlantısızlık gibi sorunlara da çözüm bulması beklenmektedir. Neoliberal dünyada sosyal hizmetin işlevlerinden ödün vermemek için daha çok sosyal haklara tutunmak gerektiği açıktır.

Kaynakça

- AÇEV. (2017). *Türkiye’de 0-6 Yaş Arası Çocuğun Durumu*. Retrieved from <https://www.acev.org/directory/turkiyede-0-6-yas-arasi-cocugun-durumu/>
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, A. (2019). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni*. Retrieved from https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/6598/bu-lten_may%C4%B1s2019_20190624-1.pdf
- Aka, A. (2012). Neoliberal Dönüşümün Sağlıktaki İzdüşümleri: Temel Sağlık Aktörlerince Bu İzdüşümlerin Algılanma Biçimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 131-148.

- Alptekin, K., Topuz, S., & Zengin, O. (2017). Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitiminde Neler Oluyor? *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(2), 50-69.
- Apple, M. W. (2004). Creating difference: Neo-liberalism, neo-conservatism and the politics of educational reform. *Educational policy*, 18(1), 12-44.
- Atak, H., & Çok, F. (2010). İnsan Yaşamında Yeni Bir Dönem: Beliren Yetişkinlik.
- Atasü Topçuoğlu, R. (2013). Sosyal Haklar Piyasalaşır mı? Çocuk Hakları ve Kadın Emeğinin Kesişiminde Türkiye’de Kreşler. *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiri Kitabı*.
- Bağcı, E. (2015). Türkiye’de Yaşam Boyu Öğrenme: Piyasacı ve Muhafazakâr. *Lifelong Learning in Turkey: Market-Based and Conservative.*, 39(3), 211-244. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=110663929&lang=tr&site=eds-live&authtype=ip,uid>.
- Bakanlığı, M. E. (2019). Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim.
- Bakanlığı, S. (2019). Sağlık İstatistik Yıllığı 2018. *Ankara: Sağlık Bakanlığı Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü Yayını*.
- Bank, W. (2015). Supply and demand for child care services in Turkey : a mixed methods study : Türkiye’de çocuk bakım hizmetlerinde : arz ve talep durumu (Turkish). In. Washington, DC: World Bank.
- Başer, D., & Akçay, S. (2019). Araçsal Akıl Ve Sosyal Hizmet: Bürokrasi Ve Yönetimsellik Bağlamında Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1033-1051.
- Bauman, Z. (2017). Akıskan Modernite. *Cev. Sinan Okan Cevus. İstanbul: Can Yayınları*.
- Bauman, Z. (2018). *Sosyolojik Düşünmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beck, U. (1996). *Risikogesellschaft*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik nedenler: Eylem kuramı üzerine* (H. U. Tanrıöver & B. Vural, Trans.): Hil Yayıncılık.
- Cerrahoğlu, A. (2016). Şehir hastaneleri ve birinci basamak. *The Journal of Turkish Family Physician*, 7(3), 81-84.
- Çelebi, N., Güner, H., Kaya, G. T., & Korumaz, M. (2014). Neoliberal eğitim politikaları ve eğitimde fırsat eşitliği bağlamında uluslararası sınavların (PISA, TIMSS ve PIRLS) analizi. *Journal of History Culture and Art Research*, 3(3), 33-75.
- Çifci, E. G., & Tören, Z. (2019). Torun Bakımı Veren Büyük Ebeveynleri Yeniden Düşünmek: Sosyal Hizmet Alanına Bir Katkı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 988-1004.
- Dardot, P., & Laval, C. (2012). *Dünyanın yeni aklı : Neoliberal toplum üzerine denem*: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- De Waal, F. (2014). İçimizdeki maymun. In: İstanbul: Metis.
- Doğan, A., & Cebioğlu, S. (2011). Beliren yetişkinlik: Ergenlikten yetişkinliğe uzanan bir dönem. *Türk Psikoloji Yazıları*.
- Elbek, O., & Adaş, E. B. (2009). Sağlıkta dönüşüm: eleştirel bir değerlendirme. *Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni*, 12(1), 33-43.

- Elliott, A., & Lemert, C. C. (2011). *Yeni bireycilik: Küreselleşmenin duygusal bedelleri* (B. Kıcı, Trans.): Sel Yayıncılık.
- Enstitüsü, H. Ü. N. E. (2019). Türkiye nüfus ve sağlık araştırması, 2018. *Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, TÜBİTAK, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Ankara, Türkiye, 2019.*
- Esping-Andersen, G. (2009). *Tamamlanmamış Devrim Kadınların Yeni Rollerine Uymak* (S. Çağatay, Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Etiler, N. (2011). Neoliberal politikalar ve sağlık emekgücü üzerindeki etkileri. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 11(42), 2-11.
- Freire, P. (2010). Ezilenlerin Pedagojisi (D. Hattatoğlu ve E. Özbek, Çev.). *İstanbul: Ayrıntı Yayınları.*
- Furedi, F. (2010). Nereye gitti bu entelektüeller. *Çev. A. Erkan Koca, Birleşik Yayınevi, Ankara.*
- Furedi, F. (2013). Paranoyak Anne-Babalık: Uzmanları Dikkate Almamak Çocuğunuz İçin En İyi Olabilir. *İz Yayıncılık, İstanbul.*
- Huxley, A. (2018). *Cesur yeni dünya* (Vol. 4): İthaki Publishing.
- Kart, E. (2013). "Sağlıkta Dönüşüm" Sürecinde Performansa Dayalı Ücretlendirmenin Hekimler Üzerindeki Etkileri. *Çalışma ve Toplum*, 38(3).
- Keyder, Ç., Üstündağ, N., Ağartan, T., & Yoltar, Ç. (2011). *Avrupa'da ve Türkiye'de sağlık politikaları: reformlar, sorunlar, tartışmalar*. İletişim.
- Koray, M. (2005). Sosyal Politika (3. Baskı). *Ankara: Genge Kitabevi Yayınları.*
- Kul Parlak, N. (2016). Refah Devletinin YenidenYapılanması ve AB Ülklerinde İş-Yaşam Dengesi. *Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Yayınları, Ankara.*
- Kurumu, Y. Ö. (2019). *Vakıf Yüksek Öğretim Kurumları 2019*. Retrieved from Ankara: https://www.yok.gov.tr/HaberBelgeleri/Haber%20%C4%B0%C3%A7erisindeki%20Belgeler/Yay%C4%B1mlar/2019/Vakif_Yuksekogretim_Kurumlari_2019.pdf
- Özaydın, M. M. (2013). Cinsiyete Dayalı Refah Sınıflandırmaları Temelinde İş ve Aile Yaşamının Uyumlaştırılması Sorunu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 47-72.
- Russell, B. (1998). Sorgulayan Denemeler (çev. N. Arık). *Ankara: Tübitak Yayınları.*
- Sapmaz, H. S. (2016). Kadın, Neoliberal Politikalar ve Küreselleşme. *Yasama Dergisi*(32), 41-63. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=uvt&AN=275945&lang=tr&site=eds-live&authtype=ip,uid>.
- Sennett, R. (2010). Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki. *İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.*
- Sözer, A. N. (2013). Sağlıkta yeniden yapılanmanın (özelleştirmenin) devamı olarak şehir hastahaneleri.
- Standing, G. (2015). *Prekarya: Yeni tehlikeli sınıf*: İletişim.
- Thomson, N. (2009). Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak. İkinci Baskı, Editör: ÖC Öntaş, BH Eren, Ankara: Dipnot. Orijinal Künye: Understanding Social Work: Preparing for Practice. In: Palgrave Macmillan.

- Topcuoğlu, R. A., & Akbaş, E. (2009). Küreselleşme Sürecinde Daralan Sosyal Haklar ve Türkiye’de Sosyal Hizmet Sunumunda Yaşanan Dönüşümün Kuramsal Ve Politik Çerçevesi.
- TÜİK. (2019). *Evllenme ve Boşanma İstatistikleri 2018*. Retrieved from <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30698>
- Uraz, A., Aran, M., Hüsamoglu, M., Şanalmiş, D. O., & Capar, S. (2010). Recent Trends in female labor force participation in Turkey. In: World Bank.
- Yazici, B. (2012). The return to the family: welfare, State, and politics of the family in Turkey. *Anthropological Quarterly*, 85(1), 103-140. doi:doi:10.1353/anq.2012.0013
- Yıldız, A. (2014). Türkiye’de Öğretmenlik Mesleğinin Dönüşümü: İdealist Öğretmenden Sınav Hazırlayıcı Teknisyen Öğretmene. In A. Yıldız (Ed.), *İdealist Öğretmenden Sınava Hazırlayıcı Teknisyene Öğretmenliğin Dönüşümü*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Yıldız, N. (2008). Neoliberal küreselleşme ve eğitim. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*(11), 13-32.

2

IMMIGRANT COMMISSION IN THE OTTOMAN STATE IN THE CONTEXT OF THE HISTORY OF SOCIAL WORK / SOSYAL HİZMET TARİHİ BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE MUHACİR KOMİSYONLARI

Hıdır Apak¹

Abstract

The place of professional work cannot be denied in the solution of the problems that occur with migration. It can be stated that the social work profession, which is based on the human rights and social justice, is at the center of these studies. In order to establish the relationship between social work and migration, it is important to make connection with the history of social work and to know its historical roots. This study that was prepared utilizing literature review method, shows that the social services was first implemented in the Ottoman Empire and those services can shed light on the massive migrations we experienced in Turkey in recent years in this regard. In order to find solutions to these problems in the Ottoman Empire, it is seen that various social work activities were carried out. It is seen that the state carried out studies that can be considered as social services in many areas from prevention of epidemics to the care of orphans and from providing basic human needs to education.

Keywords: Migration, Ottoman State, Social Work

Giriş

Göçler, insanlık tarihinin önemli bir parçasıdır. Göç denildiğinde ilk akla gelen bir yerden başka bir yere gitmek, gelmek veya mekân değiştirmektir. Göç birçok araştırmacı tarafından çeşitli açılardan tanımlanmıştır. Yalçın'a (2004, s. 13) göre göç; insanların çeşitli nedenlerle (ekonomik, siyasi, çevresel veya bireysel) kısa, orta veya uzun süreli veya sürekli yerleşim amacıyla bir bölgeden başka bir bölgeye yapılan bir yer değiştirme hareketidir. Göç Terimleri Sözlüğü (IOM, 2009, s. 22) göçü, "uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirme süreci; yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri" olarak tanımlamaktadır.

Göç deneyimi, insanlar için farklı tepkilerin gösterildiği bir süreçtir. Göç insanlar üzerinde travmatik ve iyileşmesi kolay olmayan yaralar açmaktadır. Göç eden bireyler birdenbire dilini bilmedikleri bir ülkede geride bıraktıkları insanların özlemi ve yokluğu içinde kendilerini bulabilmektedirler. Bu sorunların çözümünde profesyonel yardıma gereksinim duydukları tartışılmaz bir konudur. İnsan hakları ve sosyal adalet değer temelleriyle yola çıkan sosyal hizmet mesleğinin de göçmenlerle ilgilenmemesi neredeyse imkânsız gibi bir durumdur.

Sosyal hizmet; insan hakları, sosyal adalet, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkelerini merkeze alan sosyal değişimi, gelişimi ve bütünleşmeyi, insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmelerini destekleyen uygulama temelli

¹ Bingöl University, hapak@bingol.edu.tr

bir meslek ve akademik disiplindir (IFSW, 2014). Göç eden bireyler birden fazla sorunla karşılaşmaktadırlar. Bir-biriyle bağlantılı birçok probleme neden olan böyle bir olgunun neden olduğu sorunları çözebilmek, elbette 'multidisipliner' bir yaklaşım ile mümkündür. İşte sosyal hizmet disiplini, bu problemlere müdahale etme sorumluluğunu üstlenen mesleklerden biridir (Beter, 2006, s. 3).

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren insanlar ekonomik ve siyasi çalkantılar, refah arayışı, savaşlar vb. nedenlerle yer değiştirmişlerdir. Toplumlari kültürel, ekonomik, dini, siyasi vb. bakımdan etkileyen bir olgu olan göçün; demografik, sosyolojik, ekonomik, psikolojik, antropolojik, siyasal vb. pek çok boyutu bulunmaktadır. İnsanlık tarihinde önemli bir yeri olan göç, Osmanlı Devleti'nde de en güçlü olgulardan biridir. Nitekim Osmanlı Devleti kurulma aşamasından yıkılış aşamasına kadar geçen sürede göç olgusuyla karşı karşıya gelip, çeşitli sorunlar ve avantajlarla karşılaşmıştır. 19. yüzyılın başlarından itibaren toprak kayıplarıyla birlikte Osmanlı Devleti'ne doğru büyük kitlesel göçler yaşanmıştır.

19. yüzyıla kadar geçen sürede Osmanlı Devleti'nde göç ile ilgilenen özel örgütlenmelere ihtiyaç duyulmamış ve normal idari organlar bu görevi üstlenmiştir. 19. yüzyıldan itibaren ise göçmenlerin iskânı (yerleştirilmeleri) ve ihtiyaçları ile yeni bir yapı elzem olmuştur. Böylelikle farklı isimlerle muhacir (göçmen) komisyonları kurulmuş ve göçmenlerin ihtiyaçları ve sorunları ile ilgilenilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti, karşılaştığı göç sorununu başlarda yerel tedbirlerle çözmeye çalışırken, göçmen sayısındaki artış sonrası konuyla merkezi düzeyde ilgilenmek gerektiğini fark edecek ve ileride bahsedeceğimiz teşkilatları kurmuştur. Bu teşkilatlar genelde tarihsel bağlamda değerlendirilmiş; komisyonların kuruluş aşamaları ve işleyişleri belgelerle ortaya konulmuştur. Bu komisyonların verdiği hizmetler veya yaptıkları çalışmalar göç ve göçe yönelik sosyal hizmetler bağlamında şimdiye kadar değerlendirilmemiştir. Bu çalışmanın önemini de bu nokta oluşturmaktadır. Bir diğer önemli nokta ise tarihimizdeki sosyal hizmetler çalışmalarının ortaya çıkarılmasına küçük de olsa bir katkının olmasıdır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı; Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda yaşanan göçlerin ortaya çıkardığı sorunlarla baş etme adına kurulan muhacir komisyonlarının sosyal hizmetler bağlamında değerlendirilmesidir. Literatür taraması yönteminden yararlanılarak hazırlanan çalışma, bu açıdan son yıllarda Türkiye'de yaşadığımız büyük kitlesel göçlere yönelik sosyal hizmetlerin ilk olarak Osmanlı Devleti'nde hayata geçirildiğini göstermektedir.

Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde 19. yüzyılda Osmanlı'da göç ve kurulan muhacir komisyonları incelenecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise muhacir komisyonlarının yaptıkları çalışmalar sosyal hizmetler perspektifinden ele alınacaktır.

1. XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Göç ve Kurulan Muhacir Komisyonları

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti yıkılma sürecine girmiştir. Yıkılma döneminde ortaya çıkan siyasi gelişmelere paralel olarak bir göç sorunuyla karşılaşmış ve göçler yıkılışı da hızlandırmıştır (Berber, 2011). Bu dönemde gerçekleşen göçler üçe ayrılabilir (Sofuoğlu, 1995):

- 1) 1877-1876 Osmanlı Rus Savaşı öncesi yapılan göçler,
- 2) 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşının sebep olduğu göçler,
- 3) 1912-13 Balkan Savaşlarını izleyen göçler.

19. yüzyıl içerisinde farklı nedenlerle daha çok Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan olmak üzere birçok bölgeden Osmanlı Devleti'ne doğru kitlesel göç hareketleri olmuştur. Karpat'a (2002) göre 1856'dan 1914'e kadar geçen süre içerisinde Osmanlı sınırları içerisine gelen göçmenlerin sayısı 6.425.000'i bulmuştur. Bu dönemde yaşanan ve Osmanlı Devleti'nin yöneticilerini en fazla uğraştıran bu göçler, Osmanlı Devleti'nde büyük değişimler oluşturmıştır. Bu değişimler başta sosyo-demografik ve ekonomik olmak üzere kendini siyasi ve kültürel alanda da göstermiştir. Son derece önemli olan bu mesele, yapılan akademik çalışmalarla aydınlatılmaya ve ortaya çıkarılmaya başlanmıştır (Pul, 2013). İnsanların göç etme arzuları daha çok müreffeh bir hayata ulaşma arzusu içerisinde gerçekleşmekte olup birey, aile ve toplumların yaşamında kalıcı ve etkili izler bırakmaktadır. Osmanlı Devleti'ne doğru gerçekleşen göçler ise daha çok zorunlu bir şekilde yapılmış olup göçmenlerin ve yerleşiklerin hayatlarında çeşitli izler bırakmıştır.

Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hızlandıran göçler, toplumun yapısına da büyük etkilerde bulunmuş ve bu etkiler günümüze kadar gelmiştir (Kocacık & Eser, 2010). Çoğunluğunu siyasi nedenlerin oluşturduğu kitlesel göç dalgaları 19. yüzyılda Osmanlı'yı birçok alanda derinden etkilemiştir. Bu siyasal nedenlerin kökeninde de ulaşılmak istenen siyasal hedeflerin uygulamaları, ekonomik çıkarlar ve dini uygulamalar yer almıştır (Duman, 2007; Kocacık, 1980). Osmanlı Devleti, kaybettiği topraklarda yaşayan halkların kendisine göç etmelerini hem insani hem de dini referanslardan kaynaklı kabul etmiştir (Karataş, 2012). Böylelikle kaybettiği topraklarında yaşayan insanların gözündeki prestijini korumaya çalışmış ve göç edenlerin çoğunluğunun Müslümanlar olması nedeniyle de halifelik kurumunun misyonunun yerine getirilmesi arzulanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda yıkılışına kadar göçler sürekli var olmuştur. 18. yüzyıldan itibaren ise göçler artmış ve Osmanlı Devleti göç ve iskân işleriyle uğraşmak mecburiyetinde kalmıştır. Ancak bu dönemlerde göçmenlere yakın ilgi göstermesine rağmen göçmenlerin yerleşimlerinden sorumlu bir özel yapı kurulmamıştır (Kocacık, 1980). Kurumsal bir yapı yerine daha çok göçmenler için yayımlanmış talimatnamelerle veya başvuru sistemine bağlı kalarak göçmenler uygun yerlere yerleştirilmişlerdir. Yerleştirilmelerinin temel koordinatörlüğünü ise Ticaret Nezareti taşra yöneticileri yapmıştır (Saydam, 2010). Bu dönemde göç işleri yerel belediye örgütlerine bırakılmıştır. Göçmen işleri göçün en yoğun olduğu İstanbul'da Şehremaneti tarafından sürdürülmüştür (Kocacık, 1980). Şehremaneti 1839 tarihinde göç ve göçmen işlerini yürütmek için aldığı görevi 1859 tarihine kadar sürdürmüştür (Akt: Demirtaş, 2009).

Gelen göçmenlerin sayısının ve yapılacak işlerin artması nedeniyle Trabzon Valisi başkanlığında 5 Ocak 1860 tarihli Muhacirin Komisyonu kurulmuştur (Karpat, 2010; Paşaoğlu, 2013; Şahin, 2006). Muhacirin Komisyonu, ilk kurulduğu dönemde Ticaret Nezareti'ne bağlı hizmet vermiş olup, 1861-1865 yılları arasında bağımsız bir kurum halinde çalışmıştır (Saydam, 2010). Muhacirin komisyonu göçmenlerin ilk kabulü ve kayıtlarının yapılması, sosyal yardımların verilmesi ve yerleşimlerinin yapılması gibi çalışmalar yapmak üzere kurulmuştur. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin göç ve göçmenlerle yapacakları çalışmalar daha sistemli ve kurumsal bir hâle gelmiştir.

Sadrazam Ali Paşa tarafından kurulan Muhacirin Komisyonunun temel görevi gelen göçmenleri en kısa sürede iskân etmektir. Bunun yanında göçmenleri iskân edecekleri bölgelere gönderme, gönderilecekleri bölgelerle gerekli haberleşme ve yazışmaları yapma, halktan gelen yardımları toplama ve bu yardımları ihtiyacı olan göçmenlere dağıtma gibi görevleri de vardır (Kocacık, 1978).

Muhacirin Komisyonu 1864 tarihine kadar çalışmalarını yoğun bir şekilde gerçekleştirmiştir. Bu tarihten itibaren göçlerde azalma meydana gelmiş ve gelen göçmenlerin de yerleştirilmeleri büyük ölçüde tamamlanmıştır (Demirtaş, 2009). Göçmen işlerinde azalmayla birlikte 1865 yılında muhacirin komisyonu önce Meclis-i Vala'ya bağlanmış,

daha sonra 1867'de Şura-yı Devlet'e bağlı olarak çalışmalar yürütmüş ve son olarak da 1875'te Zaptiye Nezareti'ne dâhil edilmiştir (Saydam, 2010).

Muhacirin komisyonunun 1877'de işlevine son verilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra 1877-1878'te 93 Harbi'nin başlamasıyla yoğunlaşan göçler nedeniyle 1878'de farklı bir isimle İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu şeklinde kurulmuştur. Bu komisyon da göçmenlerin işlerinin azalması nedeniyle işlevini tamamladıktan sonra 1894'te kaldırılarak, göçmenlerin bütün işleri Dâhiliye Nezareti ile Şehremaneti'nin ortaklaşa yönetimine bırakılmıştır. Bu komisyonun daha önceki muhacir komisyonundan farkı, göçmen sevk edilen bölgelerde de komisyona bağlı olarak çalışan taşra yönetimlerinin olmasıydı (Demirtaş, 2009). Taşra teşkilatları oluşturularak yerel idarelerle birlikte hareket edilmiş ve göçmen işlemlerinin daha organize biçimde yapılması sağlanmıştır (Berber, 2011).

Osmanlı Devleti'nde 1860'tan itibaren göç işleriyle ilgili çalışmaları yürüten çeşitli müesseseler kurulmuştur. İlki 1860'da kurulan Muhacirin Komisyonudur. Daha sonraki süreçlerde İdare-i Muhacirin Komisyonu, Muhacirin Komisyonu Âlisi, Muhacirin-i İslamiye Komisyonu ve İlane-i Muhacirin (Göçmenlere Yardım) Komisyonu gibi başka komisyonlar da kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılın sonlarından itibaren göç hareketlerine giderek aşına olduğunu ve bunun etkisiyle göçmen işlerinde oldukça uzmanlaştığını ve göçmen işlerinin düzenlenmesi ve uygulanmasında birçok kurumun oluştuğu söylenebilir.

Belirli dönemlerde meydana getirilen kurumlar göçlerin azalması sonucunda kapatılmış olsa da göç sorununa bağlı olarak süreç içerisinde kapasitelerini önemli derecede artırmışlardır. Göçmenlerle çalışma politikasının bu derecede kurumsallaştırılmış olması, Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde bile, idari anlamda çok karmaşık politikaları hayata geçirebildiğinin göstergesi olmuştur (Kale, 2015, s. 159). Bu politikalar etkili bir göç yönetiminin yapılmasına çalışıldığını göstermektedir. Yaşanan kitlesel göçlere yönelik bir sorun çözme aracı ve ihtiyaç giderici bir mekanizma olarak kullanılmaya çalışılan muhacir komisyonları tarihsel bağlamda önemli bir yerde durmaktadır.

2. Muhacir Komisyonları ve Sosyal Hizmetler

Göçmenlerle sosyal hizmet; göç öncesi süreçle başlayan, yeniden yerleşimle devam eden, vatandaşlık veya mültecilik statüsünü elde etme süreçlerini kapsayan çalışmalarla gündeme gelmektedir. Göç öncesinde veya göç anı sürecinde daha çok sosyal, politik ve ekonomik faktörler ile kişinin, aile ve arkadaşlarından yahut bildiği bir çevreden ayrılığı gibi durumlar ele alınır. Yeniden yerleşim sürecinde ise müracaatçıların göç ettikleri yere uyum sağlamaları ve istihdam, barınak, sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçlarına nasıl ulaşacakları konusunda sosyal çalışmacılar bilgilendirilmede bulunur, yardımcı olurlar (Sheafor & Horejsi, 2014, s. 616).

Sosyal hizmet, bir disiplin ve meslek olarak Türkiye'de 1960'lı yıllardan sonra sosyal hizmet eğitimi ile başlamıştır. Ancak sosyal hizmet bağlamında 1960'lı yılların çok öncesinde de çeşitli uygulamalar yapıldığı ifade edilebilir. Türkiye'nin tarihsel geçmişi incelendiğinde sosyal hizmet disiplinine ışık tutacak sosyal hizmetlere ilişkin uygulamalara Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde başladığını gösteren uygulamalara rastlanmaktadır (Karakuş, 2015). Özellikle Osmanlı tarihinde sosyal hizmetler açısından sayısız etkinliğin ve örgütlenmenin geliştirildiğine tanık olunmaktadır (Karataş & Erkan, 2005). Bu dönem profesyonel hizmetlerin sürdürüldüğü ve devletin sağladığı hizmetlerin inanç temelleri üzerine inşa edildiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı'nın son dönemleri yoksulluğun, zorunlu göçün ve savaşların çok yoğun bir şekilde görüldüğü yıllardır. Buna bağlı olarak esirler, muhacirler ve kimsesizler Osmanlı topraklarında gözle görülür bir şekilde artmıştı (Kesgin,

2012, s. 65). Osmanlı Devleti son dönemlerinde yaşadığı büyük sorunlara ve sıkıntılara rağmen göçmenlerin yaşadıkları sorunlara çözümler oluşturmaya çalışmıştır. Devlet, salgın hastalıkların önlenmesinden kimsesizlerin gözetilmesine, yeme, içme ve barınma gibi temel hayat ihtiyaçlarının sağlanmasından eğitimlerine kadar pek çok hususla ilgilenmek durumunda kalmıştır (Pul, 2013). Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu sorunlara çözüm bulmak amacıyla çeşitli sosyal hizmet çalışmalarının yapıldığına rastlanılmaktadır. Muhacir komisyonlarının vermiş oldukları hizmetler bu çalışmada literatürde yer alan sosyal hizmet ve göç bağlamında temel başlıklar şeklinde incelenecektir.

2.1. Göçmenlerin iskânı

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda yaşanan zorunlu göç hareketleri ile birlikte ele alınan konulardan ilki göçmenlerin yerleştirilmesidir. Bu anlamda yapılan çalışmalarda, ilk etapta göçmenlerin hızlıca iskân edilmeleri gündeme gelmiştir. Göçmenlerin bir an evvel yerleştirmeleri düşüncesi ile kış mevsimi ve geçici barınma merkezlerinin azlığından kaynaklı çeşitli zorluklardan korunması düşünülmüştür.

Göçmenlerin Osmanlı Devleti'ne göç ederken ilk uğrak yerleri başkent konumunda olan İstanbul olmuştur. Göçmenlerin toplu bir şekilde İstanbul'a gelmesi iskân öncesi geçici yerleşim problemini ortaya çıkarmıştır. Göçmenler geçici olarak camilere, boş okullara, büyük binalara, saraylara ve boş çiftliklere yerleştirilmekteydiler. Örneğin, İstanbul yakınlarındaki Rami çiftliğine 120 göçmen ailesi 70 ev yapmış, bunların orada kalmalarına müsaade edilmiştir. Bir kısım göçmenlere barınacakları evler için kira yardımıyla bulunulmuştur. Bütün bu sıkıntılardan kurtulmak için, İstanbul'da geçici olarak yerleştirilen göçmenlerin bir an önce Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderilmesine çalışılmıştır (Kocacık, 1980).

Osmanlı Devleti, göçmenleri ülke topraklarında tespit edilen boş arazilere iskân etme politikası gütmüştür. Bu düşüncenin altında yatan temel neden, göçmenlerin iskânı sürecinde mahalli idarecilerden özellikle şartların tarım yapmalarına elverişli hale getirilmelerinin istenmesidir (Berber, 2011).

Boş ve verimli arazilere yapılan göçmen yerleştirmeleriyle birlikte devletin ihtiyaç duyduğu asker sayısında ve toplanacak vergide artış olması amaçlanıyordu. Böylece Liberal olarak görülebilecek bu politika ile kitlesel göçlerden nüfusu artırmak ve heterojen kılmak amacıyla yararlanılmıştır. Liberal göç politikalarına duyulan ihtiyacın temel nedeni, nüfusun az olduğu yerlere iskân edilen göçmenlere hazine arazileri kullanılarak üretimin, verimliliğin ve vergi gelirlerinin artırılmasıdır (Kale, 2015).

Osmanlı Hükümeti, göçmenlerle ilgili kararlar alırken göçmenlerin de söz sahibi olmasını sağlıyordu. Bu açıdan göçmenlerin yerleşim yeri belirlenirken onların talepleri de dikkate alınmıştır. Ayrıca sonraki süreçte göçmenlerin yer değiştirme istekleri makul sebepler içerisinde yapıldığında genelde kabul edilmekteydi (Karataş, 2012).

Göçmenlerin yerleşimleri sağlanırken aile bütünlüğünü korumak adına aile fertlerinin aynı bölgelere yerleştirilmelerine özen gösterilmiştir. Akrabalarının yanında yaşamak isteyenlere, henüz iskânları gerçekleşmemişse ve talep ettikleri bölgede boş arazi olduğu takdirde olumlu cevap verilmiştir (Paşaoğlu, 2013). Ancak yerleşim bölgelerinden kendi arzularıyla ve habersiz ayrılan göçmenlerin devlet tarafından aldığı yardımlar kesilmekteydi (Saydam, 2010).

Osmanlı Devleti, göçmenlerin yeni yaşamlarına uyum sağlamaları ve sorunlarla karşılaşmamaları için çıkardığı ve yayımladığı talimatnameler ve emirnamelerle göçmenlere yardımlarda bulunmuştur (Akyüz, 2008). Muhacir komisyonları, hazırlanan talimatlar çerçevesinde gelen göçmenlerin barınacakları uygun yerler ayarlama, göçmenlerin sevk ve yerleşimlerini sağlamaya yönelik çalışmalar yapmıştır (Demirtaş, 2009).

Dönemin Silistre Valiliği'ne gönderilen talimatnameye göre göçmenler: “Din ve mezheplerine bakılmaksızın kabul edilecekler, kesin iskân edilinceye kadar civar köy ve kazalarda geçici olarak barındırılacaklar, masrafları devlet tarafından karşılanacak, kesin iskân sırasında zengin olanları evlerini kendileri yapacak, olmayanları ise devlet tarafından yaptırılacak, ziraat yapacaklara imkân sağlanacak ve tohumluk verilecek, göçmenlerden belli bir süre vergi tahsil edilemeyecek ve askere alınmayacaklar” (Tepekaya, 2006). Bu talimatname ile göçmenler arasında dil, din, milliyet, ırk, mezhep ve benzeri ayırım gözetilmeden insan haklarına uygun bir düzenleme yapıldığı ifade edilebilir (Şahin, 2006). Bu durum da sosyal hizmet disiplini bağlamında önemlidir.

Göçmenlerin iskânı ile ilgili önemli başka bir talimatname ise İskân-ı Muhacirin Talimatnamesidir. Talimatname otuz dört maddeden oluşmaktaydı. Bu talimatnamede genel olarak göçmenler için verilecek aynı ve nakdi yardımlar gündeme alınmıştır. Ayrıca göçmenlerin gidecekleri bölgelere nasıl sevk edileceklerine ve gittikleri bölgelerde göçmenlere arazi ve araç gereç verilmesine dair hükümleri barındırmaktaydı (Demirtaş, 2009). Talimatnamede yer alan maddelerden öne çıkanlar şöyledir: Göçmenlerin yerleştirildikleri bölgeleri terk etmeleri kesinlikle yasaklanmıştır. Yerleşim bölgelerine ulaşınca kadar işe bedeli olarak, 10 yaşından küçükler farklı, büyükler farklı nakdi yardımlar yapılacaktır. Ancak zengin olan göçmenlere herhangi bir işe bedeli verilmeyecektir. Köy ve kasabalarda 10 haneye bir göçmen hane düşecek şekilde düzenlemeler yapılacak. Göçmenlerin yerleşimlerinin yapıldığı bölgelerdeki boş ya da vakıf arazilerine yerli halkın yardımıyla göçmenler için evler yapılacaktır. Ayrıca halk, göçmenlere verilen arazilerin sürülmesine ve tarım yapılabilmesine yardımcı olacaktır. Göçmenlerin bir an önce tarıma başlayabilmeleri için yerel halk, tarım için gerekli hayvan, tohumluk, araç ve gereç verecektir (Kara, 2013). Bu talimatname ve benzeri talimatnamelerde genel olarak, göçmenlerin yerleşimlerinin nasıl yapılacağı ve yerleşimden sonra ortaya çıkacak temel sorunların nasıl çözümleneceği konularına odaklanılmıştır.

Barınma sorunu ve göçmenlerin güvenli bölgelere yerleştirilmeleri karşılaşılan en önemli sorunlardan biridir. Günümüzde bu sorun göçün ilk anında daha çok çadır kentler, kamplar veya geçici barınma merkezleri üzerinden yapılmaktadır. Daha sonra göçmenler çeşitli şehirlere gönderilebilmekte ve kent mültecisi olarak yaşamlarını idame ettirebilmektedirler. Osmanlı'da benzer olarak ilk etapta geçici sığınma merkezleri oluşturulmuş ve daha sonra belirlenen bölgelere iskân edilmeleri sağlanmıştır.

2.2. Göçmenlere yönelik yapılan sosyal yardımlar

Muhacir komisyonları göçmenleri yerleştirme dışında sosyal yardımlar da sağlıyordu. Bu yardımlar aynı ve nakdi yardımlar şeklindeydi. Örnek göstermek gerekirse, göçmenlere iskân edildikleri bölgelere ulaşım giderleri, ev kirası, sağlık giderleri, tarım gereçleri, hayvan ve tohum, yiyecek ve yakacak yardımları yapılmıştır (Demirtaş, 2009; Karataş, 2012; Kocacık, 1980). Göçmenlerin kalıcı iskânları yapılmaya dek, günlük gıda ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılmıştır. Elllerinde “fukara (yoksul) pusulası” bulunanlara günlük yarımşar ekmek verilmesi genel bir sosyal yardım uygulaması olarak görülmektedir (Berber, 2011).

Göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için izlenen yollardan bir diğeri yardım kampanyaları düzenlemektir. İstanbul'da faaliyet gösteren Milletlerarası Yardım Komitesi gerek yurt içinden gerekse yurt dışından topladığı yardımları göçmenlere dağıtmıştır (Kocacık, 1980). Ayrıca, göçmenlerin kendi kurdukları vakıfların da yardım çalışmaları kapsamında devreye girdiği görülmüştür (Kara, 2013). İskân edilemeyen bir kısım göçmenler ise, yerleşimleri yapılmaya dek halkın yardımlarını almış ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilmişlerdir (Pul, 2013).

Muhacir komisyonlarının yaptıkları yardımlar hep düzenli bir biçimde devam edememiştir. Tahmin edilenin üstünde göçmen gelmesi ve birçok gider arttırıcı harcamanın ortaya çıkması nedeniyle yardımlar uzun süre devam edememiştir. Böylelikle para ve yiyecek yardımlarında aksamalar olmuştur (Şahin, 2006). Bu giderlerin bir kısmı göçmenlerin iskân edildikleri Anadolu halkının yardımlarına bırakılmıştır (Paşaoğlu, 2013). Bu durum da devletin göçmenleri koruyamaması ve yardım verememesi sorununu ve beraberinde göçmenlerin kaderinin insanların eline bırakıldığı sonucunu doğurmuştur.

Göçlerin başladığı ilk aşamadan olmak üzere göçmenlerin yerleştirilmelerine ve kendilerine yetebilecek seviyeye gelmelerine kadar geçen süre içerisinde gerek devlet gerekse hayırseverler tarafından çeşitli yardımlar yapılmıştır. Devlet ve halk tarafından yapılan ev yapımı vb. yardımlar göçmenlerin yerleşim süreçlerine önemli bir katkı sağlıyordu (Berber, 2011). Hayırseverlerin ve yerel halkın yardım sürecine dâhil edilmesinin temel nedeni devlet organlarının ev kurma, yevmiye verilmesi, öküz, inek ve tohumluk temin etmeleri gibi masrafları karşılayabilecek güçte olmamasıyla ilişkilendirilebilir. Böylelikle Devletin temel politikalarından biri göçmenlerin mağdur olmasını engellemek için göçmenleri eyalet veya sancak dâhilindeki kasaba ve köylere iskân ettirerek göçmenlerin her türlü ihtiyaçlarını yerel yöneticilere ve halka havale etmek olmuştur (Paşaoğlu, 2013). Bu durum sosyal hizmetleri sunmaya çalışan Osmanlı Devleti'nin hayırseverlik yaklaşımı ile bu işi yürütmeye çalıştığını ve çeşitli aksamaları da beraberinde getirdiğini göstermektedir. Sosyal hizmet perspektifi bağlamında devletin hak temelli bir yaklaşıma sahip olması gerekliliği vurgusundan hareketle Osmanlı Devleti'nde göçmenlere yönelik yapılacak çalışmaların insanların vicdanlarına bırakılması eleştirilecek noktaların başında gelmektedir.

2.3. Sosyal işlevsellik ve uyum çalışmaları

Göç alanında sosyal hizmet müdahalelerinin odağında mültecilerin katılımcı davranışlarının artırılması, beceri kazanmaları ve kendi kendilerine yeterli olma durumunun yani sosyal işlevselliğin yaratılması vardır. Sosyal işlevsellik; bireyin toplum içerisindeki başlıca rollerini yerine getirebilmesi ve kendi temel ihtiyaçlarını tek başına karşılayabilmesi için gerekli olan görev ve aktiviteleri başarabilme yeteneğidir (Sheafor & Horejsi, 2014, s. 23).

Bu bağlamda muhacir komisyonlarının göçmenlerin sosyal işlevselliğini arttıracak çalışmalarda bulunduğu ve göçmenleri güçlendirici faaliyetler yürüttüğü de gözlenmektedir. Meslek ve zanaat sahiplerine gerekli sermaye ve dükkân sağlanmış (Karataş, 2012; Saydam, 2010) ve kendi geçimlerini kendilerinin karşılama gücü elde edinceye kadar temel yardımlar yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'ne doğru yapılan göçlerle gelen kitlelerin büyük çoğunluğu çiftçi ailelerden oluşmaktaydı. Bu nedenle bu göçmenlerin çoğu çiftçilik yapabilecekleri boş arazilerde iskân edilmişlerdir (Kocacık, 1980). Göçmenlerin tarım aletleri, tohumluk ve diğer ihtiyaçları karşılanarak üretime katılmaları sağlanmıştır. Örneğin, Çerkez göçmenlerinden her aileye 60 ile 100 dönüm arası arazi tapusuyla birlikte ücretsiz olarak verilmiştir. Ayrıca Çerkez göçmenlerine ücretsiz verilen bu tarlaların, bir defaya mahsus olmak üzere sürülmesinde yerel halkın yardımına başvurulmuştur (Karataş, 2012). Gelen göçmenler Osmanlı idaresi tarafından boş, verimli, ormanlık arazilere yerleştirmeye çalışılmıştır. Çünkü tüketici olan göçmenlerin biran evvel üretici duruma getirilmesi temel hedeflerden biridir. Böylelikle göçmenlerin sosyal işlevselliğinin hızlıca oluşmasına katkı sağlanıyordu.

Sosyal işlevselliği sağlayacak ve arttıracak önemli adımlardan biri de göçmenlere sağlanan pozitif ayrıcalıklardır. Muhacir komisyonlarının talimatnameleriyle göçmenlerin askerlikten ve vergiden belirli bir süre muaf olmaları sağlanması bunun güzel örneklerinden biridir. Muaf tutma durumunun göçmen sayısı göz önüne alınarak on yıl gibi

uzun bir müddetle tanındığı görülmektedir. Ancak göçmenlerin sayısındaki artış, muafiyet durumunda bir değişime ve kararsızlığa neden olmuştur. Bu durumun temel nedeni olarak göçmenlerin sayısı ile birlikte harcamalarının artması ve devletin içinde bulunduğu müşkül durum gösterilebilir (Saydam, 2010). Göçmenlere belli bir süre de olsa vergiden ve askerlikten muaf olma durumunun sağlanması önemli bir adımdır. Göç ve beraberinde getirdiği sorunlarla mücadele eden göçmenlerin en azından vergi ve askerlik gibi yükümlülüklerle karşılaşmalarının ertelenmesi sorunlarla etkin bir şekilde baş etme becerileri kazanmalarını sağlayabilmiştir.

Göçmenler, göç ettikleri bölgelere ilk olarak kendilerini kabul ettirmeye çalışmaktadırlar. Göç ettikleri bölgelerde bulunan yerel halka girdikleri toplumsal etkileşim süreciyle birlikte kabul edilme ya da ayrımcı bir tutumla karşılaşmaktadırlar. Böylelikle bazı durumlarda yerli halk ile uyumsuzluk, yabancılaşma hatta çatışma gibi toplumsal sorunlar yaşayabilmektedir (Poyraz-Tacoğlu, Arıkan & Sağır, 2012). Bazı durumlarda da daha az olma kaydıyla kabul edilme ve uyum sağlama süreci yaşarlar. Uyum çalışmaları bu açıdan hem göçmenler hem de yerel halk ile yapılan çalışmalar üzerinden şekillenmiştir. Muhacir komisyonlarının önemli bir görevi de göçmenlerin göç ettikleri çevreye uyum sağlamalarına katkı sağlamaktır (Demirtaş, 2009; Duman, 2007). Osmanlı Devleti, göçmenleri Anadolu'da çeşitli illere dağıtarak yerleştiriyordu. Göçmenlerle yerli halkın kısa sürede kaynaşması için köylere onar hane muhacir dağıtılıyor, muhacirlerle yerli halkın aralarında evlilikler yapılması tavsiye ediliyordu (Akt: Duman, 2007).

Bununla beraber göçmenlerin uyum problemleri de yaşadıkları bir gerçektir. İlk etapta İstanbul'a gelen göçmenlerin yaşadıkları en büyük ve temel sorunlardan birisi de yepyeni mekânlara uyum sorunudur. Ayrıca hayatının büyük bölümünü coğrafik olarak yayla iklimine has bölgelerde yaşayan bazı göçmenlerin sınır ve sahil boylarındaki bölgelere yerleştirilmeleri başta bulaşıcı hastalıklar olmak üzere çeşitli uyum problemleri yaşamalarına neden olmuştur (Şahin, 2006). Bu anlamda göçmenlerin uyumla ilgili yaşadıkları temel sorunlardan biri coğrafi anlamda uyum sağlayamamalarıdır. Bunun yanında sosyal dışlanma mekanizmaları, ayrımcı tutum ve yabancılaşma da göçmenlerin uyumlarını güçlendiren sonuçlar doğurmuştur. Osmanlı Devleti'nin muhacirin komisyonları aracılığı ile göçmenlere yönelik yaptığı çalışmalarla uyum sorunlarını minimize etmeye çalıştığı ifade edilebilir.

2.4. Savunmasız gruplara yönelik çalışmalar

Sosyal hizmet ve göç uygulamaları bağlamında en önemli hususlardan biri de savunmasız göçmen grupların (yaşlı, engelli, kimsesiz çocuk vb.) gündeme alınması ve diğer göçmenler gibi eşit haklara sahip olmalarıdır. Muhacir komisyonlarında da dezavantajlı göçmen bireylere özel düzenlemeler ve yardım sistemleri önerilmiştir. Bu durumun en net örnekleri korunmaya muhtaç çocuklarda ve kadınlarda görülmektedir.

Göçmenler genellikle birçok eşitsizliğe karşı savunmasız oldukları ve eğitim, sağlık, istihdam, ekonomik alanlardan ve sosyal yaşamdan dışlanma gibi birçok sorunu yaşadıkları için dezavantajlı gruplar içerisinde yer almaktadırlar. Ancak göçmenlerin kendi içerisinde çeşitlendiği ve hepsinin benzer olarak dezavantajlı durumda olmadığı da ifade edilebilir. Yaş, sosyoekonomik düzey, cinsiyet, etnik/kültürel köken gibi unsurlar; göç eden bir bireyin yaşamını, dezavantajlı durumları nasıl deneyimlediğini ve onlarla nasıl başa çıktığını doğrudan etkilemektedir. Göçmenlik deneyimi diğer dezavantajlı durumlara göre farklılıklar gösterebilmektedir. Göçmenlik başlı başına dezavantajlı bir durum olmasına rağmen göçmenler arasında da çocuklar, kadınlar, engelliler, yoksullar, yaşlılar daha çok risk altında ve daha hassas/kırılgan/dezavantajlı durumdadırlar (Apak, 2019).

Muhacir komisyonları göçmenlerden kimsesiz ve korunmaya muhtaç olan çocukların durumlarını değerlendirerek sanayi ve askeri okullara gönderme veya evlatlık verme gibi işlerle de uğraşarak önemli hizmetlerde bulunulmuştur

(Saydam, 2010). Göçmen komisyonların görevleri arasında kocasını kaybetmiş kadın ile yetim çocukları kapsayacak düzenlemeler de bulunmaktadır.

Giritli Müslüman göçmen dul kadın ve yetimlere yönelik 1899 tarihinde hazırlatılan bir talimatnamede bu çalışmaları görmek mümkündür. Bu talimatnamenin hazırlanma gerekçesi olarak 950'den fazla olan korumaya muhtaç çocuk ve eşini kaybetmiş kadınların bir an önce yerleştirilmelerinin yapılması ve işlerinin karşılanması zorunluluğu olduğu ifade edilmiştir. Bu talimatnamenin öne çıkan hususları şu şekildedir: 14 yaş altı kız ve erkek çocuklar evlatlık olarak verilecektir. Evlatlık verilen kız ve erkek çocukların durumlarını takip etmek ve haklarının korunmasını sağlamak adına mülki idareye bağlı memurlar görevlendirilecektir. 14 yaş üstü kızlar ve evlenmeye müsait dul kadınların evlenmelerini sağlamak adına çeyiz, düğün ve zaruri masrafları, komisyon tarafından karşılanacaktı. Evlenmeye müsait olmayanlar ise Müslüman ailelerin yanında çalışmaları sağlanacaktır. Çalışamayacak derecede korumaya muhtaç ya da hasta olan kadınlara ise para yardımı yapılacaktır; büyütülmeye muhtaç çocuğu olanlara, çocukların sayısına göre bir maaş bağlanacaktır. Korunmaya muhtaç erkek çocuklar ise yatılı ya da gündüzlü Sana-yi Mektebine kayıt edilecekti (Sepetcioğlu, 2014). Bu talimatnamede dezavantajlı olan çocuk ve kadınlara yönelik çeşitli çalışmaların yapıldığı ve bu çalışmaların sosyal hizmetler bağlamında önemli olduğu ifade edilebilir.

Osmanlı hükümetinin ulaşım ve geçici yerleşmelere ilişkin önlemleri mali yönden büyük sayılara ulaşmıştı. Devlet gerekli yardımı yapmadığı göçmenleri ücret karşılığı gündelik olarak resmi daire ve işyerlerinde çalıştırma, dul kadınlara ve muhtaç kimselere belli miktarda ücret verme, yine kadınların askerlere çamaşır dikme gibi işlerde çalıştırma yollarını deneyerek göçmenlerin devlete fazla yük olmamalarına, onların refahların sağlayabilmeye çalışmıştır (Kocacık, 1980). Bu şekilde göçmenlerin üretici kesim haline getirilerek güçlendirilmeleri sağlanmıştır.

Muhacir komisyonlarının çalışmalarının savunmasız gruplar içerisinde daha çok korunmaya muhtaç çocuklar ve kadınlar üzerinde şekillendirdiği görülmektedir. Ayrıca yoksul olan göçmenlere de çeşitli sosyal yardımların yapıldığı görülmektedir. Ancak engelli, yaşlı vb. diğer dezavantajlı konumdaki göçmenlere ne tür uygulamaların yapıldığına ulaşılamamıştır.

Sonuç Yerine

19. yüzyılın ortasından itibaren Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklardan, elinde var olan topraklara doğru kitleler halinde göçler yaşanmıştır. Göçmenler göç öncesi, göç sırası ve göç sonrasında büyük sorunlarla karşılaşmışlardır. Göçmenlerin bir kısmı göç öncesi ve göç sırasında aile parçalanması, ölümler, hastalıklar ve yoksulluk gibi sorunlarla karşılaşmışlardır. Göç sonrası ise göçmenler başta iskân olmak üzere ekonomik ve sosyal problemler yaşamışlardır. Göçmenlerin sorunları, kurulan muhacir komisyonlarıyla çözümlenmeye çalışılmış ancak göçmen sayısının fazlalığı nedeniyle bütün sorunlar çözümlenmemiştir. Devletin müdahale edemediği yerde yerel halktan yardımlar alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu sorunlara çözüm bulmak amacıyla çeşitli sosyal hizmetler çalışmalarının yapıldığına rastlanılmaktadır. Devletin, salgın hastalıkların önlenmesinden kimsesiz göçmenlerin gözetilmesine, temel insan ihtiyaçlarının sağlanmasından eğitimlerine kadar pek çok alanda sosyal hizmet uygulaması sayılabilecek çalışmalar yaptığı görülmüştür. Savaşlar sonucu kaybedilen topraklardan zorunlu bir şekilde çıkan ve Anadolu'ya gelen göçmenlere barınacakları yerler ayarlama, ayni-nakdi yardımlar sunma, sosyal işlevselliklerini artıracak çalışmalar yapma ve göçmenler arasında savunmasız konumda olan çocuk ve kadınlara yönelik ek yardımlar sunma gibi çalışmalar sosyal hizmetler açısından değerlendirilebilir.

Osmanlı Devleti'nde yaşanan göçlere ilişkin yapılan çalışmalar sosyal hizmet tarihi bağlamında önemli bir yerde durmaktadır. Sosyal hizmet ve göç ilişkisinin doğru bir temele oturtulması için sosyal hizmet tarihiyle bağlantılar kurulmalı ve tarihi köklerin bilinmesi önemlidir. Bu açıdan son yıllarda Türkiye'de yaşadığımız büyük kitlesel göçlere yönelik sosyal hizmetlerin ilk olarak Osmanlı Devleti'nde hayata geçirildiğini ve günümüze ışık tutabileceği noktalarının olduğu ifade edilebilir. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde yapılan çalışmalar ortaya konmaya çalışılmıştır. Muhacir komisyonlarının yaptığı eksik ve yanlış uygulamaların da varlığı göz önünde tutularak yapılan çalışmaların günümüz göç çalışmalarına temel oluşturması ve örneklik teşkil etmesi açısından önemli olduğu ifade edilebilir. Osmanlı Devleti'nde muhacir komisyonları başta olmak üzere diğer sosyal hizmet yapılanmaları da araştırılabilir. Bu türde çalışmaların yapılması sosyal hizmet tarihi çalışmalarına ışık tutacak yararlı bulgular sağlayabilir.

Kaynakça

- Apak, H. (2019). Göç ve kesişimsel dezavantajlılık: Suriyeli yaşlı ve engelli göçmenler. H. Sakız ve H. Apak (Ed.) içinde, *Türkiye'de göçmen kapsayıcılığı: Sorundan fırsata dönüşüm önerileri* (ss. 99-120). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Akyüz, J. (2008). Göç yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya göç hareketleri. *Bilig Dergisi*, 46, 37-54.
- Berber, F. (2011). 19. yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılan göçler. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 31, 17-44.
- Beter, Ö. (2006). *Sınırlar ötesi umutlar: Mülteci çocuklar*. Ankara: SABEV Yayınları.
- Demirtaş, M. (2009). Kırım Savaşı ve 93 Harbi sürecinde Osmanlı memleketine gelen göçmenlerin sevk ve iskânlar. *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16, 215-238.
- Duman, İ. (2007). *Balkanlar'dan anayurda yapılan göçler, Osmanlı iskan politikaları ve göçmen yerleşimleri*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- IFSW (2014). What is social work global definition. (<https://www.ifsw.org/tr/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>) (Erişilen Tarih:10.07.2019).
- IOM. (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Çiçekli, B. (ed.), Cenevre: IOM.
- Kale, B. (2015). Zorunlu göçün 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkileri. M. M. Erdoğan ve A. Kaya (Ed.) içinde, *Türkiye'nin göç tarihi: 14. yüzyıldan 21. yüzyıla göçler* (ss. 155-169). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kara, A. (2013). XIX. yüzyılda Çorum'da göçmenlerin yerleştirilmesi ve yaşanan sorunlar. *Turkish Studies*, 8, 333-344.
- Karakuş, B. (2015). Sosyal hizmet mezunlarının kadro ve unvanı sosyal hizmet uzmanı/ sosyal çalışmacı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26, 169-190.
- Karataş, Ö. (2012). 19. yüzyılda Balkanlarda Kafkas muhâcîrlerinin iskânı. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII, 355-388.
- Karataş, K. & Erkan G. (2005). Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminin tarihçesi. İçinde Ü. Onat (Ed.) Sosyal hizmet sempozyumu 2002: Sosyal hizmet eğitimi yeni yaklaşımlar (ss. 117-133). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları.

- Karpat, K. H. (2002). *Osmanlı modernleşmesi toplum, kurumsal değişim ve nüfus*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Karpat, K. H. (2010). Osmanlı'dan günümüze etnik yapılanma ve göçler. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kale, B. (2015). Zorunlu göçün 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkileri. M. M. Erdoğan ve A. Kaya (Ed.) içinde, *Türkiye'nin göç tarihi: 14. yüzyıldan 21. yüzyıla göçler* (ss. 155-169). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kesgin, B. (2012). *Kamu sorumluluğunda sosyal hizmet*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Kocacık F. (1978). *Balkanlar'dan Anadolu'ya yönelik göçler (1878-1900) karşılaştırmalı yerli ve göçmen köyü monografileri*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Doktora Tezi, Ankara.
- Kocacık, F. (1980). Balkanlar'dan Anadolu'ya yönelik göçler (1878-1890). *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul.
- Kocacık, F., & Eser, M. (2010). Kafkasya'dan Anadolu'ya göçler (Sivas ili örneği). *Zeitschrift für die Welt der Türken(ZfWT)*, 2, 187-196.
- Paşaoğlu, D. D. (2013). Muhacirin Komisyonu Maruzatı'na göre (1877-78) 93 Harbi sonrası muhacir iskânı. *History Studies*, 5, 347-386.
- Poyraz-Tacoğlu, T., Arıkan, G., & Sağır, A. (2012). Boşnak göçmenlerde göç ve kültürel kimlik ilişkisi: Fevziye köyü örneği. *Turkish Studies*, 7, 941-965.
- Pul, A. (2013). 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Beykoz'da muhacirler için iskân yeri çalışmaları. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 6, 159-182.
- Saydam, A. (2010). *Kırım ve Kafkas göçleri (1856-1876)*. Ankara Türk Tarih Kurumu.
- Sepetcioğlu, T. E. (2014). Sürgün ve iskân kıskacında Giritli Müslüman kadın (1896-1913). *History Studies*, 6, 103-123.
- Sheafor, B. W., & Horejsi, C. J. (2014). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler* (Çev. Ed. B. Çiftçi). Ankara: Nika Yayınevi.
- Sofuoğlu, A. (1995). Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan göç problemleri ve Türk göçlerinin bir safhası; 1903-1904 (Rumi: 1319) yılında meydana gelen göçler. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Dergisi*, XXXIII, 168-189.
- Şahin, N. (2006). XIX. yüzyıl sonrasında Anadolu'ya yapılan göç hareketleri ve Anadolu coğrafyasındaki sosyo-kültürel etkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII, 63-82.
- Tepekaya, M. (2006). Balkanlardan Anadolu'ya göç hareketleri ve Saruhan(Manisa) Sancağı'na göçler (1877-1914). *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 8, 213-240.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

3

THE ROLE OF MEDIA IN PUBLIC IMAGE OF SOCIAL WORK PROFESSION / SOSYAL HİZMET MESLEĞİNİN KAMUSAL İMAJINDA MEDYANIN ROLÜ

Nurullah Çalış¹

Abstract

Media is an important social institution which has gained a powerful place in social practices. Effects of media on human behaviours have been subject of numerous researches for long. Media, as a communication tool, has an effect on learning and perception processes in written, verbal, and visual levels. The considerable impact of media in numerous fields from family to politics, education to art makes using media functionally for professional goals more meaningful. Media tools have a surrounding influence on the society since they are quick, easy to access, and various. It is possible to access and produce any kind of content in all aspects of life. Especially, social media, which is on the rise in recent years, has succeeded to provide many useful contents, besides harmful and manipulated ones, in a quick and interactive way. In this context, it is considered important that the potential of media for reaching people by means of improving, educatory, and empowering contents should be acknowledged by social work practitioners. In fact, researches indicate that there are some issues about awareness of social work profession in society. In this study, it is aimed to review the relations between social work discipline, which has a mission to solve human problems and to meet human needs, and media in the light of related local and international literature. In line with this purpose, current state of media use in social work field in Turkey was discussed and suggestions about improving social work profession's public image by using media tools effectively.

1. Giriş

Medya, kitle iletişimini mümkün kılan yazılı ve elektronik basın ve ses ya da görüntü içeren tüm kitle iletişim araçlarını tanımlayan genel bir kavramdır. Teknolojinin gelişmesiyle kitle iletişimini giderek daha kolay ve hızlı hale getiren medyanın toplumsal uyumun ve bütünlüğün sağlanması, kültürün aktarımı ve sosyalleşme süreçlerinde belirleyici bir işlevler gördüğü söylenebilir. Bu nedenle, bu kısımda öncelikle medyanın toplum ile ilişkisinde sahip olduğu önemli işlevlere değinmek gerekir.

Literatürde medyanın toplumsal uygulamalarda etkin olduğu önemli alanlar şu şekilde ele alınmaktadır (Toruk, 2008; Bora, 2019):

- *Haber ve bilgi sağlayıcı:* Medya hem kişisel hem de toplumsal düzeyde önemli olayları, güncel gelişmeleri ve pek çok alanda geniş bilgiyi ulusal ve uluslararası boyutta sistematik olarak aktarma işlevine sahiptir.
- *Toplumsallaştırıcı:* Bireylerin içinde yaşadıkları toplumun temel normlarını ve kültürünü içselleştirmesi üzerinde medya önemli bir işlevi yerine getirir. Toplumun kültürü ve temel değerleri kitle iletişim araçları vasıtasıyla kişilere aktararak öğrenilmesi sağlanır.

1 Recep Tayyip Erdogan University, nurullah.calis@erdogan.edu.tr

- *Güdüleyici*: Toplumun hedeflerine ulaşmasında medya tetikleyici bir rol oynar. Kişisel ve toplumsal hedeflere ulaşılmasında katkı sağlar.
- *Müzakere ve tartışma ortamı*: Medya kamusal alanda yaşanan olguları ve olayları tartışmak, görüş oluşturmak veya uzlaşi yaratmak için sıkça başvurulan bir ortam sağlar. Ulusal ve uluslararası boyutta tartışma alanları oluşturarak toplumdaki bütün kesimlerin katılımını sağlamaya yardımcı olur.
- *Eğitici*: Medya araçları topluma bilgi ve haber aktarmanın yanında toplumun eğitim düzeyinin artmasına da yardımcı olur. Dolayısıyla kişilerin bilgi, beceri, farkındalık ve yetenek seviyesinin yükselmesinde rol oynar.
- *Bütünleştirici*: Medya toplumun farklı kesimlerinin yaşam koşullarını ve kültürünü tanımlarına ve dolayısıyla topluluklar arası kültürel aktarıma farklı yardımcı olur. Ayrıca kişilerin farklılıkları öğrenip beraber yaşamasını sağlayarak çoğulculuk ilkesine de katkıda bulunmuş olur.
- *Eğlendirici*: Medya kişilere kültür ve eğitim fırsatları sunmanın yanında psikososyal açıdan doyum sağladıkları ve iyi vakit geçirdikleri eğlence ortamları sunar.

Grant (1995, s. 84-88) tarafından yapılan çalışmada ise medya ve toplum ilişkisinde medyayı kullanmak istemenin temel motivasyonları ele alınmıştır. Bunlar arasında görünürlük, bilgilendirme, kamuoyu oluşturma ve etkileme gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır (akt. Arslan, 2004):

- *Görünürlük*: Pek çok kişi ve kurum açısından halk kitleleri tarafından görünür olmak oldukça önemlidir. Bunlar için faaliyetlerini, ürünlerini veya hizmetlerini bir şekilde duyurmak ve göstermek gerekli olabilir. Bir şarkıcının medyada görünürlüğünün popülerliğini sürdürmedeki etkisi bir siyasi partinin medyada görünürlüğü faaliyetlerini ve fikirlerini geniş kitlelere ulaştırma olanağını artırır. Bu bakımdan medyada görünürlük sivil toplum örgütleri ve baskı grupları gibi sosyal alanda faaliyet gösteren kurumlar için de geçerli bir amaç haline gelebilir.
- *Bilgilendirme*: Medya toplum için bir bilgi kaynağıdır. Haber almak veya yeni bilgiler öğrenmek için medya oldukça geniş bir hazinedir. Bireylerin, grupların ya da kurumların ihtiyaç duyabileceği pek çok materyale medya araçları ile ulaşmak mümkündür. Bu yönüyle toplumdaki iletişim kanalları içerisinde medya önemli bir yere sahiptir.
- *Kamuoyu oluşturma*: Belirli bir konuda toplumda gündem oluşturmak, amaç belirlemek veya farkındalık kazandırmak için medya önemli bir güçtür. Bu açıdan baskı grupları medyayı etkili bir şekilde kullanmayı amaçlar. Kişiler veya kurumlar açısından medya aracılığı ile kamuoyunda kabul edilme düzeyini artırma, popülerliği artırma, olum imaj sergileme gibi hedefler söz konusu olabilir.
- *Etkileme*: Medya, toplumsal karar verme süreçleri üzerinde oldukça önemli bir etkileme gücüne sahiptir. Politika yapıcılar, karar vericiler ve yöneticiler üzerinde baskı oluşturma ve onları etkileme gücü sayesinde alınan kararlar üzerinde dolaylı ya da doğrudan etki sahibi olabilir.

Medya ve toplum ilişkilerinde tartışılmalı konular da vardır. Medyanın hangi amaçlara hizmet ettiği, kimler tarafından yönlendirildiği, neyin savunucusu olduğu yönünde süregiden tartışmalar önemli bir fiktisel arka plan oluşturmakla birlikte bu çalışmada medyanın mesleki imaj açısından bir potansiyel araç olarak ele alınması amaçlandığından bu tartışılmalı alanlar dışarıda bırakılmıştır.

Bu çalışma kapsamında medyanın toplumsal işlevlerinden hareketle sosyal hizmet mesleğinin kamusal alanda daha iyi bir imaj sergilemesinde medyadan yararlanmanın önemi tartışılmıştır. Bu doğrultuda, sosyal hizmet imajı

açısından medyanın rolü halkla ilişkiler ve makro düzey sosyal hizmet bağlamında ele alınarak sosyal hizmetin medyada görünürlüğüne ilişkin bir değerlendirmenin ortaya konulması amaçlanmıştır.

2. Sosyal hizmette halkla ilişkiler ve medya

Sosyal hizmet uygulayıcılarının bağlı bulundukları kurum ve kuruluşlar üzerinden hizmet verilen kitle ile sürdürülen iletişimi sağlıklı biçimde yürütmesi oldukça önemlidir. Dolayısıyla meselenin bu boyutunu sosyal hizmet alanında halkla ilişkiler açısından değerlendirmek gerekir. Temelinde iletişim, ikna, güven, dürüstlük gibi kavramlar olan ve “*bir kurumun ya da örgütün bağlantı kurduğu ya da kurabileceği kitlenin anlayış, sempati ve desteğini elde etmek ve bunu devam ettirmek için yaptığı sürekli ve örgütlenmiş bir yönetim*” olarak tanımlanan halkla ilişkiler (İşler ve diğ., 2013) sosyal hizmet kurumları açısından önemli bir yere sahiptir. Temelde bir iletişim yönetimi olan halkla ilişkiler alanı kendine özgü bir çalışma alanı olmakla birlikte sosyal hizmet uygulayıcılarının da sosyal hizmet yönetimi bağlamında bu alanda bilgi ve beceri sahibi olması gerektiği vurgulanmalıdır.

Sosyal hizmet yönetimi bağlamında halkla ilişkiler kurumun ve kurum bünyesinde çalışanların hizmet alan kitle ile karşılıklı iletişimi, anlayışı ve kabul düzeyi üzerinde önemli bir role sahiptir. Dolayısıyla halkla ilişkiler bağlamında yürütülecek çalışmalar hedef kitle ile karşılıklı etkileşim üzerine kurulur. Bu doğrultuda sosyal hizmet kurumları açısından halkla ilişkiler çalışmalarının getirilerine şu şekilde değinilebilir (Öztürk, 2013; Özer, 2018, s. 173-174):

- Müracaatçı kitlesinin özelliklerini belirlemek,
- Müracaatçı kitlesinin tutum ve beklentilerini anlamak,
- Kurumun hizmetleri hakkında bilgilendirmeler yapmak,
- Kurumun hizmetlerini geliştirmek,
- Kurum tarafından yürütülen etkinlikleri duyurmak,
- Müracaatçıları ve toplumu bilinçlendirmek,
- Toplum tarafından algılanan kurum imajını yükseltmek,
- Kurum içi iletişimi geliştirmek ve çeşitlendirmek
- Gönüllülük faaliyetlerine katılımı arttırmak,
- Kurum için fon ve bağış olanaklarını arttırmak.

Sosyal hizmet uzmanlarının sunduğu hizmetlerin temel alıcısı halk olduğuna göre hizmetlerin ve bu hizmeti verenlerin halk nezdindeki kabul düzeyinin son derece önemli olduğunu anlamak gerekir (LeCroy ve Stinson, 2004). Buradan hareketle halkla ilişkiler çalışmalarında sosyal hizmet mesleğinin yer almasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Nitekim yukarıda kurumsal açıdan belirtilen hususların hepsini sosyal hizmet uzmanları açısından da ele almak önemlidir. Dolayısıyla sosyal hizmetin kamusal imajı açısından halkla ilişkiler temelinde yapılacak çalışmalara önem vermek gerekir. Sosyal hizmet uzmanları için halkla ilişkiler bağlamında ele alınabilecek hedef kitleler arasında başlıca olanlar şu şekilde belirtilebilir (Öztürk, 2013):

- Kurum çalışanları ve kurum çevresi
- Kurumdan hizmet alanlar
- Tutum ve davranışlarını etkilemek istenen kişi veya gruplar

- Devlet adamları ve politikacılar
- Genel kamuoyu
- Medya

Buradan da anlaşılaçağı üzere medya halkla ilişkilerin önemli hareket alanlarından birini oluşturur. Günümüzde medyadan yararlanmadan etkili bir halkla ilişkiler yönetiminden söz etmek mümkün değildir. Sosyal hizmet mesleğı açısından da mesleğın görünürlüğünü ve toplumdaki algısını geliştirebilmek için halkla ilişkiler ve medyanın sağladığı fırsatları değerlendirmek gerekmektedir. Yararlanılacak medya araçları çok çeşitli olabilir. Kuruma ait dergi veya gazeteler, broşürler, tanıtım kitapları, bültenler, afiş ve pankartlar gibi basılı materyallerin yanı sıra tanıtıcı fotoğraf arşivleri, tanıtım filmleri, internet sayfaları gibi dijital materyaller ve son yılların en popüler medya alanı olarak sosyal medya bu çalışmalarda aktif olarak kullanılabilir.

Halkla ilişkiler bağlamında oluşturulacak mesleki imaj açısından dijital araçlara ve özellikle internetin kullanımına ayrı bir yer vermek gerekir. Nitekim günümüzde her türlü bilgiye ulaşmada internetin payı giderek artmaktadır. İnternetin medya araçları içinde önemini artırmaya devam edeceği öngörülmektedir. Bu bakımdan interneti etkin ve etkili şekilde kullanmak oldukça önemlidir. Kurumsal web sayfaları ve kurumsal sosyal medya hesaplarının sosyal hizmet mesleğının tanıtımında işlevsel hale getirilmesine yönelik olarak yapılacak çalışmalar önem kazanmaktadır. Kurumsal web sayfaları bir halkla ilişkiler aracı olarak kurumla ve meslekle ilgili doğru, güncel ve açıklayıcı bilgiler vermesi açısından önemli bir kaynak niteliğı taşır. Dolayısıyla web sayfalarının işlevsel olması hem kurum açısından hem de meslek elemanları açısından birer tanıtım yapma ve algı oluşturmaya aracılık eder. Bu işlevselliğın sağlanmasında hedef kitlenin kullanımına sunulan web sayfalarının sade, görsel ağırlıklı, yeterli ve güncel içeriğı sahip, hedef kitlenin eleştirisi ve önerilerini ulaştırmasına olanak tanıyan bir yapıda olması önemli görölmektedir (İşler ve diğ., 2013; Öztürk, 2013).

Öngen (2014) tarafından sosyal hizmet kuruluşlarında bilişim sistemlerinin kullanım durumunun incelendiğı çalışmanın sonuçlarına yansıyan bulgulardan biri bu kuruluşlarda görev yapan meslek elemanlarının hizmet verilen kişilere medya aracılığı ile ulaşmada eksiklik yaşadığını belirtmesidir. Buna göre, katılımcıların yarısından fazlası çalıştıkları kuruluşun hizmetlerinin internet ortamında tanıtılmasında önemli eksiklikler olduğunu beyan etmiştir. Araştırmaya katılan meslek elemanları çalıştıkları kuruluşun hizmetlerine ilişkin ilgili internet sayfalarında farklı müracaatçı kitlesine hitap eden ve daha kapsamlı olarak sunulan bilgilendirici görsel ve işitsel içeriklerin olmasını, yanıltıcı ve güncel olmayan bilgilerin sürekli güncellenmesini, müracaatçı ile kuruluşun iletişimini kolaylaştırıcı unsurlara yer verilmesi gerektiğine değinmişlerdir. Belirtilen hususlar aslında etkili web sitelerinin özellikleri arasında yer alan hususlardır. Bir örnek olarak kuruluştan hizmet alacak bireylerin web sayfası üzerinden kuruluşun mevcut tüm hizmetlerini ve başvuru yollarını öğrenebilmesi, sorununa yönelik ön bilgi edinebileceğı ‘sıkça sorular sorular’ sayfasına yönlendirilebilmesi düşünülebilir. Aslında bu çabalar mesleki anlamda halkla ilişkileri geliştirirken aynı zamanda kurumun hizmet verimliliğini artıracak bir etken olarak da değerlendirilebilir.

Medya üzerinden farkındalık oluşturma ve imaj çalışması yapma açısından ele alınması gereken önemli alanlardan biri de sosyal medyadır. Sosyal medya, geleneksel medyadan farklı olarak herhangi bir kişinin doğrudan medya yayıncısı olabilmesine olanak tanıyan bir alandır. Kişilerin sosyal medyanın içeriğini yaratabilmesi, yorumda bulunabilmesi, yeni fikirler ve görüşler ortaya koyması ve diğeri kişilerle doğrudan etkileşim kurabilmesi sosyal medyanın en özgün yanını oluşturmaktadır (İşler ve diğ., 2013). Sosyal medya bu özellikleri ile yalnızca özel sektör kuruluşları tarafından ya da salt eğlence amaçlı olarak kullanılan bir alan olmanın ötesine geçerek kamu kurumlarının

da aktif olarak kullanmaya başladığı bir hizmet aracı haline gelmiştir. Nitekim hızlı, kolay ve masrafsız bir iletişim yöntemi olması sosyal medya platformlarını kamu kurum ve kuruluşları için halka bilgi ve hizmet sunumunda öncelikli bir konuma getirmeye başlamıştır (Erkek, 2016).

Sosyal medya toplumsal düzlemde giderek artan önemi sayesinde toplumla yakından ilişki içerisinde olan sosyal hizmetin mesleki açıdan önem vermesi gereken bir alan olarak değerlendirilebilir. Hem sosyal hizmet uzmanları tarafından hem de bağlı bulundukları kurumlar tarafından sosyal medyanın mesleki amaçlar ve görünürlük açısından işlevsel kılınması sosyal hizmet mesleğinin mesleki imajı açısından önemli bir referans noktası olarak kabul edilebilir. Buradan hareketle ele alınan bilgiler genel olarak değerlendirilirse halkla ilişkiler temelinde yürütülecek mesleki imaj çalışmalarının belirli bir sistematığe dayalı olarak yürütülmesi, süreklilik arz etmesi, halkla ilişkiler uzmanlığından yararlanılması ve medya ile yakın ilişki içinde olunması önemli bileşenler olarak karşımıza çıkacaktır.

3. Makro düzey sosyal hizmet açısından medya

Sosyal hizmette makro düzey uygulama topluluklarla, örgütlerle ve toplumla çalışmayı içerir. Toplumla çalışma, özellikle dezavantajlı durumda bulunan gruplar için sosyal eşitsizliklerin giderilmesi yoluyla sosyal adaletin sağlanmasını amaçlar. Bu bakımdan toplumla çalışma uygulamalarında risk altında bulunan ve korunma ihtiyacı olan toplum kesimlerinin sorun ve ihtiyaçlarını gidermek yoluyla toplumu güçlendirmek esas alınır (Buz ve Uslu, 2019; Keçeci, 2017). Topluluk düzeyinde çalışma yapabilmek için sosyal hizmet uzmanının sosyolojik perspektiften yola çıkarak topluluğun normları, değerleri, inançları, kültürel yapısı gibi özelliklerini iyi analiz etmesi ve çalışmalarını buna göre tasarlaması gerekir.

Makro düzeyde müdahaleler açısından yukarıda halkla ilişkiler temelinde de ele alınan kitlelerle çalışmak oldukça önemlidir. Bu bağlamda topluluklar ve organizasyonlar düzeyinde çözüme yönelik değişimi hedefleyen çalışmalarda kamuoyu oluşturma, politikacılara etki etme, toplumu ve müracaatçı kitlesini bilgilendirme ve bilinçlendirme odaklı savunuculuk faaliyetleri önem kazanacaktır. Nitekim Altındağ (2018) da toplum içindeki güç odakları ve bu odakların etkinlik düzeyleri hakkında bilgi sahibi olmanın makro boyutta yapılacak çalışmaların etkisini arttıracığını savunmaktadır.

Makro sosyal hizmet faaliyetlerinin etkililiğinin ve görünürlüğünün artırılmasında medyanın büyük bir etki potansiyeli olduğu yadsınamaz. Keçeci (2017) de anlaşılabilirlik ve kamuoyunun desteği almak için medya ile hareket etmenin önemine işaret etmektedir. Nitekim medya yukarıda da ele alındığı üzere belirli bir konuda toplumu bilgilendirmek ve farkındalık oluşturarak bilinçlendirmek açısından oldukça zengin kaynaklara sahiptir. Bu bakımdan sosyal hizmetin topluma ve toplumun sorunlarına ilişkin bakış açısını ve söylemlerini topluma etkili ve hızlı bir şekilde ulaştırmak için kitle iletişim araçlarından da etkili bir şekilde yararlanması gerekir. Medya ile hareket etmek için öncelikle medya çalışanları ile iyi ilişkilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Buna yönelik olarak medyanın işleyişine ve medya çalışanları ile nasıl etkili iletişim kurulacağına ilişkin bilgi sahibi olma gerekliliği ön plana çıkmaktadır (Öztürk, 2013).

Medyanın geniş kitlelere daha hızlı biçimde ulaşmayı mümkün kılan boyutu sosyal hizmet yönetimi ve makro sosyal hizmet uygulamaları açısından önemli bir potansiyeldir. Hem sosyal hizmet mesleğinin kamusal imajının yükseltilmesinde hem de sosyal hizmet mesleğinin toplumsal değişim odaklı çalışmalarına ivme kazandırılmasına medya araçlarından yararlanmak gerekmektedir. Özellikle toplumsal düzeyde çoğunlukla bilgi-bilinç eksikliğine

dayalı olarak ortaya çıkan risklerin azaltılması noktasında koruyucu-önleyici faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde uygun medya araçlarından yararlanabilmek için bir misyon belirlemeye ihtiyaç olduğu söylenebilir.

4. Sosyal hizmet mesleğinde medya görünürlüğü

Yurt dışında yapılan çalışmalar medyanın sosyal hizmet mesleğine ve sosyal hizmet uzmanlarına yönelik algıda önemli bir rolü olduğuna dikkat çekmiştir (Andrews, 1987; Tower, 2000; Zugazaga, Surette, Mendez ve Otto, 2006. akt. Bolgün, 2016). Öte yandan, sosyal hizmet mesleğinin medyaya yansiyandan çok daha geniş bir disip- lin olduğu değerlendirilmektedir (Westwood, 2013).

Sosyal hizmet uzmanlarının medya görünürlüğündeki ilginç örneklerden biri olarak Amerika Birleşik Devletle- ri'nde (ABD) 1963-64 yıllarında yayınlanan televizyon dizisi *East Side/West Side* gösterilebilir. Dizi ana tema itiba- rıyla New York'ta topluluk temelli refah hizmetleri sunan özel bir kuruluşta görev yapan sosyal hizmet uzmanı ve yardımcısının ortaya çıkardığı önemli vakaları ve sosyal hizmet uygulamalarındaki yaklaşımı yansıtmaktadır. And- rews (1987), daha önce televizyon programlarında zaman zaman sosyal hizmetle ilgili rollerin görüldüğünü an- cak sosyal hizmet uzmanlarının ilk kez bu diziyle birlikte başrol düzeyinde kendi portresini kamuya aktarma fırsatı bulduğunu belirtmektedir. Öte yandan, sosyal hizmetin 1960'lı yıllardan itibaren televizyonda artan görünürlüğü ile topluma ulaşmaya yöneldiğini belirten yazar Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliğı (NASW) tara- fından geliştirilen halkla ilişkiler çalışmasının bir parçası olan kamu spotlarında sosyal hizmet mesleğinin 'toplum için yaşamsal' olduğunu vurgusu yapıldığını belirtmektedir.

Bu örnekler sosyal hizmetin medya ile çeşitli şekillerde ilişkilenebilir olduğunu göstermektedir. Gerçekten de ABD sosyal hizmet mesleğinin bilinirliğinin oldukça yüksek olduğu ülkelerden biridir. LeCroy ve Stinson (2004) tara- fından ABD'de gerçekleştirilen ve sosyal hizmet mesleğine ilişkin kamusal algının ele alındığı araştırmada ortaya çıkan bulgular her üç katılımcıdan birinin sosyal hizmet mesleğine ilişkin algısının medya araçları (gazete, dergi, kitap, televizyon ve filmler) yoluyla oluştuğı ve katılımcıların büyük çoğunluğunun sosyal hizmet mesleğinin uy- gulamaları hakkında isabetli görüşler bildirdiğı yönündedir.

Türkiye'de toplumun sosyal hizmet algısını anlamayı amaçlayan çalışmalardan biri Bolgün (2016) tarafından ger- çekleştirilmiştir. Manisa ilinde yürütölen çalışmada araştırmaya dahil edilen 500 kişinin %53'ünün sosyal mes- leğı hakkında herhangi bir fikri olmadığı ortaya çıkmıştır. Öte yandan sosyal hizmet mesleğini duymuş olanların üçte biri televizyon aracılığı ile öğrenmiş olduğunu beyan ederken günümüzde oldukça yaygınlaşmış olan inter- netin yalnızca üç kişi tarafından belirtilmiş olması oldukça düşündürücüdür. Dolayısıyla mesleğin tanıtılmasında ve meslek için olumlu bir imajın oluşturulmasında kullanılacak kaynaklar arasında medya araçlarının yeterince kullanılmadığı yorumuna yer verilmiştir.

Sosyal hizmetin kamuoyu tarafından algılanışı yanında sosyal hizmet uygulayıcılarının medya kullanımı konusu da değinmek gerekir. Sarker (2015) tarafından Finlandiya'da yapılan bir nitel çalışmada sosyal hizmet uzmanları- nın sosyal medya kullanımı ile ilgili ortaya çıkan bulgular oldukça önemlidir. Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanları bu alandaki pek çok uygulayıcının sosyal medyadan yararlanmayı bilmediklerini beyan etmişlerdir. Bu- nunla birlikte katılımcılar sosyal medyanın mesleğin doğru tanıtılmasında bir araç olabileceğini belirtirken top- lumdaki sosyal hizmet algısından rahatsızlık duyduklarını ve bunun düzeltilmesi için sosyal medya araçlarının iş- levsel olabileceğini ifade etmişlerdir.

Sosyal hizmette medyanın kullanımına örnekler

Türkiye’de sosyal hizmet uygulaması 50 yılı aşkın bir geçmişe sahip olmasına rağmen oldukça uzun bir zamandır sosyal hizmet mesleğini ve sosyal hizmet uzmanlarını temsil edecek medya araçlarının varlığından söz etmek mümkün olmamıştır. Ancak son yıllarda sosyal hizmet alanındaki medya araçlarından yararlanma konusunda bazı gelişmelerin olduğunu görmek sevindiricidir.

Sosyal hizmet alanında medyanın kullanımı noktasında 2018 yılında yayın hayatına başlayan Türkiye’nin ilk sosyal hizmet güncel dergisi olan **Sosyal Hizmet Magazin** önemli bir adım olmuştur. Genel yayın yönetmenliğini Hacettepe Üniversitesi’nden Prof. Dr. Tarık Tuncay’ın, editörlüğünü ise İstinye Üniversitesi’nden Prof. Dr. İlhan Tomanbay’ın üstlendiği ve elektronik dergi olarak internet üzerinden yayımlanan dergi bir popüler meslek dergisi konumuna yerleşmiştir (Tuncay, 2018). Sosyal çalışma mesleğinin akademisyenleri, uygulayıcıları, öğrencileri ile sosyal hizmet alanlarındaki temel ve destekleyici diğer mesleklerin profesyonelleri tarafından yazılan çeşitli yazılar sayesinde sosyal hizmet mesleğine ve uygulamalarına dair farkındalığı yükseltme konusunda etki sağlayacağını değerlendirmek mümkündür.

Yine 2018 yılında faaliyete geçen ve sosyal hizmet/sosyal çalışma alanında açık bilgi kaynağı olarak tanımlanan **Sosyal Çalışma Podcast** medya olanaklarından yararlanma konusundaki iyi örneklerden biri olarak gösterilebilir. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi’nden Dr. Öğr. Üyesi Umut Yanardağ tarafından hazırlanan ve sosyal hizmet uygulayıcıları ve akademisyenleri ile güncel konularda yapılan söyleşilere dayanan içerikler sayesinde sosyal hizmet disiplinin söylemlerini daha geniş kitlelere ulaştırmanın mümkün olabileceği düşünülmektedir (Yanardağ, 2019).

Sosyal hizmet alanında Türkiye’nin en köklü meslek kuruluşu olan **Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği** özellikle son yıllarda sosyal medya üzerinden sosyal hizmet mesleğinin ve sosyal hizmet uzmanlarının söylemlerinin kamuoyuyla paylaşılması, yürütülen çalışmaların ve etkinliklerin duyurulması için çaba sarf etmektedir. Özellikle Twitter’da aktif bir görünüm sergileyen derneğin bu husustaki çabalarının da öncü olduğunu söylemek mümkündür (SHUderneğiGM, 2019).

Sosyal hizmet alanındaki uygulamaların kamuoyu nezdindeki görünürlüğünün artırılmasında medyadan yararlanma konusunda bir başka örnek olarak 2017 yılından itibaren Konya’da uygulamaya konulan **Okul Sosyal Hizmeti Projesi**’nden söz etmek mümkündür. İlgili proje adına açılan sosyal medya hesaplarında yapılan paylaşımlar yoluyla okul ortamında yürütülen sosyal hizmet uygulamaları hakkında yapılan bilgilendirmeler oldukça faydalı ve dikkat çekici içeriklere sahiptir (OSH_Uygulaması, 2019). Bu uygulamaların aynı zamanda çeşitli haber sitelerine de yansımış olduğunu görmek mümkündür. Bu bakımdan ilgili projenin sosyal hizmet adına medyadan yararlanma konusunda etkili bir yol izlediğini düşünmek mümkündür.

Ele alınan bu iyi örneklerle rağmen bu araçlar yoluyla sınırlı bir kitleye ulaşılabilceğini düşünmek mümkündür. Bu çalışmaların alıcılarının çoğunlukla yine sosyal hizmet ve diğer ilişkili alanlara mensup kişiler olduğu öngörülebilir. Oldukça değerli olan bu çalışmaların artırılması ve genel kamuoyuna ulaşacak düzeyde yeni çalışmalara imza atılması önem kazanmaktadır.

Televizyon ve internet haber kaynaklarında sosyal hizmet uzmanlarının ve sosyal hizmet uygulamalarının bilinirliğini artırmak ilerleyen süreçte hedeflenen makro düzey çalışma konularından biri olmalıdır. Bunun için halkla ilişkiler süreçlerinin iyi anlaşılması ve bu hususta beceri geliştirilmesi bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır. NASW’nin ABD’de sosyal hizmet uzmanları için hazırladığı *Media Toolkit* adlı çalışma

tam da bu hususta vurgulanmak istenen duruma yönelik iyi bir örnektir. Bu çalışma sosyal hizmetin kamusal görünürlüğünü artırmaya yönelik olarak sosyal hizmet uzmanlarının medya ile nasıl çalışabileceğini detaylı olarak ele alan bir içeriğe sahiptir (NASW, 2008). Medyayı anlama, medya organları için haber metni ve içerik hazırlama, gazeteci ve televizyoncularla iletişime geçme, röportaja katılma, interneti kullanma gibi önemli hususlarda temel bilgiler sunan bu türden bir çalışmanın ülkemizde de yapılması bu alanda uygulayıcılara önemli katkılar sağlayabilir.

Medya kullanım alışkanlıkları yaş gruplarına göre farklılık gösterdiğine göre yalnızca belirli tip medya araçlarından yararlanmak istenen sonucu elde etmek için yeterli olmayacaktır. Türkiye’de özellikle yaşlı nüfusun bilgiye erişim aracının çoğunlukla televizyon ve gazete olması dikkat çekicidir. Genç nüfus söz konusu olduğunda ise sosyal medyanın daha ön planda olduğu görülecektir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından 2018 yılında yayımlanan Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması bu hususta önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Buna göre, 45 yaş üstü ve vaktini daha çok evde geçiren nüfus Türkiye’de halen en çok televizyon izleyen kitleyi oluşturmaktadır. Öte yandan ilgili raporda sağlıklı ve aktif yaşlanmaya destek olabilmek için bu yaş gruplarına yönelik nitelikli programlar sunulmasının önem taşıdığına vurgu yapılmaktadır (RTÜK, 2018).

Dolayısıyla sosyal hizmet açısından televizyona hitap eden programlar hazırlamak veya televizyon aracılığı ile müracaatçı kitlelerine ulaşmak önemsenmesi gereken bir konudur. Bu durum aynı zamanda medya bağlantılı olarak yürütülecek farklı sosyal hizmet uygulamalarına kapı aralayacaktır. Türkiye’de de televizyonda görünürlük bağlamında zaman zaman sosyal hizmet akademisyenlerinin ya da sosyal hizmet uzmanlarının çeşitli televizyon programlarına konuk olarak katılmış olduklarını görmek mümkündür. Ancak sistematik olarak sosyal hizmet mesleğinin sesini duyurmayı mümkün kılacak düzeyde bir olanağın henüz sağlanamadığı vurgulanmalıdır.

Şekil 1: Sosyal Hizmette Medya Kullanımı: Sosyal Hizmet Magazin ve Sosyal Çalışma Podcast

Medyada görünürlüğü arttırma ve sosyal hizmetin sesini duyurma konusunda önem verilmesi gereken alanlardan biri de sosyal medyadır. Özellikle genç nesile ulaşarak sosyal hizmet hakkında onları bilgilendirmek, gönüllülük motivasyonlarını arttırmak, kişisel gelişimlerini desteklemek, ulaşabilecekleri hizmetleri duyurmak gibi pek çok konuda sosyal medyanın avantajlarından yararlanılabilir. Erdem Aydın (2016) ve Küçükali (2016) tarafından üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda sosyal medyanın işlevleri arasında arkadaşlarla iletişim kurmak, eğlenmek ve hoş zaman geçirmek gibi sosyalleşme amaçlarının yanında yeni bilgiler edinmek, araştırma yapmak gibi entelektüel amaçların da önemli olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla genç nüfus için önemli bir bilgi kaynağı ve sosyalleşme aracı olan sosyal medya platformlarından yararlanabilmek sosyal hizmet açısından önem kazanmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Öncelikli olarak şunu vurgulamak gerekir ki sosyal hizmet mesleğinin Türkiye’de halk nazarındaki imajı konusunda yapılmış çalışmaların son derece sınırlı olması nedeniyle konunun araştırılmaya değer tarafı ortaya çıkmaktadır. Gözlemsel olarak yakın zamana kadar Türkiye’de eğitim veren sosyal hizmet kurumlarının son derece az olması ve mezun sayısının da buna paralel olarak sayısal anlamda belirgin bir düzeye ulaşamaması nedeniyle toplumda bilinirliğinin oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Son yıllarda bu konuda olumlu yönde bir ilerleme olduğu söylenebilse de kamuoyunun sosyal hizmet mesleğini tam olarak nasıl gördüğüne ilişkin sağlıklı verilere ihtiyaç vardır.

Literatürde sosyal hizmetin hem sosyal gelişmeye hem de hizmet sunmaya yönelik bağlılığının özellikle meslek imajı geliştirme noktasında sorunlar ortaya çıkardığı belirtilmektedir. Sosyal hizmet mesleği aracılığı ile sunulan hizmetler aslında bir yandan bir çeşit ‘statüko’ olarak ifade edilebilecek şekilde hali hazırdaki saygınlığın ve kaynakların korunarak mevcut durumun sürdürülmesinde etken sahibi olabilmektedir. Ancak sosyal değişim konusunda çaba sarf etmek belli durumlarda mevcut düzenin değişmesini gerektirdiğinden prestij ve kaynak kaybı olarak değerlendirilebilir (LeCroy ve Stinson, 2004). Böyle bir durum sosyal hizmeti ‘kötü adam’ durumuna sürükleyebilir. Bu meseleyi medya ile ilişkiler bağlamında değerlendirmek de mümkündür. Ancak medya ile yakın ilişkiler kurarak statükoyu beslemek ya da değişime ön ayak olmak arasındaki ikilemde önceliğin her zaman sosyal hizmetin müracaatçıları olan dezavantajlı ve incinebilir gruplar olduğunu unutmamak gerekir.

Tartışılması gereken bir diğer husus medya kurumunun öncelikleri ile sosyal hizmetin öncelikleri arasında oluşabilecek çelişkilerdir. Medyanın haber yapma ve gündem oluşturma gibi işlevleri bazı durumlarda sosyal hizmetin önemli konuları açısından risk etkeni haline gelebilir. Bunların başında ise gizlilik ilkesi yer alır. Sosyal hizmet uzmanlarının mesleklerine, müracaatçılarına ve bağlı bulundukları kurumlara olan sorumlulukları gereği hizmet verdikleri kişilerin bilgilerini gizli tutmaları birincil önceliktir (Westwood, 2013). Herhangi bir şekilde müracaatçı bilgilerinin medya araçları yoluyla ifşa edilmesi mesleğin etik ilkeleriyle bağdaşmaz ve hak ihlallerine neden olacağı için çeşitli yasal sorumlulukları ortaya çıkarır. Bu nedenle sosyal hizmet uygulayıcılarının medya ile olan ilişkilerinde sosyal hizmetin etik ilke ve değerlerini göz önünde bulunduracak şekilde hareket etmeleri son derece önemlidir.

Öte yandan sosyal hizmeti ‘medyatik’ hale getirmenin mesleğin doğasına uygun olup olmadığı da sorgulanabilir. Diğer bir deyişle insanlara yardım etmeye çalışan bir mesleğin yaptığı yardımları araçsallaştırarak medya aracılığı ile kendi ‘reklamını’ yapma durumunun ortaya çıkıp çıkmayacağı akla gelebilir. Yukarıda değinildiği üzere medyada yer alan içeriklerde sosyal hizmetlerden yararlanan bireylerin özel hayatının ve gizliliğinin korunarak sosyal hizmetin kurumsal imajına katkı sunan içeriklere yönelmek son derece önemlidir. Bu nedenle sosyal hizmet

mesleğinin medya ile geliştireceği ilişkileri bireysel çabalardan ziyade kurumsal düzeyde gerçekleştirebilmeyi hedeflemesi önem ve öncelik kazanmaktadır.

Sonuç olarak, sosyal hizmetin etik ilke ve değerlerinden ödün vermeden kamuoyundaki algısını daha iyi bir konuma getirmek üzere sosyal hizmet uzmanlarına, akademisyenlerine, öğrencilerine ve meslek derneklerine özellikle medya araçlarının daha aktif kullanılması yönünde önemli roller düştüğünü ifade etmek gerekmektedir. Medya projelerinin oluşturulması, yerel medya kanallarıyla bağ kurulması, internet ve sosyal medya araçlarının kullanılması bu kapsamda değerlendirilebilir. Sosyal hizmet uzmanlarının medya çalışmalarına dahil olmalarını kolaylaştıracak şekilde bu alanda bilgi birikimine sahip olmaları önemlidir. Bu anlamda sosyal hizmet eğitiminde halkla ilişkiler ve medya ile ilgili derslerin verilmesi, alanda çalışan meslek elemanlarına medya kullanım becerilerinin geliştirilmesi için eğitimler verilmesi, sosyal hizmet kurumlarına medya ile eşgüdümlü çalışmak üzere vizyon kazandırılması hedeflenmelidir.

Kaynakça

- Altındağ, Ö. (2018). Sosyal Hizmet Bilimi İçindeki Sosyolojik Motifler. Ö. Altındağ ve A. Aykara (Ed.), *Sosyal Hizmet Eğitimi* (s. 189-228). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Andrews, J. (1987). Social Work Public Image Building: "East Side/West Side" Revisited. *Social Service Review*, 61(3), 484-497. doi:10.1086/644464
- Arslan, A. (2004). Medyanın Profesyonellik İdeolojisi ve Toplumsal Çevresi ile Olan İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1).
- Bolgün, C. (2016). *Toplumsal Sosyal Hizmet Uzmanına İlişkin Görüş ve Düşüncelerinin İncelenmesi: Manisa Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Manisa.
- Bora, M. (2019). *Algı Yönetiminde Medyanın Önemi: Afrin Operasyonu Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı İstihbarat Araştırmaları Programı, Ankara.
- Buz, S., Uslu, B. (2019). Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Bireylerin Mesleki Eğitimi ve İstihdamı: Toplumla Sosyal Hizmet Saha Örneği. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 41-54.
- Erdem-Aydın, İ. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Araştırma: Anadolu Üniversitesi Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 373-386.
- Erkek, S. (2016). Kamu Kurumlarında Sosyal Medya Kullanımı: Sağlık Bakanlığı Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 141-150.
- İşler, D. B., Çiftçi, M., Yarangümelioglu, D. (2013). Halkla İlişkiler Aracı Olarak: Sosyal Medyanın Kullanımı ve Yeni Stratejiler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 174-186.
- Keçeci, G. (2017). Makro Sosyal Hizmet Uygulamasında Kullanılan Modeller, Teknikler ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Roller. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 187-201.
- Küçükali, A. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımı: Atatürk Üniversitesi Örneği. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7(13), 531-546.

- LeCroy, C. W., Stinson, E. L. (2004). The Public's Perception of Social Work: Is It What We Think It Is? *Social Work*, 49(2), 164-174. doi:10.1093/sw/49.2.164
- NASW. (2008). *Media Toolkit*. Washington DC: National Association of Social Workers.
- OSH_Uygulaması (2019). Konya - Okul Sosyal Hizmeti Uygulaması 3. yılında. [Twitter]. https://twitter.com/OSH_Uygulaması
- Öngen, Ç. (2014). *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na Bağlı Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Sosyal Hizmet Uygulamalarında Bilişim Teknolojilerinin Kullanımı: Ankara İli Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Özer, M. A. (2018) *Halkla İlişkiler Dersleri* (4. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi
- Öztürk, M. C. (2013). Sosyal Hizmetlerde Halkla İlişkiler Yönetimi. N. Gökçek-Karaca, E. Demirci (Ed.), *Sosyal Hizmet Yönetimi*. Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- RTÜK. (2018). *Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması*. Ankara. 10.11.2019 tarihinde <https://www.rtuk.gov.tr/assets/Icerik/AltSiteler/televizyonizlemeegilimleriarastirmasi2018.pdf> adresinden alınmıştır.
- Sarker, M. J. U. (2015). *Social Workers Engagement With The Social Media*. (Master's Thesis). Finland. 25.11.2019 tarihinde https://www.academia.edu/34748463/SOCIAL_WORKERS_ENGAGEMENT_WITH_THE_SOCIAL_MEDIA adresinden alınmıştır.
- SHUderneğiGM (2019). Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Twitter Hesabı [Twitter]. <https://twitter.com/SHUderneğiGM>
- Toruk, İ. (2008). Üniversite Gençliğinin Medya Kullanma Alışkanlıkları Üzerine Bir Analiz. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 475-488.
- Tuncay, T. (2018). Köprü. Sosyal Hizmet Magazin (Ekim 2018), s. 5-6. 24.11.2019 tarihinde <https://www.sosyalhizmetmagazin.com/> adresinden alınmıştır.
- Westwood, J. (2013). Media and Social Work. A. Worsley, T. Mann, A. Olsen, E. Mason-Whitehead (Ed.), *Key Concepts in Social Work Practice*. UK: Sage Publications.
- Yanardağ, U. (2019). *Sosyal Çalışma Podcast* (Apple Podcasts) 01.12.2019 tarihinde <https://podcasts.apple.com/us/podcast/sosyal-C3%A7al%C4%B1%C5%9Fma-podcast/id1436827055> adresinden alınmıştır.

4

AN ASSESSMENT OF THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES (UNHCR) POLICIES IN THE CONTEXT OF RIGHT OF ASYLUM / SİĞİNMA HAKKININ KORUNMASI BAĞLAMINDA BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ (BMMYK) POLİTİKALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Oktay Tatlıcıoğlu¹

Abstract

Throughout the history of humanity, there have been wars, internal conflicts, ethnic and religious discrimination, and migration due to persecution. At the core of being forced to migrate is a violation of human rights. People who are forced to migrate to another safe country because their rights are violated or who seek asylum are called refugees. This demand of people who have difficult living conditions and who wish to continue living as refugees in other countries has an equivalent in international law. It is the right to asylum. The right to asylum is a protective right for individuals to enjoy basic human rights. UNHCR (Office) is one of the most important organizations engaged in activities to protect and ensure the right to asylum. UNHCR acts as a subsidiary body of the United Nations (UN). United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)'s founding charter defines two main tasks; First, the organization cooperates with states to protect refugees. Second, find a permanent solution for refugees. These two tasks have made UNHCR the protector of the global refugee regime, while at the same time pushing UNHCR into the grip of protecting refugees and cooperating with states. On the one hand, responsibility for the refugees subjected to persecution is dependent on donor states and policies on the interests of the states put the Office in contradictory situations. In this study, information and predictions about UNHCR's establishment, activity areas, barriers and future problems which are important actors in terms of protection of asylum are discussed.

Keywords: Right of Asylum, Refugee, UNCHR

Giriş

Uluslararası hukukun en temel amacı insan haklarının korunmasıdır. Savaşlar, çatışmalar, etnik ve dini ayrımcılıkların olduğu zamanlarda yaşanan hakları ihlallerine karşı, zulme uğrayan insanların korunması gerekmektedir. Bu noktada yaşanan hak ihlallerinin engellenmesi için devletler anlaşmalar yaparak mültecileri, sığınmacıları ve vatansızları korumaya yönelik düzenlemeler yapmışlardır (Pazarıcı, 2005; 196). Özellikle 1. ve 2. Dünya Savaşları sonrası daha da artan insan hakları ihlallerine karşı önlemler adına uluslararası kuruluşlar ihdas edilmiştir. Bu adımlardan önemlilerinden biri Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (1950)'dir.

¹ Dicle University, oktay.tatlicioglu@dicle.edu.tr

Mülteciler için uluslararası koruma sağlama konusunda en önemli iki adım 2. Dünya Savaşı sonrasında atılmıştır. Bunlar, Uluslararası Mülteci Örgütü (UMÖ) döneminde (1947) bir mülteci tanımının yapılması ve mültecilerin geri gönderilmemesi ilkesinin kabul edilmesidir. Şu an hala mültecileri koruma konusunda uluslararası en önemli aktörlerden biri olan BMMYK'nın kuruluş metinlerde de bu iki kazanım korunmuştur.

Bir insan hakkı olan sığınma hakkının korunması görevi uluslararası metinlerle BMMYK'ya verilmiştir. Ancak BMMYK bu hakkın korunması noktasında devletlerin çıkarları ile insan haklarını koruma arasında bazen çelişkili durumlar arasında kalabilmektedir. Bu çalışmada sığınma hakkının korunması noktasında BMMYK politikalarının analizi yapılmıştır.

Sığınma Hakkının Korunması

Sığınma hakkının korunması konusuna geçmeden önce sığınma ve mülteci kavramlarının açıklanması gerekmektedir. Uluslararası hukuk açısından bakıldığında sığınma kavramı kişinin kendi tabi olduğu devletten güvenlik endişesiyle başka bir devlete iltica etmesi anlamına gelir. Sığınmaktan amaç, kişinin can ve mal güvenliği, işkence görmeme, vatandaşlık haklarından mahrum edilmeme, ayrımcılığa maruz kalmama gibi insan haklarının korunmasıdır (Abou-El-Wafa, 2009, s. 8). Pazarcı (2005, s. 189)'ya göre (1) kişinin kendi devletinin korunması yerine başka bir devletten koruma ve iltica talebinde bulunması, (2) sığınma talebinde bulunulan devletin sığınma talebini kabul etmesi, (3) sığınmacının ülkeye girişine müsaade etmesi ve (4) sığınmacının ülkede ikamet etmesine imkan tanınması sığınma hakkının kapsamını oluşturur. Boed (1995, s. 3)'a göre sığınma hakkının kapsamını ülkeye kişileri kabul etmek, bu kişilere geçici ikamet sağlamak ve sınır dışı etmemek ve kişilerin özgürlüklerini kısıtlamamak oluşturmaktadır. Sığınma hakkı sadece fiziksel bir güvenliği değil aynı zamanda kişinin temel ihtiyaçlarının karşılanmasını da kapsar. Sığınma talebi henüz sonuçlanmamış kişilerin geri gönderilmemesi ve insana yaraşır bir şekilde muamele görmesi de sığınma hakkının bir parçasıdır. Sığınma talebinin kabul edilmesi durumunda ise kişi artık mülteci olarak kabul edilmektedir.

Birleşmiş Milletler tarafından 1951 yılında kabul edilen Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme (Mülteci Sözleşmesi)'de mülteci şöyle tanımlanmıştır;

“ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıs” mültecidir.”

Mülteci tanımındaki kavramları kısaca değerlendirelim;

- Kişilerin baskı ve zulüm görmesine zemin hazırlayan nedenler: Irk, din, milliyet, siyasi görüş gibi özellikler bireyin doğuştan ya da sonradan edindiği özellikler olup, temel insan hakları kapsamındadır.
- Zulüm: zulüm kavramının neyi içerdiği tam olarak ifade edilmemiştir ancak 1951 Sözleşmesi madde 33 ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB)'nin madde 14'te birlikte ele alındığında işkence görme, kişi hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi, yaşama hakkının risk altında olması gibi insan hakkı ihlallerinin zulüm olarak değerlendirildiği söylenebilir.
- Haklı nedenlerle korku: sığınma talebine neden olan korkuların nesnel deliller ve belgelerle kanıtlanabilir olması.

1951 Mülteci Sözleşmesi'ne göre mültecilere kabul edildikleri devlet tarafından yerli vatandaşlara tanınan hakların tanınması beklenmektedir. Kılıç (2010) bu hakları şöyle sıralamıştır: Din özgürlüğü, medeni haklardan yararlanma özgürlüğü, menkul ve gayrimenkul edinme hakkı, fikri ve sınai mülkiyet hakkı, dernek hakları, mahkemelerde taraf olma hakkı, çalışma hakkı, tarım, sanayi, sanat ve ticaret sahalarında iş yeri açmak ve şirket kurma hakkı, ihtisas mesleğini icra etmek hakkı, vesika hakkı, mesken edinme hakkı, eğitim hakkı, sosyal yardım hakkı, sosyal sigorta ve çalışma mevzuatından yararlanma hakkı. Bu sıralanan haklardan anlaşılacağı üzere mültecilerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bütünü kapsayan haklar söz konusudur.

Sığınma hakkının korunması konusunda en önemli kavramlardan biri geri göndermeme ilkesi (non-refoulement)'dir. Bu ilke ilk olarak 1947 yılında UMÖ döneminde kabul edilmiş ve daha sonra 1951 Mülteci Sözleşmesi ile de korunmuştur. 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin 33. maddesinde kişilerin özgürlüğü, işkence görme, yaşam hakkının ihlali gibi risklerin olduğu durumlarda sığınma talebinde bulunan kişilerin tehdidin geldiği yere geri gönderilmemesini düzenlemektedir.

Sığınma hakkının diğer insan haklarıyla bir bütünlük ve koruyuculuk taşıdığını da vurgulamak gerekmektedir. Sığınma hakkının ihlal edilmesi diğer temel hakların da ihlal edilmesine kapı aralayacağı için sığınma hakkı koruyucu bir insan hakkı olarak değerlendirilmelidir. Örneğin, işkence görmeme, fiziksel ve ruhsal bütünlüğün korunması, yaşam hakkının korunması gibi temel haklar sığınma hakkını zorunlu kılmaktadır. Sığınma talebinde bulunma zorunluluğu zaten temel insan haklarının ihlal edildiği durumlarda ortaya çıktığı için sığınma hakkının korunması temel hakların da korunmasını sağlayacaktır.

Sığınma hakkının önemli ve kapsamının anlaşılması açısından şu uluslararası metinler (Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair 1951 Sözleşmesi, Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Protokolü, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966) ve İşkenceye Karşı Uluslararası Sözleşme(1988)) incelendiğinde şu maddeler karşımıza çıkmaktadır.

- İnsan haklarının korunmasında devletler sadece kendi vatandaşlarına değil, diğer insanlara karşı da sorumlu tutulmuştur.
- Sığınma hakkı, bir devletin temel hakları ihlal ettiği ya da korumadığı durumlarda başvurulacak önlemdir.
- Sığınma hakkının uygulanmasında herhangi bir tür ayrımcılık yapılmamalıdır.
- Sığınma talebinde bulunan kim olursa olsun (savaş suçlusu ve insanlığa karşı suç işleyenlerin sığınma hakkı yoktur) ülkesine iade edilmesi durumunda işkence görme riski söz konusuysa ülkesine gönderilemez.
- Sığınma talebinde bulunan kişilerin öncelikle acil ihtiyaç duydukları temel ihtiyaçları karşılanmalıdır.
- Sığınma talebinde bulunan kişilerle ilk görüşmeler alanında uzman (hukukçu, sosyal çalışmacı, psikolog) kişilerce yapılmalıdır.
- Sığınma talebinde bulunan kişilerin başvuruları açık ve şeffaf bir biçimde yapılmalı ve üçüncü ülkeye yerleştirilme süreçleri uluslararası kuruluşlar nezaretinde yapılmalıdır.
- Zulüm görme tehlikesiyle bir ülkenin sınırlarına dayanmış kişi ya da gruplar sınırdan geri gönderilmez.

Görüldüğü üzere sığınma hakkı birçok uluslararası sözleşmede kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu sözleşmelerin taraf ülkeleri bağlayıcı olması kağıt üstünde de olsa sığınma hakkının uluslararası alanda korunduğu söylenebilir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Politikaları ve Sığınma Hakkının Korunması

Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası uluslararası bir sorun haline gelen mülteci sorunu Birleşmiş Milletler çatısı altında tartışılmış ve mültecilerin korunması için ilk önce 1947 yılında UMÖ kurulmuştur. Kısa süreli UMÖ döneminde sığınma hakları bağlamında iki önemli gelişme olmuştur. Bunlardan bir geri göndermeme ilkesinin kabul edilmesi, diğeri ise mülteci tanımının yapılmış olmasıdır. 2-3 yıl gibi kısa bir süre sonra UMÖ'nun feshedilmesi ve yerine BMMYK'nın kurulmasına karar verilmiştir. BMMYK'nın görev ve yetkileri konusunda devletler arasında farklı fikirler söz konusu olmuştur. Amerika Birleşik Devleti (ABD), BMMYK'nın sınırlı yetki ve faaliyet alanları olan, geçici bir örgüt olarak kurulmasını istiyordu. Batı Avrupa (Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg) ülkeleri ise güçlü fonlarla desteklenen ve büyük ölçekli operasyon yapma kabiliyetine sahip bir BMMYK konusunda ısrarcı olmuşlardır. Öte yandan ülkesinde çok az mülteci bulunan İngiltere ise sorumluluğun ev sahibi ülkelerde olması gerektiğini savunmuştur (Betts, A., Loescher, G. and Milner, J, 2012, s. 33). Tartışmalar sonucunda 14 Aralık 1950 tarihinde BM Genel Kurul kararıyla BMMYK tüzüğü kabul edilmiştir. BMMYK kuruluş toplantıları sırasında nüfus değişimi sancılar yaşayan Hindistan ve Pakistan'ın mültecilere insani yardım talepleri Genel Kurul'da kabul edilmemiştir. Yine tüzükte karşılığı olmayan bir başka konu ise ülke içinde yaşanan mülteci sorunları olmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere devletler, mültecilerle ilgili sorumluluk alma konusunda çekingen davranmıştır. BMMYK devletler arası bir anlaşma değil, Birleşmiş Milletlerin yan organı olarak Genel Kurul kararıyla kurulmuştur (Ekşi, 2019).

BMMYK'nın tüzüğünün birinci bölümüne bakıldığında; Genel Kurul'a (1.bölüm 1. Paragraf) ve Ekonomik ve Sosyal Konsey'e bağlı olarak mültecileri koruma ve ülkesine dönüş ya da üçüncü ülkeye yerleştirilme süreçlerini takip ederek mültecilerin sorunlarına kalıcı çözümler bulma görevleri verilmiştir. Lewis (2012), BMMYK tüzüğünün 8. maddesi altında Yüksek Komiserlik'in mültecileri koruma faaliyetleri arasında sayılan 9 görevini üç başlıkta özetlemiştir. Bunlar, (i) mültecilerin sığınma haklarının korunması, (ii) mültecilerin haklarının tanınması ve (iii) mülteciler için kalıcı çözümler bulma. Mültecilerin sığınma haklarının korunması bağlamında, mültecilerin korunmasına ilişkin sözleşmelerin hazırlanması ve devletlere kabul ettirilmesi ve devletler arası sözleşmelerin uygulanmasına nezaret etmek BMMYK'nın temel görevlerindendir.

Tüzükte kimlerin mülteci olarak tanımlanacağı hakkında zaman sınırlaması getirilmiştir. BMMYK'nın kuruluş amaçlarının başında 2. Dünya Savaşı sonrası yaşanan mülteci sorununa çözüm olduğu için tüzükte "1 Ocak 1951" tarihinden önce gerçekleşen olaylara ilişkin faaliyet yapması öngörülmüştür. Bu tarihten sonra gerçekleşen mülteci olaylarına müdahale etme yetkisi tanınmamıştır. BMMYK'nın sınırlandırılmış görev ve yetkilerle kurulmuş olması özellikle Amerika'nın çıkarlarıyla ilişkidir (Betts, A., Loescher, G., and Milner, J, 2012, s. 33). Mülteci sorunun ulusal egemenliklerine karşı bir tehdit olmaması ve ekonomik yükümlülük getirmemesi için Batılı güçlü devletler, yetkileri sınırlandırılmış bir BMMYK'nın kuruluşunu desteklemiş ve bu konuda başarılı da olmuşlardır. Bunun yanında tüzükte tanımlanan zulüm kavramı Doğu- Batı gerginliği zemininde anlaşılacak Doğulu Komünist devletlerin zalim olarak gösterilmesi gibi bir politik amaca da hizmet etmiştir.

BMMYK kuruluşuyla paralel zamanda hazırlanan bir de Mülteci Sözleşmesi vardır. BMMYK'nın kuruluşundaki tartışmalara benzer ihtilaflar bu sözleşmenin hazırlanması sürecinde de yaşanmış ve sonuç olarak Avrupalı mültecileri koruyan bir yasal düzenleme hazırlanmıştır. BM çatısı altında Mülteci Sözleşmesi (1951) imzalanmıştır. BMMYK tüzüğünde bulunan zaman sınırlaması burada da yerini korumuştur. Mülteci Sözleşmesi aynı zamanda mülteci haklarının sıralandığı bir liste olmuştur. Ancak 1948 yılında BM tarafından ilan edilen İHEB'de ifade edildiği açıklikta bir sığınma hakkı bu sözleşmede yer almamıştır. Öte yandan UMÖ döneminde kabul edilmiş

olan “geri göndermeme” ilkesi bu sözleşmede de yer verilen önemli sığınma haklarındandır. Geri göndermeme ilkesi, Mülteci Sözleşmesini imzalamayan BM üyesi devletlerin bile sorumlu tutulduğu bir ilke olarak kabul edilmiştir. Bu ilkeyle mülteciler için ülkelerinde maruz kaldıkları tehlike ortadan kalkmadıkça “sınır dışı edilmeme” güvence altına alınmıştır.

BMMYK tüzüğü, BM’nin mültecileri koruması için kurulmuş olmasına rağmen kuruluş yıllarının siyasi etkisinde hazırlanmıştır. Tüzükteki faaliyet alanlarının ve yetkinin sınırlı tutulması soğuk savaş dönemine (Doğulu ile Batılı devletler arasındaki gerilim yüksekken) denk gelmiş olmasının etkisi vardır. BMMYK, Avrupa merkezli yaklaşımını daha sonraki gelişimlerle aşarak daha küresel bir organizasyon olmuştur.

BMMYK’nın Faaliyet Alanlarını Genişletme İmkânları ve Sınırlılıkları

BMMYK kuruluşu üç yıllık bir süre olarak planlanmıştı. BMMYK’nın mültecileri koruma ve sorunlarına çözüm bulma konusunda kendini ispatlaması için üç yılı vardı. Bir yandan aşırı bağımlı kurumsal yapısı diğer yandan ekonomik yetersizlikler BMMYK’nın elini kolunu bağlamış durumdaydı. BMMYK’nın 1951-1956 yılları arasında ilk Yüksek Komiserlik görevini yapan Gerrit van Heuven Goedhart, bir yandan devletlerce dengeli bir siyaset gözetip diğer yandan Ofis’in mülteci sorunlarına müdahale etmede güçlü bir aktör olacağına ikna etme girişimleri zorlu bir süreç olmuştur. Goedhart çalışma planında önceliği savaş sonrası yerinden edilmiş milyonlarca insan için fon bulmaya ayırmıştır.

BMMYK, politik nedenlere dayanan mülteci sorunlarına apolitik kalarak çözüm bulması beklenen bir kuruluş olarak kurulmuştur. Ancak sığınma hakkının korunması durumunda apolitik bir yol çok mümkün değildir. BM’deki devletler (özellik Batılı Devletler ve Amerika) mülteci sorunu üzerinden kendi politikalarına ilişkin bir eleştiri ya da müdahale olmaması için daha baştan BMMYK’yı bu alanda yetkisiz kılmaya çalışmışlardır. Ayrıca Mülteci Sözleşmesi’nde zaman ve yer (1 Ocak 1951 tarihinden önce Avrupa’da meydana gelen olaylar) bakımından sınırlandırılmalar sığınma hakkına politik çıkarlar doğrultusunda değerlendirildiğinin bir örneğidir. Sadece Avrupa ile sınırlandırılmış olan faaliyet alanı, Batı ile Doğu arasında yapılan savaşta BMMYK’yı da Batılı devletler hizasına yazmıştır. Ofis, kuruluş metni itibarıyla Batı Avrupalıdır. BM çatısı altında hazırlanmış olan tüzüğün bu kadar açık bir şekilde bazı devletlerin güdümünde hazırlanmış olması BM üyesi devletler arasındaki güç eşitsizliğinin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Soğuk Savaşın şiddetinin arttığı yıllarda Doğu Avrupa’dan Batı Avrupa’ya yönelen bir göç söz konusuydu. BMMYK’daki Batı Avrupa ve Amerika merkezli politik yönelim bu dönemde de kendini göstermiştir. Avrupa ve Amerika devletleri tarafından Doğu Avrupa’dan gelen mültecilere yönelik takınılan olumlu tavır aracılığıyla komünizmin geriletilmesi amaçlanmıştır (Betts, A., Loescher, G., and Milner, J, 2012, s. 42). Bu dönemde mültecilerin politik bir silah olarak görüldüğü söylenebilir. Mültecilerin, “komünist yönetim şekli nedeniyle ülkelerini terk edip Batı Avrupa medeniyetine sığınma” şeklinde formüle edilmesi şüphesiz ki Batı Avrupa ve Amerika Devletleri için siyasi bir nitelik taşımaktadır.

ABD, BMMYK’nın kuruluşundan itibaren sınırlandırılmış yetki ve fonla olabildiğince az görev alabilmesi için çeşitli girişimlerde bulunmuştur (Loescher, 1993). AB, BMMYK’nın faaliyetlerinin kısıtlamak için rakip sivil toplum kuruluşları (STK) kurdurup onları fonlamıştır. ABD’nin politik ve fon konusunda yapmış olduğu baskı BMMYK’nın bağımsız bir rol belirleyebilmesi yeteneğini doğrudan etkilemiştir. İlk yüksek komiser Goedhart, bağımsız bir şekilde bağış toplamaya başlamış ve insani yardım yapma yükümlüğünü de üstlenerek ofisin faaliyet alanını ilk

genişletme girişiminde başarılı olmuştur. Hatırlanacağı üzere ofisin tüzüğünde insani yardımlar konusunda bir görevlendirme söz konusu değildi. 1952 yılında Ford Vakfı'nın sağladığı hibeyle BMMYK, ilk kez Batı Avrupa, ev sahibi ülkelerdeki mültecilerin ülkeye sosyal uyumunu teşvik etmek amacıyla STK'lara destek sağlama faaliyetine başlamıştır. Bu kaynaklar sayesinde BMMYK 1953 Batı Berlin'deki mülteci krizine müdahale etme şansı da elde etmiştir (Betts, A., Loescher, G., and Milner, J, 2012, s. 42). Bu faaliyetler BMMYK'nın görünürliğini arttırması ve işe yarar bir kuruluş olmasını göstermesi bakımından önemli gelişmelerdendir. İnsani yardım (fiziksel) alanında mültecilerle yapılan çalışmaların başarılı olması BMMYK'nın bu işleri yapmasının gerekli olduğu inancını yeşertmiş ve bu sayede mülteciler için acil durumlarda doğrudan BMMYK programının oluşturulması sağlanmıştır.

BMMYK'nın faaliyet alanlarını genişletmesini sağlayan önemli diğer bir gelişme ise Macar Krizi olmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin Macaristan'ı işgal etmesi (1956) sonrası 200 bin civarındaki Macar'ın Avusturya ve Yugoslavya'ya sığınmasıyla sonuçlanmıştır (Bekes, 2000). Avusturya'nın BMMYK'ı acil göreve çağırması üzerine BMMYK da yardım için hükümetlere çağrıda bulunmuş ve STK'ların koordineli çalışması konusunda öncü bir rol üstlenmiştir. Bu arada BM Genel Kurul'unda da Macar mültecileri için yapılan uluslararası operasyonun lider kuruluşu olarak belirlenmiştir. Genel Kurul'dan alınan bu karar ile Mülteci Sözleşmesi'nde ve BMMYK'nın tüzüğünde bulunan "1951'den önce meydana gelen olaylar" sınırlaması aşılmıştır. Ofis, göç eden Macarları gittikleri ülkede mülteci olarak tanımlamıştır. Ofis, bu olayda hem mültecilerin sığındıkları ülkelere yardım için gerekli kaynakları bulmuş, diğer yanda ise üçüncü ülke ya da geri dönüşleri sağlayarak mülteciler için kalıcı çözümler üretmiştir. Macar mültecilerinin durumlarına ilişkin başarılı acil operasyonlarla devletler arası ve bölgesel anlaşmazlıklar sonucu ortaya çıkan mülteci sorunlarını çözmek için uluslararası kuruluşların varlığının önemi daha iyi anlaşılmıştır. Macar mültecileri için yapılan yardım çalışmalarında STK'ların rolünün de hayati olduğu anlaşılmıştır. BM çatısı altında, tüm mülteciler adına bağış toplanması, aktivizm üretilmesi ve kalıcı çözümler için kampanyalar başlatılmıştır.

BMMYK'nın faaliyetlerini Avrupa dışında yürütmesini sağlayan bir başka gelişme ise Avrupa ülkelerinin sömürge-leri konumunda olan Asya ve Afrika'daki ülkelerin bağımsızlık mücadelesi olmuştur. Bağımsızlığını kazanan (Cezayir, Gine, Angola, Hong Kong vb.) ülkelerin de BM'ye üye olmasıyla BM'ye üye sayısı gittikçe artmıştır. Dekolonizasyon sürecinde yeni mülteci hareketlenmeleri yaşanması ve BM'ye yeni üye olan Afrika ve Asya devletleri, BMMYK'ya baskı yaparak kendi ülkelerinde yaşanan mülteci sorunların çözümü için Ofis'i göreve davet etmiştir. Bu noktada Ofis'in çıkmazlarından birisi burada ortaya çıkmıştır. Bir yanda BM'nin kurucusu olan güçlü sömürgeci devletlerin (İngiltere, Fransa) baskısı, öte yandan bu güçlü devletlere karşı bağımsızlık mücadelesi vermiş ve BM'ye yeni üye olmuş devletlerin beklentileri Yüksek Komiserlerin çok hassas bir dengeyle süreci yönetmelerini gerektirmiştir. Bu gibi durumlarda Ofis, Ofis'in destekçisi ve yakın müttefiki olan ülkelerin denetimindeki ülkelerin topraklarından kaçan mültecileri "zulüm kurbanı" olarak tanımlamaktan uzak durmaya çalışmıştır. Ancak yeni üye devletlerle yeniden şekillenen BM Genel Kurulu'nda, Avrupalı devletlerin neden olduğu ya da daha başka nedenlerle ortaya çıkan mülteci sorunlarına BMMYK'nın müdahale edebilmesine yönelik tartışmaları yaşanmıştır. Bu tartışmalar sonucunda BMMYK, BM Genel Kurulu'nun vermiş olduğu yetkiyle farklı mülteci gruplarıyla çalışma imkanı bulabilmiştir.

BMMYK'nın faaliyet alanının genişlemesini neden olan önemli mülteci sorunlarından biri de Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949 yılında kuruluşu sonrası, İngiliz sömürgesi olan Hong Kong'a sığınan 700 bin Çinli mültecinin durumudur. Bu insanların Hong Kong'ta mülteci sayılmaları konusunda bir yandan BMMYK'nın faaliyet gösterdiği sınırların dışında olması öte yandan BM'nin Güvenlik Konseyi üyesi Çin Halk Cumhuriyeti ve İngiltere'nin

siyasi çıkarlarının aleyhinde bulunmama endişesi söz konusudur. 1957 yılında BM Genel Kurulu'nda alınan bir kararla Çinli mültecilerin uluslararası bir sorun olduğu kabul edilmiş ve bu kararla BMMYK, yetki sınırları içinde olmayan mültecilerin sorunlarına da çözüm bulması konusunda yetkilendirilerek faaliyet alanını genişletme fırsatı bulmuştur.

BMMYK'nın Avrupa dışındaki genişlemesini sağlayan bir diğer örnek ise Cezayirli mültecilerin durumudur. 1957'de Cezayir'den Tunus'a sığınan 85 bin Cezayirli mülteci için Tunus Devleti'nin yardım çağrısında bulunmuştur. Bu çağrı Batılı devletlerinin çok uzağında olan (üçüncü dünya) ülkelerinden gelen ilk yardım çağrısıdır (Betts, A., Loescher, G., and Milner, J, 2012, s. 46). Bu çağrı, BM Genel Kurulu'nda BMMYK'nın gelecekteki rolü açısından önemli bir tartışmanın başlamasına neden olmuştur. Bir grup ülke BMMYK'nın kuruluş sınırları içinde Avrupa'daki mülteci sorunlarına çözüm bulmakla yetinmesini desteklerken BMMYK'nın o günkü Yüksek Komiseri Lindt ise Macar mültecilere verilen destekle kazanılan uluslararası destek ve itibarla Ofis'in Avrupa dışında da faaliyetler yürütmesi gerektiği savunmuştur. Ayrıca Lindt, Cezayirli mültecilerin görmezden gelinmesinin ayrımcı bir tavır olduğu fade etmiş ve sadece "Avrupalıların Yüksek Komiseri" olarak adlandırılmak istememiştir (Betts, A., Loescher, G., and Milner, J, 2012, s. 47). Bunların yanında Lindt, Ofis'in sadece komünist ülkelerden kaçan mültecileri desteklediği yönündeki algıyı da aşmak için Tunus'a yardım edilmesi gerektiğini düşünmüştür.

Cezayirli mültecilere yardım etmenin önündeki en önemli engel, Cezayir'deki mülteci sorununa neden olan Fransa'ydı. Fransa, BM Güvenlik Konseyi'nin daimî üyesi ve BM'nin kurucu üyesi olan sömürgeci bir devlet olarak Cezayir'li mültecilerin ülkelerine dönmesi dışında bir çözüm önerilmesine karşı sert muhalefet etmiştir (Betts, A., Loescher, G., and Milner, J, 2012). Ancak Lindt, Cezayirli mültecilere yardım etme fikrinde ısrarcı olmuş ve Fransa'nın kararına karşı, ahlaki otorite gösterisi ve diplomasiyle zafer kazanmıştır. BM Genel Kurulu BMMYK'yı Cezayirli mültecilerin geri dönüşünün zeminin sağlamak ve yeniden toplumsal uyumu sağlamak için görevlendirmiştir. Bu görevlendirme, kuruluşun tüzüğünde bulunan coğrafi ve faaliyet sınırlamalarının aşılması için önemli bir eşik olarak değerlendirilmelidir.

BMMYK 1960-1980 yılları arasında sığınma hakkının korunması konusunda uluslararası alanda rakipsiz bir bilgi birikimi ve deneyimi elde etmiştir. Bu süreçte pek çok sanayileşmiş ülkenin mülteci tanımlama sürecinde etkin rol oynayarak saygınlığını arttırmıştır (Milner ve Loescher, 2011). BMMYK için 1980'lere kadar, faaliyetlerini ve faaliyet gösterdiği coğrafyaları genişlettiği yıllar olurken 1980'ler dünyada yaşanan ekonomik kriz nedeniyle zorlukların ve sınırlamaların başladığı dönem olmuştur. 1980'ler, ekonomik durgunluğun olduğu, Batılı devletlerde muhafazakar hükümetlerin iktidara geldiği, insan hakları temelli yaklaşımdan uzaklaşılan bir dönem olmuştur. Böyle bir ortamda BMMYK'nın otoritesi zayıflamış ve kısıtlı sığınma politikaları söz konusu olmuştur. Devletlerle BMMYK arasındaki ilişkilerin zayıflaması ve Ofis'e yapılan bağışların azalması kısıtlayıcı sığınma politikalarına neden olmuştur. 1980'den önce Batılı ülkelerin mülteci kabul etme noktasında olumlu bir tavır içinde olduğu bir dönemdir. Bu olumlu tavrın, Soğuk Savaş'ın siyasi etkisi ile ilişkisi de vardır (Loescher, 2011).. Bu dönemde mültecilerin Batılı Devletler tarafından siyasi bir karar olarak "komünist ülkelerden gelen" mülteciler çok rahat kabul görmüştür. 1980'lerden sonra ise dünyanın farklı yerlerinde çatışmaların ve zulmün artması ve havayolu ulaşımının yaygınlaşması nedeniyle on binlerce insan Batılı devletlere sığınma talebinde bulunmuştur. Ancak bu sığınma talepleri Batılı devletlerce olumlu karşılanmamıştır.

1980'de mülteci krizine maruz kalan bir diğer ülke ise ABD olmuştur. Önce Küba'dan teknelerle 130 bin Kübalı ABD sınırına dayanmış, daha sonra İranlı, Haitili, Nikaragualı, Etiyopyalı ve diğer sığınmacılarla toplam 800 bin civarında insan ABD topraklarına yasal olmayan yollarla giriş yapmıştır (Betts, A., Loescher, G., and Milner,

J, 2012; Loescher, 2011).). Yasal olmayan bu göçler sığınmacı ve mülteci sorununu insan kaçakçılığı sorunuyla bağlantılı bir hal almasına neden olmuştur. Ekonomik nedenlerle göç eden insanlardan başka gerçekten işkence ve idam riskiyle karşı karşıya olan Salvador ve Guatemala'dan kaçan insanlar da Amerika'ya sığınmak istemiştir. Amerika'ya yönelik başlayan bu büyük göç karşısında Amerika güvenlik birimleri tekneleri engellemiş, tutuklamalar yapmış ve sınır dışı etme gibi önleyici ve caydırıcı politikalar uygulanmıştır. Bu olanlar karşısında BMMYK protesto açıklamaları yapmış, sığınma hakkının korunması gerektiğini hatırlatan metinler kaleme almıştır. Ancak BMMYK açıklamalarının ABD mülteci politikalarına herhangi bir etkisi olmamıştır (Loescher, 2011). Öte yandan mülteci konusundan daha önce liberal bir tutum içinde olan Avrupa ülkelerinde de sığınma hakkının gerilediği söylenebilir. Liberal politikaların yerini sınır denetimlerinin arttırılması politikası almıştır. Sığınma talebinde bulunan insan sayısının dramatik artışı mevcut uygulamaları sarsmış ve mülteci belirleme sistemlerini zorlamıştır. Avrupa devletleri önleyici olması bakımından sığınma taleplerine karşı engelleyici uygulamalar devreye sokmuştur. Avrupa hükümetlerinin ve Amerika'nın karşı karşıya kaldıkları göç akını karşısında sığınmacılara karşı olumsuz tavırını, sığınma hakkının ihlali olarak değerlendiren BMMYK, bu konuda raporlar yayınlamıştır. Ancak BMMYK'ya karşı daha önce var olan olumlu tutum bu dönemde devam etmemiştir. Avrupalı hükümetler BMMYK'yi içişlerine karışmakla suçlamıştır. 1980'ler boyunca mültecilerin durumu sürüncemeli ve çözümsüz bir hal almıştır. Bu yaşananlar karşısında BMMYK, geri dönüş konusunda daha ön alıcı bir rol oynamaya başlamıştır. Geri dönüş ve mülteci koruma konularında yeni bir politika biçimi ortaya çıkmıştır. Ofis'in geri dönüş politikaları daha az esnek ve daha çok faydacı bir hal almıştır. Sığınmacıların üçüncü ülkelere sığınma başvuru süreleri uzadıkça yetersiz imkanlara sahip kamplarda geçirdikleri süre de uzamaktaydı. En hızlı sonuç getirecek politika ise mültecilerin ana yurtlarına dönüşlerinin sağlanması olarak görülmüştür. BMMYK'nın teşvik ettiği geri dönüşlerde insanlar iç savaş riskinin olduğu ortamlara gönderilmiştir. 1980'lerde sığınma hakkının ve dolayısıyla yaşama, işkence göre gibi temel hakların da hiçe sayıldığı bir dönemin yaşandığı söylenebilir.

Öte yanda mülteci sayılarının fazla olduğu bir başka kıta ise Afrika olmuştur. Afrika devletleri BM Genel Kurul'unda baskı yaparak ev sahibi ülkelerin desteklenmesi için 1980 yılında Afrika Mültecilerine Yardım Konferansı (ICARA) düzenlenmesini sağlamıştır. 1981'de ICARA 1 Konferansı yapılmış ve 570 milyon dolar kaynak taahhüdü söz konusu olmuştur. Bu yardımlar sayesinde mültecilerin kendi kendilerine yetebilmesi ve yerel uyum için kalkınması için destekler sunulmuştur. Bu girişimler, BMMYK'nın "mülteci yardım ve kalkınma" yaklaşımının da başlangıcı olmuştur. Öte yandan taahhüt edilen paralar en çok sığınmacı bulunan ülkelere verilmiş ancak sığınmacı sayısı az olan bazı ülkeler (Etiyopya) çok az yardımda bulunulmuştur. Afrika'da konferanslar yapılarak ve eylem planları uygulanarak sığınmacıların yerel uyumları ve geri dönüşleri desteklenerek sorunlara çözümler aranmıştır (Betts, A., Loescher, G., and Milner, J, 2012).

1989'da Soğuk Savaş'ın bitmesiyle siyasi olarak köklü değişimler olmuştur. Almanya'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ile Doğu Almanya ve Batı Almanya birleşmiştir. SSCB dağılmış ve birliğin desteklediği küçük devletler destekten mahrum kalmıştır. Soğuk Savaş sonrası değişen dengeler BMMYK'nın bazı bölgelerdeki mülteci sorunlarının çözümüne de imkan sağlamıştır. Soğuk Savaş sonrası BMMYK'nın operasyon bölgelerinde daha aktif rol alması beklenmiştir (Loescher, 2011). Ofis, mültecilerin yararına, ulusal, bölgesel ve devletler içindeki çatışmalarla doğrudan ilgilenmiş ve çatışma bölgelerine insani yardım sağlamayı sürdürmüştür. 1990'larda BMMYK, artan mülteci sayısına karşı ev sahibi ve bağışçı ülkelere gelen talebe yanıt olarak çatışmanın devam ettiği durumlarda bile mültecilerin yurda geri dönüşlerini hızlandırmıştır. Geri dönüş politikası; BMMYK'nın geleneksel koruma faaliyetlerini, yeniden uyum, iyileştirme ve yurda dönenlerin yaşam alanlarının geliştirilmesi çalışmalarını gerektiriyordu. Giderek artan sayıda mültecilerin çeşitli baskılarla sosyal sorunlar ve siyasi istikrarsızlık koşulları altında yurduna

geri dönmesi söz konusu olmuştur. BMMYK, geri dönenlerin refahını gözetmek ve kendi toplumlarıyla yeniden uyumlu hale gelmelerini kolaylaştırmak için uluslararası bir yapının oluşturulmasına ihtiyaç duymuştur. Yurda geri dönüş, BMMYK ve devletler açısından “öncelikli kalıcı çözüm” olarak ön plana çıkmıştır. Bu noktada temel sorun yerinden edilme nedenleri ortadan kalkmamışken sığınmacıların ülkelerine gönderilmeleriydi. Ülkeye geri dönüş politikası pek çok coğrafyada sığınmacıları riske attığı ve sürdürülebilir olmadığı ispatlanmıştır (Betts, A., Loescher, G., and Milner, J, 2012, s. 47).

1990’lardaki yurda geri dönüşlerin sağlanması girişimleri sorunları çözmede yeterli olmayınca daha kalıcı girişimler söz konusu olmuştur. Örneğin 2000’lerde Sözleşme Artı girişi, mültecilerin sorunlarına kalıcı çözümler getirmesi için yapılan çalışmalardan biridir. Bu girişime göre mültecilerin ülkelerine dönmelerini sınırı geçmekten daha fazlası olarak değerlendirerek yeniden uyum, yeniden iyileşme ve yeniden yapılandırma başlıkları altında yurda geri dönüşler bir bütünsellik içinde ele alınmıştır. Bu yaklaşım İngilizce’de 4Rs (repatriation, reintegration, rehabilitation and reconstruction) olarak formüle edilmiştir. 4Rs, Türkçe’ye 4Y (yurda geri dönüşler, yeniden uyum, yeniden iyileşme ve yeniden yapılandırma) olarak çevrilebilir. Bütüncül yaklaşım sayesinde ülkeye geri dönüşlerin sürdürülebilir olması sağlanmak istenmiştir. BMMYK, bu yeni yaklaşımı Afganistan, Sierra Leone ve Sri Lanka gibi çatışma bölgelerinde uygulamıştır (Lippman ve Malik, 2004). 4Y modelinin uygulamaya geçmesi için Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) çatışma bölgelerinde kalkınma atölyelerini uluslararası işbirliğiyle desteklemişlerdir. Görüldüğü üzere BMMYK, sığınma hakkının korunması dışında sosyal uyum süreçlerinde de aktif olarak rol almıştır. Yerel entegrasyon konusundaki uyum ve kalkınma için yapılan yardımlara rağmen ülkeler çoğunlukla bu konuda gönülsüz davranmışlardır.

Sığınma hakkının korunması bağlamında önleyici olarak uygulanan yeniden yerleştirme yöntemi 1980’lerden sonra ciddi bir düşüşe geçmiştir. BMMYK (2010), 2009 yılında yeniden yerleştirilmeye ihtiyacı olan mültecilerin sadece yaklaşık yüzde 10’unu (84.700) yeniden yerleştirebilmiştir. BMMYK, yeniden yerleştirelememiş kişiler için üçüncü ülkelerle temas kurarak yeni yerleştirmeler için imkanlar arayışında olmuştur (Loescher, 2011). Öte yandan sığınmacı olarak geçiş ülkelerinde bekleyen insanların ev sahibi ülke ile kurdukları dayanışma, ev sahibi ülkeleri mültecilere karşı daha açık politikalar izlemeye ikna eden bir sürece de dönüşmektedir.

Mülteci sorunlarına kalıcı çözüm bulma yaklaşımı zaman içinde değişiklik göstermiştir. 1980’lerden önce yeniden yerleştirme uygulanabiliyorken 1980’lerden beri artan sığınma olayları ülkeleri mülteci kabul etmek konusunda tedirgin etmiştir. Bu nedenle uzun süre çözüm bulunamayan mültecilerin durumu söz konusudur (Milner ve Loescher, 2011). Uzun süreli (sürüncemeli) mülteci durumu; ilk yerinden edilmeden sonra geçen en az 5 yıl için kullanılmaktadır. Sürüncemeli mülteci sayısı her gün biraz daha artmaktadır. 1993’te ortalama mültecilik süresi dokuz yılken bugün yaklaşık iki katına yani yirmi yıla ulaşmıştır (Betts, A., Loescher, G., and Milner, J, 2012; 118). Sürüncemeli mülteci durumunun en temel nedenleri çatışma bölgelerindeki güvensiz ve istikarsızlıktır. BMMYK, sürüncemeli mültecilerin durumlarıyla ilgili ilk bildiriye 2004 yılında düzenlenmiştir. Bu bildiride BMMYK müdahale ederken siyasi koşulları göz önünde bulundurması vurgulanmıştır. Yine bu mülteciler için kısa ve uzun erimli seçenekler yer almıştır. 2000 yılı sonrası BMMYK’nın üzerinde ne yoğun çalışma yürüttüğü alan sürüncemeli mültecilerin durumları olmuştur. Konunun uluslararası gündem haline gelmesi 2008-2009 yılını bulmuştur. 2008 yılında sürüncemeli mültecilerin hem ülkeye geri dönüş hem yerel uyum hem de yeniden yerleştirme çözümlerinin birlikte değerlendirilmesi vurgulanmıştır. Ancak bu konuda ülkelerin üzerine düşen yükümlülükler konusunda isteksiz olmaları ve kararlı olmamaları bu sorunlara zamanında çözüm bulmayı zorlaştırmakta ve BMMYK ve diğer uluslararası örgütlerin de elini kolu bağlamaktadır. Devletlerin uluslararası yükümlülüklerini yerine

getirmesi konusunda yaptırım gücü olmayan BMMYK, mülteci sorunlarını çözmek için devletlerle perde arkası diplomasisi yaparak devletleri teşvik etmek için uğraş vermiştir.

Sığınma hakkı ve külfet paylaşımı, mülteci rejiminin iki önemli kavramıdır. Sığınma hakkı uluslararası sözleşmelerde yer alan ve devletlerin sorumlu tutulduğu bir haktır. Örneğin geri göndermeme ilkesi BM'ye üye olup 1951 Sözleşmesini imzalamayan devletleri de bağlayan evrensel bir kuraldır. Mülteci sorunlarında önemli bir konu olan finansman konusu da külfet paylaşımı olarak ifade edilmektedir. Sığınmacıların bulundukları ülkedeki masraflarının diğer ülkelerle adil paylaşımı esas olsa da bu konu devletlerin takdirine bırakılmıştır.

BMMYK'nın Bugünü ve Yarını

Günümüzde BMMYK, kuruluş yıllarından çok farklı insan grupları ve göç türleri üzerine çalışmalar yapmaktadır. BMMYK, kuruluş yıllarında sadece belli bir tarih öncesi (1951) ve belli bir coğrafyada (Avrupa'da) yaşanan mültecilerin sorunlarının çözümü için faaliyet gösterirken sonraki yıllarda artan mülteci sorunları BMMYK'nın faaliyet alanını hem zaman hem mekan hem de göç türü olarak genişletmesini gerektirmiştir.

Küresel ısınmanın neden olduğu iklim değişikliği, zorla yerinden edilme, doğal afetler, ülke içi çatışmalar, istikrarsız yönetimler, terörizm gibi nedenlerle yaşanan göçler karşısında insanların nasıl korunup destekleneceği sorusu BMMYK'nın yapısını yeniden ele almayı gerektirmiştir. Ayrıca kamplardan daha çok şehirlerde yaşayan ya da çatışma bölgelerine sıkışan mültecilerin durumları da BMMYK için yeni başetmesi gereken sorunlardır. Daha önce aktarıldığı gibi BMMYK, tarihinde pek çok defa faaliyet alanını genişletmiş ve değiştirmiştir. 1950 yılında BM Genel Kurulu'nda tanımlanmış görev ve faaliyet alanları mültecilerin değişen niteliğine göre yine Genel Kurul tarafından değiştirilmiştir.

Zamana ve yeni sorunlara göre değişim gösteren BMMYK'nın son dönemlerde faaliyet yürüttüğü önemli alanlardan birisi ülke içinde yaşanan yerinden edilmelerdir. Ülke içinde yerinden edilmelerin nedenleri arasında iç çatışma, doğal afetler, insan hakları ihlalleri gösterilebilir. Bu tür yerinden edilmenin en temel özelliği kişilerin bulundukları ülkenin sınırları dışına çıkmamış olmasıdır. Bu nedenle de bu kişiler klasik anlamda mülteci olarak tanımlanamamaktadır. 2010 yılında toplam mülteci durumunda olan insan sayısı 10.4 milyon iken ülke içinde yer değiştiren insan sayısı yaklaşık 27.1 milyondur (BMMYK, 2010). Ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin yoğun bulunduğu başta Kolombiya, Afganistan, Pakistan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Somali, Sudan Sri Lanka ülkelerde BMMYK faaliyet yürütmüştür (Betts, A., Loescher, G., and Milner, J, 2012, s. 68). 1990'lı yılların başında ülke içinde yerinden edilmeler konusunda sınırlı yetkilere sahip olan BMMYK'nın, bu alanda en aktif olduğu olay Kuzey Irak'ta yerinden edilen Kürtlerin durumu olmuştur. BM Güvenlik Konseyi Kürtler için "güvenli bölgeler" oluşturulması kararı almıştır. Bu karar, Türkiye'ye sığınmak üzere olan Kürtlerin sığınma hakkının elinden alındığı anlamına da gelmekteydi (Loescher, 2011, s. 287-289). BMMYK'nın ülke içine yerinden edilmelerde hangi kriterlere göre müdahale edeceği 1993 yılında yapılan Genel Kurul'da belirlenmiştir. Bu karara göre, BMMYK, Genel Kurul'un talebi, ev sahibi ülkenin rızası, erişim ve güvenlik tedbirlerinin alınması ve BMMYK'nın kuruluş amaçlarıyla ilişkili olması halinde ülke içinde yerinden edilmelere müdahalesi mümkün olabilmiştir. Bu kriterler dışında müdahalenin siyasi ve ekonomik imkanları göz önünde bulundurma şartına bağlanarak bir esneklik de tanınmıştır. BMMYK'nın ülke içinde yerinden edilmelere müdahale etmesi konusunda kriter belirlenmişse de bu konudaki tartışmalar devam etmiştir. Bu alanda BMMYK'ya sağlık, barınma, su ve sıhhi temizlik gibi konularda küresel koruma sorumluluğu verilmiştir. BMMYK'nın mültecilerle beraber ülke içinde yerinden edilmiş kişilere karşı sorumluluğunun ne kadarını yerine getirebileceği konusu belirsizliğini devam ettirmektedir.

Değişen dünyada BMMYK'nın karşı karşıya olduğu yeni sorun alanlarından biri de iklim değişikliği ve doğal afetlerdir. Bu konuda BMMYK'nın yetkilendirilmesi konusunda farklı fikirler söz konusudur. Bir görüşe göre iklim değişiklerinin sonucu olarak oluşan küresel ısınma çok sayıda insanın iklim değişikliği mültecisi olabileceği ifade edilmektedir (Myers, 1995). Karşı görüşe göre ise bu tür varsayımların abartılı ve spekülasyon yüklü iddialar olduğu yönündedir (Black, 1997, s. 20-38). Bu tür tartışmalar BMMYK'nın iklim değişikliği ve doğal afetler konularına müdahil olup olmayacağı ve dahil olacaksa ne ölçüde dahil olacağı konusunda belirsizliğe neden olmuştur. BMMYK ülke içinde yerinden edilmiş kişilere yönelik yapmış olduğu operasyon sahasında 2005'te Hint Okyanus'unda meydana gelen tsunami, 2010 yılında Pakistan'da ve Haiti'de meydana gelen depremlerin sonuçlarıyla mücadele aktif rol almıştır. BMMYK'nın bu faaliyetlere girmesinde ev sahibi ülkelerle daha iyi ilişkiler kurulmasının sağlanması da amaçlanmıştır. Ancak sonuç olarak iklim değişikliği ve doğal afetler konusunda BMMYK'nın pozisyonundaki belirsizlik devam etmektedir.

Son olarak BMMYK'nın Türkiye'deki sığınmacılara ilişkin yürüttüğü politikalar değerlendirilmiştir. Türkiye, coğrafi olarak Asya ve Ortadoğu kıtaları ile Avrupa kıtası arasında bir köprü durumundadır. Bu durum, Türkiye üzerinden Avrupa'ya gitmek isteyen sığınmacıların çok sık tercih ettiği bir göç yoludur (İçduygu, Erden, & Gençkaya, 2014). Afganistan, İran, Özbekistan, Irak gibi Türkiye'nin doğusunda kalan ülkelerden Türkiye'ye yönelik göç hareketliliği hep olagelmıştır (Deniz, 2009). 2011'de Suriye'de başlayan iç savaş sonucunda yaklaşık 3.7 milyon Suriyeli Türkiye'ye kabul edilmiştir. Türkiye, güney sınırına dayanan Suriyelilere yönelik açık kapı politikası uygulamış ve Suriyelilere koruma sağlamıştır (GİGM, 2019). Türkiye'deki Suriyeliler geçici koruma statüsünde kabul edilmiştir. 2011 itibarıyla başlayan Suriye'deki çatışmalardan sonra gün geçtikçe artan sığınmacı sayısı nedeniyle BMMYK, Türkiye'de daha aktif bir politika yürütmüştür (Ekşi, 2019).

Bu noktada kısaca Türkiye'nin uluslararası göç politikasından bahsetmek gerekmektedir. Türkiye 1967 Protokolü'ne coğrafi çekince koyarak Avrupa dışından gelen sığınmacılara mülteci statüsü vermeyeceği ifade etmiştir. Coğrafi çekinceye rağmen BMMYK ile Türkiye arasında yapılan Ev Sahibi Ülke Anlaşması Avrupa'dan gelen sığınmacıların mülteci statüsü talepleriyle sınırlandırılmamış, kapsam geniş tutularak Avrupa dışından Türkiye'ye sığınan sığınmacıların da anlaşma kapsamında dahil edilmesi sağlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) öncülüğünde, Türkiye'de bulunan sığınmacılara yönelik BMMYK ve Uluslararası Göç Örgütü (IOM) gibi uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde faaliyetler yürütülmektedir.

BMMYK, 1960 yılından bu yana Türkiye'de faaliyet yürütmesine rağmen BMMYK ile Türkiye arasında Ev Sahibi Ülke Anlaşması ancak 2016 yılında imzalanmıştır. 2016 yılına kadar BMMYK Türkiye'nin izniyle ülkede faaliyetler yürütmüştür (Ekşi, 2019). Türkiye, BMMYK'nın en aktif olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. BMMYK'nın Türkiye'de, Ankara'da merkez ofisi yanında İstanbul, İzmir, Gaziantep, Şanlıurfa, Van ve Şanlıurfa'da ofisleri bulunmaktadır (UNHCR, 2018). 1 Eylül 2016 tarihinde BMMYK ile Türkiye arasında Ev Sahibi Ülke Anlaşması imzalanarak BMMYK'nın faaliyetlerini daha rahat yapması ve Türkiye'de bulunan sığınmacıların yaşam koşullarının geliştirmesi amaçlanmıştır². Anlaşmanın 2.maddesine göre BMMYK, ev sahibi ülkede tüzel kişiliğe sahip olmuş ve dokunulmazlık kazanmıştır. Mültecileri korumaya yönelik projelerin ev sahibi ülkeyle işbirliği içinde yapılması da anlaşmanın 5.maddesinde ifade edilmiştir.

BMMYK, Türkiye'de 10 Eylül 2018 tarihine kadar coğrafi çekince doğrultusunda Avrupa'da dışından gelen sığınma talep edenlerin mülteci statüsü belirleme işlemlerini yapmıştır (Ekşi, 2019). Ayrıca BMMYK, Türkiye'de

2 <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss461.pdf> (13.11.2019).

ikincil koruma (sığınmacı) statüsündeki yabancıların da üçüncü ülkeye yerleştirilmesi faaliyetleri yapmaktaydı. 2018 yılından sonra Türkiye'nin hedef ülke haline gelme endişesi, Türkiye'nin yasa dışı göçün hedefi haline gelmesi ve Türkiye'nin idari yapısının bu göçlerle mücadele etmede yetersiz kalması söz konusu olunca BMMYK, Türkiye'deki faaliyetlerini sınırlandırma kararı almıştır (Ekşi, 2019). BMMYK'nın yeniden yerleştirme süreçlerinden kaçınmasının bir nedeni de Avrupa ülkelerinin mültecilere yönelik tutucu politikalar izlemesidir. BMMYK, 10 Eylül 2018 sonrası Türkiye'de mülteci statüsü belirleme faaliyetlerini sınırlandırmış ve daha çok eğitim, danışmanlık, hak ve hizmetlere erişim alanlarında hizmet verme kararı almıştır³.

2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş sonrası Suriyelilerin en kolay geçiş yapabildiği ülkelerden biri olan Türkiye'de yaşayan yabancı sayısında astoronomik artış yaşanmıştır. Ekşi (2019)'ye göre 2005-2018 yılları arasında Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden üçüncü ülkelere iltica talebi artış gösterirken BMMYK'nın üçüncü ülkeye yerleştirme oranında da düşüş gözlenmiştir. Halbuki iltica taleplerine paralel olarak yeniden yerleştirmelerin de artması Türkiye'nin yükünün azaltılması açısından önem arz etmektedir. Hatırlatmak gerekir ki BMMYK'nın tüzüğünde (1.bölüm) yeniden yerleştirme görevi ve sorumluluğu söz konusudur. Bu noktada BMMYK'nın sığınma hakkının korunması noktasında yeniden yerleştirme taleplerini değerlendirmeye alması insan hakları merkezi bir politikanın gereğidir.

Sonuç

Sığınma hakkı, temel insan haklarının korunması açısından vazgeçilmez bir haktır. Sığınma hakkının korunması devletlerin menfaatleri ile insan hakları arasındaki dengeyle yakından ilişkilidir. Uluslararası sözleşmeler ve kuruluşlar da devletlerin egemenlik haklarına yok saymadan sığınma hakkının tesisi için uzlaşma sağlamaktadır. Uluslararası sözleşmelerde sığınma hakkının korunmuş olmasına rağmen tanımlanmamış olması sığınma hakkının korunması konusunda ciddi eksiklerden biridir. 1951 Mülteci Sözleşmesi'nde sığınma hakkının İHEB'deki kadar açık ifade edilmemiş olsa da İHEB'e atuf yapılmış olması sığınma hakkı açısından önemlidir. Uluslararası sözleşmelerin yanında hala aktif faaliyet yürüten, BMMYK'ya BM Genel Kurulu tarafından mültecilerin korunması ve mülteci sorunlarına kalıcı çözümler bulma görevi verilmiştir. BMMYK faaliyetlerini tüzüğüne ve 1951 Mülteci Sözleşmesi'ne göre yürütmektedir.

BMMYK'nın kuruluşundan bugüne sığınmanın niteliği ile beraber BMMYK'nın çalışma niteliği ve kapsamı da değişmiştir. BMMYK'nın faaliyet alanlarındaki bu değişim ve genişleme bazen resmi bazen gayri resmi olarak olmuştur. Ofis'e, başlangıçta sadece yasal koruma sağlanması konusunda yetki verilmişti. Kuruluş yıllarında, 1950 öncesinde Avrupa'da yaşanan mülteci sorunlarının çözümünde rol alması planlanan BMMYK, önce Avrupa dışında da faaliyet yürütmüş sonra da insani yardım alanında görevler almıştır. 1991 yılında Soğuk Savaş'ın da bitmesiyle mültecilerin ülkelere geri dönmesinde ve ülke içi çatışmalarda daha çok aktif olmasını gerektirmiştir. Faaliyet alanlarındaki bu değişim ve gelişimde karşılaştığı siyasi fırsatları değerlendirerek özerk bir yapıya kavuşmuştur. Ofis, sığınma hakkının korunması konusunda bir Avrupa merkezli örgüt olmaktan çıkarak küresel bir aktör haline gelmiştir.

BMMYK'nın kuruluşundan sonraki ilk otuz yılda karşılaştığı yeni koşullar genişlemesini sağlamıştır. 1980 yılı sonrası özellikle Güney Amerika'ya yönelen mülteci tekneleri BMMYK ile devletlerin menfaatlerinin daha fazla çatıştığı bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu dönem, sığınmaların engellendiği, sığınmacı insanların sınırlardan geri

3 <http://help.unhcr.org/turkey/tr/how-to-look-for-help/> Erişim tarihi 24. 11.2019.

yollandığı bir dönem olmuştur. BMMYK'nın artan kitlesel sığınmalar karşısındaki tavrı ise daha politikleşmiştir. Gün geçtikçe BMMYK'nın ev sahibi devletlerin ve mültecilerin çıkarları arasındaki pozisyonu daha hassas bir denge üzerine oturmuştur. Bu hassas denge onu varlığını sürdürmek ve görevini yerine getirmek için siyasi fırsatları değerlendirmesi konusunda mecbur kılmıştır.

Günümüzde yerinden edilme konusunda çok hızlı bir değişim söz konusudur. İklim değişiklikleri, ülke içinde yerinden edilme, doğal afetleri gibi yeni eğilimler BMMYK'nın karşı karşıya olduğu alanlardır. Mültecilerle, bu yeni sorunlar nedeniyle yerinden edilen kişiler arasında bir ayırım yapmak çetrefilli ve tartışmalı bir konudur. BMMYK, bu farklı göçmen gruplarının sığınma ihtiyacına cevap vermede zorluklar yaşamaktadır. BMMYK, uluslararası düzeydeki belirsizliklerine rağmen sığınma hakkının korunmasında yeri doldurulamaz bir aktör olarak varlığını devam ettirmektedir.

References

- ABOU-EL-WAFA, A.(2005), *The Right To Asylum Between Islamic Shari'ah And International Refugee Law*, Riyad 2005.
- Bekes, C. (2000). "East Central Europe", *The Cambridge History of the Cold War Volume I*, Ed.Melvyn P. Leffler ve Odd Arne Westad, New York: Cambridge University Press 2010
- Betts A, Loescher G and Milner J. (2012) *The United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR): The Politics and Practice of Refugee Protection* (2nd edn), London: Routledge
- Black R. (1997). *Environmental Refugees: Myth or Reality?* NEW ISSUES IN REFUGEE RESEARCH Working Paper No. 34.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin Tüzüğü. Türkçe metin: BMMYK (2010), *Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler*
- BMMYK (2010). *Statistical Yearbook 2009*.
- BOED, R. (1995), "The State Of The Right Of Asylum In International Law", *Duke Journal Of Comparative & International Law*, Vol: 5.
- Deniz, O. (2009). *Uluslararası Göçler ve Türkiye'ye Yansıması: Sığınmacılar, Mülteciler ve Yasadışı Göçmenler*. İstanbul: Çantay Yayınevi.
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966)
- GİGM (2019). <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim Tarihi: 19.12.2019
- <http://www.unhcr.org/tr/turkiyede-unhcr> Erişim Tarihi: 12.11.2019
- <http://help.unhcr.org/turkey/tr/how-to-look-for-help/> Erişim Tarihi: 24.11. 2019.
- <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss461.pdf> (13.11.2019).
- İçduygu, A. - Erden, S. - Gençkaya, Ö. F. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2013: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi dönüşümlere*, Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul.

- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 10 Aralık 1948. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>. Erişim Tarihi: 01.12.2019.
- İşkenceye Karşı Uluslararası Sözleşmesi (1988)
- Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966)
- Kılıç, T. (2010): “Bir İnsan Hakkı Olarak İltica” http://multecihaklari.org/dosya/Taner_KilicBir_Insan_Hak_ki_Olarak_Iltica-2010.pdf. Erişim Tarihi: 05.12.2019
- Lewis, C. (2012), UNHCR and International Refugee Law, London: Routledge Press.
- Lippman B. ve Malik S. (2004) (<https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/return-reintegration/lippman-malik.pdf>). Erişim Tarihi: 06.12.2019
- Loescher, G. (1993) *Beyond Charity: International Cooperation and the Global Refugee Crisis*, New York: Oxford University Press.
- Loescher, G. (2011). *The UNCHR in World Politics: A Perilous Path*. Oxford University Press
- Milner, J. ve Loescher, G. (2011). Responding to protracted refugee situations Lessons from a decade of discussion. University of Oxford Press
- Mütecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme (1951). <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Multeci-Sozlesmesi-1.pdf>. Erişim Tarihi: 03.12.2019
- Mütecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Protokolü
- Myers, N. (1995). “Environmental Refugees in a Globally Warmed World”, BioScience, Vol. 43, No. 11 (Dec., 1993).
- Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966)
- Pazarcı, H. (2005). Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap (8.baskı) Ankara: Turhan Kitapevi.

5

SPIRITUALITY IN CLINICAL SOCIAL WORK / KLİNİK SOSYAL HİZMETTE TİNSELLİK

Oktay Tatlıcıoğlu¹, Adem Kılıç²

Abstract

The evaluation of the spiritual experiences of individuals in social work practices and the idea that social workers should be aware of their own spiritual experiences are new discussions in the profession. Especially after the 1980s, there was a period in which spiritual studies were visible after discussions such as the use of local information and cultural sensitivity in professional practices. Spiritual social work is based on the integrity of the material and spiritual aspects of the applicants. For this reason, social work has to carry out a professional practice that is sensitive to the religion, belief, traditions and culture of the society to which the applicants belong.

The most important reason for the critical approach to spiritual studies in clinical social work practices is that spirituality and religion cannot be that easy. Spirituality is something that makes sense to an individual's life and is worth living for, while religion is an institutional structure with more rules and worship and rituals. However, religion is one of the important elements that make sense of human life. When we look at the relationship between spirituality and religion at this point, it will be seen that spirituality includes religion. The importance of spirituality in the meaning world of the client and the social worker should first be determined for a client-centered spiritual practice in clinical social work practices. Spiritual elements in clinical social work practices facilitate the client's emotional empowerment, confidence, identity, and meaning of life processes. During the clinical practice, the social worker needs to analyze well whether the client sees what he / she sees as a spiritual identity / dimension for himself / herself.

Keywords: Clinical Social Work, Spirituality, Religion

Giriş

Din ve tinsellik kavramları, geçmişleri oldukça eskiye dayanan kavramlardır. Her iki kavramın bilimsel anlamda terapötik tedavide kullanılması ise 19. yüzyıla dayanmaktadır. Bu yüzyıldan itibaren mental bozuklukların tedavisinde tinsellik temelli bir terapötik uygulamanın görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu aşamada mental veya ruhsal bozukluklar 'ruhun parçalanması' veya 'hasta ruh' olarak görülmüş, tedavi uygulamaları bu kapsamda uygulanmıştır (Seinfeld, 2012).

Din ve tinsellik kavramları hastalıkların tedavisinde uzun yıllar kullanılmış kavramlar olmalarına rağmen, literatürde çoğunlukla tartışma konusu olan kavramlar olarak kalmıştır. İki kavram arasında belirgin bir fark olduğunu savunan ve iki kavramı iç içe geçmiş olarak gören çalışmalar mevcuttur. Her iki kavramın eş anlamlı olarak kullanıldığı da görülmektedir. Tinselliğin, sağlık alanında (fiziksel, psikolojik, zihinsel, kültürel ve sosyal yönlerden)

1 Dicle University, oktay.tatlicioglu@dicle.edu.tr

2 Bingöl University, akilic@bingol.edu.tr

asıl öğeleri arasında yer almamasında din ile benzer çağrışımlar yapması etkili olmuştur. Fakat din ve tinsellik arasında kavramsal olarak bir fark vardır ve tinselliğin, dini de içine alan, din ötesi bir kavram olduğu söylenebilir (Tuncay, 2007).

Din ve tinsellik eksenli İngilizce literatürdeki çalışmalara bakıldığında, ‘spirituality’ kavramının ‘tinsellik’, ‘religion’ kavramının ise ‘din’ kavramına karşılık olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Sözlük anlamı olarak spirit (ruh); canlandıran güç, manevi bilinç, maddi veya somut bir formu olmayan, cisimleşmemiş (beden deneyimi dışı) olarak tanımlanır. Spiritual ise tinsel yani ruha ait, ruha özgü olarak görülür (Asher 2001). Tinselliğin maneviyat olarak tanımlandığı çalışmalar da vardır (Apak, 2018a; Yeşilkayalı, 2016). Maneviyat çevirisi Türkçe olarak doğru bir tanım olsa da kelimelerin de bir ruhu vardır ve kelimeler kullanıldıkları zaman ve topluma göre anlam değişikliği yaşayabilmektedir. Bu çalışmada spritüel kelimesine karşılık olarak maneviyat yerine daha nötr bir kavram olarak değerlendirilen tinsellik kavramı kullanılmıştır. Bu tercihin arka planında ise maneviyatın Türkiye toplumu açısından daha çok dini bir içerik taşıması vardır.

Asher (2001), kendisi ile birlikte çalışan insanların tinsel bir deneyime sahip olduklarını ifade ettiklerinde, bu tinsel deneyimin genellikle iki olguya işaret ettiğini belirtir. Birinci anlam, Tanrı’ya yakınlık içinde olunan deneyim, his veya ebedi, sonsuz olan metafizik ötesi his olarak ifade edilmiştir. İkinci anlamda ise, neşe ve mutluluk veren his, deneyim, dünyaya ait olmayan/ dünya ötesi his ve korku veya anksiyetenin azalması söz konusudur. Asher’in tanımlamasından tinselliğin hem Tanrı/din ile ilgili bir boyutunun hem de Tanrısallığın/dinin de ötesinde bir boyutunun olduğu anlaşılmaktadır.

Asher (2001) tinselliğin dışında din kavramı ve içeriğini de tanımlamaya çalışmıştır. Din, sosyolojik olarak bir takım inançlar, doktrinler, kurallar, pratikler ve ritüeller formundadır. Din, varlığa dayalı bir açıklama ve evrensel bir yönetmeyi içerir. Dinin basit bir tanımını yapmak gerekirse, din *bağlanmadır* (Alles, 2005). Bu bağlanma, vermiş olduğumuz sözlere *bağlı* kalmayı gerektirir. Bu nedenle herhangi bir dine mensup olan tüm inananlar, vermiş oldukları sözlere, vaatlere, ahitlere bağlı kalmayı gaye edinirler. Ayrıca din ve dindarlık Tanrı’ya karşı bir korkuyu da beraberinde getirir ve Tanrı sürekli beyindedir. Taplamacıoğlu (1961, s. 31)’na göre de religio (din) kelimesi bireyin kendini ibadete vermesi, tören anlamına gelir. Bu tanımdan anlaşıldığı gibi Tanrı’ya saygı ve ibadet, Tanrı hükmüne uymak gibi anlamlar söz konusudur.

Din bağlılığı ve itaati vurgularken tinsellik bu öğelere sahip değildir. Tinsellikte Tanrı gibi ne birilerine karşı sorumluluğa ne herhangi bir güce bağlanma ne de verilen bir söz vardır. Tinsellikte merkezde olan bireyin kendisidir, yani bireyin benliğidir. Oysaki dinde birey merkezde değildir, ancak merkezde olan Tanrıya/dine bağlıdır.

Din ve tinsellik üzerine ayrı bir tartışmayı da Derezotes (2006) ve Seinfeld, (2012) yapmaktadır. Bu yazarlara göre tinsellik sevgi ve şefkati içeren birleştirici bir güçtür. Bu birleştirici güç farklı bireyler, topluluklar, disiplinler, kültürler ve dinler arasında bir köprü görevi görür. Din ve tinsellik bir yerde örtüşen kavramlar olabilir ama aynı şeyler değildir. Kavramlar üzerine başka bir çarpıcı tartışmayı da Lesser ve Pope (2009) yapar. Yazarlara göre din, içerisinde cehenneme gitme ve cezalandırılma korkusunu barındırır. Ama tinsellikte ise böyle bir şey yoktur.

Din ve tinsellik kavramları üzerine süregelen tartışmaya bakıldığında, her iki kavram arasında net bir çizginin olmadığı, her iki kavramın örtüştüğü ama ayrıştığı noktalar vardır. Kesin olan şudur ki, din ve tinsellik aynı kavramlar değildir ve *aynı şeyi* tanımlamaz. Kısacası sosyal formlar, paylaşılan ortak inanç ve ritüeller dini; kişisel deneyim veya başkaları ile bağlantısızlık ve evrensellik ise tinselliği tanımlar.

Klinik Sosyal Hizmet ve Tinsellik

Konu ile ilgili yapılan literatür araştırmasında ulaşılan tüm çalışmalarda, tinsellik konusunun sosyal hizmette ihlal edildiği, son zamanlarda üzerinde durulan bir konu olmaya başladığı görülmüştür (Apak, 2018a; Canda, 1998; Seinfeld, 2012; Praglin, 2004; Asher, 2001; Wagler-Martin, 2005; Gotterer, 2001; Goldberg, 1996; Tuncay, 2007). Hemen hemen tüm araştırmacılar, tinsellik konusunun sosyal hizmet uygulamasında hak ettiği değeri görmediğini belirtmiştir. Bu sonuçta en etkili neden daha çok doğa bilimlerinde olduğu gibi gözlemlere dayanan pozitivist sosyal bilim paradigmasıdır.

Tuncay (2007) yapılan araştırmalarda ihmal edilmesinde iki varsayımın olduğuna vurgu yapmaktadır. Birinci varsayım, tinselliğin bilimsel bir perspektifle çalışılamayacağı olgusudur. Sosyal hizmet de bilimsel bir disiplin olduğu için, bu varsayımın sosyal hizmet uygulaması için de geçerlidir. İkinci varsayım ise, tinselliğin bilimsel bir çerçevede çalışılmaması gerektiği, bunun teolojinin konusu olduğu inancıdır. Bu varsayımın diğer disiplinlerde olduğu gibi sosyal hizmet için de geçerli olduğu söylenebilir.

Ancak post modern bilim paradigmasının esintisiyle yerel bilginin öneminin vurgulanması ve kültürel duyarlılığın gelişimi sosyal bilimlerde tinsellik çalışmalarının görünürlüğü arttırmıştır. Özellikle 1980 sonrası gelişen bu yaklaşım nedeniyle sosyal hizmet disiplininde de akademik çalışmaların ortaya çıkmaya başladığı bir dönem olmuştur (Canda ve Furman, 2010; Sheridan, 2004). Bu konu hakkında gittikçe artan bir literatür bulunmakta ve sosyal hizmet-tinsellik endekslı çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Aslında sosyal hizmet kökenini din temelli bir yardımseverlik fikrinden almaktadır. Sosyal hizmet profesyonelleştikçe ve akademik bir saygınlık kazandıkça, kökeni olan din temelli yardımseverlikten ayrılmıştır. Sosyal hizmetin akademik başarı ve profesyonel saygınlık kazanması için bunu yapması gerekmiştir. Bu kapsamda yirminci yüzyıl boyunca bilim ve din makalelerde hep bir arada yer almıştır. Bu durum sosyal hizmette din ve tinsellik kavramlarının hep bir arada yer almasına neden olmuş ve çoğunlukla dinin muhafazakâr olan değerleri sosyal hizmetin değerleri olarak sayılmıştır. Sosyal hizmetin kendi değerleri olan sosyal adalet bireyi baskıdan özgür kılma hep muhafazakâr olan değerler ile çatışmıştır. Tinsellik konusunun sosyal hizmet uygulamasında yeterince yer almamasının diğer bir nedeni de klinik sosyal hizmet uygulamanın bizzat kendisi ile ilgilidir. Klinik sosyal hizmet uygulaması, teorik bilgisinin gelişim aşamasını klasik psikoanalize ve davranış değiştirme üzerine kurgulamıştır. Din konusu bir illüzyon veya 'bilimsel olmayan' olarak görülmüştür (Seinfeld, 2012).

Praglin (2004), sosyal hizmet araştırmacı ve uygulayıcılarının din ve tinsellik konusuna dört farklı şekilde yaklaşımlarını belirtmektedir. Bunlar; 1) direnç gösterme veya kaçınma, 2) aşırı derecede genelleyerek bağdaştırma, 3) ideolojik nedenlerinden dolayı din ve tinselliği radikal bir şekilde birbirinden ayırma, 4) interdisipliner bir yaklaşımla her iki disiplini de meslekle olan çatışmalarına sadece bilgi temelinde yaklaşma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birinci yaklaşım olan direnç gösterme veya kaçınma sosyal hizmet uygulayıcı ve araştırmacılarının sıkça başvurdukları bir yol olduğu söylenebilir. Sosyal hizmet profesyonelleri, dini dar, rijit dinsel gelenekler, kişisel patoloji veya altında politik bir amaç güdülen bir ajanda olarak tanımlamıştır. Oysa bu tutum bireylerin özerkliğine saygı ve kendi kaderini tayin hakkı, kültürel duyarlılık, yargısal olmayan tutum ve eşitlik gibi mesleğin temel amaç ve değerlerine ters düşmektedir.

İkinci tepki olan aşırı derecede genelleyerek bağdaştırma ise, birinci tepkinin tam tersidir. Bu yaklaşımda potansiyel zorluk ve tehlikeler görülmeden, sosyal hizmet uygulamasında tinselliği bütün boyutları ile sahiplenme söz

konusudur. Burada sosyal çalışmacı, bireyin kişisel problemlerini tanımlamak yerine, doğası gereği tinsel bir aleme girme tehlikesi ile karşılaşır. Yani müracaatçının somut problemleri yerine, her şeyi onun tinsel dünyası üzerinden değerlendirme ve yorumlama tehlikesi söz konusudur. Bu durum sosyal çalışmacıyı müracaatçıyı *bulunduğu yerden* koparmaktadır.

Sosyal çalışmacı ve araştırmacılarının din ve tinsellik konusunda üçüncü tepkileri ise, din ve tinselliği radikal bir biçimde birbirinden ayırmalarıdır. Burada terimlerin tek boyutluluklarına bakılarak, kavramlar üzerinde terminolojik bir tartışmaya gidilir. Din ve tinsellik kavramlarının tamamen birbirinde farklı olduğu yorumu yapılır. Dinle ilgili çalışan araştırmacılar dini, geniş anlamda kültürel olarak paylaşılan otak değerler, inanç ve ritüeller olarak görürken, sosyal hizmet araştırmacıları dini sadece dar anlamda ibadete dair bir uygulama, resmi bir mezhepsel kabul veya inançlarını dışsal olarak edinmiş bir inanç örgütüne dahil olma olarak görmüştür. Dinin sosyal hizmette yeri, sınırları, sosyal hizmet uygulaması ile ilişkisi ve bu ilişkinin nasıl olması gerektiği tartışması, liberal ve muhafazakar olan meslek elemanları arasında halen tartışma konusudur.

Dördüncü yaklaşım ise interdisipliner bir yaklaşım ile, bilgi temelinde din ve tinsellik kavramlarını mesleki uygulamaya dahil etmektir. Bu yaklaşım, sosyal hizmet uygulama ve teorisinde din ve tinsellik konularına yer verir. Din ve tinsellik arasında kavramsal ve ideolojik olarak bir ayırım görülür. Fakat bir kavram olmadan diğerinin de tam olarak anlaşılamayacağı belirtilmelidir. Din ve tinselliğin farklı kavramlar olduğu ve sosyal hizmette göz ardı edilmemesi gerektiği hassasiyeti mesleki uygulamada gerçek bir bilgi temelinde tartışılmalı, bu kavramlar sosyal hizmet disiplininin izole edilmemelidir.

Praglin (2004)'in din-tinsellik ve sosyal hizmet üzerine yaptığı tartışmaya bakıldığında, bu kavramların oldukça radikal şekillerde sosyal hizmette ele alındığı görülür. Sosyal hizmetin mesleki değerleri göz önüne alındığında, söz konusu kavramların sosyal hizmet disiplini ile bir arada ele alınmaları gerekmektedir.

Canda (1998), klinik sosyal hizmet ile tinsellikte bir yenilemeye gidilmesi ve ikisinin birleştirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Araştırmacı bu yeniliğin sağlanabilmesi için beş temanın olması gerektiğini belirtir. Bu temalar; insanın kendini gerçekleştirme, insan çeşitliliği, kendi kaderini tayin hakkı, çevresi içinde birey ve ilişkide yardımlaşmadır.

İnsanın kendini gerçekleştirme başlığında, zaten sosyal hizmetin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde olan her iki bileşene de kendini gerçekleştirme şansı tanıdığını belirtir. Tinsel anlamda kendini gerçekleştirmek, sonsuz olan potansiyelinin farkına varmak, kendi gücünü keşfedebilmektir. Bu da *içsel ve dışsal* olmak üzere iki boyutludur. İçsel kendini gerçekleştirme, *kendiliğe* doğru bir iç görüş benimsemek, *kendini* anlamlandırabilmektir. Dışsal kendini gerçekleştirme ise, sosyal ilişkileri izleyip anlayabilme ve dünyayı kendi evrensellik doğası içinde anlayabilmektir.

İnsan çeşitliliği (Canda, 1998), tinsellik ve sosyal hizmet eğitimi endekslidir. Sosyal hizmet eğitiminin tinsel ve tinsel eğitimi göz önünde bulunduran bir şekilde formüle edilmesi sağlanmalıdır. Tinselliğe-dinselliğe duyarlı bir sosyal hizmet eğitimi, uzmanın, müracaatçıların farklı değer, dinsel ve tinsel çeşitliliğine saygı duymasını sağlar. Ayrıca meslek ile müracaatçının değerleri arasındaki çatışma noktalarını keşfedebilme ve bu çatışmaları çözebilme becerisi de kazandır.

Kendi kaderini tayin hakkı zaten klinik sosyal hizmet uygulamasına özgü olmayıp, mesleğin temel ilkelerinden biridir. Burada ise *özgürlük-kendi kaderini tayin hakkı-tinsellik* denklemini iyi kurgulanması gerekir. Çünkü tinselliğe dayalı kendi kaderini tayin hakkı özgürlüğü *sınırlı* olup, başkasının kendi kaderini tayin hakkını, tinselliğini

göz ardı etmemelidir. Burada sosyal çalışmacının, ego temelli kendini anlama ve kendi kaderini tayin hakkının arkasındaki bileşenleri iyi belirlemesi gerekir (Siporin, 1995; Canda, 1998).

Canda (1998)'nın dördüncü bileşeni olan çevresi içinde birey perspektifi de aslında sosyal hizmetin temel yaklaşımlarından biridir. Bu yaklaşım, ego merkezli bir müracaatçı perspektifini reddeder, bireyin sadece kendi dar olan egosundan oluşmadığını üzerinde durur. Tinsel boyut da bireyin çevresine özgü olan bir durumdur ve müracaatçı kendisini, benliğini çevreleyen bir bakışla ele alınmalıdır. Sosyal hizmet uygulamalarında sıklıkla kullanılan ekosistem yaklaşımına göre de tinsel-dini olan bireyi değerlendirmede başvurulacak sistemlerden biridir. Yani ekosistem yaklaşımına göre bireyin tinsel ve dini ilişkilenme biçimleri de mesleki çalışmada başvurulacak kaynaklardan biridir. Müracaatçı, dar bir çerçevede tasarlanmış sınırlı olan bir varlık yerine; inanç, değer ve davranışlarını şekillendiren mikro-mezzo-makro bir bakış açısı ile ele alınmalıdır. Tinsellik konusu sadece *içe özgü* bir durum olarak değil, müracaatçının çevresini de içeren bir kavram olarak anlaşılmalıdır.

Canda (1998)'nın üzerinde durduğu son yenilikçi yaklaşımı ise, bir yardımlaşma ilişkisini içerir. Tinsel-duyarlı yaklaşım bünyesinde çok fazla bilgi ve beceri gerektirir. Bütün bu bilgi ve beceri kümesini ne sosyal çalışmacının ne de müracaatçının sahip olması mümkün değildir. Dolayısı ile uzman ve müracaatçı bir yardımlaşma ilişkisi içinde çalışmalıdır. Bu çalışmanın yapılabilmesi için de karşılıklı saygı, empati, aktif dinleme, mahremiyeti koruma gibi ilkelere dikkat edilmesi gerekir.

Goldberg (1996) ise, klinik sosyal hizmet uygulamasında *diyaloga* odaklanarak, diyalog temelli bir müdahale planının nasıl uygulanması gerektiği üzerinde durur. Araştırmacı çalışmada *derin psikoloji* ile din-tinsellik kavramlarının tarihsel süreçte nasıl bir ilişkide olduğunu bu ilişkinin nasıl bir seyir izlediğini belirlemeye çalışır. Bu kapsamda metaforik, işlevsel ve kurumsal düzeyde üç yaklaşım belirlenerek, tinselliğin-dinin psikoloji ile ilişki içinde olduğunu belirtir.

Yukarıdaki teorik/felsefi tartışmadan anlaşılmaktadır ki, tinsellik (ayrıca din de) klinik sosyal hizmetin oldukça önemli bir bileşenidir. Klinik sosyal çalışmacının, tedavi/terapi sürecinde müracaatçının tinsel boyutu ile ilgili değer ve inançlarını tanımlayarak, tinsel boyutun görünür olduğu bir uygulama yapması gerekmektedir.

Tinselliğe Duyarlı Klinik Sosyal Hizmetin Uygulama Prensipleri

Klinik sosyal hizmette uygulama yapılırken, sosyal hizmet uzmanları mesleki profesyonellik kapsamında müracaatçı endeksli bazı temel prensipler göz önünde bulundurulur. Çalışmanın bu başlığı altında, söz konusu prensiplerin neler olduğu, nasıl uygulamaya geçirilebileceği, müracaatçı merkezli bir tinsel uygulamanın neleri içermesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Rebecca (2011), klinik sosyal hizmet uygulamasında din ve tinsellik arasında keskin sınırlar çizmeden, uygulamada tinsellik için gerekli prensipleri vaka örnekleri ile tanımlamaktadır. Araştırmacının vurguladığı ilk prensip müracaatçının güçleri, güçlendirilmesi ve din-tinsellik ilişkisidir. İdeal bir sosyal hizmet uygulaması müracaatçının güçlü yanlarına odaklanarak müracaatçıyı güçlendirir. Din ve tinsellik de müracaatçının en önemli güçlü yanlarından biri konumundadır. Tinsellik müracaatçı için duygusal güçlenme, esin/ilham kaynağı olma, yol gösterme ve güven duyma kaynağı olabilir. Ayrıca tinsellik, kişiye bireysel sorumluluk, kimlik kazandırma, başkalarının etik değerlerine saygı hayata anlam verme ve içinde bulunduğu toplumu inşa etmeye katkıda bulunma gibi güçlü yönler sağlayabilir. Dolayısı ile din ve tinsellik müracaatçı için güçlü bir dayanak konumundadır. Sosyal çalışmacının,

kllinik uygulama sürecinde, müracaatçının kendisi için neyi tinsel kimlik/boyut olarak görüp neyi görmediğini iyi analiz etmesi gerekir. Müracaatçının tinsel güçlü yanları belirlendikten sonra uygulama planlanmalıdır.

Güçlendirmede tinselliğin rolünün yadsınamaz bir gerçek olduğu kabul edilmektedir. Müracaatçıların kaynaklarına ve güçlerine odaklanma tinselliği, sosyal hizmet uygulamaları kapsamına dâhil etme ile mümkün olabilmektedir. Tinsellik güçlendirme bağlamında kullanılabilecek bir kaynak olmasına rağmen bazı boyutları, güçsüzleştirici bir etki de yaratabilir (Apak, 2018b)

Bu konuda sosyal çalışmacının dikkat etmesi gereken önemli bir nokta, müracaatçının tinsel olarak güçlü gördüğü bir yanının aslında güç değil, patolojik bir durum olmasıdır. Genellikle müracaatçılar terapi esnasında ‘delilikle’ itham edilmekten korktukları için tinsel yönlerini ön plana çıkarmaktan çekinmektedirler. Sosyal çalışmacının burada müracaatçının kendi tinselliği üzerinde inşa ettiği psikolojik semptomları iyi tanıması gereklidir. Çünkü tinsellik güçlü bir yan iken, tedavi sürecini olumsuz etkileyen bir bileşen konumunda olabilir. Dinsel-tinsel değerler, inançlar tedavi sürecinde başvurulması gereken yardımcı mekanizmalar iken, bu değer ve inançlar umulanın aksine tedavi sürecini daha karmaşık bir hale getirip, çatışmaların kaynağı olabilir. Dolayısı ile müracaatçının kendisi için tanımlanmış olduğu *tinselliğe dayalı güçlü yön/yönler nedir* sorusunun uzman tarafından iyi analiz edilmesi lazımdır.

Gotterer (2001)’in bu konuda üzerinde durduğu başka bir hassas nokta da sosyal hizmet değerleri ile dinsel-tinsel değerler arasındaki dengenin nasıl korunacağıdır. Müracaatçının sahip olduğu dinsel-tinsel değerler sadece kendi zihninde şekillenmekle kalmaz, bu durum uzman-müracaatçı ilişkisini de kurgular. Müracaatçının inanç ve değerleri etkileşim sürecini bina eder. Uzmanın tedavi/terapi sürecini sadece müracaatçının inanç ve değerleri temelinde kurgulaması istenmeyen bir durumdur. Uzman ayrıca sosyal hizmetin de değerlerini tedavi sürecine dahil etmelidir. Çünkü müracaatçının sahip olduğu değer ve inançlar terapi süreci için yeterince güçlü olmayabilir.

Müracaatçının inanç ve değerleri ile sosyal hizmetin değerlerinin örtüştüğü, çatışmadığı bir durum her zaman olmayabilir. Bu konuda genellikle hep bir ikilem vardır. Çünkü din ve tinsellik tedavi sürecinde uzman-müracaatçı arasında başka bir dinamik tabaka oluşturur. Müracaatçı uygulanan tedavi sürecini kendi dinsel inancına tamamen aykırı, laik olarak görüp reddedebilir. Dinsel inanç ve değerlerinin çokça etkisinde olmuş bir müracaatçı için, bir terapistin odasının kapısından girmek bile aslında bir tabudur. Böyle bir durumda uzman, müracaatçının dinsel-tinsel inanç ve değerlerini iyi tanımlayarak, mesleki profesyonellik kapsamında en uygun müdahale yöntemini müracaatçı ile birlikte belirlemelidir. Sosyal çalışmacı, din konusunda olduğu gibi, kültürel farklılık konusunda da aynı hassasiyeti göstermelidir.

Tinselliğe dayalı klinik sosyal hizmet uygulamasında gerekli prensipler kapsamında bir başka önemli konu da *tinselliğin, müracaatçının hayatında ne kadar yer edindiğini* belirlemektir. Klinik temelli müdahalenin yapılabilmesi için bu durum temel koşullardandır/ prensiplerdendir. Uzmanın, tinselliğin müracaatçının hayatında ne kadar bir yer kapladığını veya nerede olduğu bildikten sonra tedavi sürecini planlaması gerekir. Wagler-Martin (2005), uzmanın bu konuda çeşitli sorular sorması ve bu soruların cevaplarını belirlemesi gerektiğini vurgular. Araştırmacı, müracaatçıya aşağıdaki soruların sorulması gerektiğini belirtirler:

- 1- Hayatınıza anlam veren tinsel inançlarınız var mıdır? Eğer varsa bunları bana tanımlayabilir misiniz?
- 2- Sizin için önemli olan herhangi bir uygulama, ritüel, ibadet var mıdır?
- 3- İnançlarınız belirleyen/temellendiren şey nedir?
- 4- Bu inançlarınızın hayatınıza anlam/değer vermesinde hangi yollar belirliyorsunuz?

5- Ayrıca bu yollar ne/neyi gerektirir?

6- Bu inançlarınızı daha da anlamlı/değerli kılabilmek için neler yapıyorsunuz veya neler düşünüyorsunuz?

Yukarıdaki soruların müracaatçıya sorulabilmesi için uygun bir zaman diliminin belirlenmesi gerekir. Müracaatçı bu soruları cevaplandırabilecek uygun bir *durumda* olmalıdır. Ayrıca müracaatçının bulunduğu yere göre bu soruların soruluş tarzı değişir. Uzman bu durumu göz önüne alarak soruların içeriğinde gerekli değişiklikler yapabilir, soruları yeniden formüle edebilir.

Görüldüğü üzere tinselliğin göz önünde bulundurulduğu bir uygulama süreci oldukça geniş bir kapsamda ele alınmalıdır. Böyle bir uygulama süreci için de temel prensiplerin/ilkelerin uzman tarafında iyice belirlenmesi gerekir. Bu prensipler belirlenirken tinselliğin müracaatçının hayatında ne kadar ve nerede yer edindiği, müracaatçının tinsel değerleri ile hayatı arasında hangi düzeyde bir ilişki kurduğu, müracaatçının tinsel değerleri ile sosyal hizmetin değerleri arasında bir çatışmanın olup olmadığı, eğer bir çatışma varsa bunun nasıl halledilebileceği, müracaatçının kültürü gibi noktaların terapi sürecinin kurgulanmasında göz önünde bulundurulması lazımdır.

Sonuç

Tinsellik, klinik sosyal hizmet merkezli yapılan bu çalışmadan anlaşılmaktadır ki, sosyal hizmette tinsellik konusu yeterince irdelenmeyen, önemine rağmen ihmal edilen bir konudur. Son zamanlarda konu eksenli yapılan çalışmaların artması ile konunun öneminin artık farkına varıldığı söylenebilir. Bireyin tinsel gereksinimlerinin karşılanması, bütüncü hizmetin verilmesi iyileşmesinde önemlidir. Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçıların tinsel gereksinimlerini sağlarken, sorumluluğunun ve kendi tinsel boyutunun farkında olmalı, tinsel olayları tartışırken rahat olmalı, müracaatçı ve ailelerinin içinde bulundukları durumu onların açısından değerlendirebilmelidir. Özellikle hastalarının tinsel sıkıntılarını gidermeye yardımcı olmaya çalışırken, kendilerini ihmal etmemelidirler. Sosyal çalışmacılar, bütüncül bir meslek müdahalesinin geliştirilmesi için, müracaatçı merkezli, tinsel inanç ve uygulamaları; saygılı, ılımlı, uygun, dürüst biçimde vurgulayan tinsel duyarlılık geliştirmelidirler.

Tinsel boyutun eksik olduğu, müracaatçının tinselliğinin içine dahil edilmediği bir klinik sosyal hizmet uygulaması hem sosyal hizmetin temel değerleri bakımından hem de müracaatçının kişiliğinin öneli bir boyutu olan tinsellik bakımından kabul edilemez bir durumdur. Klinik sosyal çalışmacıların, tinselliğin bireyin kişiliğinin ve sosyal hizmet müdahale sürecinin önemli bileşenlerinden biri olduğu görerek, *tinsel temelli bir sosyal çalışma* uygulamaları gerekmektedir.

Kaynakça

- Alles, Gregory D., (2005), "Religion (Further Considerations)" md., Encyclopedia of Religion, (Edt., L. Jones), C.: XI, USA: Thomson, Gale.
- Apak, H. (2018a). *Sosyal hizmet ve maneviyat*. İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Apak, H. (2018b). Güçlendirme ve maneviyata duyarlı sosyal hizmet. *The Journal of Academic Social Science Studies (JASS)*, 67, ss. 399-411.
- Asher, R. M. B. (2001). Spirituality and religion in social work practice. *Social Work Today*, October, 29.

- Canda, E. R. & Furman, L. D.. (2010). *Spiritual Diversity In Social Work Practice* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.
- Canda, E. R. (1998) Afterword: Linking spirituality and social work: Five themes for innovation. *Social Thought*, 18(2), 97-10.
- Derezotes, D. (2006). *Spirituality oriented social work practice*. New York: Pearson.
- Goldberg, C. (1996). The privileged position of religion in the clinical dialogue. *Clinical Social Work Journal*, 24(2), 125-136.
- Gotterer, R. (2001). The spiritual dimension in clinical social work practice: A client perspective. *Families in Society*, 82(2), ss. 187-93.
- Lesser, J., ve Pope, O. (2009). *Human behavior and the social environment*. New York: Pearson.
- Praglin, L. J. (2004) Spirituality, religion, and social work. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 23(4), 67-84.
- Seinfeld, J. (2012). Spirituality in Social Work Practice. *Clinical Social Work Journal*, 40, ss. 240-244.
- Sheridan, M. J. (2004). Predicting The Use Of Spiritually-Derived Interventions In Social Work Practice, *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 23(4), 5-25.
- Siporin, M. (1985). Current social work perspectives on clinical practice. *Clinical Social Work Journal*, 13 (3), 198-217.
- Taplamacıoğlu, M., (1961). *Din sosyolojisine giriş*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Tuncay, T. (2007). Kronik hastalıklarla başetmede tinsellik. *Sağlık ve Toplum*, 17(2), 13-20.
- Wanda Wagler-Martin, W. (2005). Listening to our Stillness: Giving voice to our spirituality (Spirituality & Clinical Practice). *Critical Social Work*, 6(2).
- Yeşilkayalı, E. (2016). Sosyal Çalışmada Maneviyata Duyarlı Müdahale, *The Journal of Academic Social Science Studies (JASS)*, 53, ss. 227-237.

6

THE NEED TO İMPROVE SOCIAL FUNCTIONALITY AND ADVOCACY ACTIVITIES WHEN WORKING DISADVANTAGE INDIVIDUALS AND MARGINALIZED GROUPS / DEZAVANTAJLI BİREYLERLE VE MARJİNALİZE OLMUŞ GRUPLARLA ÇALIŞIRKEN SOSYAL İŞLEVSELLİĞİ GELİŞTİRME İHTİYACI VE SAVUNUCULUK FAALİYETLERİ

Tahir Emre GENCER¹

Abstract

The concepts of social functionality and advocacy are extremely important in terms of ensuring and improving the well-being of people. The goals of the discipline and profession of social work include rights-based goals for the protection of people, empowerment, emancipation and the fulfillment of their well-being such as fulfilling their needs in dignity. These objectives can be more important for all people in terms of providing a protective, preventive, liberating, supportive and developing perspective, as well as ensuring the social functioning of disadvantaged individuals, groups and societies. The aim of this study is to identify children, women, elderly, disabled, refugees, poor, etc. who can be named in different ways such as disadvantaged, sensitive, fragile and marginalized groups which are among the working fields of social work discipline and profession to demonstrate the importance of social functionality and advocacy activities for the client groups. As a result of the study, it was observed that social functioning and advocacy activities are vital in meeting the needs of disadvantaged and vulnerable people in the society, access to social justice and human rights, social development, protection, emancipation and empowerment. Therefore, the services, programs and policies to be provided to these groups (disadvantaged, vulnerable, fragile and marginalized groups) should be planned and implemented in a way to have a holistic mechanism as well as to include social functionality and advocacy activities.

Key Words: Working with Disadvantaged and Marginalized Groups, Social Functionality, Advocacy

Giriş

Sosyal hizmetin çalışma alanlarına bakıldığında yaygın olarak sosyal yardımlar, yoksulluk, göç, sosyal dışlanma, ayrımcılık, suçluluk, bağımlılık, şiddet, ihmal ve istismar gibi konularla daha çok çocuklar, yaşlılar, kadınlar, engelliler, mülteciler, evsizler gibi gruplarla çalışıldığı görülmektedir. Bu noktada sosyal hizmetin çalışma alanının özellikle incinebilir, hassas, dezavantajlı ve marjinalize olmuş gruplar üzerinden şekillendiği söylenebilir. Bu müracaatçı grupların taşıdıkları özelliklere bakıldığında ise yapısal, kültürel, psikososyal, politik ve ekonomik açılardan daha kırılgan ve savunmasız halde oldukları dikkat çekmektedir. Hatta bu nedenle bu gruplarda yer alan bireyler; insani gereksinimlere ve haklara erişimlere, sosyal adalete, özgürleşmeye, desteklenmeye ve güçlendirilmeye

¹ Anadolu Univesity, tahiremgencer@gmail.com

diğer bireylere oranla daha fazla ihtiyaç duyarlar. Bir başka deyişle sosyal işlevsellik ve savunuculuk kavramlarının ağırlığı sosyal hizmetin bu müracaatçı grupları açısından daha önemli ve kritik bir boyuttur. Örneğin, bir yoksul, bir zengine; bir çocuk, bir yetişkine; bir sığınmacı, bir ev sahibine; bir kadın, bir erkeğe; bir yaşlı, bir gence; bir engelli ise sağlıklı bir bireye oranla desteklenmeye, sosyal işlevselliğinin artırılmasına ve savunulmaya daha fazla ihtiyaç duyabilmektedir. Duyan'a (2012) göre de, sosyal hizmet tüm insanların sosyal işlevselliğiyle ilgilenmesine rağmen önceliği toplumun en hassas ve incinebilir kesimlerinin gereksinimlerini karşılamaya vermiştir. Bu süreçte amaç bireylerin toplumla bütünleştirilme ya da elverişli konuma getirilme çabasıdır (Sheafor ve Horejsi, 2015:23). Ayrıca bu durum sosyal hizmetin evrensel tanımında da benzer biçimde ele alınmaktadır: "Sosyal hizmet, bireylerin, ailelerin, grupların ve toplumun fiziksel, kültürel, sosyal ve ruhsal bütünlüğü ile ilgili konularla çalışan ve insanların iyi olma halini işlevselleştirmeyi amaçlayan bir meslek ve akademik disiplindir. Sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal bütünleşmeyi, insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmelerini bulundukları çevre ve ortam koşullarından hareketle destekler ve savunur. Bunun için ise insanlarla ve insanın içerisinde bulunduğu yapılarla çalışır" (IFSW, 2014; IASSW, 2014). Sosyal hizmetin evrensel tanımından da anlaşılacağı üzere, insanların iyilik halinin sağlanması pek çok bileşene bağlıdır. Bu bileşenlerden biri ise "insanların iyi olma halini işlevselleştirmeyi" amaçlayan ve diğer kavramlar ile doğrudan ilişkili olan sosyal işlevsellik kavramıdır. Evrensel tanımda yer alan bileşenlerin ve sosyal işlevselliğin paydaşı olarak değerlendirilebilecek bir diğer kavram ise savunuculuk kavramıdır. Tam da bu noktada bu çalışmanın amacı, dezavantajlı bireylerle ve marjinalize olmuş gruplarla yapılacak çalışmalar açısından sosyal işlevsellik ve savunuculuk kavramlarının önemini ortaya koymaktır.

Dezavantajlı Bireyler ve Marjinalize Olmuş Gruplar

Sosyal hizmet mesleği ve disiplini, tüm bireylerin sosyal işlevselliği ile ilgilenseler de, dezavantajlı konumda bulunan ve marjinalize olmuş konumda bulunan toplumun en güçsüz ve en savunmasız üyeleri ile daha fazla ilgilenirler. Parker ve Crabtree (2017), dezavantajlı ve marjinalize olmuş grupları; sosyo-kültürel ve psiko-sosyal faktörleri dikkate alarak yoksulluk, etnisite ve göç bileşenleri üzerinden sınıflandırmaktadır. Ayrıca dezavantajlı olma ve marjinalize olma sürecinin; eğitime erişim ve kapasite, iş veya işsizlik durumu, sağlık durumu, sakatlık veya sağlamlık, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim, inanç ve kültür sistemi (dini, politik ve davranışsal), alt kültürde yer alma, aile içi marjinalizasyon, zorbalık, taciz ve kendi kendine marjinalize etme gibi değişkenlere göre farklılık gösterebildiği ifade edilmektedir.

Marjinalleşme ile bireylerin ve grupların sosyal dışlanması, hemen hemen her toplumda ve insanlık tarihinin her döneminde deneyimlenmiş bir durumdur. Schiffer ve Schatz'a (2008) göre marjinalleşme ve sosyal dışlanma alanında, ayrımcılık, ırkçılık, yoksulluk, küreselleşme, göç, sosyal refah, sağlık ve insan hakları gibi birçok farklı konu birlikte ele alınmalıdır. Bu süreçlerde, dışlanma potansiyeli yüksek olan veya dışlanmış bireylerin, grupların ve nüfusların listesinin hayli kalabalık olduğu söylenebilir. Bu liste; etnik azınlıklar, göçmenler, mülteciler, engelliler, izole yaşlılar, eski mahkûmlar, uyuşturucu kullanıcıları, HIV/AIDS hastaları, psikiyatrik hastalar, seks işçileri, evsiz insanlar ve marjinalize olmuş gençler şeklinde sıralanabilir. Bu listede yer alan insanlar, kendi içlerinde farklı olsalar bile ortak sosyal, ekonomik ve bireysel sorunlarla da karşı karşıyadırlar.

Marjinalleşme ve sosyal dışlanma tanımları veya göstergeleri farklı ortamlarda ve bölgelerde farklılık gösterebilir: Örneğin yoksulluk belirli bir ülkenin ekonomik düzeyiyle ilgili bir dışlanma faktörü yaratabilirken farklı ortamlarda bu durum farklı yaşanabilir. Benzer biçimde uyuşturucu kullanıcıları, belirli bölgelerde ve ülkelerde diğer gruplardan daha fazla dışlanıp cezalandırılabilirken, bazı ülkelerde durum farklılaşabilir. Bu durum mülteciler ve

sığınmacılar açısından da benzer biçimde yaşanabilir. Örneğin Gencer'in (2019) yaptığı araştırmada da sosyo-ekonomik açıdan risk altında bulunan çocukların Suriyeli, Roman ya da Türk olmalarına göre dezavantajlarının ve marjinalizasyon süreçlerinin farklılık gösterdiği belirtilmektedir. Aynı gecekondu mahallesinde yaşayan Suriyeli çocukların Roman çocuklarına oranla; Roman çocuklarının ise Türk çocuklarına oranla daha fazla dezavantaja ve dışlanmaya maruz kaldıkları ifade edilmiştir. Bu süreç diğer taraftan ileri marjinalizasyon kavramını da işaret etmektedir.

Marjinalizasyon üzerine gerçekleştirilen çalışmalardan hareketle, kent yoksulluğu ve marjinalite kavramının, bireylerin yaşam çevresini oluşturan mekânlardan ve o mekânlardaki alt kültürlerden bağımsız düşünülemeyeceği belirtilmektedir (Wacquant, 2015). Bu noktada, yoksulluğun, sosyokültürel özelliklerin ve kentsel marjinalitenin insanları keşitirdiği mekânlarda, damgalanma ve dışlanmışlık ilişkilerinin de iç içe geçtiği dikkat çekmektedir. Bu süreçte, diğer kentliler (özellikle baskın kültür ve gücü elinde bulunduran kesim) tarafından dışlanan kentsel marjinalite, kendi aralarında da benzer ilişkiler oluşturabilmektedir. Kent marjinalite arasında ortaya çıkan bu ilişki biçimi aynı zamanda ileri marjinalizasyon kavramı ile de ifade edilmektedir. Bu kavramın, daha çok sığınmacı ve mülteci gruplar yanında, göç süreçleri ile yoksulluğun iç içe geçtiği ve aşırı yoksul olan grupların kentin çöküntü alanlarında yaşamasıyla ortaya çıktığı belirtilmektedir (Wacquant, 2015; Cummins, 2016; Gencer, 2019). Dolayısıyla dezavantajlı ve marjinalize olmuş gruplar içerisinde benzer olduğu düşünülen ancak dezavantajların ve marjinalizasyon süreçlerinin farklı ve çeşitli biçimlerde yaşandığı durumlara rastlamak mümkündür. Bu durum sosyal hizmetteki biriciklik kavramını anımsatırken aynı zamanda benzerlik gösteren grupların ve sorunların ortak yanları kadar farklı özelliklerinin de olabileceğini; bu nedenle farklı müdahale planlarına ve vaka temelli çalışmalara ihtiyaç duyulabileceğini de ortaya koymaktadır.

Bu gruplarla uygulama yürüten sosyal hizmet uzmanları müracaatçıların olumsuz yönlerine ve farklılıklarına vurgu yapmak yerine özellikle mesleki bir farkındalıkla ve yetkinlikle, ötekileştirilmiş veya marjinalize olmuş bireylerin ve grupların hassasiyetleri konusunda gerekli önlemleri almak adına çalışmalar yürütmelidir. Ayrıca sosyal hizmet uzmanları bu süreçlerdeki müdahalelerinin odağını; olumsuz özelliklerin altını çizerek ya da farklılıkları damgalayacak şekilde değil kültürel yetkinliği ön plana çıkaracak biçimde ele almalıdır (Tek, 2019). Kültürel yetkinlik, bireylerin ve sistemlerin, tüm kültürlerin, sınıfların, ırkların, etnik geçmişlerin, dinlerin, manevi geleneklerin, göçmenlik statüsünün ve diğer çeşitlilik faktörlerinin insanlarına saygıyla ve etkili bir şekilde karşılık verme sürecini ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile kültürel yetkinlik, toplumda bulunan çeşitliliği kabul etme, onlara cevap verebilme ve duyarlı olmakla ilgilidir (Gökçearslan Çıfci ve Uzunarslan, 2019). Dolayısıyla dezavantajlı bireylerle ve marjinalize olmuş gruplarla çalışırken karşılaşılan farklılıkları, çeşitlilikleri ve dezavantaj yaratan durumları hem doğru ve hoşgörülü biçimlerde yönetebilmek hem de mevcut özellikleri güçlendirebilmek adına kültürel yetkinlik kavramı önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca dışlanma ve marjinalleşme üzerine yapılacak çalışmalarda insan haklarına erişim, sosyal adaletin toplum içerisindeki görünürlüğü, kaynaklara ve hizmetlere erişim, kültürel yetkinlik, sosyo-ekonomik düzey, siyasi iklim, sosyal içerme ve sağlık durumu gibi kavramların da dikkate alınması gerekmektedir. Bunun için ise mesleki uygulama süreçlerinde müracaatçıların yanında ve onlar lehine değişimi sağlayabilmek ve sosyal adaleti sürdürebilmek için profesyonel bilgi ve becerileri geliştirmek esastır. Bu noktada mesleki profesyoneller açısından gelişmesi gereken en önemli kilit kavramlardan biri ise sosyal işlevsellik kavramıdır.

Sosyal İşlevsellik

Sosyal işlevsellik, sosyal hizmetin amaçlarında ve güncel tanımında yer alan iyilik halinin sağlanmasına yönelik teorilerde; sosyal refah teorilerinde, sosyal ile ahlaki felsefede ve siyaset teorisinde kilit bir kavramdır. Palovicova'ya

(2011) göre sosyal işlevselliğin üç farklı paradigması bulunmaktadır. Bunlar; H. Bartlett'in sosyal roller teorisi, Sen'in kapasite-yapabilirlik yaklaşımı ve M. Nussbaum'un özel gereksinimli gruplara (örneğin engelli bireylere) ilişkin sosyal işlevsellik çerçevesi olmak üzere farklı paradigmlar içerisinde ele alınmaktadır. Bu konudaki farklı paradigmlar yoksulluk, işsizlik, mültecilik, dışlanma gibi karmaşık sosyal sorunların çözümünde ve özgürlük, hukuk, adalet gibi sosyal ideallerin yorumlanmasında farklı pratik sonuçlar doğurabilmektedir. Sosyal işlevsellik farklı konular içerisinde ele alınan bir kavram olsa da bu çalışmanın odağı sosyal hizmetteki sosyal işlevsellik kavramı üzerinedir.

Sosyal işlevsellik kavramını; insanı bireyselleştiren, özgürleştiren, özgünleştiren, pek çok açıdan işlevsel kılan, kendine yetmesini sağlayan ve kişinin kendini gerçekleştirmesi için gereksinim duyulan bir kavram olarak tanımlamak mümkündür. Barker'a (2003) göre sosyal işlevsellik, insanın toplum içindeki genel rollerini, yakın çevresinde ve kendine karşı yerine getirmesidir. Bu işlevler, kendi temel ihtiyaçlarını karşılamının yanında kişinin kendisine muhtaç olan başka birinin ihtiyaçlarını karşılamasını ve topluma pozitif katkılar sunmayı da ifade etmektedir. Burada bahsi geçen insani ihtiyaçlar ise fiziksel ihtiyaçları (beslenme, barınma, güvenlik, sağlık ve koruma), kişisel gelişimi (eğitim, rekreasyon, değerler, estetik, din ve gelişim), duygusal ihtiyaçları (aidiyet, karşılıklı bakım ve arkadaşlık duygusu) ve yeterli bir benlik kavramını (kendine güven, öz saygı ve kimlik) içermektedir.

Sheafor ve Horejsi'ye (2015) göre, sosyal işlevsellik aynı zamanda sosyal hizmeti anlamak ve onu diğer yardım amaçlı mesleklerden ayırt etmek için kullanılan anahtar kavramlardan biridir. Sosyal işlevselliğin pozitif yönü; kişinin toplum içerisindeki rolünü gerçekleştirmesi ve temel ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan görev ve aktiviteleri başarabilme yeteneğidir. Bu noktadaki temel ihtiyaçların ise beslenme, barınma, sağlık, kendini hasardan koruma, kabul görme, sosyal destek, hayatın manası ve amacı gibi yaşamı sürdürebilmek için temel bileşenleri içerdiği ifade edilmektedir. Sheafor ve Horejsi'ye göre İnsanların sosyal işlevselliğinin geliştirilmesi için sosyal bakım, sosyal gelişim ve sosyal tedavi aktivitelerinin desteklenmesi gerekmektedir. Sosyal işlevselliği destekleyen bu aktivitelerden *Sosyal bakım* kavramı; bireylerin, grupların, ailelerin ve toplumların temel ihtiyaçlarına ve psikolojik ihtiyaçlarına erişimini sağlayan aktiviteleri, kaynakları ve ortamı sağlama durumudur. *Sosyal tedavi*, bireylerin, grupların, ailelerin ve toplumların yetersizlik hissettikleri işlevsiz, sorunlu veya zorluk yaşadıkları duygu, durum, his, davranış ve alışkanlıklarını düzeltmeyi ve iyileştirmeyi amaçlayan süreçleri kapsamaktadır. Sosyal işlevselliğin gelişimini destekleyen bir diğer önemli kavram olan *sosyal geliştirme* ise bireylerin, grupların, ailelerin ve toplumların potansiyellerini, kapasitelerini, becerilerini ve yeteneklerini geliştirme veya iletme durumudur. Bu üç ana kavram, müracaatçıların ve tüm bireylerin sosyal işlevselliğinin geliştirilmesi için dikkate alınması gereken temel bileşenler olarak düşünülebilir. Sosyal işlevselliğin güçlendirme kavramı ile de yakinen ilişkili olduğu düşünülebilir. Sosyal işlevsellikte amaç kapasite geliştirme, rollerin potansiyelini artırma ve çevre ile sağlıklı ilişkiler kurabilme olduğuna göre tüm bu süreçler güçlendirme süreçleri ile de desteklenmelidir.

Bu süreçlerdeki güçlendirme ise kişisel, kişilerarası ve sosyo-politik güç (Duyan, 2012) olmak üzere çok boyutlu yürütülmelidir. Çünkü sosyal hizmetin temel hedeflerinden biri müracaatçılarla beraber yapılan mesleki uygulamalar aracılığıyla müracaatçının eleştirel olabilesini ve bilinçlendirilmesini; sorun çözme ve baş etme becerisinin gelişmesini; nihayetinde ise güçlenmesini sağlamaktır (Kırlıoğlu ve Karakuş, 2019; Kırlıoğlu, 2019). Ayrıca tüm bu süreçlerde sosyal hizmetin müracaatçı gruplarının özellikleri dikkate alınarak ihtiyaç ve vaka temelli çalışmalar yürütülmeli; özellikle yaşlı, kadın, çocuk, engelli, yoksul, mülteci gibi hassas gruplara ilişkin çalışmalara yoğunluk verilmelidir.

Sosyal işlevsellik, bireyin yakın ve uzak çevresiyle kurduğu ilişkilerdeki rollerini yerine getirme yeteneğini de ortaya koymaktadır. Örneğin aile içindeki bir bireyin baba ya da anne rolünü gerçekleştirebilme yeteneği; okul

ortamındaki bir öğretmenin mesleğindeki rol ve sorumluluklarını yerine getirebilme-olumlu ilişkiler kurabilme durumu; bir öğrencinin okul ortamındaki ve derslerindeki sorumluluklarını yerine getirebilme düzeyi; arkadaşlık ilişkilerindeki iletişim becerileri ve uyum süreci gibi farklı durumlardaki farklı rollerin niteliği ya da kalite düzeyi sosyal işlevsellik kavramının kapsamına girmektedir. Buradaki farklı rollerdeki yetenek ve nitelik durumu aynı zamanda sosyal işlevsellik kavramı içerisinde rol performansı olarak da isimlendirilebilmektedir. Sosyal hizmet uzmanları sosyal işlevsellik kavramının bileşenleri arasında yer alan rol performansı üzerinden bireylerin hem kendilerine hem de başkalarına karşı rollerinin ve sorumluluklarının geliştirilmesine katkı sunarlar. Örneğin aile ilişkisi içerisindeki ebeveyn ve eş rollerinin; eğitim sistemi içerisindeki öğretmen ve öğrenci rollerinin; işyerlerindeki işveren ve çalışan rollerinin desteklenmesine ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar, rol performansı açısından yapılabilecek çalışmalara örnek verilebilir. Sosyal hizmet uzmanlarının bu husustaki rollerinden bazıları ise bireylerin, grupların ve toplulukların sosyal işlevsellik kapasitelerini geliştirmelerine ve onarmalarına destek olmak; sosyal işlevselliğin önündeki engelleri ve zorlukları ortadan kaldırmaktır. Sosyal hizmet uzmanları, bu süreçte bireylerin, grupların, ailelerin ve toplumların farklı rollerinin işlevsel hale gelmesini sağlamak için çabalarlar. Buradaki temel amaç müracaatçının herhangi bir konudaki veya farklı bir sosyal roldeki ihtiyacını insan onuruna yakışır biçimde karşılamaktır. Bu ihtiyacın karşılanabilmesi için ise kaynaklara erişim noktasındaki engellerin ortadan kaldırılması hedeflenir. Bireyin ihtiyaçlarının karşılanmasını engelleyen mekanizmalar ve bu süreçteki uyumsuzluklar ortadan kaldırıldığında² buna paralel olarak toplumsal ilişkilerdeki sosyal rollerinin ve sosyal işlevselliğinin performansının da artacağı düşünülebilir. Sosyal işlevselliğin, sosyal hizmetin tanımında yer alan sosyal adalet, insan hakları ve iyilik hali gibi kavramları inşa edebilmek için önemli ve anahtar bir kavram olduğu söylenebilir. Sosyal işlevselliğin artırılması ile birlikte (sosyal hizmetin evrensel tanımında da yer aldığı üzere) sosyal değişim ve gelişim, sosyal bütünleşme, insanların güçlendirilmesi ve özgürleşmeleri, bulundukları çevre ve ortam koşullarından hareketle desteklenir. Bu amaçların yerine getirilmesi ve sosyal işlevselliğin artırılması sürecinde önemli ve tamamlayıcı bir diğer bileşen ise savunuculuk kavramıdır.

Sosyal İşlevselliğin Önemli Paydaşı Savunuculuk

Sosyal hizmetin müracaatçı grubunun genelde dezavantajlı bireylerden ve marjinalize olmuş gruplardan oluştuğu düşünüldüğünde sosyal işlevselliğin kazandırılması süreçlerinde savunuculuk faaliyetlerine özellikle ihtiyaç vardır. Dezavantajı yaratan özelliklerin iyileştirilmesi ve desteklenmesi; farklılığı ve çeşitliliği oluşturan durumların güçlendirilmesi ve korunması; self determinasyonun sağlanması, hak talebinin gerçekleştirilmesi ve müracaatçıların baskı unsurları karşısında özgürleşmeleri için yasal süreçlerden hareketle gerçekleştirilecek savunuculuk faaliyetlerine özellikle ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları bu süreçlerin yasal dayanağını ise hak temelli bakış ve insan hakları perspektifi ile ulusal ve uluslararası hukuktan hareketle oluştururlar.

Sosyal hizmet uzmanlarının, sosyal hizmet değerlerini gözeterek insan hakları kavramına mesleki uygulamalarında atıfta bulunmaları ise sosyal haklarda eşitlik, sosyal adaletin sağlanması ve sosyal refah politikasının inşası süreçlerinde savunuculuk rolünden hareketle sağlanır (Yıldırım ve Aslan, 2019). Ayrıca hak temelli yaklaşım çerçevesinde yürütülecek savunuculuk faaliyetlerinin; aktif vatandaşlık bilinci yaratarak kendi hakkını talep etme, sistemdeki yapısal tikanıkları değişime zorlama ve dezavantajlı gruplara yönelik pozitif ayrımcı tutum geliştirme gibi katkıları da bulunmaktadır (Zengin ve Altındağ, 2016). Savunuculuk modelleri içerisinde bulunan duruma göre değişiklik

2 Bu noktada, sosyal işlevselliğin sağlanmasını ve geliştirilmesini olumsuz biçimlerde etkileme özelliği bulunan; baskı unsurları, uyumsuzluklar, adaletsiz durumlar, hak ihlalleri, haklara ve ihtiyaçlara erişimi engelleyici mekanizmalar gibi olumsuz durumlarla mücadelede savunuculuk kavramının önemi hatırlanmalıdır.

gösterebilmesi nedeniyle tek bir savunuculuk türünü öne çıkarmak mümkün değildir. Bu sebeple bu çalışma kapsamında sosyal hizmet savunuculuğu yanında sosyal hizmetin odağında yer alan insan hakları ve sosyal adalet kavramlarına yönelik yürütülen savunuculuk süreçlerine de yer verilmektedir. Müracaatçı grupların sosyal işlevselliğinin sağlanması süreçlerinde önem arz eden üç kritik savunuculuk çeşidi aşağıda yer almaktadır.

Sosyal Adalet Savunuculuğu (Social Justice Advocacy): Sosyal hizmet uzmanlarının öncelikli sorumluluğu, sosyal adalet için savunuculuk değerini içselleştirmeleri ve sosyal adaletin en iyi şekilde yerine getirilmesine yönelik olumlu değişimler oluşturmak amacıyla gereken bilgi ve araçlara sahip olmalarıdır. Sosyal adaletin savunuculuk değerini anlamak bağlamında, sosyal adalet kavramı, söz konusu kavramı tanımlayan kişinin sosyal, ekonomik ve politik ideolojisine bağlı bulunmaktadır. Bu anlayış çerçevesinde çeşitli bakış açılarına bağlı olarak geliştirilen politikaların etkilerini anlayabilmek gerekmektedir. Aynı zamanda, sosyal adalet için savunuculuk değerleri tüm insanların ihtiyaçlarına yönelik derin bir anlayış gerektirmesinin yanı sıra öncelikli ve özel olarak yoksul, baskı altında ve vatandaşlık haklarından mahrum edilenlerin ihtiyaçlarını karşılamak anlamında ele alınmaktadır. Küresel bir bakıştan hareketle bu anlayışa göre bir adaletsizliğin herkes için adaletsizlik olduğuna inanılır. Bu nedenledir ki sosyal hizmet eğitiminde ve mesleğinde; eşitlik ve sosyal adalet değerlerinin önemi her zaman her yerde vurgulanır (Advocating For Social Justice, 2019). Bilindiği üzere çok sınırlı bir sosyal veya politik güce sahip olan bir grubun ya da sistemin üyesi olmanın kişisel ve sosyal bedelleri yanında bu bireylerin kaynaklara erişimi de eşitsizdir. Nasıl tıbbın temel amacı hastalıkların tedavisi, eğitimin amacı öğrenme ve gelişme ise sosyal adaletin sağlanması da sosyal hizmetin temel işlevi ve nihai amacıdır (Tuncay ve Erbay, 2006). Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları, sosyal adaletin sağlanması ve korunması noktalarında (sosyal refahın üretim ve dağıtım mekanizmalarında; kapsayıcı ve işlevsel sosyal politika uygulama süreçlerinde) hem devletin ve kurumların içinde, hem de hak ihlalleri ve adaletsiz durumlar karşısında müracaatçıların yanında bulunacak biçimlerde bir duruş sergilerler.

İnsan Hakları Savunuculuğu (Human Rights Advocacy): İnsan hakları savunuculuğu, insan haklarının korunmasına yönelik yaygın olarak kullanılan önemli savunuculuk türlerinden biridir. İnsan Hakları Savunucularına Yönelik AB Rehber İlkeleri'ne göre insan hakları savunucuları, evrensel olarak tanınan insan hakları ve temel özgürlükleri; geliştiren ve koruyan bireyler, gruplar ve toplum organlarıdır. İnsan hakları savunucuları, medeni ve siyasi hakları geliştiren ve koruyan; aynı zamanda, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları geliştiren, koruyan ve etkin hale getirmek için çalışan kişilerdir. İnsan hakları savunucuları, yerli grupların üyelerinin de haklarını geliştirir ve korurlar. Bu tanım, şiddet uygulayan ve şiddeti yayan bireyleri ve grupları içermez. İnsan hakları savunucuları faaliyetlerini bireysel ve kolektif olarak yürütebilir. Barışçıl bir şekilde yürüttükleri bu çalışmalar, çoğu zaman tanımadığı kişiler içindir. İnsan hakları savunuculuğu gibi bir iş tanımı yoktur. Dolayısıyla, bu tanım kapsamına girenler gazeteci, avukat, sendikacı, akademisyen ve insan hakları organizasyonlarının aktivisti vb. kişilerdir (işçi,2013). Her ne kadar İnsan hakları savunuculuğu gibi bir iş tanımının olmadığı ifade edilse de sosyal hizmetin temelleri, felsefesi, rolleri, işlevleri, amaçları ve çalışma konuları dikkate alındığında disiplinin ve mesleğin yapısında doğal bir savunuculuk rolünün olduğu görülmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının ve akademisyenlerinin sorumlulukları arasında doğal olarak zaten bir insan hakları savunuculuğunun var olduğu söylenebilir.

Sosyal Hizmet Savunuculuğu (Social Work Advocacy): Sosyal hizmet uzmanının hali hazırda rolleri ve işlevleri arasında bulunan savunuculuk, başkaları adına konuşma, yazma, hareket etme ve tartışmayı içermektedir. Savunuculuk, tarih boyunca hukukçuların alanı olarak bilinmiş olsa da, sosyal hizmet uzmanlarının, müracaatçılara yol gösterici rolleri, diğer kurum, kuruluş ve profesyonellere yönlendirici bir konumda olmaları ve kaynakların kullanımı konusunda destek sağlama görevleri, savunuculuğun odağında olduklarını göstermektedir (Dalrymple ve Boylan,

2013). Savunuculuk sosyal hizmet uzmanlarının temel misyonlarından biridir ve etik kodlar kitabında açıkça yer almaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2015). Sosyal hizmette savunuculuk, müracaatçıların ihtiyaçlarını karşılamayan ya da haksızlığa uğratan sistemleri, sistematik olarak etkileme girişimi olarak tanımlanmaktadır (Schneider ve Lester, 2001 akt.; Wilk, 2012). Bir başka deyişle sosyal hizmet savunuculuğu, sosyal hizmet mesleği ve disiplini çerçevesinde yürütülen savunuculuk faaliyetlerinin tamamıdır. Amaç insan hakları ve sosyal adalet odağında sosyal hizmetin amaçları, rolleri ve felsefesi doğrultusunda müracaatçılar lehine savunuculuk yapmak; bu süreçlerdeki eşitsiz ve adaletsiz mekanizmalara karşı meydan okumaktır. Diğer taraftan dezavantajlı ve marjinalize olmuş gruplarla yürütülecek çalışmalarda, sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılar adına yaptığı bu savunuculuk biçimi, bir bireyin başkası adına gerçekleştirdiği bir savunuculuk olması sebebiyle bu savunuculuk türüne temsili savunuculuk da denilebilir. Bu noktada ortaya çıkan en önemli gereksinimlerden bir diğeri ise müracaatçıların kendi haklarını savunabilecekleri öz savunuculuk becerilerinin kazandırılabilmesidir. Ayrıca öz-savunuculuk becerilerinin geliştirilmesi sayesinde, müracaatçı bireylerin kendi haklarını savunabilmeleri ve benzer kişilerle dayanışma içerisinde bulunarak birbirlerine destek olmaları da sağlanır. Yüksel ve Duyan'a (2016) göre, öz-savunuculuk aynı zamanda bireyin yaşamı ile ilgili kararları kendisinin almasına zemin hazırlayarak kendi kaderini tayin hakkını da desteklemektedir. Bu nedenle yürütülecek savunuculuk çalışmaları; güçlendirme, bilinçlendirme ve bilgilendirme süreçleri ile desteklenerek öz-savunuculuk becerilerinin geliştirilmesine de olanak sağlamalıdır.

Savunuculuk, sosyal hizmet uzmanları için birey, grup, aile ve toplum düzeyinde çalışırken rol ve işlev olmanın yanında merkezi bir beceridir. Hukuki sözleşmeler, insan hakları, güçlendirme, ortaklık, işbirliği ve katılım gibi diğer insan ve vatandaşlık hakları meseleleriyle de bağlantılı bir kavramdır. Savunuculuk aynı zamanda dezavantajlı bireylerin ve marjinalize olmuş grupların seslerinin ve çıkarlarının ön planda tutulduğu bir süreçtir. Yasal kurallara, davranışlara, ilkelere, uygulamalara ve hizmetlere karşılık verildiğinden emin olmayı hedefler. Ayrıca savunuculuk faaliyetleri yürütülürken sosyal hizmet uzmanlarının aşağıdaki ihtiyaçları özellikle dikkate alması gerektiği belirtilmektedir (Trevithick, 2005):

- Güvenlik ve psikolojik güvenlik (fiziksel bakım, güvenlik ve korunma)
- Temel ihtiyaçlar ve hayati araçlar (beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçlar)
- Yaratıcılık fırsatı (çalışma mükâfatı, kişisel gelişim)
- Sosyal katılım ve statü (tanınma ve saygı)
- Güç ve seçim (topluma ve karar mekanizmalarına katılma, seçimler yapma)

Savunuculuk kapsamındaki anahtar kavramlardan bir diğeri ise temsilcilik kavramıdır. Temsilcilik süreci temel olarak aşağıdaki bileşenlerden oluşmaktadır (Trevithick, 2005):

- Yasal dayanağa ve mevzuat bilgisine sahip olmak
- Kendilerini temsil etmeleri için müracaatçıları desteklemek
- Müracaatçıların bakış açıları ve ihtiyaçlarını tartışmak
- Müracaatçıların ve diğerlerinin bakış açılarını, ihtiyaçlarını, endişelerini ve çıkarlarını yorumlamak ve temsil etmek
- Farklı görevleri üstlenmek için kültürel yeterlilik, dinleme, uzlaşma, empati, girişkenlik, odaklanma, iletişim gibi beceriler geliştirmek

Yürütülecek savunuculuk faaliyetlerinde yukarıda yer alan ihtiyaçların ve temsilcilik sürecinin bileşenlerinin dikkate alınması hizmetin niteliği ve kalitesi açısından oldukça önemlidir.

Savunuculuk örgütleri, tıkanıklık yaratan sistemlerin yanında baskı ve adaletsizlik üreten mekanizmaları değiştirme çabası içerisindeyler. Bir başka deyişle müracaatçı grubun üzerindeki baskı ve tahakküm mekanizmaları pasif hale getirilmeden müracaatçıların özgürleşmelerinden ve sosyal işlevselliğinin artırılmasından bahsedilemez. Bu nedenle sosyal işlevselliğin artırılması ve sağlanması için eş zamanlı olarak bireyi sınırlayan ve baskılayan mekanizmalara yönelik savunuculuk faaliyetlerinin de yürütülmesi gerekmektedir. Aynı zamanda savunuculuk; karar vericileri etkileyerek, yasaları veya politikaları, toplumdan dışlanmış ve dezavantajlı kesimler lehine stratejik olarak kullanma becerisi olarak da tanımlanabilir. Toplumla çalışma kapsamında veya topluluk değıştirici modeller arasında da yer alan savunuculuk faaliyetleri; politika veya yasa değışiklikleri talep etmeyi veya yapılan değışikliklere katkıda bulunmayı amaçlar. Bu sayede yasal düzenlemelerin müracaatçı gruplar lehine yapılması amaçlanır. Bu noktadaki bir diğér önemli kavram ise lobiciliktir. Lobicilik ise savunuculuğun yasaları etkilemeye odaklanmış biçimidir. Bu aşamada ise kararların temsilciler tarafından alındığı yerel, ulusal veya uluslararası kurumların etkilenmesi hedeflenir. (Aksakoğlu, 2006:5). Lobicilik çalışmaları yanında savunuculuk süreçlerini etkili kılacak bazı paydaş kavramların ittifak geliştirme, koalisyon oluşturma, sosyal aksiyon, kampanya oluşturma gibi kavramlar olduğu söylenebilir. Eş zamanlı olarak bu çalışmalardan da faydalanılmalıdır. Savunuculuk aynı zamanda eşitlik, sosyal adalet ve sosyal içermeyi desteklemektir. İnsanların kendileri için hak arayışlarında güçlenmelerini ve hakları konusunda farkındalık kazanmalarını da sağlar (Lee, 2007; Dalrymple ve Boylan, 2013). Savunuculuğun eşitlik, sosyal adalet, sosyal içirme, aktif vatandaşlık bilinci geliştirme, güçlendirme, değışim yaratma, mevcut sistemi ve baskı-engel mekanizmalarını etkileme gibi güçlü yönleri sayesinde bazen doğrudan bazen ise dolaylı olarak müracaatçıların sosyal işlevselliğinin gelişimine önemli düzeyde katkı sağladığı düşünülmektedir.

Savunuculuk süreçlerinde sosyal hizmetin meşru bir elementi olarak görülebilmesi için yeterli derecede eğitim, denetim ve desteğin sağlanması da önemlidir (Trevithick 2005). Çünkü başka birini savunma rolünü üstlenmek (özellikle dezavantajlı ve marjinalize olmuş grupların savunulması); fazlasıyla güven, bilgi, beceri yanında otorite figürleri ile karşılaşıldığında zorlu süreçleri yönetebilmeyi de gerektirmektedir. Ayrıca savunuculuk süreçlerini yürüten uygulayıcıların ve sosyal hizmet uzmanlarının, aksi durumlar karşısında yasal olarak korunması ve bu yönlü mekanizmaların geliştirilmesi de önemli bir husustur. Bir başka deyişle müracaatçı grupların haklarına erişimlerini, insan onuruna yakışır biçimlerde yaşamlarını, kendi kaderini tayin hakkını, güçlenmelerini ve özgürleşmelerini savunurken bunu gerçekleştirmeyi hedefleyen mesleki profesyonellerin ve aktivistlerin olası riskler karşısında korunması ve desteklenmesi de gerekmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Sosyal hizmet uzmanları, uygulama alanında her türlü özelliğe sahip müracaatçıyla karşılaşır ve çalışırlar. Yaygınlık durumuna bakıldığında ise daha çok dezavantajlı ve marjinalize olmuş gruplarla çalışırlar. Çünkü bu gruplarda bulunan bireyler; taşıdıkları sosyal, kültürel, politik ve ekonomik vb. özellikler nedeniyle, diğér bireylere oranla desteklenmeye, güçlenmeye ve korunmaya daha fazla ihtiyaç duyarlar. Ayrıca içinde bulunulan toplumun, ailenin, sınıfın, kültürün, mekânın ve sorunların yarattığı olumsuzluklar, bu müracaatçı gruplarının ihtiyaçlara ve haklara erişimlerini daha önemli ve acil bir hale de getirmektedir. Dolayısıyla bu süreçte yer alan müracaatçıların gereksinimlerinin karşılanması, haklara erişimleri, toplumla bütünleşmeleri, güçlenmeleri ve insan onuruna yakışır biçimlerde yaşayabilmeleri için daha fazla desteklenmeleri gerekmektedir. Bunun yolu ise sosyal işlevsellik ve

savunuculuk kavramlarından geçmektedir. Çünkü sosyal işlevsellik ve savunuculuk; müracaatçıların insan haklarına, sosyal adalete ve gereksinimlere erişebilmeleri için temel kavramlardır.

Savunmasız ve dezavantajlı grupların öncelikli olarak ihtiyaç duydukları durum, zayıf yanlarının desteklenmesi, ihtiyaçlarının karşılanması, güçlendirilmeleri ve bu süreçlerde haklarının savunulmasıdır. Sosyal hizmet uzmanları, savunuculuk faaliyetleri ile birlikte müracaatçının ihtiyaç duyduğu mekanizmaları harekete geçirmeyi ve engelleyici mekanizmalara karşı meydan okumayı amaçlar. Bu sayede değişim sürecine katılımına, özgürleşmelerine ve kendi kaderini tayin hakkına destek olmaya da çalışırlar. Savunuculuğun statükoyu değiştirici, haksızlığa meydan okuyucu, engelleyici mekanizmaları, hak ihlallerini ve eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelik bu amaçları aynı zamanda bireyin pek çok açıdan güçlenmesine ve sosyal işlevselliğinin artırılmasına hem destek olmakta hem de zemin hazırlamaktadır.

Savunuculuk baskılanmış grupların seçim, adalet, destek, koruma, sosyal gelişim, hizmetlere ulaşımalarının sağlanması ve güçlendirilmeleri sürecinde (Ferguson ve Woodward, 2009) izlenecek bir yol olarak görülmektedir. Aynı zamanda sosyal adaletin tesisini ve sosyal içermeyi destekleyerek müracaatçıların hak arayışında güçlenmelerine ve hakları konusunda farkındalık kazanmalarına da yardımcı olur. Savunuculuk faaliyetleri sayesinde dezavantajlı, marjinalize olmuş veya incinebilir hassas gruplar olarak nitelendirdiğimiz müracaatçı gruplarının ihtiyaçlarının karşılanması ve haklara erişim süreçlerindeki baskı, engel, haksızlık ve olumsuzluk yaratan mekanizmaların sistematik olarak ortadan kaldırılması amaçlanır. Savunuculuk faaliyetlerini kullanırken, savunuculuğun sağladığı kontrol yerine; özgürleştirmeyi, psikolojik dayanıklılığı/dirençliliği (resilience) artırmayı, savunmayı ve savunulan kişiyi güçlendirme amacını taşıyan bir kavram olarak ele almak daha doğru bir yaklaşım olabilmektedir. Bu noktalardaki amaç yine sosyal hizmetin nihai amacı olan sosyal adaletin sağlanması, müracaatçı grubun korunması ve kendi kaderini tayin hakkının sağlanmasıdır. Bu sayede ise sosyal işlevselliğin geliştirilmesidir. Sosyal işlevsellik kavramı, bireyin sosyal ve ekonomik çevre içerisindeki kapasitesinin ve eylemlerinin; talepler, kaynaklar ve fırsatlar ile eşleşmesine ve uyumuna (Sheafor ve Horejsi, 2015) odaklanır. Dolayısıyla bireyin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi ve kendini toplum içerisinde bütünleştirerek var edebilmesi için sosyal işlevsellik de, savunuculuk gibi kilit bir kavramdır.

Sosyal hizmet çalışanları, uzmanlıkları ne olursa olsun, toplum ile bütünleşmekte güçlük çeken, dışlanan ve dezavantajlarından kaynaklı toplum dışına itilen insanlarla daha yoğun biçimlerde çalışırlar. Çünkü bu insanların sosyal adalete, insan haklarına ve insani ihtiyaçlara gereksinimleri, toplumla bütünleşmiş insanlara oranla daha fazladır. Bu nedenle sosyal hizmet öğrencilerinin ve sosyal hizmet uzmanlarının bu müracaatçı grupları ile çalışırken sadece dezavantajlara ve marjinalleşmeye yol açan güçleri ve süreçleri anlamaları değil, aynı zamanda bu süreçlerdeki insanlara çözüm bulma, onları işlevsel kılma ve güçlendirme gibi sorumlulukları da bulunmaktadır.

Dezavantajlı ve marjinalize olmuş gruplar içerisinde yer alan bireyler, savunuculuk ve sosyal işlevsellik kavramlarına daha fazla ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle yürütülecek planlı müdahale süreçlerinde verimliliğin sosyal işlevsellik ve savunuculuk faaliyetleri ile doğrudan ilişkili olduğu unutulmamalıdır. Bu kavramlar, aynı zamanda geneli sosyal hizmetin mikro, mezzo, makro çalışmaları kapsamında güçlendirme, farkındalık kazandırma, bilinçlendirme, kapasite geliştirme, lobicilik, ittifak oluşturma, kampanya, sosyal aksiyon, mahalle çalışmaları, politika oluşturma, sosyal içirme gibi çalışmalarla desteklenmelidir. Öte yandan bu hayati kavramlara gereksinim duyulma sıklığının; hizmet, program ve politika oluşturma süreçlerinin başarı düzeyi ile de ilişkili olduğu söylenebilir. Sosyal adaletin ve insan haklarının geliştiği sistemlerde bu kavramlar daha çok koruyucu ve önleyici bir mekanizma işlevi görürken; sosyal adaletin ve insan haklarının az geliştiği sistemlerde ise bu kavramların hayati ve kritik bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Bu süreçlerde hak temelli bakışa göre insan haklarının ve sosyal adaletin topluma yayılmasındaki

birincil görev sahibi ise devlettir. Dolayısıyla ortaya çıkan sonuç, devletin ve kurumların başarı düzeyini de yansıtmaktadır. Bir başka deyişle bu noktadaki hizmetlerin ve politikaların kalitesi; toplumda en savunmasız ve en marjinal hale getirilmiş grupların refah düzeyi ve mevcut durumu ile de ilişkilidir.

Sosyal hizmetin tanımından ve felsefesinden anlaşılabacağı üzere, insan haklarını savunucu ve sosyal işlevselliği geliştirici sorumlulukları bulunmaktadır. Her insanın doğuştan haklara ve değerlere sahip olduğunu kabul eden sosyal hizmetin temel amaçlarından biri de; bireylere, gruplara ve toplumlara sosyal adaleti ve insan onurunu önceleyecek mekanizmaları oluşturabilmektir. Sosyal hizmet; sosyal işlevsellik ve savunuculuk kavramlarını bilgi, beceri ve değer süreçleri ile desteklerken, yasal dayanağını ise İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Çocuk Koruma Kanunu gibi hak temelini öne çıkaran uluslararası ve ulusal düzeydeki mevzuatlardan alır. Dolayısıyla bu süreçlerin temelini, yasal dayanaktan ve hak temelli süreçlerden alarak yürütülme gerekliliği unutulmamalıdır. Ayrıca müracaatçılara yönelik sosyal adaletsizlik, fırsat eşitsizliği, haklarının ve gereksinimlerinin karşılanamaması gibi noktalarda yürütülen savunuculuk faaliyetlerinin zaman zaman manipülasyonlara açık olabilmesi nedeniyle bu süreçlerde özellikle sosyal hizmet uzmanlarının korunma ve desteklenme ihtiyacı da dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

- Advocating For Social Justice, 2019. msass.case.edu/downloads/academic/justice.pdf, Erişim Tarihi: 19.11.2019.
- Avrupa Birliği İnsan Hakları ve Demokrasi Eylem Planı, 2015. https://www.avrupa.info.tr/sites/default/files/2016-11/HRAP-TR_.pdf, Erişim Tarihi: 19.11.2019
- Barker, R. L. (2003). *The social work dictionary*. Washington: NASW Press.
- Bosc, M. (2000). Assessment of social functioning in depression. *Comprehensive Psychiatry*, 41(1), 63-69.
- Cummins, I. (2016). Reading Wacquant: Social work and advanced marginality. *European Journal of Social Work*, 19(2), 263-274.
- Dalrymple J. ve Boylan J. (2013). *Effective Advocacy in Social Work*, Sage Publication.
- Duyan, V. (2012). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları derneği yayın No: 20,.
- Ferguson, I., & Woodward, R. (2009). *Radical social work in practice: Making a difference*. Policy Press.
- Gencer, T. E. (2019). *Göç süreçlerindeki çocukların karşılanamayan gereksinimleri, haklara erişimleri ve beklentileri: Ankara ve Hatay'da yaşayan Suriyeli çocuklar örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Gökçearslan Çifci, E. ve Uzunlaşan, Ş. (2019). Sosyal Hizmet Uygulamalarında Kültürel Yetkinliği Geliştirmenin Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 213-230.
- İşçi, O. (2013). Devletin Son Dönem İnsan Hakları Savunucuları Politikası: İnsan Hakları Savunucularının Kriminalize Edilmesi, (<http://www.ihd.org.tr/devletin-son-donem-insan-haklari-savunuculari-politikasi-insan-haklari-savunucularinin-kriminalize-edilmesi>, Erişim Tarihi: 19.11.2019).
- Lee, C. C. (Ed.). (2007). *Counseling for social justice*. American Counseling Association.
- Kırlıoğlu, M. (2019). Güçlendirmenin özü "güç": Sosyal hizmet uzmanlarının iş yerindeki güçleri/güçsüzlükleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22 (2), 646-662

- Kırlioğlu, M., & Karakuş, Ö. (2019). Sosyal hizmet uzmanlarının kişisel ve mesleki güç algıları ölçeğinin geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 88-120.
- Palovicova, Z. (2011). The concept of social functioning. *Filozofia*, 66 (9):833-844.
- Parker, J., & Crabtree, S. A. (2017). *Social work with disadvantaged and marginalised people*. Learning Matters.
- Sheafor, W. B., & Horejsi, J. C. (2015). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler*. Ankara: Nika Yayıncılık.
- Schiffer, K., & Schatz, E. (2008). Marginalisation, social inclusion and health. *Experiences based on the work of correlation-European network social inclusion & health*. Netherlands: Foundation RegenboogA-MOC..
- Schirmer W., & Michailakis D., 2015, The luhmannian approach to exclusion/ inclusion and its relevance to social work, *Journal of Social Work*, 15(1): 45-64.
- Tek, S. (2019). Irkçılık karşıtı sosyal hizmet uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1142-1165.
- Trevithic, P. (2005). *Social Work Skills a Practice Handbook*. McGraw Hill Education.
- Tuncay, T. ve Erbay, E. (2006). Sosyal hizmetin temel hedefi: Sosyal adalet-güçlendirme ile retorikten pratiğe. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(1), 53-69.
- Yıldırım, B. ve Aslan, H. (2019). İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet: Ortak Bir Kader Mümkün Mü? Nasıl Bir İlişki, Ne Çeşit Bir Etkileşim? *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 643-664.
- Yüksel, D. ve Duyan, V. (2016). Öz-Savunuculuk hareketi: Sosyal hizmet perspektifiyle değerlendirme. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(1), 17-30.
- Wacquant, L. (2015). *Kent paryaları: İleri marjinalliğin karşılaştırmalı sosyolojisi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Wilks. T. (2012). *Advocacy and social work practice*. Open Press University.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal hizmete giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Zengin, O., & Altındağ, Ö. (2016). Bir insan hakları mesleği olarak sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 179-190.

7

EMPOWERMENT BASED PRACTICE IN SOCIAL WORK / SOSYAL HİZMETTE GÜÇLENDİRME TEMELLİ UYGULAMA

Özgür Altındağ¹

Abstract

People endeavor to solve problems that arise continuously throughout their lives. They can solve many problems and cannot overcome some problems by themselves. There is also the possibility of new problems of different dimensions in the lives of people who cannot solve their problems in accordance with their expectations. The issue of providing support in solving problems is in fact related to many social sciences. In this sense, empowerment approach is one of the most basic approaches used in problem solving.

The use of the approach began in the 70s and later became a popular approach, often used in many disciplines working with people. Empowerment basically focuses on the concepts of “power” and “powerlessness” and is based on self-confidence and new skills inoculation in order to make the individual self-sufficient and thus get away from the problem. The approach was used in the social work literature in 1976 by Barbara Solomon, and then became a well-known and used approach.

An important factor in the popularization of the approach is that the principle of “self-sufficiency” is in direct agreement with the basic aims of social work. In the empowerment process, micro, meso and macro studies are aimed to solve the individual’s problems by giving them the power they do not have and want. The approach is particularly effective in solving family problems.

In this study, the fundamentals of empowerment approach and how to use them in working with families will be discussed.

Key Words: Social work, empowerment, power, powerlessness.

Giriş

İnsana dair sorunların çözümü noktasında katkı sunan sosyal bilimler alanlarında sorun çözme odağında birbirinden çok farklı yöntem, teknik ve yaklaşımlar kullanılmaktadır. Güçlendirme yaklaşımı ilk kullanılmaya başlandığı 1970’lerden buyana sorun çözme odağında yapılan çoğu çalışmada oldukça sık kullanılan popüler bir yaklaşıma dönüşmüştür. Son sürece bakıldığında yaklaşımın disiplinler arası oldukça geniş bir kullanım alanı olduğu görülmektedir.

Güç ve güçsüzlük kavramlarının önemli olduğu bu yaklaşım; sorunu olan bireyin güçlenmesine ve süreç sonunda kendine yeter hale gelmesine odaklanmıştır.

¹ Dicle University, ozgur@ozguraltindag.com

Yaklaşım, kullanıldığı alana göre farklı anlamlar kazansa da yaklaşımdaki temel amaç müracaatçıyı güçlendirmektir. Sosyal hizmet alan yazınında ilk defa 1976 yılında kullanılan yaklaşım bu yıl itibarıyla sosyal hizmet alan yazınında ayrıntılı bir kesin bir dille tanımlanarak yaygın bir kullanıma kavuşmuştur.

Sosyal hizmetin sorun çözmede kullandığı temel yaklaşım olan planlı değişim süreci süreç içeriği bakımından güçlendirme süreci ile çok ciddi benzerlikler taşımaktadır. Güçlendirme sürecindeki alt basamaklar ve temelde bireyi kendi kendine yeter hale getirme amacı da yaklaşımın sosyal hizmet uygulamalarında çok fazla tercih edilmesinde etkili olmuştur. Diğer yandan artan karmaşık sorunlara bireyin kendi güç ve kaynaklarını kullanarak çözüm üretilmesini sağlamak da müracaatçıya sağladığı kazanç bağlamında değerlidir.

Yaklaşımın kavramsal ifadesi “güçlendirme-empowerment” şeklinde olduğu için bir yönü ile müracaatçıları şeklen edilgen bir duruma getirdiği yönünde eleştiriler ile birlikte kimi yazarlarca kavram “güçlenme” olarak kullanılmakta ve kelime anlamı olarak edilgen bir yapıdan uzaklaştırılmaktadır. Bu bağlamda edilgen bir anlamın güçlendirme yaklaşımının kullanımında müracaatçının hür iradesini ketyeacağı öngörüsü aslında yaklaşımın temel ilkeleri ile çelişmektedir. Müracaatçının kendi özgür iradesi ile güçlenmesinin sağlanması temel amaç olduğundan her ne kadar kavram güçlendirme olarak ifade edilse de müracaatçıya bunun aslında bir “güçlenme” süreci olduğu net bir şekilde aktarılmalıdır.

aklaşımın kuramsal temelleri, amaçları, aşamaları, sosyal hizmet mesleği içindeki kullanımı ve bir vaka örneği yardımı ile anlatılması yaklaşımın özünün iyi bir şekilde anlaşılması için gereklidir.

Genel Hatlarıyla Güçlendirme Yaklaşımı

Güçlendirmenin kavramsal olarak kökenlerine inildiğinde karşımıza iki alt kavram çıkmaktadır: güç ve güçsüzlük. Bu alt kavramları tanımlamadan güçlendirmeyi hem kavram hem de süreç olarak tanımlamak oldukça güçtür. Mondros ve Wilson (1994)’ın hem bir süreç, hem de bir sonuç olarak tanımladıkları “güç” kavramı güçlendirmenin olumlu çağrışım uyandıran ve kuvvet vurgusunun hakim olduğu bir kısımdır. Bu bağlamda güç elde etmenin yolu güçlendirme sürecinin tamamında diğerlerinin üzerinde etki yaratmak için eylem yapılmasını gerekli kılmaktadır. Güçlendirme süreci sonunda ortaya çıkan sonuçlar aslında kişinin etrafındaki diğer kişilerin istekleri konusunda baskı uygulaması veya onları ikna etme becerileri ile yakından ilgilidir. Güç süreç içinde aslında hem sürece olumlu bir yön vermek için bir süreci aktif etmede kullanılabileceği gibi diğer yandan bir sürecin harekete geçmesini engelleme amacıyla da kullanılabilir. Güç denilen kavram bireyin pek çok özelliği ile yakından ilgilidir. Hem bireyin kendi sahip olduğu hem de bazı güçlere sahip bireylerin çevresinde olmak bireyin güçlenmesini sağlar. Güç unsurlarını sıralamak gerekirse otorite, para, statü, tecrübe, mesleki unvan, sahip olunan mal mülk, halk desteği, bilgi, medyayı etkileme yeteneği ve güçlü kişilerle ilişki kurma... şeklinde sıralanabilir (Hardina vd., 2007).

Güçlendirme kavramının öteki alt kavramı olan güçsüzlük kavramı en temel düzeyde güç kaynaklarından yoksun olma olarak tanımlanabilir. Güçlendirme denince dünya ölçeğinde akla gelen ilk isimlerden olan Barbara Solomon’a (1976) göre güçsüzlük bireyler ve onlara sınırlı yaşam olanakları sunan sosyal yapılar arasındaki etkileşimin bir ürünüdür ve bireysel memnuniyet ile yönlendirilen değerli sosyal rollerin etkin bir performans ile bireyin duygu, beceri, bilgi ve sahip olduğu tüm kaynakları yönetmesindeki yetersizlik olarak tanımlanabilir.

Burada da görüleceği gibi aslında birey sahip olduğu iç gücünün ve çevresindeki kaynakların farkında değildir. Güçsüzlük aslında bir biçimiyle eldeki saklı gücün yönetimindeki eksikliklerdir.

Güç ve güçsüzlük odağından bakıldığında aslında güçlendirme kavramı temelde olmayan veya eksik olan gücü tamamlamaya yapılan bir atıf olarak düşünülebilir. Bu bağlamda bir bireyin en temelde yedi nedenle güçsüz kalacağı söylenebilir;

1. Ekonomik sebepler
2. Siyasal konularda ve siyasal alandaki yetersizlik ve eksiklikler
3. Bilgiye erişim noktasında yaşanan sorunlar
4. Mali destekte yaşanan yetersizlikler
5. Bireyin soyut düşünme konusundaki eksiklikleri
6. Bireyin yaşamış olduğu duygusal problemler
7. Fiziksel sorunlar

Bu yedi temel neden bireyi bir biçimde güçsüz duruma getirebilir. Bir şekilde güçsüz duruma düşen ve toplum içinde çok az güce sahip olan kişiler ve gruplar çoğunlukla “ezilen (oppressed)” ya da “dışlanmış (marginalized)” olarak tanımlanırlar. Toplum içindeki bu kişiler ve gruplar yaş, ırk, sosyal sınıf, cinsiyet, zihinsel/fiziksel engel ya da cinsel seçim gibi sahip oldukları bazı özellikler nedeniyle çoğunlukla karar alma süreçlerinin dışında tutulur veya iş, eğitim ve diğer olanaklara kısıtlı bir şekilde erişirler. Birey ve grupların sahip oldukları özellikler nedeniyle yaşadıkları bu erişim engeli veya eksikliği “kurumsal ayrımcılık” olarak tanımlanmaktadır.

Hizmet dağıtımı ile ilgili karar alma ya da çalışma koşullarını etkileme konularında çok az beceriye sahip olan müracaatçılarda güçsüzlük hissi diğer müracaatçılara göre daha fazla olabilir. (Cohen ve Austin,1997). Burada güçlendirme yaklaşımının esas hedeflerinden biri olan güç kazandırma fonksiyonu ön plana çıkmaktadır. İnsanların güçsüzlük duygularının üstesinden gelmeleri için onlara güç kazandırmak burada esas amaç olmaktadır.

Güçlendirme yaklaşımının ilk kullanımı 1970'lere rast gelmektedir. Bu yıllarda refah politikaları, sosyal programlar, direkt müdahaleler ve geleneksel terapist-müracaatçı yardım ilişkisi modellerinde yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Boehm&Staples,2002). İlgili tarihten itibaren kullanılmaya başlayan güçlendirme yaklaşımı giderek kullanım alanını artırarak disiplinler arası oldukça popüler bir kavrama dönüşmüştür. Güçlendirme kavramı olarak sabit bir anlam ile ifade edilen bir kavram olmaktan çok kuyullanıldığı alan göre farklı anlam ve içerik kazanan bir kavramdır. Örneğin Marksist Radikal aktivistler ile tutucu kapitalistlere göre farklı anlamlar kazanabilmektedir.

Güçlendirme farklı alanlarda farklı şekillerde karşımıza çıksa da sosyal bilimlerde benzer kullanım amaçlarına sahiptir. Sosyal hizmetin eklektik temeli içinde yer alan psikoloji ve psikiyatrideki kullanımı oldukça benzerdir. Eski bir psikiyatri hastası olup sonrasında uzun yıllar hastanede kalmayı reddedip psikiyatri hastalarının hastaneye kapatılmasına karşı çıkan bir siyasi aktöre dönüşen Judi Chamberlin (1999) güçlendirmenin psikiyatri alanında kullanımı konusunda uzun süren çalışmalar yapmıştır. Chamberlin'e göre, güçlendirme şu unsurlardan oluşmaktadır:

1. Karar verme gücüne sahip olma
2. Bilgiye ve kaynaklara ulaşabilme
3. Seçim yaparken tercihleri sıralama (Evet, hayır ya da her ikisi... gibi)
4. Kişinin kendine fazla güven duyması
5. Kişisel olarak fark yaratabilme duygusu (umutlu olma gibi)

6. Eleştirel düşünmeyi öğrenme, şartlanmayı unutma, farklı düşünceleri görebilme (örneğin kim olduğumuzu yeniden tanımlamayı öğrenebilme, ne yaptığımızı yeniden tanımlamayı öğrenebilme, kurumsallaşmış güç ilişkisini yeniden tanımlamayı öğrenebilme gibi)
7. Öfkeyi ifade etmeyi öğrenebilme
8. Kendini yalnız değil, bir grubun parçası olarak hissedebilme
9. İnsanların hakları olduğunu anlayabilme
10. Birinin yaşamını ve toplumdaki değişimi etkileyebilme
11. Kişi tarafından önemli olarak görülen becerileri öğrenebilme (iletişim becerileri gibi)
12. Diğer insanların başka bir insanın hareket yeteneği ve kapasitesi ile ilgili algılarını değiştirebilme
13. Küçük odanın dışına çıkabilme (Coming “out of the closet” / Kişinin küçük dünyasının dışına çıkabilmesi)
14. Kendi kendine başlayan ve asla sonlanmayan gelişim
15. Kişinin pozitif kişisel imajını ve zorlukların üzerinde gelebilme becerilerini artırabilme.

Chamberlin tarafından ifade edilen bu on beş unsurun, güçlendirme yaklaşımını genel hatlarıyla iyi biçimde ifade ettiği söylenebilir.

Bu noktada güçlendirme bireylerin yaşam koşullarını iyileştirebilme adına bireysel, kişiler arası ya da politik gücü artıran bir süreç olarak ifade edilebilir. Güçlendirme ile ilgili diğer yazar ve araştırmacıların görüşlerine değinmek gerekirse; Hernandez vd (2005)’lerine göre güçlendirme süreçleri bilinçsizliği ortadan kaldıran süreçler yakından ilgilidir. Güçlendirme yaklaşımının uygulanmasında müracaatçıların sahip oldukları yaşam öyküleri oldukça önemlidir ve fark yaratmaktadır. Bu bağlamda bireylerin cinsiyet, ırk, sınıf, etnik köken, cinsel seçim gibi bireysel özellikleri ile yaşadıkları çevre, aileleri ve içinde yaşadıkları toplum yaklaşımın uygulanmasında kilit önem taşımaktadır. Yaklaşımın işlevsel bir biçimde yürümesi için kişinin kendisi ve çevresi ile bir bütün şeklinde ele alınması oldukça önemlidir. Bireyin bir bütün olarak ele alınmadığı çalışmaların başarıya ulaşma şansı düşüktür.

Gutierrez (1994)’e göre güçlendirme bireysel ve bireyler arası ya da politik gücü artıran bir süreci içermektedir. Kişi, aile ve toplumun kendi var olan durumlarını daha iyi ve istenilen hale getirebilmeleri için bu güç gereklidir. Rapp, Shera, and Kisthardt (1993)’a göre güçlendirme bireysel müracaatçı düzeyinde güven, kontrol, karar verme yetkisi, etki, özerklik ve özgüvendir.

Saleebey (2012) gerçek anlamda bir güçlendirmenin insanların keşfetme, gelişme ve kendilerinin içindeki gücü kullanmalarını olanaklı kılan yetkinleştirilmiş gelişme süreci olduğunu ifade etmiştir. Dunlap (1997)’a göre güçlendirme süreci kişisel algılarda değişiklik, kendine güveni artırma, hedefleri belirleyen beceriler kazanma, hedeflere ulaşmak için beceri kazanma ve desteklenen uygulama için fırsat elde etme gibi farklı bölümlerinden oluşmaktadır. Mondros ve Wilson (1994)’a göre güçlendirme, kişisel özellikler ile birleşmektedir. Güçlendirme kişisel düzeyde değişime olan ihtiyacın kabulü, çalışmaya istekli olma ve ifade etme becerilerinden oluşmaktadır. Güçlendirmenin esas amacına ulaşması toplum içinde yerleşmesi ve sürekli değişimi desteklemesinden geçmektedir.

Güçlendirmenin en önemli fonksiyonlarından biri de insanların kendilerine güvenmelerini sağlayacak beceriler kazanmalarını teşvik etmektir (Ogbu,1978). Güçlendirme sürecinde kazanılacak olan tüm beceriler aslında kültürel sermayenin bir biçimi, dilsel üslup, davranış kalıpları, düşünme tarzları, kültürel farkındalık, akademik yeterlilik

ve genel bilgiyi içeren bir kaynak olarak düşünülebilir (Dunlap,1997). Burada geçen kültürel sermaye (ya da birikim) kavramı güçlendirme sürecinin ortalarında oluşan bir öğedir ve bir süreci gerektirmektedir.

Kişisel düzeyde güçlendirme temelde egemenlik duyguları, yetenek ve kişisel güç ile ilgilidir. Kişiler arası düzeyde güçlendirmede ise bir etkileşim ya da sosyal gücü etkileyebilmeye odaklanılır. Bilgi, iletişim becerileri, görünüş ve kişisel roller kişilerin sosyal güç deneyimlerini doğrudan etkiler. Politik düzeyde güçlendirme ise toplumun yapısal görünümünü etkilemeyi anlatır. Bir sistem olarak düşünüldüğünde bu iç içe geçmiş yapıdaki sosyal kurumlar kişilerle etkileşim halindedir (Gutierrez,1994).

Politik arenadaki güçlendirme yaklaşımı merkezi veya yerel düzeyde siyasal kazanç ve savunuculuk elde etmeye amacına hizmet etmektedir. Bu amaca ulaşmada tüm hizmet sağlayıcıları, tüketiciler ve gönüllü liderler yerel hizmetleri etkin bir biçimde etkileyebilir ve biçimlendirebilirler ayrıca toplumsal işbirliğini daha güçlü hale getirebilir, ailenin dışına odaklanabilir ve toplumun denetimi ile programlar ve girişimlere daha fazla önem verilmesini sağlayabilirler (Weil,1996).

Bu anlamda bakıldığında güçlendirme yaklaşımının mikro düzeyden makro düzeye doğru uzanan geniş bir kapsamı vardır. Yine bu kapsam içine giren tüm sistemler bir biçimiyle birbiriyle etkileşim halindedir. Görüleceği üzere yapılacak müdahalelerde elde edilmesi beklenen sonuçlara ulaşılması için yaklaşımı kullanacak olan profesyonelin çok nitelikli olması şarttır.

Güçlendirme Yaklaşımı ve Sosyal Hizmet Mesleği

Güçlendirmenin sosyal hizmet alanında ilk kullanımı 1976 yılın'a Barbara Solomon tarafından yazılan "Black Empowerment" isimli çalışmaya dayanmaktadır. Solomon'a göre güçlendirme tüm yaşamları boyunca damgalanmış toplumsal sınıfa ait kişilerin, değerli sosyal rollerin başarısı ve kişiler arası etkileşimin kullanımında becerilerini artırma ve geliştirmelerine destek olmaktır (Hardina vd.,2007). Dunst,Trivette&Deal (1988)'a göre güçlendirme kavramı sosyal hizmet alan yazınında kesin bir şekilde tanımlanmış ve yaygın bir şekilde kullanılan bir kavram olmuştur. Yapılan tüm tanımlamalara bakıldığında tanımların esas odağında kişi, kurum veya toplumun gücünü artırmaya bir vurgu vardır. Özellikle aile odaklı güçlendirme çalışmalarının esas amacı ailelerin güçlenmelerini ve kaynaklara erişimleri sağlamak ile beceri kazandırmaktır. Bu sayede ailelerin kendi yaşamlarını kontrol etmesi ve çocuklarının iyiliği için çalışmaları sağlanmış olacaktır.

Güçlendirme yaklaşımının sosyal hizmet literatüründeki ilk kullanımı "Black Empowerment" isimli çalışmada görülmekle birlikte kavramın sosyal hizmet uygulamalarında kullanımı 1990'lı yıllara dayanmaktadır. Parsloe bu terimin sosyal hizmet uygulamalarında bir vizütlü gibi duyulmaya başladığını ve daha sonra yine bir vizütlü gibi mesleki çevrelere yayıldığından bahsetmektedir (Parsloe 1996'dan aktaran Holosko, Leslie & Cassano, 2001). Aslında güçlendirmenin sosyal hizmet uygulamasında ortaya çıkışı toplum merkezi hareketine dayanmaktadır (Holosko, Leslie & Cassano, 2001). Ancak bir yaklaşım olarak kullanımı 90'lardan sonra olmuş ve geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur.

Güçlendirme kişi ve çevre arasındaki ilişkiler ve transaksionları içeren bir kavramdır. Güç kavramı bu yaklaşımın kalbini oluşturmaktadır. Güçlendirmenin kişisel ve ilişkisel boyutlarıyla yakından ilişkili olan teorik çalışmalar profesyonel uygulama modeli olarak güçlendirmenin gelişimine katkı vermektedir. Bu denli önemli görülen bu konsept geçen yıllar içinde sosyal hizmet uygulamalarında daha yaygın bir kullanım olanağı bulmuş ve neredeyse

birçok teorinin yerini almış ve en üst sıraya oturmuştur (Boehm,2002). Yaklaşım geleneksel sosyal hizmet terimleri göz önüne alınarak bakıldığında güçlendirme yaklaşımı insanların kendilerine yardım edebilmeleri için onlara yardım etme olarak ifade edilebilir (Simon,1994).

Sosyal hizmet müdahalesinde, sorunu ortaya çıkaran ve besleyen faktörlerin değiştirilmesi, çözümün kalıcı olması ve müracaatçıyı güçlendirme açısından önemlidir (Zengin & Çalış,2017). Güçlendirme sosyal hizmet müdahalelerinde bireyin kendine yeter hale gelmesi amacı ile doğrudan ilişkilidir bu nedenle güçlendirme yaklaşımı kullanım amacı bakımında sosyal hizmet uygulamalarının vazgeçilmez bir ögesi olmuştur. Yaklaşım özellikle kadınlar, fiziksel açıdan diğerlerinden farklı olanlar ve sıkıntı içinde olan diğer gruplara yardım etme odağında yer almaktadır. Uygulama aşamasında güçlendirmenin hedeflerinden biri değişimin kabul edilmesi ve müracaatçıların karşı karşıya kaldıkları problemlerin önlenmesi için müracaatçının ya da toplumun gücünü artırmaktır (Gutierrez, GlenMaye & De Lois,1995).

Güçlendirme sürecinde sosyal hizmet uzmanının genel rolü birçok araştırmacı tarafından araştırılmıştır. Lee ve Nisvoccia (1989)'ya göre sosyal hizmet uzmanlarının yardıma ihtiyaç duyan kişilere yardım edebilmesi için öncelikle kişilerin izin vermesi gereklidir. Kendini güçlendirmenin temelini insani güçlendirme sürecinde müracaatçıların haklarını ve sorumluluklarını vurgulamadır. Bu unsur da kişinin kendi kararını kendinin verebilmesi kadar önemlidir.

Güçlendirme sürecinin en önemli noktası sosyal hizmet uzmanının müracaatçının kendi kararını tayin hakkına saygı duyması ve bunu sürecin tamamında dikkate almasıdır.

Görüşlerinden alıntı yapılan yazarlara göre müracaatçı ve sosyal hizmet uzmanı arasındaki ilişkide bir güç dengesi sağlanmalıdır. Sosyal hizmet uzmanı gerektiği noktada müracaatçıya yol göstermeli ve bilgilendirmelidir; ancak müracaatçıyı kendi yaşamı hakkında karar almasında özgür bırakmalıdır. Yardım sürecinde kişinin yaşamı ile ilgili kararlarını kendinin alması önemlidir ancak yaklaşımın her aşamasında sosyal hizmet uzmanı anahtar bir rol oynamaktadır. Yaklaşımın bir ikilemi olarak sürecin tamamına bakıldığında sosyal hizmet uzmanının süreçte görece aktif, müracaatçının ise görece pasif bir yapıda olduğu görülmektedir (Gutierrez,1994).

Güçlendirmenin Amaçları

Payne (1992)'e göre güçlendirme, toplumda belli bireyleri ve sosyal grupları etkileyen güçlü gruplar yoluyla olumsuz değerleri azaltmak, yok etmek, bu değerlerle mücadele etmek ve bu olumsuzluğu tersine çevirmek için özel stratejiler kullanmayı amaçlar Diğer yandan sosyal hizmet uzmanları güçlendirme stratejisini yaşama geçirmede bazı zorluklarla karşılaşır çünkü çalıştıkları kurumlar alışlagelmiş bir biçimde belli azınlık grupların değerlerinin düşürüldüğü sosyal sistemin birer parçalarıdır. Bu tür kemikleşmiş yapıları ve görüşleri değiştirmek kolay değildir.

Solomon (1976)'a göre sosyal hizmet mesleğinde güçlendirmenin amacı müracaatçıların şunları görmeleri için onlara yardım etmektir:

- Müracaatçıların kendi sorunlarına çözüm bulmada uygulama süreci içinde kendilerini soruna ait nedenleri sorgulayan birer ajan olarak görmelerini sağlama,
- Sosyal hizmet uzmanlarının güçlendirme sürecinde ihtiyaç duyacakları gerekli bilgi ve beceriye sahip olduklarını düşünmelerini sağlama,
- Sosyal hizmet uzmanlarını kendi problemlerinin çözümünde birer ortak olarak görmelerini sağlama,

- Sosyal hizmet uzmanı ile kuracakları mesleki ilişkide güç yapısını karmaşık ve kısmen etkiye açık olarak görmelerini sağlama.

Bu amaçlar doğrultusunda sosyal hizmet uzmanlarının her zaman güçsüzlüğün farkında olmaları gerektiği söylenebilir. Sosyal hizmet uzmanlarının sorunların çözümünde müracaatçıları birer problem çözme ajanı olarak görmeleri müracaatçıların sürecin içine dâhil olarak değişimde bizzat rol oynamalarının sağlanması adına gereklidir.

Güçlendirme Süreci

Güçlendirme yaklaşımı bireyin kendisini, başka bireyleri, grupları, toplumu veya kurumsal bir yapıyı güçlendirmede kullanılabilir. Güçlendirme sürecinin basamakları birbiri ile benzer şekilde görünse de güçlendirmenin kullanıldığı hedef gruba göre değişiklik göstermektedir.

Güçlendirme süreci Adams (2003)'a göre temel olarak üç ana başlık altında anlatılmaktadır. Bunlar; değerlendirme ve planlama, uygulama ve etkidir. Güçlendirme süreci bu üç temel aşama odağında Hardine vd. (2007) ile Applegarth ve Posner (1999)'in kavramsallaştırmaları dikkate alınarak üç ana dokuz alt başlık altında ele alınmıştır;

A- Değerlendirme ve Planlama

Bu aşama dört alt başlıktan oluşmaktadır.

1. Güçlendirmenin başlangıç noktasını netleştirme:

Güçlendirme süreci de diğer öğrenme süreçleri gibi bir başlangıç noktasına ihtiyaç duyar. Kişinin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya çıkarma amacıyla bir dizi soru hazırlamak gereklidir. Örneğin;

- Hangi engeller var?
- Ne tür öğrenme fırsatları var?
- Öğrenme sürecinde olmak neleri destekler?
- Var olan kaynaklar ne düzeydedir?
- Kaynaklar ve öğrenme süreci arasındaki nasıl bir ilişki vardır?
- Önceki dönemde öğrenilenler, deneyimler ve beceriler var olan duruma etki edebilmek için nasıl olmalıdır?

Gibi sorular başlangıç noktasını netleştirme adına oldukça önemlidir.

Müracaatçının problemini kendisinin tanımlaması ve sosyal hizmet uzmanının da bu problemi olduğu gibi kabul etmesi müracaatçının başından itibaren kendisini sürecin temel unsuru olarak hissetmesinin sağlanması açısından çok önemlidir. Bu çalışmalar temelde müracaatçının potansiyelini ortaya çıkarma amacıyla yapılmaktadır.

2. Kişisel gelişim için alanları tanımlama:

Planlama süreci temelde ileri düzey eğitim modelleri kullanılarak sürecin devamının sağlanması ve öğrenme kavramına dayalı stratejiler geliştirme ile ilgilidir. Kişinin kendini geliştirmesi için kişiye bir alan listesi hazırlamak oldukça yararlıdır. Kişinin tercih edeceği öğrenme stili ve öğrenme ihtiyaçları birlikte değerlendirilerek kişinin kendine olan güveninin artması sağlanabilir. Burada kişinin kendi isteklerinin ön plana alınması ile kişiye uygun bir

planlama yapılması başarı şansını artırmakta ve alınan başarı da doğrudan kişinin kendine olan güveninin artırmaktadır. Kişiyi, gelişimi için çeşitli düzeylerde bilgi verilerek kişileri ihtiyaçlarına göre uygun alanlara yönlendirmek sürecin önemli aşamalarından biridir.

3. *Öğrenme Stilleri ve Profilleri:*

Bu yöntemde insanların bir konuyu farklı yollardan öğrenebileceklerini bilmek oldukça önemlidir. Bazı öğrenme programları tercih edilen öğrenme stilleri ve geliştirilen öğrenme çizgeleri, kişisel tercih ve ilgi alanları ile ilgili çeşitli materyalleri içermektedir. Bazı çizelgeler içlerinde kişisel değerlendirme programlarını barındırırlar. Burada kişinin öğrenme stili ve profiline uygun yöntemler izlemek için kişinin fikrini doğrudan veya bazı test materyalleri ile almak gereklidir.

Sonuç olarak yöntemin uygulanmasından önceki süreçte müracaatçının sahip olduğu özelliklerle ilgili bilgi toplamak oldukça önemlidir. Bu konuda hem kişiden hem de çeşitli materyallerden yararlanılabilir.

4. *Güçlendirme Planı Oluşturma:*

Bir sonraki aşamada güçlendirme için bir plan hazırlanmalıdır. Bu plan hedefler, onlara ulaşmak için izlenecek metodlar, hangi alanlarda hangi uzmanlık dalına ihtiyaç duyulacağı, bunların ne zaman ve ne şekilde elde edileceği, zaman, para ve insanın da dahil olduğu ne tür kaynaklara gereksinim duyulacağı, tüm bu çalışmanın ne kadarlık bir sürede yapılacağı konularında ayrıntılı bilgi içermelidir.

Alınan bilgiler ışığında müracaatçının istekleri ve kendi ifade ettiği soruna dayalı olarak müracaatçı ile birlikte bir güçlendirme planı oluşturulur. Plandan önce yapılan bilgi toplama ve müracaatçıyı tanımaya dönük çalışmalara verilen önem hazırlanacak planın işlevselliğini doğrudan belirleyecektir.

B- Uygulama

Uygulama aşaması beş alt aşamadan oluşmaktadır.

1. *Güçlendirme planının uygulanması*

Uygulanan plan genellikle iyi bir çalışma yöntemi içermeli, çalışma ve organize olma konuları ile ilgili çeşitli görevleri tamamlamak için özellikle zamanlama konusunda karşılıklı görüşmeler yapılmalıdır. Çeşitli ihtiyaçlara erişme konusunda uygun öğrenme materyallerini içeren ve ihtiyacı karşılayan kaynaklar bulunmalıdır. Bu aşamada var olan kıt kaynakları kaybetmeme adına zamanı ve emeği dikkatli bir şekilde yönetmek oldukça önemlidir.

2. *Güçlendirme sürecinde ortaya çıkan engeller*

Kavramsal temelli güçlendirme de Uygulamaya dönük güçlendirme gibi gelişim sürecinin bir parçasıdır. Bu yöntemin uygulanması için kişiler bir mücadele içine girmelidirler. Bazen kaynaklar için mücadele etmek gerekebilir. Diğer yandan bu durum hem kişinin kendi tutumlarının karşısında olabilir hem de diğer insanlar, gruplar, kurumlar veya sosyal yapıların tutum düzeylerinde bazı engeller ortaya çıkabilir.

Kişinin kendini güçlendirme yerine sorunlardan kaçmaya odaklanan yaklaşımları sürece ciddi zarar vereceğinden sosyal hizmet uzmanının bu konuda kontrollü davranması gereklidir. Ancak bu kontrol hiçbir zaman müracaatçıyı zorlama, onun adına karar verme, onu tehdit etme gibi bir anlam taşımamalıdır. Müracaatçının kendi kaderini tayin hakkı yöntemin her aşamasında her zaman için saklıdır.

Süreç içinde müracaatçılar çeşitli engellerle karşı karşıya kalabilirler. Bu durumlarda uygulamanın sonucuna odaklanarak engellerin ortadan kaldırılması için çabalamak ve bu engellerin sürece zarar vermesini engellemek önemlidir. Bu konularda sosyal hizmet uzmanları güçlendirmeye çalıştıkları müracaatçılara gereken desteği verirler. Müracaatçının da bu desteği istemesi ve sürece her aşamada dahil olması gereklidir.

Özellikle kaynakların yetersiz olduğu ya da kaynaklara ulaşılamadığı durumlarda kaynak yaratma ve kaynakları harekete geçirme yöntemleri önem kazanır. Ancak burada sosyal hizmet uzmanının tek başına müracaatçı için savunuculuk rolü üstlenmesi müracaatçının tümüyle savunmasız olduğu bazı durumlar haricinde güçlendirme sürecine zarar verir. Güçlendirme temel olarak “müracaatçının süreç içinde güçlenmesi” temasına dayanmalıdır. Güçlendirme kavramı bu yaklaşımda genel anlamda Türkçede algılandığı gibi edilgen bir kavram olarak değil müracaatçının etken olduğu bir tarzda kullanılmaktadır. Güçlendirme yukarıda da değinildiği gibi yalnızca müracaatçının tek başına karar veremeyecek durumda olduğu anlarda savunuculuğa benzer bir şekilde kullanılabilir. Ancak yaklaşımın sürecin tümünde ve her müracaatçı grubu ile bu biçimde kullanılması yaklaşımın amacından sapmasına neden olabilir.

Engellerin türü ve etki düzeyi süreci farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Bu noktada yine planın uygulanmasından önce yapılan bilgi toplama ve kaynaklarla ilgili yapılan değerlendirmeler öne çıkmaktadır. Planın uygulanma aşamasında karşılaşılabilecek olası sorunları minimum düzeye indirmek için ilk aşamalara önem vermek gereklidir.

3. Kişisel eleştiri yapma: yansıtma

Kişisel farkındalık ve kişisel eleştirinin olması güçlendirmenin esaslarındandır. Bu iki unsur yansıtıcı olabilmek için kişiye yardımcı olur (Payne, 2002). Olaylardaki sorumluluğu bilgi ve duyguların yardımı ile yansıtabilmek için yansıtıcılığı kullanmak gereklidir.

Yansıtıcılık güçlendirme sürecinde oldukça önemli bir unsurdur. Müracaatçının süreç içinde kendini eleştirmesi ve sosyal hizmet uzmanına geri bildirim vermesi sürecin işlevselliği açısından önemlidir. Ayrıca, kişinin kendisinde gördüğü olumsuzluğu kendisinin dile getirmesi kendi kişisel güven düzeyinin gelişimi açısından oldukça önemlidir.

4. Eşitsizliklerin ortaya çıkması

Süreç içinde müracaatçı bazı eşitsizliklerle karşı karşıya kalabilir. Kişinin sahip olduğu fiziksel veya psiko-sosyal özellikleri süreç içinde eşitsizlik durumları ile karşı karşıya kalmasına neden olabilir. Özürlü olma, kadın olma, farklı bir etnik gruptan olma gibi özellikler bunlara örnek olarak verilebilir. Bu gibi durumlarda çevredeki olumsuzluklara karşı koyabilmek için kişinin kendine olan güveninin tazelenmesi ve ihtiyaç duyduğu alanlarda beceriler kazanmasına yardımcı olunması gereklidir. Bu noktada sosyal hizmet uzmanının zaman zaman müracaatçı için savunuculuk rolünü üstlenmesi de gerekebilir. Gerektiğinde toplumsal anlamda değişimin sağlanması ve müracaatçının gerekli karşı koyma gücünü elde etmesi, sürecin devamı açısından önemlidir.

5. Kendine güvenme, kendini gerçekleştirme ve kişisel gelişme

Güçlendirme alanı kişisel gelişimi ve insan potansiyelini en üst noktaya getirmek için kendini geliştirme konusunda psikolojik ve sosyal psikolojiden gelen anlayışlar üzerine odaklanmaktadır.

Bu durum insanların diğer insanlarla kurdukları ilişkilerin çoğunda kendilerini gerçekleştirme adına koydukları hedefe kendi potansiyellerini kullanarak belirleyici bir katkı yapabilecekleri varsayımına dayanmaktadır.

Güçlendirme sürecinin, bireylerin kendi potansiyellerini geliştirmelerine, kendilerine olan güvenlerinin artmasına ve kişisel gelişim sürecini içselleştirmelerine yardımcı olması beklenmektedir. Güçlendirme yönteminin temeli bu üç unsur ile doğrudan alakalıdır. Kişinin üç noktada gelişebilmesi için uygulama sürecinde müracaatçıya ihtiyaç duyduğu becerilerin öğretilmesi gerekmektedir. Bu planlama ve uygulama aşamasında ortaya çıkan eksikliklerin giderilmesine odaklanır. Bu becerilerin içinde problem çözme, sorunlarla baş etme, özgüveni artırma, değişim ve günlük yaşam becerileri sayılabilir.

Sonuç olarak bu üç unsuru kendi yaşamına aktaran insan başkalarının da kendini gerçekleştirmesini sağlayabilir. Bu noktada kişide yaratılan değişimin çevreye de yansıdığı sonucuna varılabilir.

C- Etki (Yansıma-Yansıtma)

Yansıma süreci uygulama hakkında düşünmeden oluşan ve aralıklarla tekrarlanan bir aşamadır. Sürecin içinde bulunan yansıtma süreci kişilerin deneyimlerinin görünümünü ve yansımanın kişiye olan etkisini içermektedir. Yansıtma süreci uygulama konusunda eleştirel bir tarzda kişinin süreç ile ilgili yaptığı yorumların kullanıldığı dinamik bir süreçtir.

Bilgi, değer, beceri, düşünce, duygu, duyarlılık, kişisel farkındalık gibi öğelerin bu süreçte profesyonel gelişim ile birlikte geliştirilmesi gerekmektedir. Uygulama kapsamında hem profesyonel hem kişisel gelişim bir arada sürdürülmelidir.

Yansıma aşaması güçlendirme yönteminin planlanıp uygulandığı aşamalardan sonra hem sonuçların değerlendirildiği hem de eksikliklerin gözden geçirildiği, bir nevi fayda maliyet analizinin yapıldığı ayrıca müracaatçıda olan değişimlerin gözlemlendiği ve sonuçların müracaatçı ile birlikte değerlendirildiği bir aşamadır.

Güçlendirme sürecinin sonunda müracaatçının kendini suçlama duygusunun azaltılması, kendini güçsüz hisseden müracaatçıda grup bilincinin gelişmesi, müracaatçının kendi içsel güçlerinin gelişmesi, soruna değil nedene odaklanması, sorunun çözümü için kişisel sorumluluk alması, kritik düşünmeyi öğrenmesi, kişinin kendini yeniden tanımlamasının sağlanması, kişinin öfkesini düzgün şekilde ifade etmesinin sağlanması, ihtiyacı olan becerileri öğrenmesi, haklarının farkına varması, kişisel algılarda olumlu yönde değişimin sağlanması ve sonuç olarak kültürel anlamda ciddi bir birikim elde etmesi ve sürekli gelişimi içselleştirmesi beklenmektedir.

Güçlendirme Sürecinde Sosyal Hizmet Uzmanının Roller ve Görevleri

Sosyal hizmet uzmanları güçlendirme sürecinde çeşitli rollerini kullanırlar. Payne (1992) bu rolleri üç ana başlık altında ifade etmiştir. Bunlar:

1. Kaynak Danışmanlığı Rolü: Müracaatçıların kendine saygı ve problem çözme becerilerini geliştirerek kaynaklara ulaşmalarını sağlama
2. Duyarlı Hale Getirici Rolü: Müracaatçıların kendileri ile ilgili bilgi elde etmelerine yardım etmek.
3. Öğretici/Eğitici Rolü: Öğretme süreçleri ve becerileri müracaatçının özel görevleri tamamlamalarını olanaklı hale getirir.

Sosyal hizmet uzmanlarının güçlendirme sürecinde bazı rolleri olduğu gibi bazı görevleri de vardır. Saleebey'e göre (2012) güçlendirme sürecinde sosyal hizmet uzmanlarının yerine getirmeleri gereken beş temel görev vardır. Bunlar;

1. Müracaatçılara yönelik olumsuz görüş ve tutumları ortadan kaldırmak,
2. Bireylerin, aile, kurum ve toplum odaklı kaynakların farkında olmasını sağlamak,
3. Müracaatçıların kendilerini güçlü ve değişimi gerçekleştirebilir olarak görmelerine yardımcı olacak zihin yapısı oluşturmalarını sağlamak,
4. İnsanların sahip oldukları güç, kaynak, beceri ve düşüncelere inanmak,
5. Müracaatçıların kendi içsel güçlerini ortaya çıkarma adına çalışmalar yaparak, müracaatçıları kendi küçük odalarının dışına çıkartmak.

Güçlendirme Yaklaşımının Riskleri

Güçlendirme her zaman temel hedef değildir. Sosyal hizmette bazen çocuklar, yaşlılar, hastalar ve zihinsel engelliler korunmaya ihtiyaç duyarlar. Sosyal hizmet uzmanı kişi için uygun olan, kişinin ihtiyaç duyduğu olanağı sağlamada rol oynayarak kişiyi güçlendirmelidir. Kişiyi güçlendirirken minimal düzeyde risk alınmalıdır. Burada risk yönetimi konusu sıklıkla gündeme gelmektedir. Güçlendirme kapsamında yapılacak çalışmaların tümü planlı ve sürdürülebilir olmalıdır (Parsloe, 1996'dan aktaran Adams,2003).

Güçlendirme yaklaşımı ile ilgili birçok eleştiri yapılmıştır. Özellikle yöntemin uygulamada müracaatçıyı edilgen bir pozisyona getirdiği üzerinde çok fazla eleştiri vardır. Yöntemin İngilizce "empowerment" olan kavramı Türkçeye "güçlendirme" olarak çevrildiğinden güçlendirme kavramına sadece kelime yapısı olarak bakıldığında sosyal hizmet uzmanını etken müracaatçıyı ise edilgen bir pozisyona getirdiği söylenebilir. Ancak bu eleştiri son zamanlarda "güçlendirme" kavramı yerine "güçlenme" kavramı kullanılarak aşılmaya çalışılmaktadır.

Güçlenme yaklaşımın uygulama sonrasında bazı riskler taşıdığı bilinmektedir. Bu riskler Adams (2003) tarafından altı başlık altında sıralanmıştır. Bunlar:

1. Sınır dışına taşma. Güçlendirmenin sınırlarının tam olarak belirlenmemesi sürecin sınır dışına taşmasına yol açabilir.
2. Birinin güçlenmesi bir diğerini güçsüz bırakabilir.
3. Uygulamanın sulanma tehlikesi. Sosyal hizmet uzmanı güçlendirmeyi kolaylaştırmak için meslek dışı yöntemlere kayabilir.
4. Çok fazla hedef grup seçme ve yeterli olmayan destek tehlikesi. Uygulamanın konusunda uzaklaşması ve müracaatçı ile uzman arasındaki ilişki farklılaşabilir.

5. Kişisel yardım ve güçlendirme arasında anlamı belirsiz bir ilişki vardır. Birbirine zıt olan bu iki terimin birlikte kullanımı ciddi bir karışıklık yaratabilir.
6. Güçlendirmenin istismarı. Güçlendirme yaklaşımı bazı sağ görüşlü politikalarda ciddi oranda istismar edilebilir. Halkı tüketici olmaya iten sağ yanlı hükümet politikaları toplumsal yapı içerisinde ciddi düzeyde eşitsizliğe neden olabilir.

Aileye Yönelik Müdahalelerde Güçlendirme Yaklaşımının Kullanımı

Toplumsal yapının en küçük birimi olarak tanımlanabilen aile, bireyin hayatının şekillenmesini sağlayan en önemli kurumu temsil eder. Aile kavramı Büyük Larousse Ansiklopedisinde anne, baba ve çocuklardan oluşan bütün olarak tanımlanmaktadır (1986). Burada da görüldüğü gibi aile oldukça klasik bir temelde tanımlanmıştır ve odak olarak ailenin biyolojik boyutu ön plana çıkarılmıştır.

Gelişen dünya ile birlikte aile kavramı da yeniden tanımlanma ihtiyacı duymuştur. Yeniden tanımlanma ihtiyacının yanında gelişen ve değişen yeni dünya düzeni bilim adamlarının ortak bir aile tanımı yapmalarını oldukça zorlaştırmıştır. Buna neden olarak nikahsız birliktelikler, eşcinsel evlilikler ve genel olarak eşcinselliğin yaygınlığı, tek başlarına suni döllenme yoluyla çocuk sahibi olan kadınlar gösterilebilir. Tek ebeveyn ya da aynı cinsten oluşan iki ebeveynin oluşturduğu aileler tam bir aile tanımını yapmayı oldukça zorlaştırmıştır. Sonuç olarak bu oluşumlara aile denilip denilmeyeceği üzerine büyük tartışmalar yapılmıştır/yapılmaktadır. Son süreçte aile kavramının tanımlanması ile ilgili gelişmelere bakıldığında kavramın içeriği ve kapsamının arttığı görülmektedir. Diğer yandan çoğu tanımlamalarda görülen en önemli ortak nokta ailenin sosyal bir kurum olduğuna yapılan atıftır.

Ailenin ne olduğu ile ilgili bu girişten sonra aileye yönelik sosyal hizmet yaklaşımlarına bakıldığında 20. yy'ın başlarında M.Ricmond'un "Sosyal Teşhis" adlı eseriyle birlikte, aile ile çalışma yaklaşımının sosyal hizmet uygulamaları ve literatüründe giderek geniş bir yer tutmaya başladığı görülmektedir. ABD'deki büyük kriz yılları ailenin sosyal hizmet mesleği açısından önemini daha da artırmıştır. Bu yıllarda dinamik psikolojinin sosyal hizmetler ve özellikle onun klinik uygulamaları üzerine gittikçe artan yoğunlukta kullanılması, sosyal hizmet uzmanlarının çalıştığı kurumlara psikiyatristler, psikolojik danışmanlar ve öğretmenlerin atanmasını sağlamıştır. Böylece farklı meslekten uzmanların görev yaptıkları birçok sosyal hizmet kurumu farkı meslekten elemanlar arasındaki bilgi alışverişini hızlandırmıştır. Bu dönemde genel eğilim bireysel tedavinin daha yararlı olduğu üzerine odaklanmıştır (Akyürek,1990).

1960 ve 70'li yıllarda sosyal bilimler ve davranış bilimlerinde ortaya çıkan teorik görüşler sosyal hizmet mesleğini de etkilemiştir. Özellikle sistem teorisi aile ile çalışmada ve aile tedavisinde yeni bir yaklaşım olarak büyük yankı uyandırmıştır. Aile tedavisinin gelişim çizgisine bakıldığında başından beri sosyal hizmet uzmanlarının bu gelişime önderlik ettiği görülmektedir. Birçok tanınmış aile tedavi uzmanı sosyal hizmet kökenlidir. Bu kişilerin geliştirdikleri yaklaşımlar alanda çalışan meslek elemanlarının uygulamalarına son derece önemli katkılar vermiştir. Virginia Satır, Jay Haley, Donald D. Jackson, Maro Palazdi ve Selvini gibi aile tedavi uzmanları en bilinen sosyal hizmet uzmanlarıdır (Akyürek,1990). Aile tedavisi alanında kullanılan yaklaşımlar sürekli bir gelişim göstermiştir. Sosyal hizmet literatürüne 1990'ların başında giren güçlendirme yaklaşımı var olan yaklaşımları büyük ölçüde etkilemiş ve birçoğunun daha az kullanılır olmasına neden olmuştur. Giderek popülaritesini artıran güçlendirme yaklaşımı aile ile çalışmada en fazla kullanılan yaklaşım olmuştur.

Barış'a göre (2005) aileye yönelik sosyal hizmet, ailenin, aile içi ilişkiler ve sosyal uyum ile ilgili karşılaştığı sorunların çözümüne yönelik olarak yardım etmek, güçlendirme ve böylece ailenin bütünlüğünü, mutluluğu sağlama

amacıyla yapılan mesleki müdahalelerdir. Bu yönde yapılan her çalışma ailenin ve aile bireylerinin yaşam kalitesini artırıp, birbirlerine destek olmalarını sağlayarak topluma yararlı ve sağlıklı bireyler olarak katılımlarını sağlar. İl'e göre (2001) aileye yönelik sosyal hizmet uygulamalarında, ailelerin güçlendirilmesi yaklaşımı yoğun bir biçimde kullanılması ve yaygınlaştırılması gereken bir müdahale yöntemidir. Güçlendirme yaklaşımı güçler perspektifi teorisi ile benzerlik göstermektedir. Güçler perspektifine dayalı olarak ailelere yönelik yapılan sosyal hizmet uygulamalarının temel özellikleri dört ana başlık altında ifade edilebilir (Şahin&Duman,2005). Bunlar:

1. Çalışmayı ihtiyaçları karşılamak ve amaçlara ulaşabilmek için ailenin güçlerine ve gerçek motivasyonlarına dayandırma,
2. Güçleri anlama ve tanıma sürecinde aile işbirliği içinde çatışma,
3. Ailenin katılımını artırmak,
4. Yüksek beklentilere modellik etmek olarak sıralanmaktadır.

Boushel ve Farmer (1996) sosyal hizmet uzmanlarının güçlendirme uygulamasını dört temel amaç dahilinde yaptıklarını ifade etmektedir. Bunlar:

1. Çocukların ve yetişkin aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak,
2. Çocukların ve yetişkinlerin haklarına saygı göstermek,
3. Çocuklar, yetişkinler ve ailenin iletişim halinde olduğu kişilerin duyguları ve görüşlerini doğru şekilde almak,
4. Aile üyelerinin karşılaştığı ayrımcılığı ve dezavantajları azaltmak ve etkisizleştirmektir.

Sosyal hizmet uzmanlarının ailelerle çalışırken kullandıkları aile terapisi yönteminin en önemli unsurlarından biri de güçlendirmedir. Aile içinde yaşayan bireylerin aile içi kurallar hakkında bilgilenmeleri ve kendilerini daha iyi tanımları sorunların nedenlerini daha net görmelerini olanaklı hale getirmektedir. Bu, kişide yaşadığı sorunla ilgili bir farkındalık yaratma sürecidir ve doğrudan güçlendirme ile ilgilidir (Hernandez,2005). Aile dinamik bir sistem olduğu için aile üyelerinden herhangi birinin yaşadığı bir sorun tüm aileyi etkilemektedir.

Aileyi güçlendirme odaklı uygulamaların hedefleri şu başlıklar altında sıralanabilir:

1. Aileye kendi başına karar verme becerisi kazandırma ve bu becerileri artırma,
2. Ailenin ihtiyaç duyduğu bilgi ve kaynağa ulaşabilmesi açısından aileye gerekli becerileri kazandırma,
3. Ailenin kendine olan güveninin artırma,
4. Aile bireylerinin aile içi ilişkilerde duygu ve düşüncelerin nasıl ifade edileceği konusunda bilgilendirilmesini sağlama,
5. Ailenin pozitif yönde sürekli olarak gelişmesini sağlama,
6. Ailenin ve aile üyelerinin var olan güçlerinin farkına varmalarını sağlama,
7. Aile üyelerinin yaşanan sorunla ilgili olarak kendilerini suçlamayı bırakarak var olan sorunun nedenlerini ortaya koymalarını sağlamamak,
8. Ailenin kendi iç ve dış dinamiklerini kullanarak sorunu çözmelerine yardımcı olmak,
9. Aile üyelerinin sorunlarla baş edebilme güçlerini artırma,
10. Aile üyelerinin uygulamanın her aşamasına katılımını sağlama,

11. Sorunların çözümünde her aile üyesinin sorumluluk almasını sağlama,
12. Ailenin sosyal hizmet uzmanından hedefler çerçevesinde yararlanmalarını sağlama,
13. Ailenin genel olarak fonksiyonelliğini artırma,
14. Aileye yaşamlarını tek başlarına sürdürebilecek becerileri kazandırma,

Güçlendirme sürecinde aile kesinlikle değişimi kabul etmeli ve tüm aile üyeleri sürece aktif olarak katılmalıdır. Tüm aile üyeleri üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmek için sorumluluk almalıdır. Ayrıca aileler sosyal hizmet uzmanı ile birlikte çalışmaya istekli olmalıdır. Aileler yaşadıkları sorunları doğru ve net bir biçimde ifade edebilmelidirler. Ailenin sahip olduğu gücün farkında olması, değişime karşı pozitif bir tavrının olması, yaşadığı sorunu net bir biçimde ifade etmesi ve sosyal hizmet uzmanı ile ortak bir çalışma içine girebilmesi çalışmanın fonksiyonelliğini artıran en önemli unsurlardır. Aile üyeleri sürecin her aşamasında yer almalı ve alınan her karar aktif olarak katılmalıdırlar. Yaklaşım temelde ailenin kendi iç dengesinin sağlanmasına odaklanmaktadır. Bu süreç ailelere sorun çözme becerileri kazandırmak ve ileride çıkabilecek benzer sorunları profesyonel bir yardım olmaksızın çözmelerini sağlama açısından son derece fonksiyonel bir yaklaşımdır.

Güçlendirme sürecinde ailenin etnik kökeni, sosyo, kültürel ve ekonomik özellikleri sosyal hizmet uzmanı açısından önem taşımaktadır. Bunun yanında aile bireylerinin bireysel özellikleri ve birbirleri ile olan ilişkileri de uygulamanın tekniklerinin belirlenmesi açısından son derece önemlidir. Burada değinilmek istenen konu “ailenin farklılığı” kavramıdır. Farklılık kavramı ailenin güçlendirilmesi sürecinde oldukça önemli bir unsurdur, hatta belki de en önemli unsurdur. Eşcinsel çiftlerin oluşturduğu ailelere yönelik güçlendirme yaklaşımları ile tek ebeveynli aile ya da diğer alışılmış aile tipindeki ailelere yönelik yaklaşımlar farklılık göstermektedir. Burada toplumun aile ve kişiler üzerindeki etkisi ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle yaklaşımın şekillendirilmesinde ailenin kendi özellikleri kadar ailenin içinde yaşadığı çevre ve toplumunda etkisi büyüktür.

Sonuç

Güçlendirme süreci müracaatçının genel kapasitesini geliştirmeye odaklanmaktadır. Yaklaşım direk olarak sosyal yapıları değiştirmeye odaklanmaz, değişimi yaratmada müracaatçıya sorumluluk verme sürecin önemli unsurlarındandır. Ayrıca bu yaklaşım yalnızca güçsüz insanlar üzerinde odaklanan bir yaklaşım değildir. Kendi kapasitesini tam olarak kullanamayan kişiler ve aileler için de kullanılabilir. Sosyal hizmet uzmanları diğer tüm müdahalelerinde olduğu gibi bu yaklaşımı kullanırken tüm etik kurallara uymak zorundadırlar. Sosyal hizmet uzmanı güçlendirme ile her şeyi kesin olarak değiştirebileceğine asla inanmamalıdır. Bu yaklaşımın da belirli bir sınırı olduğunu asla unutmamalıdır. Müracaatçıların değişen sorunlarının çözümünde oldukça etkili olan bu yaklaşım her geçen gün popülaritesini artırmaktadır.

Çok farklı alanlarda kullanılan ve günümüzde görece güç dengesizliklerinin arttığı bu dünya düzeni içinde kullanım sıklığı artan güçlendirme yaklaşımının giderek daha da popüler bir yaklaşım olacağı ortadadır. Sosyal hizmet mesleğinin tüm süreçlerinde bireyi temel alan ve bireyi kendine yeter hale getirmeyi önceleyen bakış açısı aslında güçlendirme yaklaşımının hedef ve amaçları ile örtüşmektedir. Bu nedenle sosyal hizmette güçlendirme yaklaşımının kullanım oranı oldukça fazladır.

Sosyal hizmette çok farklı müracaatçı grupları olduğundan güçlendirme yaklaşımının uygulanmasında sosyal hizmet uzmanının bilgi beceri düzeyi yaklaşımın uygulama boyutunun başarısında belirleyicidir. Bu sebeple yaklaşımı

kullanan veya çalışmalarında kullanmak isteyen sosyal hizmet uzmanlarının çalışma alanına giren müracaatçı grupları ile hem kurumsal hem de toplumsal düzeyde kaynaklar ve kaynaklara erişim ile ilgili bilgi sahibi olmaları gereklidir. Bu bağlamda özellikle sosyal hizmet lisans eğitimi veren üniversitelerdeki derslerde güçlendirme yaklaşımı ile ilgili öğrencilerin bilgi ve beceri düzeyini en üst seviyeye çıkaracak çalışmalara öncelik verilmelidir. Bu süreçlerde hem teorik hem de yoğun bir uygulama süreci ile güçlendirme yaklaşımı sosyal hizmet uzmanı adayı öğrencilere tüm ayrıntıları ile öğretilmelidir. Eğitim sürecinde alınan bilgi ve beceri mesleki çalışma yaşamında deneyim ile bir araya geldiğinde yapılan çalışmaların kalitesi ve etki düzeyi de aynı şekilde artacaktır.

Güçlendirme sürecinde sosyal hizmet uzmanının kendi bilgi ve becerisi ile mesleki çalışma alanı bazı sorunları tek başına çözmede yetersiz veya eksik kalabilmektedir. Bu noktada yine sosyal hizmet uzmanlarının yakın alanlarla ilişki içinde olmaları ve ekip çalışmasına yatkın ve hazır olmaları gereklidir. Karmaşık sorunların çözümü ortaklıkları gerekli kılmaktadır. Bu sorunların ortadan kaldırılması ve sonuçlarının takibi de yine ortak bir çalışma ile mümkün olmaktadır. Ekip çalışması ile yürüyecek olan mesleki çalışmalarda sosyal hizmet uzmanlarının diğer meslek elemanlarının rollerine saygı duyması gereklidir.

Sosyal hizmet uzmanlarının güçlendirme sürecinde müracaatçılarla çalışırken müracaatçıların kaynaklara ulaşmalarını sağlama, kendileri ile ilgili bilgi edinmelerini sağlama ve ihtiyaç duydukların konularda müracaatçılara bilgi ve beceri kazandırma rolleri vardır. Sosyal hizmet uzmanlarının rollerinin farkında olmaları yaklaşımın kullanılması sırasında yaşanabilecek olası pek çok sorunun önüne geçecektir.

Sosyal hizmet uzmanı güçlendirme sürecini mesleki uygulamalarında kullanırken müracaatçıyı değişime inandırması müracaatçının kendi iç güç ve çevresel kaynaklarının farkında olmasını sağlamalıdır. Müracaatçının çözümün bir parçası olması sağlanmalı ve bu ortaklık tüm süreç boyunca devam etmelidir. Sosyal hizmet uzmanının güçlendirme yaklaşımını kullandığı uygulamalarda müracaatçıyla kuracağı ilişkide etik konuları önceleme şarttır. Müdahalenin sınırların dışına taşması, müracaatçının beklenilenden çok daha fazla güçlenmesi, ulaşılması güç hedeflerin konulması, müracaatçı adına gerek olmadığı halde sorumluluk alınması gibi konular yaklaşımın asıl amacına ulaşmasını zora sokabilir. Bu nedenle yaklaşımın tüm aşamalarının sosyal hizmet uzmanları tarafından iyi şekilde öğrenilmesi ve uygulama sürecinde tüm bu değişkenlere dikkat edilmesi gereklidir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Adams, R. (2003). *Social work and empowerment*. New York: Palgrave Macmillan.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (1986). Aile tanımı. 1. Cilt, s. 228. İstanbul: Milliyet Gazetesi AŞ Matbaası.
- Akyürek, Adem. (1990). *Aile tedavisi ve sosyal hizmet*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Barış, İ. (2005). *Aile Danışmanlığı El Kitabı*. Ankara: TC Başbakanlık SHÇEK GM Genel yayın no:43.
- Boehm, A. & Staples, L. (2002). The functions of the social worker in empowering: The voices of consumers and professionals. *Social Work*, 47, 4, 449-461.
- Boushel, M. and Farmer, E. (1996). *Work with families where children are at risk: control and/or empowerment*. P. Parsloe (Edt.). Pathways to Empowerment (ss. 93-107). Birmingham: Venture Press.
- Chamberlin, J. (1999). A working definition of empowerment. 15 Ekim 2019 tarihinde <https://power2u.org/a-working-definition-of-empowerment/> sayfasından alınmıştır.

- Cohen, B., & Austin, M. (1997). Transforming social service organizations through the empowerment of staff. *Journal of Community Practice*, 4(2), 35–50.
- Dunlap, K. (1997). Family empowerment: One outcome of cooperative preschool education. *Child Welfare*, 76, 4, 501-519.
- Dunst, C., Trivette, C., & Deal, A. (1988). *Enabling and empowering families*. Cambridge: Brookline Books.
- Gutierrez, L., GlenMaye, L., & DeLois, K. (1995). The organizational context of empowerment practice: Implications for social work administration. *Social Work*, 40(2), 249-258.
- Gutierrez, L.M. (1994). Beyond coping: an empowerment perspective on stressful life events. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 21, 201-19
- Hardina, D., Middleton, J., Montana, S. & Simpson, R. (2007). *An empowering approach to managing social service organizations*. New York: Springer Publishing Company.
- Hernández, P., Almeida, R., Dolan, K. & Vecchio, D. (Mar 2005). Critical consciousness, accountability, and empowerment: key processes for helping families. *Family Process*, 44, 1, 105-120.
- Holosko, M., Leslie, D. ve Cassano, R. (2001). How service users become empowered in human service organizations: the empowerment model. *International Journal of Health Care Quality Assurance*. Vol.14, Iss. 3, 126-133.
- İl, S. (2001). *Aile yaşamı ve gereksinimleri. Prof. Dr. Nihal Turan'a armağan: sosyal hizmette yeni yaklaşımlar ve sorun alanları*. (ss.139-145). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayın No:008.
- Lee, J.A.B. & Nisivoccia, D. (1989). *Walk a mile in my shoes: A book about biological parents for foster parents and social workers*. Washington: Child Welfare League of America.
- Mondros, J., & Wilson, S. (1994). *Organizing for power and empowerment*. New York: Columbia University Press.
- Ogbu, J.U. (1978). *Minority education and caste: the American system in cross-cultural perspective*. New York: Academic Press.
- Payne, M. (1992). *Modern Social Work Theory: A Critical Introduction*. Hong Kong: The Macmillian Pres Ltd.
- Rapp, C., Shera, W., & Kisthardt, W. (1993). Research strategies for consumer empowerment of people with severe mental illness. *Social Work*, 38(6), 727–736.
- Saleebey, D. (2012). *The Strengths Perspective in Social Work Practice* (6. Basım). New York: Pearson Publishing.
- Simon, B.,L. (1994). *The empowerment tradition in American social work: a history*. New York: Columbia University Press.
- Solomon, B. (1976). *Black empowerment*. New York: Columbia University Press.
- Şahin, F., Duman, N. (2005). *Güçler perspektifi açısından ailelerle gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamaları. aile danışmanlığı el kitabı*. Ankara: TC Başbakanlık SHÇEK GM, Genel Yayın No:43.
- Weil, M. O. (1996). Community building: building community practice. *Social Work*, 41, 481–499.
- Zengin, O. & Çalış, N. (2017). Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamaları ve çalışma koşulları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 28(1), 47-68.

8

THE TIES BETWEEN SOCIAL WORK AND POSITIVE PSYCHOLOGY: HOW CAN INDIVIDUAL AND SOCIAL WELFARE SERVICES BE STRENGTHENED? / SOSYAL HİZMET VE POZİTİF PSİKOLOJİ ARASINDAKİ BAĞLAR: BİREYSEL VE TOPLUMSAL REFAH HİZMETLERİ NASIL GÜÇLENDİRİLEBİLİR?

Buğra Yıldırım¹

ABSTRACT

Positive psychology is trying to find out what an average individual is, how he/she develops, and where he/she heads to. It means focusing on actions and behaviors rather than a person's mistakes. This ultimate goal of positive psychology also lays the foundation for explaining its ties with social work since many intervention models in social work primarily focus on the flexibility of the individual. Positive psychology and social work strive to understand human beings. This part of the book seeks to describe the deep and powerful ties between positive psychology and social work that strive to understand human beings. Furthermore, it aims to discuss the specific contributions of both disciplines to the development of individual and social welfare of vulnerable population groups. In terms of content, subjects such as how the information body of social work is fed from the source of positive psychology and how positive psychology is fed from the information body of social work, what common perspectives are, from which aspects social work contributes to the development of positive psychology will be discussed, and then, certain opinions on strengthening the ties between two disciplines will be revealed. In particular, each of the fields of social work and psychology has evolved over the years as independent professions with their own unique mission and perspectives. At this point, social workers are advised to develop the role of a skilled practitioner rather than a rational technocrat. These practitioners will intuitively respond to the strengths of everyday life and maintain their ties with positive psychology in order for disadvantaged people to discover their capacities to resist inequality and overcome problems. The conclusion here is that positive psychologists may gain a lot by establishing contact with social workers.

Keywords: Positive psychology, social work, social workers.

GİRİŞ

Önceleri genelde başarısızlık, tükenmişlik ve çaresizlik gibi insan davranışının karanlık yönünü araştırmakta olan psikoloji bilimi, pozitif psikoloji akımı doğrultusunda modern yaşamın bireyler için sağladığı olanaklar ve mutlu yaşama ulaşabilme üzerinde durmaya başlamıştır (Keleş, 2011). Genel anlamda tıpkı sosyal hizmet ile benzer örüntüler gösteren pozitif psikoloji; birey, grup ve kurumların işleyişi ve gelişimine katkıda bulunan koşulların incelenmesidir (Gable ve Haidt, 2005). İlk kez 1990'lı yılların sonunda Martin Seligman ve arkadaşları, psikoloji

¹ Manisa Celal Bayar University, bugra.yildirim@cbu.edu.tr

biliminin insanın normal olmayan yönleri üzerinde durduğunu, güçlü ve olumlu yönlerini anlayıp geliştirmeye çalışmadığına dikkat çekmiş ve psikoloji bulgularının insanları nasıl daha normal, daha mutlu, daha başarılı ve daha iyi olabileceklerini öğretmek için kullanılması gerektiğini vurgulayarak “*Pozitif Psikoloji*” kavramını ileri sürmüştür (Topkaya ve Korucu, 2018; Keleş, 2011; Linley ve diğ., 2006; Gable ve Haidt, 2005).

Doğal olarak psikolojinin “yaşamı değerli kılan şeyin ne olduğu hakkında bilgi” üretmediğinin iddia edilmesi aslında bu bilimin bir yandan depresyon, ırkçılık, şiddet, özgüven yönetimi, mantıksızlık ve sıkıntı gibi olumsuz konularda çok şey öğrendiğini de göstermişti (Gable ve Haidt, 2005). Öte yandan psikoloji; insanın karakter güçleri, erdemleri ve iyiliklerine yol açan koşullar hakkında söyleyecek çok daha az söze sahipti. Gable ve Haidt (2005) bir metaforla, psikolojinin insanları negatif sekizden sıfıra nasıl getireceğini öğrendiği, ancak insanların sıfırdan pozitif sekize nasıl yükseldiğini anlamada iyi olmadığı söylemiştir.

Daha sonra Luthans’ın katkılarıyla insanların güçsüz noktalarına dikkat çekmek yerine güçlü yanlarını ele alan, insanların güçlü yanlarının ardındaki psikolojik durumlarını ölçmeye, geliştirmeye ve yönetmeye çalışan bir yaklaşım ortaya konmuştur (Topkaya ve Korucu, 2018; Luthans and Youssef, 2004). Pozitif psikoloji; ortalama bir bireyin nasıl olduğunu, nasıl geliştiğini, nereye doğru gittiğini bulmaya çalışmaktadır (Keleş, 2011; Luthans ve diğ., 2007). İnsanın yanlışlarından ziyade doğru eylemlere, davranışlara odaklanmaktır.

Sosyal Hizmet ve Pozitif Psikoloji Arasındaki Bağları Açıklama İhtiyacı

Pozitif psikolojinin bu nihai hedefi, sosyal hizmet ile arasındaki bağların açıklanmasına da zemin hazırlamaktadır çünkü sosyal hizmetteki birçok müdahale modeli, öncelikle bireyin esnekliğine odaklanmaktadır. İncinebilir grupların direniş ve mücadele yöntemlerinin olumlu etkilerini gözler önüne sermeye çalışmaktadır. İncinebilir gruplar için bireysel ve toplumsal refah hizmetlerini güçlendirmeye, erişilebilir kılmaya kanalize olmaktadır. Sosyal hizmetin misyonu serbest kalmak, savunmasız durumlarda insanları güçlendirmek ve sosyal işlevselliklerini mümkün kılmaksa; o zaman sosyal hizmet uzmanlarının insanlar arasında sosyal adaleti kolaylaştırmak için kullandıkları mesleki silahları pozitif psikolojinin de desteklemesi gerekir.

Guo ve Tsui, (2010) sosyal hizmet uzmanlarının, müracaatçıları orta sınıf değerlerine ve davranışlarına göre rehabilite etmeye zorlanmak yerine, çevreyle olan güç ilişkilerine direnerek müracaatçıların güçlerini artırma girişimlerini desteklediklerini belirtir. Sosyal hizmet uzmanları güç ilişkilerini aktif olarak ele almazsa, kişisel esnekliği ve iletişimsel yetkinliği artırma çabalarına rağmen, müracaatçıyla birlikte hazırladıkları kurtuluş projeleri başarısız olacaktır. Her insan kendi özel kaynaklarına ve sermayesine sahip somut bir objektif yapısal pozisyonda bulunur (Guo ve Tsui, 2010). Bireyler ayrıca, belli bir dereceye kadar sosyal pozisyona bağlı davranış alışkanlıklarına veya eğilimlerine sahiptir. Günlük yaşamda, insanlar çeşitli stratejiler kullanarak ilgi alanlarına göre hareket ederler. Bu stratejilerin çoğu rutindir ve insanların alışkanlıkları sosyalleşme ile içselleştirilmiştir (Guo ve Tsui, 2010).

Sosyalleşme ile alışkanlık kazanan insan hem pozitif psikolojinin hem de sosyal hizmetin öznesidir. Pozitif psikoloji ve sosyal hizmet, insanı anlama çabası güder. Bu kitap bölümü insanı anlama çabasına sahip pozitif psikoloji ve sosyal hizmet arasındaki derin ve güçlü bağlantıları betimlemek istemektedir. İlaveten, her iki disiplinin incinebilir nüfus gruplarının bireysel ve toplumsal refahının gelişmesine sunacağı özgün katkıları tartışmayı da amaçlamaktadır. Bu amaçla sosyal hizmet ve pozitif psikoloji arasındaki etkileşimin değerlendirilmesi özel bir anlam taşımaktadır.

Pozitif psikoloji ilke olarak bireylerin yaşama en uygun şekilde uyum sağlamasına yardımcı olur. Benzer şekilde psikososyal koruma, iyileştirme, değişme ve gelişme odaklı sosyal hizmet mesleğinin uygulama süreci de sosyal hizmet uzmanının kişisel hayatının ötesindeki dünyayı müracaatçıları lehine doğru biçimde hissetmesi ve anlaması sayesinde başlamakta (Tuncay ve İl, 2009) bireyleri sosyal sorunlar ekseninde ele alarak çevresi içinde değerlendirilmekte, ilerlemekte ve sonlanmaktadır.

SOSYAL HİZMET VE POZİTİF PSİKOLOJİ ETKİLEŞİMİ

Dekel ve Ben-Ari (2015) ilişkiler, anlam, amaç ve başarı gibi etmenlerin her iki disiplinde de diğer kavramlarından bağımsız olarak ölçülebilir gözüktüğünü dolayısıyla bireysel ve toplumsal refah bağlamında pozitif psikoloji ile sosyal hizmet arasında anlamlı bir örtüşme olduğunu savunur. Bununla birlikte, pozitif psikolojide, daha büyük temel unsurların tanımlanması için çaba harcanmaktadır. Bu çabalar, müdahale süreçlerinin bir parçası olarak bireysel ve toplumsal refahı teşvik ederken işlevsel amaçların belirlenmesi açısından sosyal hizmet için de yararlı olabilir (Dekel ve Ben-Ari, 2015). Nihayetinde bireysel ve toplumsal alandaki refahın geliştirilmesi, her iki disiplinin köklerinde yer alan ortak bir görev gibi anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan insanlığın toplumsal bağlamının büyük ölçüde bu bağlamı oluşturan bireylerin kültürel ve psikolojik özellikleri (Luthans ve Youssef, 2007) ile sosyal ve duyuşsal etkileşimlerinin yaratıcısı olduğu da bilinmektedir. Pozitif psikoloji iyi yaşamı tanımlamak ve anlamak için yaşam doyumu gibi olumlu öznel deneyimler, karakter ve değerler gibi pozitif bireysel özellikler, dostluk, evlilik, iş arkadaşlığı gibi pozitif ilişkiler, aile, okul gibi pozitif grup ve kurumlar çerçevesinde bireysel ve toplumsal refaha kapsamlı bir plan sağlar (Dekel ve Ben-Ari, 2015). Seligman (2011)'a göre bütün bu değişkenler uyum içinde olduğunda bireysel ve toplumsal refahın yükselmesi beklenebilir çünkü olumlu gruplar ve kurumlar; olumlu ilişkilerin ve olumlu özelliklerin görüntülenmesine yardım ederken pozitif öznel deneyimler, bireysel özellikler ile gelişmeye katkı sunar (Dekel ve Ben-Ari, 2015). Bu uyum aslında sosyal hizmetin birey ve toplulukları güçlendirerek kendi potansiyellerini en üst düzeye çıkarma hedefiyle de örtüşür.

Başka bir deyişle, insan ilişkilerinin önemini algılama ve sosyal sorunlar ile mücadele de bireysel ve toplumsal refahı geliştirme gereksinimi insanlığın toplumsal bağlamına sunulan hizmetin birbirinden beslenen disiplinlerce gündemlerine taşındığının en etkili göstergesidir. İnsanı anlama çabalarının yoğun olarak tecrübe edildiği bu iki alanda var olan ilişkinin yapısını, bireylerin sorunlarına müdahalede kullanılan bakış açılarını gün yüzüne çıkarmak amacıyla pozitif psikoloji ve sosyal hizmet arasındaki bağların vurgulanması bu çalışmanın ana odağıdır.

İçerik olarak sosyal hizmet bilgi gövdesi pozitif psikoloji kaynağından ve pozitif psikoloji de sosyal hizmet bilgi gövdesinden nasıl beslenmektedir, ortak bakış açıları nelerdir, sosyal hizmet pozitif psikolojinin gelişimine hangi açılardan katkı sunmaktadır gibi konular ele alınacak, sonrasında iki disiplin arasındaki bağların güçlendirilmesi yönünde bazı görüşler ortaya konulacaktır. İncinebilir nüfus gruplarına yönelik koruma, bakım ve psikososyal destek hizmetlerine ait örneklerle bireysel ve toplumsal refahın gelişimi üzerine ayrıca vurgu yapılacaktır.

SOSYAL HİZMET VE POZİTİF PSİKOLOJİ BİRBİRLERİNDEN NASIL BESLENMEKTEDİR?

Modernizmde bilgi gerçek dünyanın nesnel bir sunumudur. Postmodernizm ve psikolojideki çağdaş yaklaşımların ışığında, sosyal bilimlerin alanında sorun odaklı yaklaşımlar yerini bireyin güçlü yönlerine ve iyilik haline (pozitif

psikolojide wellness-sosyal hizmette well being) önem veren bakış açılarına bırakmıştır. Sağlıklı gelişimi ve bireyin güçlü yönlerini ön plana çıkaracak pozitif psikoloji akımına olan ilgi de giderek artmaktadır (Kararımk ve Siviş, 2016).

Pozitif psikolojinin ilgi alanında yer alan iyilik hali kavramı öncelikle stresli deneyimler üzerine odaklanmıştır. Daha sonrasında ise yaşam olaylarının ve değişimin birey üzerinde mutlak bir stres kaynağı olmadığı savunulmuş ve tüm yaşam olaylarının kişisel bir deneyim olduğu; önemli olanın kişinin olaylarla başa çıkma yöntemi, olaylar üzerindeki kontrol hissi olduğu, kişinin benlik saygısını arttırmanın farklı yolları olabileceği görüşü önem kazanmıştır. Bu yönüyle her yaşam olayı deneyimi, kişisel gelişim ve iyilik halini sağlamak için bir fırsat, “kendini keşfetme” için bir şanstır (Attepe-Özden ve diğ., 2017).

Bireyin güçlü yönleri ve iyilik hali kavramı sosyal hizmette de sıklıkla vurgulanmış ve bireyin biricikliği üzerinden bu iki kavram ana odak olmuştur. Öte yandan sosyal hizmet uzmanlarının kendilerini uzman olarak gördüğü pozitivist yaklaşımdan müracaatçının kendi yaşamının uzmanı olarak görüldüğü ve her bireyin farklı öznel gerçekliklerinin olduğu savından hareket eden postmodern yaklaşımlara doğru bir kayma da söz konusudur (Zengin, 2016). Bütün bu var olan durumlara rağmen Attepe-Özden ve diğerleri (2017) sosyal hizmette iyilik hali kavramının; bireysel olarak iyi olma, iyi hissetme, psikolojik iyi oluş gibi anlamlarda kullanılsa da daha geniş bir bakış açısını ifade ettiğini açıklamıştır. Kavramın içeriğinde maddi doyum, sosyo-ekonomik durum, eşitlik gibi toplumsal konular da yer almaktadır.

Kaldı ki iyilik halinin ölçülmesinde yaşam doyumunun ölçülmesi, bireyin şu andaki durumunun iyilik hali açısından nasıl algılandığının ölçülmesi ve genel olarak küresel çapta mutluluk, tatmin ve yaşamın anlamına yönelik algı düzeyinin belirlenmesi yer alır (Attepe-Özden ve diğ., 2017). Güçlendirme ise kökeninde Paulo Fereire’nin öğretilerini de barındıran ancak sosyal hizmete uyarlanması Barbara Solomon tarafından sağlanan önemli bir kavramdır. İlâveten bireyin güçlü yönleri güçler perspektifi üzerinden de ele alınır. Güçler perspektifine göre bireyde var olan güçlerin müracaatçının yaşantısını değiştireceği kabul edilir. En önemli kaynak bireyin kendi güçleridir.

Son zamanlarda, pozitif psikolojinin etkisiyle, geçmişte ihmal edilen insan doğasındaki işlerlik ve dayanıklılık konusunda hızlı bilimsel gelişmeler kaydedilmiştir. Örneğin pozitif psikoloji, ruh sağlığı hizmetlerinin hedefinin sadece ruhsal rahatsızlıklara yönelik müdahalede bulunmak olmadığını önermektedir. Dahası ruh sağlığı hizmetlerinin uzun yıllardır ihmal ettiği önemli iki görev bulunmaktadır: İyi bir yaşam için ortam sağlamak ve bireyin güçlü yönlerini ortaya çıkarmak. Ancak, bireydeki olumsuzlukların, eksik yönlerin, zayıflıkların araştırılması, olumlu ve güçlü yönlerin araştırılmasına neredeyse hiç yer bırakmamıştır. Pozitif psikoloji hareketi öncesinde, çeşitli psikolojik rahatsızlıkların ve tedavi yöntemlerinin tanımını içeren medikal modele odaklanan araştırmaların, genel iyilik haline (well-being) ilişkin zihinsel sağlık temalarını içeren diğer araştırmalara oranları arasında açık bir denge-sizlik bulunmaktadır (Kararımk ve Siviş, 2016; Pawelski, 2003).

Sosyal hizmet bu noktada pozitif psikoloji ile benzer pencereden ruh sağlığı hizmetlerine bakar. Hatta sosyal hizmet araştırmasının kökeninde ruh sağlığı hizmetlerinin iyileştirilmesi için sosyal hizmet uzmanı Dorothea Dix’in verdiği mücadele yatar. Dorothea Dix, Cambridge Massachusetts Hapishanesi’ndeki 20 tutuklu kadından oluşan Pazar Okulu’na öğretmenlik yapmak için gönüllü olmuştur. Dersler bittikten sonra Bayan Dix, binanın alt katlarındaki zindanlara inmiş ve burada zindanlara kilitlenmiş, zincirlenmiş kadın ve erkekleri görmüştür. Kirli ve çıplak vücutlarıyla merhametsizce davranılmış, yeterince beslenemeyen bu insanlar, soğuk taş zeminde öylece uyuyorlardı (Krysis ve Finn, 2015: 23-24). Bu ziyaret sonrasında Bayan Dix hücrelere soba yerleştirilmesine, tutukluların

hapishane koşullarına uygun kıyafetler edinmesine, ruh hastaları için uygun koşullar yaratılmasına yönelik çalışmalar yapma uğraşı vermiştir.

Ayrıca Bayan Dix Massachusetts Yasama Meclisi'nde ruh hastalarının koşullarını iyileştirecek yasaların zemini oluşturmak üzere sunulacak belge ve kanıtları toplamak için bir şehirden diğerine gitmiştir. En sonunda ülkedeki tüm eyaletleri gezmiş; devlet destekli kamu kurumlarının oluşturulması için lobilere sistemli şekilde sunumlar yaparak belgeleri ve kanıtları ortaya koymuştur. Onun çabaları sayesinde kurulan ilk devlet hastanesi, Trenton, New Jersey'dedir ve bu hastanenin inşası ruh hastalıkları hastanelerinin Amerikan Ulusal Sağlık Sistemi'nde ilk kez ortaya çıkışıdır. Hastaların hapishanelerden ziyade ruh hastalıkları hastanelerinde barındırılması ve tedavi görmesi daha insancıl ve iyi bir yaşam olanağıdır (Krysik ve Finn, 2015: 23-24).

Pozitif psikoloji, insanların gelişme ve iyileşme ile ilgili pozitif duygu, düşünce, durum ve özelliklerini analiz ederek en uygun ortamları belirlemeye ve açıklamaya çalışmaktadır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Pozitif psikolojinin amacı, kişilerin ve toplulukların psikolojik sağlığına ve genel iyi olma haline katkı getirmek için kişisel özellikleri ve eğilimleri anlamaya çalışmaktır. Pozitif psikoloji olumlu psikolojik büyüme ve refaha ulaşmanın anlamı üzerinde odaklanmaktadır (Aydın ve diğ., 2013; Fredrickson, 2001). Csikszentmihalyi (2009)'ye göre insan olmanın anlamını sorgulamaya her zaman ihtiyaç vardır çünkü insanın kendi kimliği hakkında farklı bakış açıları mevcuttur.

Bireyler, farklı duygulara ve davranışlara sahiptir. Bu sebeple içinde bulundukları durumları algılama biçimleri ve ortaya koyacakları davranışlar farklılık göstermektedir (Topkaya ve Korucu, 2018). Bu, insanoğlunun evrendeki yeri ile ilgili bazı algı sorunları olduğunu gösterir. Pozitif psikoloji, insanoğlunun kendisini sadece üremeye yarayan, kötümser, kaderci, suçlayıcı, yargılayıcı, bağımlı, kıskanç, menfaatçi olarak algılamaması gerektiğini ileri sürmektedir (Aydın ve diğ., 2013). Sosyal hizmette de insanın değerine olan vurgu her zaman üst düzeydedir. Sosyal hizmet, insanın sosyal işlevselliğini ve genel refahı artırma çabası içinde bireyler, aileler, gruplar ve topluluklarla ilgilenen akademik bir disiplin ve meslektir.

Sosyal işlevsellik, insanların sosyal rollerini yerine getirme ve sürdürme biçimlerini ifade eden bir kavramdır. Sosyal hizmet; pozitif psikoloji gibi müracaatçı sistemlerinin değerlendirmelerini yapar ve sosyal ve kişisel sorunları çözmek için müdahaleler geliştirir. Nihayetinde sosyal değişimi sağlamaya odaklanır. Sosyal değişim hedefine ilerlemek için sosyal hizmet müdahaleleri genellikle bireylerle ya da küçük gruplarla doğrudan çalışmayı içeren mikro uygulamalara bölünür. Diğer taraftan sosyal politika dâhilinde topluluklarla çalışmayı içeren daha büyük ölçekte değişimi teşvik eden makro çalışma uygulamaları ile insanın değeri kamusal alanda korunmak istenir.

BİREYSEL VE TOPLUMSAL REFAHIN GELİŞİMİNE SAĞLANAN KATKI

Aradan geçen yıllarda pozitif psikolojinin fikirleri sağlık, danışmanlık, sosyoloji, eğitim, kamu yönetimi ve sosyal hizmet disiplinlerinin psikolojik uygulamalarında kök salmış durumdadır (Joseph, 2015). Bu durumun tersi de mevcuttur. Pozitif psikoloji sadece psikolojiden değil aynı zamanda sağlığın geliştirilmesi için tıbbi araştırmalar, toplumun değerlendirilmesi için sosyal hizmet, barışın inşası için siyaset bilimi ve bireysel insan karakterinin dizaynı için eğitim biliminden kendi bünyesine araştırma ve uygulama çeker (Luthans ve Avolio, 2009). Dolayısıyla sosyal hizmet gibi eklektik bir bilgi gövdesine sahiptir. Pek çok disiplinle işbirliği içine girerek onlardan ihtiyacı olan bilgileri pozitif psikoloji alanına katar.

Özellikle sosyal hizmet ve psikoloji alanlarının her biri kendi benzersiz misyon ve bakış açıları ile bağımsız meslekler olarak yıllar içinde gelişmiştir. Bununla birlikte, bir yanda pozitif psikolojinin gelişimi ve öbür yandan sosyal hizmetin güç perspektifi ile birlikte, her iki alana da bakmak ve birbirlerinden neler öğrenebileceklerini anlamak için doğru zamanın geldiğini söylemek mümkün görünmektedir (Dekel ve Ben-Ari, 2015). Örneğin yarım yüzyıl öncesinde klinik psikologlar, psikoterapinin başlıca sağlayıcıları olarak psikiyatrlarla yoğun işbirliği içine girmiştir (Maddux ve Lopez, 2015). Şimdilerde ise sosyal hizmet uzmanları aynı hizmetleri sunmak için klinik psikologlarla dirsek teması halindedir.

Klinik psikoloji, bir bilim ve meslek olarak kendisini yeniden tanımlamak ve hızla değişen ruh sağlığı hizmetleri pazarında ayakta kalabilmek için rol ve sorumluluklarını genişletmek zorundadır. Rol ve sorumlulukları genişletmenin en iyi yolu, hastalık ideolojisini terk etmek ve pozitif psikolojinin sağlık, mutluluk ve insan güçleri ideolojilerine dayanan olumlu yönlerine klinik psikoloji de yol açarak yeni fırsatlar sunmaktan geçer (Maddux ve Lopez, 2015). Böylelikle klinik psikologların psikiyatlara, sosyal hizmet uzmanlarının da klinik psikologlara yaklaşması bir rekabet algısını değil, klinik psikoloji örnekleminde gelişmenin ve disiplinlerarası işbirliğinin pozitif psikolojinin bilime sunduğu katkılarla işe yaradığının gösterimi olarak ifade edilir. Klinik uygulamadaki bu ahenk bireysel ve toplumsal refah hizmetlerinin güçlendirilmesinin en güzel örneklerindendir.

Bireysel ve toplumsal refah hizmetlerinin güçlendirilmesine başka bir örnek akut kardiyovasküler hastalığı olan bireyler için pozitif psikoloji müdahalesinin geliştirilmesine yönelik bir çalışmadan (Huffman ve diğ., 2011) verilebilir. Söz konusu çalışmada eğitmen olarak tıbbi sosyal hizmet uzmanı kullanımı seçilmiştir çünkü eğitim ve uygulamalarının bir parçası olarak, çoğu sosyal hizmet uzmanı hastalarla etkileşimde duygusal durumları tartışırken geniş bir deneyime sahiptir. Sosyal hizmet uzmanları kardiyak birimlerdeki ana personeldir ve bir psikososyal müdahalenin uygulanabilirliğini ve genellenebilirliğini artırır. Hastalara verilen pozitif psikoloji egzersizlerini, pozitif psikologlar dışında, denetleyebilecek yetkinliğe sahip tek profesyonel grubudurlar (Huffman ve diğ., 2011).

Bireysel ve toplumsal refah hizmetlerinin güçlendirilmesinde pozitif psikoloji ve sosyal hizmetin, aralarındaki bağlara bir örnekte hastalık yerine sağlık üzerine odaklanma ile verilebilir. Seligman (2008)'a göre hastalık yerine sağlık üzerine odaklanmanın maliyet tasarrufu ve hayat kurtarıcı olacağına işaret eden paralellikleri bulunur. Pozitif psikoloji girişimi sonucu ortaya çıkan bulgular, olumlu müdahalelerle sınırlı kalmamıştır. Sosyal hizmet müdahaleleri de müracaatçının yaşantısında fark yaratan olumlu uygulamalardır. Dolayısıyla pozitif psikoloji ve sosyal hizmet arasındaki en önemli bağlardan biri de fiziksel sağlıkla ilişki bir temadır: Bireysel refah, iyimserlik ve diğer olumlu duygular insanın fiziksel sağlığını korumak için vazgeçilmez kaynaklar arasındadır.

Pozitif psikoloji ve sosyal hizmet bakış açısında bireylerin mutluluğu; psikososyal iyilik halinin sağlanabileceğine dair yoğun inancın profesyonel destekle güçlendirilmesinden geçmektedir. Öyleyse pozitif psikoloji ve sosyal hizmetin uygulamaya dönük eylemlerinin temel ilkesi karşısındaki bireye önyargısız yaklaşarak müracaatçıya olan umudu kaybetmemektir. Nitekim zorlu ruh sağlığı müracaatçıları ile çalışan vaka yöneticileri; danışanlarına yönelik daha fazla beklenti içine girdikleri ve onlar hakkında daha yüksek umut düzeyine sahip oldukları vakit sunulan hizmetlerden her iki tarafta büyük oranda fayda sağlamaktadır (Kirk ve Koeske, 1995). Pozitif psikoloji ve sosyal hizmet arasında uygulamadaki bu bağ bireysel ve toplumsal refah hizmetlerinin güçlendirilmesinde başka bir örnektir.

Ayrıca pozitif psikoloji ve sosyal hizmetten beslenen uygulayıcılar bireysel ve toplumsal refahı teşvik etmek için tasarlanan müdahalelere karşı önyargıdan kurtularak bireylerin sahip oldukları çevresel bağlam ve kültürel motiflerin nüanslarını yakalamak adına daha katılımcı bir rol üstlenirler. Müracaatçılarına yeni beceriler kazandırılırken

sosyal hizmet uzmanları onların kişisel saygısını inşa etmesine yardımcı olmalı, kendine olan güvenini zedelemeli ve bu güven duygusunun artırılması için yardım edici-yol acısı roller üstlenmelidir (Yıldırım, 2014). Sonuçta müracaatçı için değil müracaatçıyla birlikte onların istekleri, amaç ve hedefleri doğrultusunda pozitif psikolojiden beslenen mutluluk algısı sosyal hizmet uzmanı ve psikologların maharetli ellerinde şekillendirilir. Bu; bireylerin içinde yaşadıkları çevreden kopmalarını önler, kültürel özelliklerine profesyonel uygulayıcıların gösterdiği saygıyı bireyin de hissetmesini sağlar.

Dekel ve Ben-Ari (2015) bireysel ve toplumsal refahı yükseltme konusunda sosyal hizmetin geniş hedefleri arasında insanların psikolojik sıkıntı ve maddi ihtiyaçlarını en aza indirmelerine yardımcı olmanın yattığını ve böylece insanların psikososyal işlev düzeylerinin yükseltilmesinin amaçlandığını açıklamaktadır. Söz konusu hedefler aracılığı ile sosyal çevrelerinden etkili bir şekilde ihtiyaçlarını karşılayan insanların sosyal verimliliğinin artacağı da düşünülmektedir. İlave, sosyal hizmetin sosyal reform sağlama yönü ile sapkın davranışlar noktasında toplumsal kontrolün sağlanması ve psikolojik sıkıntı çeken bireylere değişim ve gelişim penceresinin sunulması hedefi ortaya atılır. Benzer hedeflerin pozitif psikoloji tarafından kabul gördüğü de aşîkardır çünkü Seligman (2011) pozitif psikoloji sayesinde bireylerin varlığını daha iyi anlamlandırmaya çalıştıklarını ve olumlu duygulanımlarıyla yaşamlarının kapsamını genişletmek istediklerini vurgular. Dolayısıyla sosyal hizmet, pozitif psikoloji ile bireysel ve toplumsal refahı artırma misyonunu uygulama alanında da paylaşmaktadır.

SONUÇ VE GELECEK ÇALIŞMALAR İÇİN ÇIKARIMLAR

İncinebilir nüfus grupları ile yapılan pozitif psikoloji ve sosyal hizmet müdahalelerinde kültürel ve bağlamsal faktörler göz ardı edilmemelidir (Ungar, 2008). Ana akım sosyal hizmet modelleri, ekosistem teorisine ve güçler perspektifine dayanır. Bununla birlikte, bu tür modeller bireysel ve toplumsal refah hizmetlerinin güçlendirilmesini kolaylaştırır. İncinebilir, dezavantajlı insanlar için çoğunlukla kilit kaynaklar olan ihtiyaç, sorun, çözüm, etkileşim, denge gibi kavramları ele alırlar. Bu durumun aksine ana akım sosyal hizmet modellerinde gördüğümüz en önemli eksiklik; sosyal hizmet ile pozitif psikoloji arasındaki derin ilişkilerin ve önemli bağların bireysel ve toplumsal refah hizmetlerinin güçlendirilmesi için yeterince vurgulanmamasıdır.

Bu bölümde, müracaatçıların ve sosyal hizmet mesleğinin etkisini artırmak için yeni bir çerçeve tanımlama ihtiyacı ortaya çıkmış ve pozitif psikoloji ile sosyal hizmet arasındaki bağlar açıklanarak daha sağlam bir temel oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu yeni çerçeve, sosyal hizmet ve pozitif psikoloji arasındaki benzer görüşleri ortaya koyarak marjinalleşmiş kişilerin davranış örüntülerine, kişisel davranış ile toplumsal yapıdaki konumu arasındaki ilişkilere, günlük yaşamlarında seferber edilebilecek kaynak ve sermaye ile sıkıntıların üstesinden gelmeye uygun stratejilere yansımaları içerir.

Nitekim bu noktada sosyal hizmet uzmanlarına rasyonel bir teknokrattan ziyade yetenekli bir uygulayıcı rolünü geliştirmeleri önerilir. Bu pratisyenler günlük yaşamın güçlü yönlerine sezgisel olarak cevap verecek ve dezavantajlı insanların eşitsizliğe direnme, sorunların üstesinden gelme kapasitelerini keşfetmeleri için pozitif psikoloji ile bağlarını sürdürecektir. Nihayetinde bazı sosyal hizmet alanları bireysel ve toplumsal refah hizmetlerinin geliştirilmesi için uzun yıllardır güç temelli müdahaleler uygularken insanın mutluluğunu da göz ardı etmediler. Buradan çıkacak sonuç, pozitif psikologların sosyal hizmet uzmanları ile bağlantı kurarak çok şey kazanabilecekleridir.

KAYNAKÇA

- Attepe-Özden, S., Pak, M. D. ve İçağasıoğlu-Çoban, A. (2017). Sosyal hizmette iyilik hali kavramı. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 87-104.
- Aydın, A., Yılmaz, K. ve Altınkurt, Y. (2013). Eğitim yönetiminde pozitif psikoloji. *Journal of Human Sciences*, 10(1), 1470-1490.
- Csikszentmihalyi, M. (2009). The promise of positive psychology. *Psychological Topics*, 18(2), 203-211.
- Dekel, R. ve Ben-Ari, O. T. (2015). The interface between positive psychology and socialwork in theory and practice. İçinde: S. Joseph (Ed.), *Positive psychology in practice: Promoting human flourishing in work, health, education, and everyday life* (2nd ed., ss. 681-694). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology. *American Psychologist*, 56, 218-226.
- Gable, S. L. ve Haidt, J. (2005). What (and why) is positive psychology?. *Review of General Psychology*, 9(2), 103-110.
- Guo, W. H. ve Tsui, M. S. (2010). From resilience to resistance: A reconstruction of the strengths perspective in social work practice. *International Social Work*, 53(2), 233-245.
- Huffman, J. C., Mastromauro, C. A., Boehm, J. K., Seabrook, R., Fricchione, G. L., Denninger, J. W. ve Lyubomirsky, S. (2011). Development of a positive psychology intervention for patients with acute cardiovascular disease. *Heart International*, 6(2), 47-54.
- Joseph, S. (2015). Applied positive psychology 10 years on. İçinde: S. Joseph (Ed.), *Positive psychology in practice: Promoting human flourishing in work, health, education, and everyday life* (2nd ed., ss. 1-8). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Kararımk, Ö. ve Siviş, R. (2016). Modernizmden postmodernizme geçiş ve pozitif psikoloji. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(30), 102-115.
- Keleş, H. N. (2011). Pozitif psikolojik sermaye: Tanımı, bileşenleri ve örgüt yönetimine etkileri. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 343-350.
- Kirk, S. A. ve Koeske, G. F. (1995). The fate of optimism: A longitudinal study of case managers' hopefulness and subsequent morale. *Research on Social Work Practice*, 5(1), 47-61.
- Krysik, J. L. ve Finn, J. (2015). Sosyal hizmet araştırmasının içeriği. İçinde: E. Erbay (Çev. Ed.), *Etkili uygulama için sosyal hizmet araştırması*. (ss. 23-57). Ankara: Nika Yayınevi.
- Linley, P. A., Joseph, S., Harrington, S. ve Wood, A. M. (2006). Positive psychology: Past, present, and (possible) future. *The Journal of Positive Psychology*, 1(1), 3-16.
- Luthans, F. ve Avolio, B. J. (2009). The "point" of positive organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 30(2), 291-307.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B. ve Norman, S. M. (2007). Positive psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60(3), 541-572.

- Luthans, F. ve Youssef, C. M. (2007). Emerging positive organizational behavior. *Journal of Management*, 33(3), 321-349.
- Luthans, F. ve Youssef, C. M. (2004). Human, social, and now positive psychological capital management: Investing in people for competitive advantage. *Organizational Dynamics*, 33(4), 143-160.
- Maddux, J. E. ve Lopez, S. J. (2015). Deconstructing the illness ideology and constructing an ideology of human strengths and potential in clinical psychology. İçinde: S. Joseph (Ed.), *Positive psychology in practice: Promoting human flourishing in work, health, education, and everyday life* (2nd ed., ss. 411-428). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Pawelski, J. O. (2003). William James, positive psychology, and healthy-mindedness. *The Journal of Speculative Philosophy*, 17(1), 53-67.
- Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. New York: Free Press.
- Seligman, M. E. P. (2008). Positive health. *Applied Psychology: An International Review*, 57, 3-18.
- Seligman, M. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5-14.
- Topkaya, Ö. ve Korucu, G. (2018). Hizmetler sektöründe kadın çalışanların iş tatmin düzeyleri ve pozitif psikolojik sermaye arasındaki ilişkiye yönelik bir alan araştırması. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 31-52.
- Tuncay, T. ve İl, S. (2009). Sosyal hizmet uygulamasında empatiyi yeniden düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(2), 39-56.
- Ungar, M. (2008). Resilience across cultures. *British Journal of Social Work*, 38(2), 218-235.
- Yıldırım, B. (2014). Bir yaklaşımın anatomisi: Güçlendirme. İçinde: V. Işıksan (Ed.), *Prof. Dr. Gönül Erkan'a armağan: Sosyal hizmet ve mülakat* (ss. 183-191). Ankara: Sosyal Hizmet Araştırma, Uygulama ve Geliştirme Derneği.
- Zengin, O. (2016). Sosyal hizmet eğitiminde ikilem: Uluslararası sosyal hizmet eğitimi ve yerelleşme. İçinde: A. İ. Çoban, B. Karakuş, A. Özdemir, M. Z. Yanardağ ve M. C. Aktan (Eds.), 8. *Ulusal Sosyal Hizmetler Kongresi Türkiye'de sosyal politikanın dönüşümü: Yerelleşme ve sosyal hizmetler* (ss. 99-107). Ankara, Türkiye: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkez Yayını - Yayın No: 28.

9

CULTIVATION OF MINDFULNESS WITHIN SOCIAL WORK PRACTICES

Sena ÖKSÜZ¹

Abstract

Mindfulness which is defined as paying attention to present moment experiences nonjudgmentally and on purpose is a deep-rooted Buddhist practice. It has been gaining a considerable amount of recognition all over the world for its usefulness in clinical settings for reducing stress and anxiety; and increasing peace and well-being. Many helping professions, including psychology, counseling, medicine and social work are integrating mindfulness techniques at some levels to their interventions. Social work profession contributes to the mitigation of psychological problems experienced by people as well as the protection and development of human dignity that all people possess regardless of their race, age, gender, nationality, religion or political view etc. Social workers carry out professional practices within the framework of general social work practice with individuals, groups and society, in other words it functions in micro, mezzo and macro levels. This work reviews what is mindfulness and emerging guidelines and techniques on how to integrate mindfulness into social work practice with individuals, families, groups and communities.

Keywords: mindfulness, social work, helping profession

The Concept of Mindfulness

Mindfulness which is defined as paying attention to the very present moment nonjudgmentally, on purpose is an old Buddhist practice. Its practical use for general wellbeing and cultivation of meaningful life goes back to 2500 years ago (Kabatt-Zinn, 2003, p. 144; Grossman, Niemann, Schmidt, & Walach, 2004). In ancient texts the equivalent term used to describe mindfulness is “sati” (a Pali word) which embraces three concepts which are “awareness”, “attention” and “remembering” (Siegel et al., 2009, p. 18). The nature of being mindful requires one to remember to pay attention to be aware every single experience inside and out.

According to Buddhist teachings, one can reach personal transformation through examining the self and correction (Loizzo, 2006, p. 72). Even though there are approximately four hundred million Buddhists mostly in Far East, the doctrines and practices of Buddhism have gotten the limits of that geography and found its sphere in western world. Thurman regards Buddhism as a “practice of psychology science rather than a religion since its interaction with western mind sciences is growing each day” (As cited in Öksüz, 2018, p. 23).

Another important collection of concepts of Buddhism on which mindfulness is based the “Four Noble Truths”. Dukkha, samudaya, niroda and magga are known to be four realities in Buddhism, which carry the souls of people to the ultimate enlightenment and self-realization.

¹ İstanbul Sabahattin Zaim University, sena.oksuz@izu.edu.tr

The first noble truth (dukkha) is often called “suffering”. Buddha said that our lives are filled with pain and that even what we call ordinary happiness carries with it many problems. If what we call ordinary happiness was genuine happiness, then the more we had that happiness, the happier we would be. It is accepted by many Buddhist scholars that ignorance is the main reason of the suffering of human beings. What is meant by ignorance is getting attached to things or ideas blindly without examination of self and the universe (Harvey, 1990, p. 70-74).

Second noble truth (Samudaya) which explains the cause of suffering claims that the real cause of suffering is craving or thirst people experience because of the perpetual search for happiness or satisfaction. It tells the inner suffer comes from chains we build based on our desires. Those insatiable desires cause uneasy emotions. This means acting or talking or thinking under the influence of uneasy emotions. They cause us to lose our inner peace and self-control. It's anger, greed, jealousy, arrogance, naivety, and the list goes on and on. When our thoughts are completely caught up in these feelings and when we speak or act under their influence, they will be a source of unhappiness for us. Maybe not right away, but we would be unhappy in the long run. On the other hand, behaviors that are not under the influence of these disturbing emotions are called constructive behaviors, and the motivation for these constructive emotions can also be more positive emotions such as love, compassion, or patience. Acting constructively brings happiness. Managing to control minds and acts carries people to the third noble truth.

Third noble truth is end of suffering (Niroda). This is often translated as “genuine termination” and means it is possible to get rid of the mind confusion in question in such a way that it will never be repeated again. When we get rid of the mental confusion that is the real cause, we get rid of the real problems: these ups and downs and the uncontrollably repeated rebirths that form the basis of them. That way, we get what's called” Emancipation. It tells that suffering can end with a diligent self-practice. Niroda truth focuses on the elimination of the compulsive behaviors and maladjusted cognitive patterns. State of happiness and wisdom can be reached through following a mindful path. Liberation of the minds can only be achieved through non clinging to whatever innerly or socially constructed desires (Goldstein, 2013, p. 111).

The fourth Noble Truth (Magga) is often translated as” the true path “ and helps us understand the third truth. What is meant is a state of mind that, if we develop it, becomes a path to Emancipation. That's why it's called the” mind path. Kabat-Zinn defines this step as “treatment phase” and describes Noble Eightfold as “systematically training and cultivating various aspects of mind and heart via the faculty of mindful attention (2005, p. 145). The reason Magga is considered to be true path is, it clearly provides a guideline to end suffering and discover the self. It is very important in Buddhism for each individual to implement the eight-step path in a practical way in line with his or her interpretation. The most practical and direct ways of training the human mind are sought in the framework of a moral life by setting out with the right intention.

The Eightfold Path is:

1. Right View or Right Understanding, insight into the true nature of reality.
2. Right Intention, the unselfish desire to realize enlightenment.
3. Right Speech, using speech compassionately.
4. Right Action, ethical conduct; manifesting compassion.
5. Right Livelihood, making a living through ethical and non-harmful means.
6. Right Effort, cultivating wholesome qualities; releasing unwholesome qualities.

7. Right Mindfulness, whole body-and-mind awareness.
8. Right Concentration, meditation or some other dedicated, concentrated practice.

Mindfulness Practice

1960s and 1970s were the eras when there was a huge trend for westerners to set off for Far East for various reasons. The teachings of Buddha, yoga and other spiritual disciplines have particularly influenced young people who have lost faith in the values of materialism, militarism and modernism by making journeys to America. Similarly, many Westerners travel to Asia to meditate based on Buddhism these teachings gained popularity as they experienced their practices and teachings and returned home and shared their experiences. This popularity attracted the attention of medical professionals, neuroscientists and psychotherapists, and began an exciting communication between Eastern spiritualists and Western scientists (Bodhi, 2011, p. 20-21).

Jack Kornfield, Joseph Goldstein and Sharon Salzberg were among those who travelled to Asia in the late 1960s and early 70s and experienced Buddhism-based practices. These three names at Naropa University, in Colorado, United States started to teach Vipassana retreats. One of the names who benefited from these retreats was Jon Kabat-Zinn who is considered to be one of the most influential pioneers in extending mindfulness-based practices in western World (Wolf and Serpa, 2015, p. 20-23).

As stated earlier Mindfulness-Based meditation has been practiced in eastern cultures for centuries with its foundation in Theravada Buddhism and has been westernized through Mindfulness Based Stress Reduction (MBSR) program developed by Jon Kabat-Zinn at the University of Massachusetts Medical Center (Kabat-Zinn, 2011).

In fact, Jon Kabat-Zinn, a molecular biologist, first experienced Zen Buddhism practices and then Vipassana practices. That the mind produces pain and suffering realizing that it is actually often unnecessary, Kabat-Zinn finds his experiences and he has created a lesson by systematizing what he has learned. 1979 in Massachusetts He was given permission to do his first course in the cafeteria of the University Hospital, and in particular those with the most difficult diseases, such as cancer, chronic pain, depression, should be able to participate and they should learn to live with these conditions. he asked them to be informed. These courses have had very positive effects and have been achieved his reputation for accomplishments began to spread (Wolf and Serpa, 2015, p. 25).

Jon Kabat-Zinn says his goal in his work on the basis of conscious awareness, he describes it as reaching as wide as possible the teachings of Buddhism, called dharma, which he emphasizes has great importance in his own life. In other words, he defines his motivation as calming people's suffering; as acting as a catalyst in adding more compassion and wisdom to life and culture. But in doing so, he preferred to follow a universal and secular path that appealed to the common mind. Especially in the Early Years, a secular style was preferred because of the possibility that the emphasis on Buddhism might lead people to be deprived of conscious awareness and related teachings or to the perception of conscious awareness as a new-age product, a mystical element.

Conscious awareness-Based Stress Reduction Program, developed after conscious it has served as a stem cell for mindfulness classes Afterwards, a type of psychotherapy beyond coping with stress and different psychological its use as a treatment method for ailments has become widespread (Bodhi, 2011; (Wolf and Serpa, 2015).

Mindfulness Based Stress Reduction Programme

When we look at Human Development, it is seen that individuals face many opportunities and difficulties during each phase of their development period throughout their lives (Duncan and Bardacke, 2010). Chronic diseases, physical obstacles and symptoms it is a sad problem for a significant segment of society (Grossman et al. 2004). Kreitzer (2012) lists six spheres that affects human wellbeing which are:

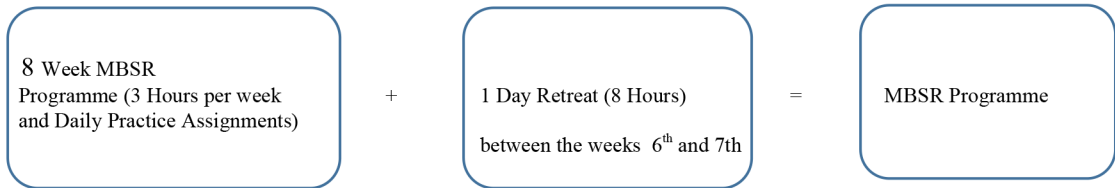
- health: physical, emotional, and mental spiritual health;
- purpose of life: direction to go, life and work leading to spiritual values loaded meanings;
- relationships: social connections, networks, and quality of relationships;
- society: resources and infrastructure, limits of duty and authority of individuals, cultural values;
- environment: free access to clean air, water and toxins as well as nature;
- safety: essential it refers to human needs, a fixed job, sufficient financial strength, personal security.

Mindfulness is directing attention to the present moment without the judgment of instant experiences, and it is based on observation by acceptance (Roemer 2002:58). It is a mind and body practice that involves the voluntary focus of attention on instant lives and the observation of inner experiences (Kabat-Zin, 2009). Awareness, of all bodily sensations is based on observation in the repetitive manner (Davidson et al. 2003). Mindfulness is associated with one's perception, knowledge and description of the transition experience. The level of awareness varies according to the relationship between what is known about processes and responses and the person's response to a similar transition, perception and expectation.

While people are bombarded by thoughts and emotions on a daily basis, mindfulness teaches the individual to observe and recognize those thoughts but then allow them to pass by without judging them or becoming immersed in them (Öksüz, 2018, p. 1).

Mindfulness-based stress reduction is a standardized 8-week meditation program developed by Jon Kabat- Zinn in 1979. It is an integration of Buddhist mindfulness meditation with contemporary clinical and psychological practice (Kabat-Zinn, 1990; Kabat-Zinn, 2003). It was originally formed to relieve sufferings of patients with chronic pain and to alleviate to medical illness as well as providing to systematic training in mindfulness meditation as a self-regulation approach to stress reduction and emotion management (Kabat-Zinn, 1982). Now, MBSR as an intensive structured training programme has proved its efficacy in different populations in different parts of the world.

MBSR requires soul-body-mind exercises. National Health of America Institute, National Center for Complementary and alternative therapies refers to body-mind exercises as “practices that focus on the interaction between the body, brain, mind and behaviors, using the mind to influence physical functions and improve health” (NCCAM, 2013). These practices focus on mindfulness-based meditation and basic yoga (Lupien et al. 2009).

Figure 1: MBSR Programme

Source: Kabat-Zinn, 2013

This program is three hours a week and repeats all the applications learned in one day. It is an eight-week program covering an eight-hour special session (Figure 1). To help participants develop an awareness-based approach, meditation, yoga and body scan practices are taught and they are asked to practice all through daily assignments. Body scan meditation focuses primarily on breathing, then on each part of the body. During the body scan, participants regularly concentrate on each part of their bodies, observe their feelings and internally relax every part of their bodies (Davidson et al., 2003, Kabat-Zinn 2009). Apart from body scan participants are taught to practice sitting meditation which allows them to focus on “now and here.” Individuals are trained to integrate meditation into their daily lives, so that the daily life activities begin to become meditative practices (Praisman, 2008). Participants are encouraged to spend about 45 minutes a day on mindfulness-based stress reduction exercises. (Kabat-Zinn 2009, Duncan and Bardacke, 2010).

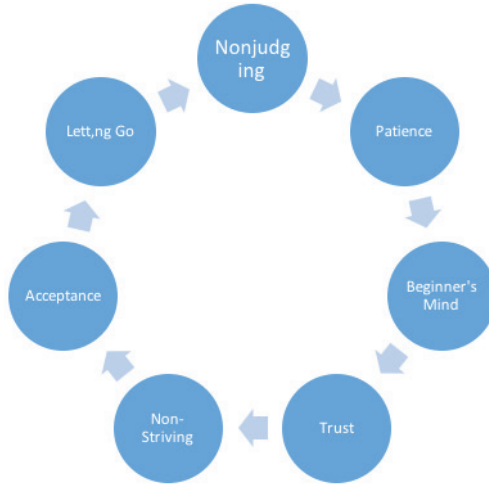
Seven Foundational Attitudes of Mindfulness

Vital changes can only take place when the mind is truly open can. The whole self in mindfulness practice to this process must include (Kabat-Zinn 2009). If an individual forces himself/herself to feel comfortable and relax or expect a magic wand to touch their souls and create miracle, it would be inevitable for him/her to think that meditation does not work (Baer, 2003, Duncan, at al. 2003).

Gaining meditative awareness requires a completely new way of looking at the learning process, because thinking about what is needed and where it is intended is quite settled in the minds of individuals. Individuals try to control everything that they come across to achieve their goals. Such an attitude is quite disincentive to awareness and might hinder healing (Kabat-Zinn 2009). Mindfulness requires giving attention and seeing everything as it is, not urging to chance (Davidson et al. 2003, Kabat-Zinn 2003)

A mindfulness-based life requires long practice, mind educating, gaining the ability to manage energy, keeping the mind open to the moment to live that provides a form of life.

There are seven important attitudinal elements of the beginning of mindfulness practices (Figure 2)

Figure 2: Foundational Attitudes of Mindfulness

1. Non Judging

Awareness is gained by assuming that the individual is an impartial witness to his or her experience. Almost everything perceived is labeled and categorized by reason (Mackenzie, et al., 2006). About everything experienced by the mind a labeling is made according to the individual's loaded meanings (Matchim et al., 2011). Kabat-Zinn (2009) tells that people tend to label others or events as "good" when it makes the person feel good, and all that makes them feel bad in the same way is labeled as "bad". Other than these, anything that remains, which feels nothing, is unrelated to the individual, is considered "neutral." Neutral things, events, people are thrown out of consciousness, since there is no value to pay attention. People are usually not even aware of the categorization their minds create yet display automatic reactions. (Raingruber, 2007). These proceedings tend to govern minds, and it is a major obstacle for people to find peace within themselves (Matchim, et al., 2011). Kabat-Zinn (2009) when an individual finds his or her mind judging things, he or she shouldn't try to stop it, because it's to improve awareness of the proceedings it states that it is necessary.

2. Patience

Çağrıcı describes patience as a virtue to wait in silence and diligence when confronted with distressing situations and showing resistance (2008, p. 337). In-mindfulness based practices patience attitude is tried to be developed through training body and mind. Through meditation, the individual reminds himself that there is no need to be impatient with himself (Matchim et al. 2011). When judgmental thoughts come to the mind, it must be assumed that they are part of reality and life at that point (Davidson et al. 2003, Kabat - Zin 2009).

Patience can be particularly helpful when an individual's mind is tense and complex. Patience-cultivating practices function as a reminder that there is no need to waste time when the mind is in an exhausting state (Davidson et al. 2003). Being patient simply being open to every moment of life, every minute in its entirety and accepting means knowing that everything will happen at the time when it should happen (Kabat-Zinn 2009).

3. Beginner's Mind

People are born with empty and clear minds ready to be inventors in this life. We start to pack our empty suitcases through our experiences. Our minds tend to work with categorization. When we meet with a new person, event or situation we open a new file in our brain add any new material, which fits to category in terms of shape, topic or feeling (Öksüz, 2018, p. 9). To see the richness and uniqueness of the time lived in, having a novice mind willing to see the things as if it were the first time is needed (Tsang et al. 2012). Even though the procedure performed in each meditation practice is the same, the awareness of the emotions felt, the mood during the practices are different and the difference can be felt with beginner's mind only (Kabat-Zinn 2009). It is not right to constantly think about past experiences during practices. Beginner's mind gives the opportunity to be open to innovations and protects individuals from being stuck in certain circumstances (Witek-Janusek, et al., 2008).

4. Trust

The individual's confidence in himself and his feelings is complementary to the practice of meditation (Kabat-Zinn 2009). Raingrub (2007) states that trusting one's own intuition and expertise is much better than being guided about the steps, life and decisions that he or she takes, even if one sometimes makes mistakes. Self the attitude of relying on his wisdom and virtue is an important element of the practice of meditation (Tsang et al. 2012). For a person who learns to trust his own intuition and feelings, it will be easier to trust other people and reveal the goodness within them (Kabat-Zinn 2009).

5. Non-Striving

Many vital activities are performed with the expectation of reaching a goal or achieving something, (Matchim et al. 2011). This attitude can be a real obstacle for meditation. This is what distinguishes meditation from other stress-reduction exercises; to realize the self of meditation, to teach to hear the voice of mind and body it has no other purpose (Kabat-Zinn, 2009). If the individual is nervous, he / she should focus only on his / her tension; pain if he / she feels pain, judgment if he / she judges his / her mind. The ability to live life moment by moment with patience and regular practices non-striving attitude would be cultivated spontaneously (Kabat-Zinn, 2009; Witek-Janusek et. all. 2008).

6. Acceptance

Acceptance is another tenet aimed to be cultivated in mindfulness. The term acceptance does not mean developing indulgence when one confronts with an aggravating circumstance. Yet it means "realizing how things are and finding ways to be in wise relationship with them. And then to act, as appropriate, out of that clarity of vision" (Kabat-Zinn, 2013, p. 130) Achieving acceptance process it is not easy, individuals tend to accept their truth after a long period of anger and denial (Tsang et al. 2012). These phases are part of the natural signs of progress and recovery in understanding what is going on in the life cycle. However, when individuals are too busy with denial, strain, striving, there would be too little energy for recovery and development and awareness would be hindered (Kabat-Zinn 2009). To accept does not mean to love everything, to give up your own rules and values, yet to see what is happening in the environment as it is, no matter what it is (Kabat-Zinn 2009; Matchim et al. 2011).

7. Letting Go

In his book *Full catastrophe living* Kabat Zinn uses the metaphor an old monkey catching trick to explain letting go attitude. When a hunter opens up a whole in coconut and place banana, it catches monkeys' attention and they put their hands in the whole yet would not be able to take their hands out of coconut since the whole is big enough for their hands only not their fists. Only the monkeys who let banana go and stay inside the coco-nuts would be escaped, while most others stick to the banana and get caught. Allowing is indicative of accepting events as they are. When the individual returns to his inner world, he finds himself judging things and passing them by must allow (Tsang et al., 2012). He shouldn't notice them and chase them any further. In the same way, when thoughts about the past or the future are revived in the mind, they pass again he should be allowed to go (Kabat-Zinn, 2009). If you let some emotions flow if not, then emotions will be put on hold. Let it take hold it is expressed as the opposite of giving (Tsang et al., 2012). Individual awareness if he's willing to live for good, let the emotions, the events, the thoughts go away. he'll learn in time how to let it go. giving up their lives and their values not to say (Matchim et al., 2011), to see what is happening in the environment as it is sincerely, no matter what it is (Kabat-Zinn 2009).

Mindfulness and Social Work Practice

Even though all helping professionals including psychologists, psychiatrists, counselors are using mindfulness; social workers are engaged with it in unique and different levels. Social work is more than a profession conducting individual or group therapy. Unlike other helping professions social workers work at community and policy levels as well.

"Social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and the empowerment and liberation of people. Principles of social justice, human rights, collective responsibility and respect for diversities are central to social work. Underpinned by theories of social work, social sciences, humanities and indigenous knowledge, social work engages people and structures to address life challenges and enhance wellbeing"(IFSW, 2014).

As the definition reveals itself, one of the main goals of social work profession is to enhance wellbeing of people. In order to achieve this, many social policy tools have been used since the beginning of the profession. Yet, an effective social work intervention should take clients as a holistic being. If social work is to help individuals realize themselves, its interventions must surely involve various techniques that would enable them to comprehend their inner worlds.

According to the current definition of IFSW (2014), social work profession should contributes to the protection of psychological problems experienced by people as well as the protection and development of human dignity that all people possess regardless of their race, age, gender, nationality, religion or political view etc. In order to protect the values that human beings possess naturally, social workers should perform professional practices that ensure well-beings of the clients in the bio-psychosocial and spiritual aspects and the importance of human dignity.

Social workers, who perform micro, mezzo and macro level practices within the framework of general social work approach, implement their professional applications in these three fields of application. Micro and mezzo levels practices are mainly composed of social policy implementations in social service organizations while macro social

work practices aim to achieve social change. In order to respond to complex, intermingled problems of the clients, social workers should be able to have advanced clinical knowledge and skills.

The primary mission of social work is remarked by National Association of Social Workers' Code of Ethics (2017, p. 1) highlights the role of social work professionals in enhancing the well-beings of human:

"The primary mission of the social work profession is to enhance human well-being and help meet the basic human needs of all people, with particular attention to the needs and empowerment of people who are vulnerable, oppressed, and living in poverty. A historic and defining feature of social work is the profession's dual focus on individual well-being in a social context and the well-being of society. Fundamental to social work is attention to the environmental forces that create, contribute to, and address problems in living".

By definition social work profession aims to increase well beings of people. Social work interventions without grasping the essence, spirits of clients would not exceed mechanic help process. Akbaş (2017, p. 100-102) criticizes the traditional approach of social work, which regards clients as prototypes since such stand ignores the spiritual search for self. He suggests that it is a useless and even cruel attitude to try to ameliorate a person without comprehending him/her as a whole being.

Clinical social work is a special practice field of social work, which focuses on the assessment, treatment and prevention of mental disorders and behavioral disturbances. Clinical social work is a specific track of social work discipline through which practitioners make use of their clinical and counseling skills to help clients achieve psychosocial wellbeing. Hick (2009, p. 1) states that "social workers are increasingly using aspects of mindfulness in three ways:

1. as a means of self-care, looking inward, and cultivating mindfulness within themselves;
2. directly in their practice as an intervention within micro practice (direct intervention with individuals, families and groups) and in mezzo and macro practice (community work and policy);
3. as a means to positively affect the helping or therapeutic relationship between social worker and client".

NASW lists the abilities of the clinical social workers in the Standards of Clinical Social Work in Social Work Practice (2005: 13) as:

- Establishing and maintaining a relationship of mutual respect, acceptance, and trust
- Gather and interpret social, personal, environmental, and health information
- Evaluate and treat problems within their scope of practice
- Establish achievable treatment goals with the client
- Facilitate cognitive, affective, and behavioral changes consistent with treatment goals
- Evaluate the effectiveness of treatment services provided to the client
- Identify appropriate resources and assessment instruments, as needed
- Advocate for client services
- Collaborate effectively with other social work or allied professionals, when appropriate.

Implementations of clinical social work require the application of advanced clinical equipment and skills in various assessment, diagnosis, and treatment of psychosocial disorders. Even though the most dominant roles of

clinical social workers counselors and therapists, they also work as brokers of services, case managers, educators, mediators and advocates. Clinical social workers function in a wide range of areas, including child welfare institutions, family services institutions, child and adult mental health centers, hospitals, schools, rehabilitation centers and private practice. One of the distinguishing features of clinical social work compared to other clinical professions is the social worker's concern with social context (Cohen, 1980, p. 26).

As stated earlier mindfulness based interventions and theoretical knowledge have gained a considerable interest both in academia and practice (Roose,2009). Hick (2009) notes that mindfulness practice helps clients and practitioners to open their hearts up to their internal and external experiences. Thus, a better psychological and sociological understanding occurs between the clients and practitioners.

Mindfulness is regarded to be an effective tool used in working with individuals, families, and groups. The practice of meditation and mindfulness became a global phenomenon. It is used in a variety of settings such as schools, community health centers, offices of private practitioners and family service agencies in which social work (Moore and Malinowski 2009). Mindfulness based strategies used in change process consciousness would be developed and strengthened naturally. As social work became increasingly strengths based, as a part of a strategy as a change is a perfect fit since focus of the mindfulness will be on awareness not the problem or the client (Hick, 2009, p. 56). Figure 3 explicitly shows how professionals can utilize from mindfulness at different implementation levels.

Figure 3: The Role of Mindfulness in Social Work

Self	Micro-practice	Mezzo and Macro Practice
Present-moment orientation	Present-moment orientation	Present-moment orientation
Inner peace and calm	Methods to develop deep listening and interpersonal presence	Attentive to process
Practices to cultivate self-compassion and self-acceptance	Open and nonjudgmental	Open minded and non-dogmatic
Changed relationship to negative emotions and mind states	Practices to cultivate compassion and empathy	Analysis of structural causes of injustice
Stress reduction and self-care		Attentive to intentions for social change

Source: Hick, 2009, p. 24

The outputs of introspective mindfulness have been discussed in depth earlier. When it comes to its integration into micro-level practice level, mindfulness can change how social workers interact with others especially with their clients. Present moment orientation allows them to tune into what is going on within themselves and around while they practice. Hick (2009:25) states that over time social workers' inner talk is not accurate and helpful to clients since they often jump to conclusions and judgments about them. Even though regarding clients as unique beings is in the profession's ethics, working with specific groups for some time, social workers might develop habitual reactions and anticipation. With mindfulness, social workers would become more open to the flow of understanding without judgment and understanding. Also, various meditations of mindfulness help to cultivate compassion and empathy seed which professionals need to seed to develop sound trust relationships with their clients.

Mezzo and macro level practices focus mostly on community work. Working with the community constitutes one of the three important pillars of the social work profession. In addition to working with individuals and groups,

working with society is the oldest method of social work. Egalitarian and sustainable society is one of the main missions of community social work. Mindfulness practices help social workers to uncover how institutions interlink with our everyday actions. Also being mindful of social construct social advocates tend to be more attentive to the details of social schemas and to people who are involved in social change process. This type of attentiveness helps social workers build alliances, enlist additional support and ensure that all voices are heard (Hick, 2009, p. 25).

Conclusion

Mindfulness based techniques are increasingly being employed within social work practices. While with hundreds of years of practice, there are abundant works explaining what mindfulness is and how to practice, it is important to reevaluate the concept and its content in the intervention of helping professions.

Several of the applications of mindfulness-based practices have been used to reduce or treat different symptoms of different problems or to enhance individual strengths. Mindfulness includes a process which results in a mental state characterized by being aware of the present moment experience nonjudgmentally, involving one's emotions, ideas, thoughts, physical states, consciousness, and the surroundings.

Scholarly reviewed works of social workers have shown the efficiency of integrating mindfulness into social work practices in micro, mezzo and macro levels. While it strengthens the relationship between social workers and clients through opening up a deeper path to evaluate the circumstances and feelings of clients in therapeutic settings; it enhances social-justice oriented macro practices more influential

References

- Akbaş, E. (2017). *Sosyal çalışmada çağdaş eleştirel perspektifler*. Ankara:SABEV.
- Baer, R. A. (2003). Mindfulness Training as A Clinical Intervention: A Conceptual and Empirical Review. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(2): 125-143
- Bishop, S. R., et al. (2004). Mindfulness: A proposed operational definition. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 11(3), 230-241.
- Bodhi, B. (2011). What does mindfulness really mean? A canonical perspective. *Contemporary Buddhism*, 12(01), 19-39.
- Cohen, J. (1980). Nature of Clinical Social Work. P. L. Ewalt (Ed.). *Toward A Definition of Clinical Social Work*. Washington, DC: National Association of Social Workers, 23-32.
- Çağrı, M. (2008). Sabır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedi Serisi (C.35)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 337-339.
- Davidson R. J., et al. (2003) Alterations in brain and immune function produced by mindfulness meditation. *Psychosom Med*, 65(4), 564-570.
- Duncan, L. G. (2007). *Assessment of mindful parenting among parents of early adolescents: Development and validation of the Interpersonal Mindfulness in Parenting scale* (Unpublished doctoral dissertation thesis). The Pennsylvania State University, Pennsylvania.
- Duncan LG, Bardacke L (2010) Mindfulness-based childbirth and parenting education: promoting family

- mindfulness during the perinatal period. *J Child Fam Stud*, 19:190-202.
- Duncan L. G., Coatsworth J.D. & Greenberg M.T. (2009). A model of mindful parenting: Implications for parent–child relationships and prevention research. *Clin Child Fam Psychol Rev*, 12(3), 255–270.
- Goldstein, J. (2013). *Mindfulness: a practical guide to awakening*. Colorado: Sounds True Inc.
- Grossman, P., et al. (2004). Mindfulness-based stress reduction and health benefits: A meta-analysis. *Journal of Psychosomatic Research*, 57(1): 35–43.
- Harvey, P. (1990). *An introduction to Buddhism teaching, history and practice*. New York: Cambridge University Press.
- Hick, Steven F. (2009). *Mindfulness and Social Work*. Chicago: Lyceum Books.
- Kabat-Zinn, J.(1982). An Outpatient Program in Behavioral Medicine for Chronic Pain Patients Based on the Practice of Mindfulness Meditation: Theoretical Considerations and Preliminary Results. *General Hospital Psychiatry*, 4, 33-47.
- , (1990). *Full catastrophe living: The program of the stress reduction clinic at the University of Massachusetts Medical Center*. Newyork: Delta
- ,(2003). Mindfulness-based interventions in context: past, present, and future. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(2): 144-156.
- , (2005). *Coming to our senses: healing ourselves and the world through mindfulness*. New York: Hachette Books.
- , (2009) *Full Catastrophe Living: Using the Wisdom of Your Body and Mind to Face Stress, Pain, and Illness*, New York, Bantam Dell Publishing.
- ,(2011). Some reflections on the origins of MBSR, skillful means, and the trouble with maps. *Contemporary Buddhism*, 12(01), 281-306.
- Kohlenberg, R. J., et al. (2015). A brief, interpersonally oriented mindfulness intervention incorporating Functional Analytic Psychotherapy’ s model of awareness, courage and love. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 4(2), 107-111.
- Kreitzer MJ (2012) Spirituality and well-being: Focusing on what matters. *West J Nurs Res*, 34:707-711.
- Loizzo, J. (2006, February). *Meditation, Self-Correction, and Learning: Contemplative Science in Global Perspective*. Paper presented at the Mind and Reality Conference of Columbia University, Center for the Study of Science and Religion. New York, NY.
- Lupien S. J., et al. (2009). Effects of stress throughout the lifespan on the brain, behaviour and cognition. *Nat Rev Neurosci*, 10(6), 434-445.
- Lutz, A., et al. (2007). Asian perspectives: Indian theories of mind. *The Cambridge handbook of consciousness* in (pp. 499- 551). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mackenzie CS, Poulin PA, Seidman-Carlson R (2006) A brief mindfulness-based stress reduction intervention for nurses and nurse aides. *Appl Nurs Res*, 19:105-109.

- Matchim Y, Armer JM, Stewart BR (2011) Effects of mindfulness-based stress reduction (MBSR) on health among breast cancer survivors. *West J Nurs Res*, 33:996-1016.
- Moore, A., & Malinowski, P. (2009). Meditation, mindfulness and cognitive flexibility. *Consciousness and Cognition*, 18, 176 –186. doi: 10.1016/j.concog.2008.12.008
- NASW. (2005). Standards for Clinical Social Work. Retrieved from: <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=YOG4qdefLBE%3D&portalid=0> [17 March].
- National Center for Complementary and Alternative Medicine (2013). *Body Mind Practices*. Retrieved from: <http://nccam.nih.gov/>
- Öksüz, S. (2018). *Use Of Mindfulness in Social Work Practice: A Study of Mindfulness Among University Students* (Unpublished Doctoral Dissertation). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi. İstanbul, Türkiye.
- Praisman, S. (2008) Mindfulness-based stress reduction: A literature review and clinician's guide. *J Am Acad Nurse Pract*, 20(4): 212- 216.
- Pratscher, S. D., et al. (2017). Interpersonal mindfulness: Investigating mindfulness in interpersonal interactions, co-rumination, and friendship quality. *Mindfulness*, 9(6), 1-10.
- Raingruber R (2007) The effectiveness of Tai Chi, Yoga, Meditation, and Reiki healing sessions in promoting health and enhancing problem solving abilities of registered nurses. *Issues Ment Health Nurs*, 28:1141-1155.
- Roemer, E. (2002). Expanding our conceptualization of and treatment for generalized anxiety disorder: Integrating mindfulness/acceptance-based approaches with existing cognitive- behavioral models. *Clin Psychol Sci Prac*, 9(1), 54-68.
- Roose, R. (2009). Introduction: Mindful Social Work? *Social Work and Society*, 7(2): 295-299.
- Siegel, R. D., Germer, C. K. & Olendzki, A. (2009). Mindfulness: What is it? Where did it come from? Didonna, F. (Ed.). *Clinical handbook of mindfulness* in (pp. 17-36). New York, NY: Springer.
- Tsang SC, Mok ES, Lam SC, Lee JK (2012) The benefit of mindfulness-based stress reduction to patients with terminal cancer. *J Clin Nurs*, 21:2690-2696.
- Witek-Janusek L, Albuquerque K, Chroniak KR, Chroniak C, Durazo R, Mathews HL (2008) Effect of mindfulness based stress reduction on immune function, quality of life and coping in women newly diagnosed with early stage breast cancer. *Brain Behav Immun*, 22:969-981.
- Wolf, C., & Serpa, J. G. (2015). *A clinician's guide to teaching mindfulness: the comprehensive session by-session program for mental health professionals and health care providers*. New Harbinger Publications.

10

ART-THERAPY WORK WITH CHILD VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE

Yulia Kryvenko¹

Abstract

This paper discusses the concepts of the theory and practice of art therapy and gives a comprehensive view of art therapy as an original method of progressive psychological assistance in medical rehabilitation, pedagogical and social work, contributing to the formation of a healthy and creative personality. It is argued that the main objective of the art therapy method when working with child victims of domestic violence is to identify their verbal problems and traumatic experiences. Projective drawing and play therapy with children identified as effective methods in treating the following psychological problems found in child victims of domestic violence difficulties in emotional development, depression, rejection and feelings of loneliness, anxiety, phobic reactions, and low self-esteem.

Key words: child, domestic violence, art therapy.

Introduction

Last few decades have become a time of rapid development of new forms of psychocorrection. Art therapy is of a great interest to health professionals and potential clients. It is a method associated with the disclosure of the creative potential of the individual, the release of its hidden energy reserves and as a result of finding them optimal ways to solve their problems.

Art therapy is an interdisciplinary phenomenon. It arose at the intersection of art and science and incorporated the achievements of medicine, pedagogy, cultural studies, sociology and other disciplines. Its methods are universal and can be adapted to various tasks, ranging from solving the problems of social and psychological maladjustment to the development of human potential, improving mental and spiritual health; they also presuppose the use by the client of various forms of pictorial activity in order to express his mental state. Currently, art therapy is increasingly seen as a tool of progressive psychological assistance, contributing to the formation of a healthy and creative personality, and the implementation in practice of a number of functions of socialization of personality (adaptive, correctional, mobilizing, regulatory, rehabilitation, prevention).

Basic Concepts of Art Therapy

The idea of combining psychotherapy with art is a fairly new practice and dates back to the 1940s. The term “art therapy” was introduced in 1938 by Andrian Hill to describe the therapeutic application of image making which lay in ‘completely engrossing the mind (as well as the fingers) ... [and in] releasing the creative energy of the frequently inhibited patient’ (Hill, 1948). The first attempts to use art in professional setting were undertaken in the 1950s. In the mid-fifties, psychologist Margaret Naumburg began referring to her work as art therapy.

¹ İstanbul Sabahattin Zaim University, jules.kry@gmail.com

Unlike Hill, Naumburg's work was based on the idea of using art to release the unconscious by encouraging free association. The resulting artwork was considered symbolic speech that the therapist encouraged the patient to interpret and analyze.

By the end of the 20th century, many hospitals and mental health facilities included art therapy programs that could promote emotional, developmental, and cognitive growth in children. The discipline continued to grow from there becoming an important tool for assessment, communication, and treatment of both children and adults.

Art can be simply described as an expression of imagination and creativity. Art, which contributes positively to individuals with a rehabilitating aspect, has the potential to heal brain damage, developmental disability, autism, dementia, schizophrenia, anxiety, post-traumatic stress disorder and a lot of other mental disorders (Flores, 2017; Martin, 2014; Smith, & Patey 2003; Powell, Newgent, & Min Lee, 2006). In this context, art therapy emerges as tool which helps people to recognize and express their own feelings and thoughts by using artistic creativity (Bilge & Ögce, 2008). Art therapy application is based on psychosocial theories about therapeutic tools (awareness raising, social skills development, behavior management, problem solving, anxiety reduction, assistance for reality orientation, and self-esteem), that help solving human development, education, psychodynamic, cognitive, interpersonal and other emotional conflicts (Sayar, 2006). Art therapy is based on the belief that visual imagery has an integrative and healing potential and is often used as means of psychological insight and emotional maturation. Many art therapists agree that the creative process is its healing power (Spaniol, 2001).

Art therapy combines the psychological aspects of the creative process with the understanding of the emotional characteristics of different art materials and traditional psychotherapeutic theories and techniques. Creative images and objects play a central role in establishing the relationship between the client and the art therapist (Edwards, 2004). It includes applications in all aspects of art such as painting, music, theater, cinema, movement and dance (Malchiodi, 2003).

The tasks of art therapy include focusing client's attention on his feelings, contributing to the clear verbalization and elaboration of suppressed thoughts and feelings, and help the client find a socially acceptable way to express both positive and negative feelings.

The main art-therapeutic effect is a technique of active imagination that opens the client unlimited opportunities for self-expression and self-realization through the creative products with active knowledge of one's self. Carl Jung (1921) used the term "active imagination" to designate a creative process in which a man observes the development of his imagination without trying consciously affect it. While recalling certain images using active imagination, fixing them in a symbolic form, the client has the ability to successfully advance in solving her problems.

The mechanism of psychological correctional impact of art therapy is that art allows in special symbolic form reconstruct conflict or traumatic situation and find its resolution through restructuring this situation through creative abilities. The art therapy techniques are based on the idea that any person, both trained and unprepared, able to transform their internal conflicts into visual forms, which leads to the Aha! effect. That is, when analyzing or simply contemplating her art work, a person understands something about herself and her problem that even an experienced practitioner is not able to diagnose.

Images and image formation

Images influence the feelings and reactions of human beings, they cause sensations of joy, anxiety, fear, or calm and evidence shows that they alter mood and even induce a sense of wellbeing. The solid evidence exists that images have significant impact on our bodies (Jung, 1948, Damasio, 1994; Weiser, 2001; Wedding, & Niemieć, 2003, Zambo, 2006). Simple experiments have shown that patients would feel well when they are exposed to images of nature through a hospital room window. Guided imagery is an experiment process which provides relaxation to the patients by making them imagine a set of images that contribute to their wellbeing.

Guided imagery is facilitated through suggestions to imagine specific images that have been used to reduce symptoms, change mood, and improve the body's healing capacities. Art therapists have utilized principles of mental imagery and guided imagery to work with individuals in a variety of settings. For instance, Baron has employed guided imagery as a part of art therapy in the treatment of individuals with cancer. There were only speculations about the working of guided imagery until recently. But, Neuroscience has broadened the understanding of mental imagery, image formation, and the regions of the brain involved in image creation (Catterall, 2011).

Damasio (1994) argues that our bodies react to mental images as if they are reality. He also stated that images are not just visual and include all sensory modalities- auditory, olfactory, gustatory, somatosensory. Image storage doesn't happen in just one part of the brain; several regions of brain are part of image formation, storage, and retrieval. A deeper understanding of the brain's hemispheres and their interactions has broadened the scope of mental images and art making.

Psychotherapeutic relations and the beginning of the client's creative activity

This stage of the art-therapeutic process is associated with the client's transition to creative activity, during which he initially responds to his feelings, conflicts and needs, as well as those experiences that reflect his attitude to the psychologist. Therefore, professional skills of a therapist, his experience, personal characteristics, ability to establish emotional resonance with the client, as well as the effective exchange of feelings, ideas and fantasies is of great importance at this stage of work. In many cases, the psychologist has to make some efforts to engage the client in creative work as the client, especially in the beginning, is triggered by psychological defense systems. The expressive behavior of the client and his creative activity at the initial stage are chaotic or destructive, and can be directed both to visual materials and products, and to himself or the psychologist. In addition, in the process of working with visual materials, the client often does not yet feel sufficiently protected and confident in his abilities, which causes him great anxiety.

The main tasks of the psychologist at this stage of the art-therapeutic process is:

- maintaining an atmosphere of tolerance, security and safety, which is achieved due to the high empathy and non-directive position of the psychologist, the formulation of clear spatio temporal boundaries of art-therapeutic work;
- structuring and organize the behavior and illustrative activities of the client by identifying the rules of his behavior, drawing his attention to the visual work, regulating the quantity and quality of the visual materials used by him and in other ways;

- facilitating of emotional expression by “connecting” to a client during his graphic work and participation in joint games, as well as by providing him with the necessary materials and means of work;
- establishing and strengthening of emotional resonance (rapport) and exchange with the client of feelings, fantasies, images and ideas; the construction by an art therapist of diagnostic hypotheses that explain the behavior of the client, as well as reasons and the mechanisms of his emotional and behavioral disorders.

The stage of strengthening and developing psychotherapeutic relationships and the most productive creative activity of the client. This stage of the art-therapeutic process is associated with the strengthening of psychotherapeutic relations, with the consolidation of the client's personality and its gradual transition from chaotic behavior to the creation of more complex creative products. At the same time, there is an awareness of its psychological content and its connection with the intrapersonal and interpersonal experience of the client. The client begins to more actively express his feelings, thoughts, needs and fantasies in creative work and in communication with a therapist.

In the process of the client's creative work, experiences are updated that reflect various aspects of both his earlier and current experiences, which are somehow imprinted in the products he creates. Deepening and developing the client's relationship with the psychologist can serve as one of the provocation factors associated with the transfer of feelings (for example, feelings of anger, guilt, loss, etc.) However, the reliable boundaries of the psychotherapeutic space, the trust in a psychologist and the increased structured behavior and creative activities of the client are factors that restrain these experiences and prevent them from splashing out in impulsive or chaotic actions.

One of the retention factors is symbolic images. The restraining function of the artistic image is most clearly manifested in those cases when it comes to feelings that are too complex and incomprehensible to the client. When working on creating a series of images connected with each other or returning to the same theme or image, the client projects his experiences on them. Accumulated in creative products, as if in a container, those experiences remain in it until they begin to be comprehended by the client and incorporated into the more complex system of meanings reflecting his inner world and the system of his relations. The client's awareness of his creative products' content and their connection with the inner world sometimes occurs due to his independent work with the image and interaction with it (insight), regardless of the psychologist's interventions. However, most often this becomes possible thanks to interpretation and verbal feedback.

The techniques of art therapist at this stage are as follows:

- 1) Discussions aimed at clarifying the hidden meaning of creative products, statements and customer behavior;
- 2) Some questions may be aimed at clarifying the meaning of emotional reactions or actions of the client caused by his interaction with the psychologist;
- 3) Various types of gaming activities;
- 4) Artistic descriptions of graphic products;
- 5) Elements of drama therapy;
- 6) Movement and dance;
- 7) Voice work.

As a result of the art-therapeutic process the client begins to feel a certain “affinity” with his work. It is filled with value and meaning for him. The client's ability to distinguish and understand the features of the creative products

created by him, its form and content, as well as its connection with the contents of its inner world and with the system of relations, is developing. Clients are often able to experience a deep sense of inner satisfaction and joy from the process of artistic expression and its results. It happens not because the works they create seem beautiful to them or can be liked by someone (although this can also be important), but because in their form and content they discover something important for themselves, and become more spontaneous, sincere and authentic in expression through the artistic expression of their feelings, thoughts and needs (Kopytin, 2002). For many clients, creative products are the embodiment of lived experiences and testimonies of new opportunities discovered in themselves. They begin to use more freely various materials and means of creative expression. One of the signs of changes occurring in the client is a more frequent use of the so-called symbolic images by him.

At this stage of the art-therapeutic process, the following major changes occur in the state and behavior of the client:

- impulsive, chaotic behavior associated with “splashing out” of feelings disappears, and the client switches to creative activity related to the creation of visual images.
- the client develops the ability to see the meaning embodied in the product created by him and to reveal its connection with the content of his inner world and the system of relations.
- the client receives satisfaction from the creative activity and the images created by him, as well as from further interaction with them through various types of creative work, reflection and analysis.
- the client's self-esteem increases, psychological defense mechanisms develop, and a new perception of himself and his own capabilities appears.
- the client uses new forms of behavior, artistic practice and relationships with a psychologist and receives new experience on their basis.
- the client's personal boundaries are strengthened and his relative distance from the psychologist is strengthened, which is manifested, in particular, in his less focus on psychotherapeutic relationships and more on creative activities, himself and his system of relations.

The changes occurring in the client at this stage of the art-therapeutic process could be generally characterized as a movement from senselessness to meaning, from weakness to strength, from fragmentation to integration, from dependence to self-sufficiency.

In the final stage of art therapy there is a logical continuation of those processes that were launched at previous stages of work and which ultimately lead to the achievement of certain psychocorrectional results. This stage can also be considered as a period of summarizing and evaluating the results of psychocorrection. The therapist and the client should strive to ensure that the moment of completion of the psychocorrection is agreed upon by them and that the art-therapeutic process does not stop unilaterally. Obviously, premature withdrawal of the client from the art-therapeutic process can harm him. Since the completion of therapy can be accompanied by a revival of strong feelings (loss, grief, fear, anger, etc.), often reflecting the client's experience of parting, they should be specially worked on. It is also necessary to take into account that the strong feelings that accompany this stage are characteristic not only of the client, but also of the psychologist, and this dictates the need for an adequate expression and analysis of his experiences.

The main tasks of the psychologist at the final stage of the art-therapeutic process:

- creating conditions for the client to express his feelings and needs, as well as structuring and organizing his behavior and activities;
- the continuation of the “dialogue” with the client, necessary to distance him from past experience, to realize his experiences and evaluate the results of art therapy;
- focusing the client’s attention on himself and his internal resources, necessary to strengthen his personal boundaries, increase interpersonal distance and strengthen faith in his own strength;
- attracting the attention of the client to the system of his social relations in order to prepare him to meet new difficulties and use new models of behavior.

Creative products can acquire a dramatic connotation for client’s experiences at the final stage of the therapy. Providing the client with the opportunity to express strong feelings related to the completion of art therapy and, in a certain way, structuring their manifestation by imparting destruction of a ritual, symbolic nature, the psychologist at the same time maintains feedback with the client. The therapist should not prevent the client from reacting to their feelings in their own way or leave his actions unattended and undiscussed.

Some clients express a desire to take some or all of the work with them, which may indicate the high significance for them of what happened to them in the art therapy process. When a client takes with him any of his works, it can act for him as a “transit object” (Winnicott, 2015). Just as a “transit object” helps a child to distance himself from his mother, this work helps the client to distance himself from the psychologist and come to self-sufficiency. In addition, by taking his work, the client can return to them again and again for the purpose of analysis, which helps him to better understand the experience of the art-therapeutic process and his own experiences.

In the eyes of some clients, their work may have a certain aesthetic appeal. Others take work with them, fearing that they might be destroyed, thrown away or used against them. In most cases, such fears can be prevented or removed by emphasizing the complete confidentiality of the art therapy work when concluding the art therapy “agreement” and letting the client know how his creative products will be used in the future.

Using systemic concepts, we can conclude that at the final stage of the art-therapeutic process the following occurs.

1. The progressive differentiation of the system of psychotherapeutic relations, which continues until the destruction of its external borders, the exit of its elements into the surrounding cultural and social space and the loss of its previous structural and functional properties by the system, which is associated with:

- with the strengthening of the personal boundaries of the client;
- improvement of the mechanisms of its psychological defense;
- growing distance from the psychologist;
- development of new needs and behaviors of the client;
- internalization by the client of the experience of art-therapeutic work.

2. Support by the system of dynamic equilibrium, ensuring its adaptation to changing internal and external conditions and subsequent experiencing of the state of “crisis” and loss of equilibrium.

3. Achievement by the system of its goals (which is associated with obtaining certain psychocorrectional results, expressed in a qualitative change in the state, behavior, needs and social functioning of the client (Kisileva, 2007).

The Benefits of Art Therapy

Research shows art therapy has many benefits, including improving quality of life in female breast-cancer patients. After breast-cancer surgery, women who had just five sessions of art therapy over five weeks were less depressed, anxious, and stressed than other women who had the same surgery but no art therapy. Art therapy doesn't necessarily have to be formal to be effective. Simply coloring has long been shown in adults to relax and relieve apprehension (Oster, Magnusson, Tyyme, Lindh&Astrom, 2007).

"The action involves both logic, by which we color forms, and creativity, when mixing and matching colors. This incorporates the areas of the cerebral cortex involved in vision and fine motor skills (coordination necessary to make small, precise movements). The relaxation that it provides lowers the activity of the amygdala, a basic part of our brain involved in controlling emotion that is affected by stress." (Santos, 2014)

Carl Jung (1948) was one of the first to suggest coloring relaxes people. He did this through mandalas, circular designs with concentric shapes similar to the Gothic churches' rose windows, the article reads. This is just one aspect of art therapy and its amazing power to get us out of our heads and closer to our hearts.

The Benefits of a Healing Art

"Creative art therapy is a journey of finding out who you are, where you are, what you have, and what you need to get where you want to be in life," says Segal (2012).

These types of therapy can be a healing force for the body and the mind in part because the creative process helps release brain chemicals that fight depression. Research shows that art therapy can also improve your sense of well-being by reducing depression and anxiety.

Here are some of the ways you might benefit from exploring creative therapy:

- creating art gives you a product you can see and learn from.
- evaluating your art can help you pinpoint aspects of your life you may want to change.
- being able to express yourself without being judgmental can break through some of the negativity of depression.
- taking part in group therapy can help you connect with others.
- letting go of your emotions can create a sense of trust in yourself, your therapist, and the healing process.

Common Mental and Emotional Disorders among Children Exposed to Domestic Violence

Domestic violence can be defined as the misuse of power exerted by one adult in a relationship to control another being; violence and manipulation are used in order to establish power, and to wield control over another individual. Domestic violence and abuse can be physical, psychological, social, financial, or sexual (ncbi.nlm.nih.gov).

The following psychological problems are the basis for the use of art-therapeutic techniques with the children affected by domestic violence:

- difficulties of emotional development;
- actual stress, depression;
- impulsiveness of emotional reactions;
- emotional deprivation of children, the experience of rejection and feelings of loneliness;
- the presence of interpersonal conflict situations;
- dissatisfaction with the family situation;
- increased anxiety, phobic reactions and other neurotic symptoms.

Practicum Activities

The group of art-therapeutic methods based on the use of various visual means includes drawing, modeling and creating collages. One of the most effective methods in working with children who have experienced deep psychological trauma is the method of "Projective drawing".

The pictures created in the process of therapy are considered as projections of certain aspects of the inner life of a person. First of all, these are projections of inaccessible the child's rational understanding of the contents of the psyche, repressed in the unconscious part of it, as well as those thoughts and feelings that he is aware of, but is ashamed to grow up openly.

The main task of the method is to identify, understand and work out the problems that are difficult to verbalize, the experiences of children who have been victims of violence. By drawing, such a child gives vent to his suppressed feelings, desires, dreams, as well as comes into contact with some frightening, unpleasant, traumatic images and develops an attitude to them. This allows the child to transform the traumatic experience and emotional states associated with it.

The specialist sets the child a certain creative task (for example, to draw a picture) either in a directive or in a non-directive form. Directive form involves structuring the creative process - direct formulation of the task and guidance in the search for the best form and means of expression. The non-directive form assumes the child's independent choice of the theme of drawing and artistic materials. Simultaneously with the process of drawing the therapist provides comprehensive emotional support and assistance in the choice of expressive art modalities.

"Free Theme Drawing", the art therapist asks the child to draw what he wants, and then invites the child to talk about all the thoughts and feelings that he experiences while drawing. The main value of this technique lies in the spontaneity of the creative act, which can lead to personal catharsis.

"Drawing on a given topic". The therapist gives the task to draw a picture, which would reflect the attitude of the child to herself, to the outside world and the people around him, for examples: "I" (past, present, future), "My favorite occupation, ""My favorite places to walk, ""Portraits of people I love," etc.

When working with children who have been victims of domestic violence, special care should be taken to use a common theme of the projective drawing, such as "My family" (in the past, present and future). It is much safer

to give this topic a figurative, symbolic, pro-objective form (example “Birds in the nest”). The theme of drawing can also be any abstract concept, emotional state and feeling, for which it is necessary to come up with an image (examples: good, evil, happiness, grief, anger, surprise).

Story drawing game, combines the method of both drawing and story. The therapist first draws a line on the paper and asks the child to complete it in such a way that the result will be a picture. When the first drawing is finished, the psychologist asks: “what is it?” and thus initiates the storytelling process. Throughout the creative process, the psychologist adheres to a certain logic of intervention - from following the emotional mood of the child to offering alternative emotional states.

“My life”, allows to reveal the topics and problems that remain undiscovered in verbal communication. To facilitate the beginning of artistic creativity, it is recommended to use the method of magazine photo collage, when the client is invited to cut out pictures from magazines and paste them on a paper sheet. At the end of the work, each fragment of the composition is given a name, and it is associated with vivid memories of child's life.

“Self-Portrait” is a simple art therapy idea that can reveal a lot about the client. The basic idea is that person communicates through art how she sees herself by drawing a portrait or a figure in a full height with the details that are important to her at that moment. The aim of this technique is to strengthen client's mental identity and self-comprehension. The bodily image of the self is a significant indicator of self-acceptance. Self-portrait can be drawn, sculpted or made from magazine clippings. The image of the “self” can be embodied as real or ideal, past or future. Auto-portrait can be symbolic, in the form of abstract drawings, plants, animals, architectural structures, etc. After the completion of the drawing, the client can try to talk about his image.

In the “My coat of arms” exercise, a child depicts her personal coat of arms on a sheet of paper with the help of markers or paints. In the Middle ages, the coat of arms reflected the actions of a person, his motto, as well as his origin and privileges. The outline of the coat of arms should be divided into four areas: the main achievements in life are recorded in the left part; in the middle part — the way the client perceives himself; in the right part the main goals in life are marked; the lower part of the coat of arms is reserved for the designation of the main motto in life. After completing the task, participants present their coats of arms and mottoes to each other. Clarifying questions are asked. The similarity of coats of arms and symbols is discussed.

Play Therapy with Children

Play therapy is a valuable tool in psychotherapy with children that has been shown to be effective in the treatment of mental illness and behavioral problems. In play therapy, the therapist follows the child's lead through play, and the child expresses thoughts and feelings that might be difficult to communicate otherwise. The therapist creates a space to allow children to practice play and pretend, thus allowing the therapeutic alliance to develop (Senko, Bethany 2019). In conditional circumstances, the play gives a child an opportunity to experience good luck, success in the competition, and helps to reveal their physical and mental abilities.

In the process of art therapy work with children who have become victims of violence, the establishment of a game room (game therapy room) is of particular importance.

The following toys and play materials are required to support the play therapy process:

Realistic toys consist of a doll family, which includes: 1) figures of boys and girls, men and women, grandparents, who have genitals, mouth and anus, as well as secondary sexual characteristics; 2) doll house and furniture, cars, cash register, telephone, trees, railway, animals, etc.

Toys and materials that help to respond to negative feelings include soldiers, weapons, predators, various soft cushions so the child can hit them. Toys and materials that promote creative expression and relieve emotional stress include various cubes, constructors and mosaics, clay, paints and brushes, paper, scissors and glue, sand, water, fabrics, masks, wigs and theatrical costumes, musical instruments, figures for puppet theater.

Play with realistic doll family. Children who have not experienced sexual abuse reproduce their daily lives in the game, they show curiosity, ignorance, ask questions (sometimes stupid), touch the genitals, examine them, click on them, etc. They ask why the dolls have so-and-so. After some time, the interest fades. Children who have experienced sexual abuse often undress the dolls, look at what is between their legs, make sexual remarks, put them together in bed, play sexual roles. Both groups of children play as it happened and is happening to them in reality. Children who have experienced sexual violence demonstrate fear, excitement, might do not want to approach the dolls, afraid to touch them; react aggressively: “dolls are bad, evil”; behave as if they have never seen it, as if they do not know what the intimate parts of the body are called, or as if they do not notice the differences between male and female dolls (especially in “adult” male dolls); young children with emotional disorders use dolls to openly replay sexual actions.

Conclusion

The main attention of this study is paid to the disclosure of the possibilities of art therapy techniques to solve a wide range of psycho-social problems in clinical and educational settings, centres of psycho-social assistance to the child victims of domestic violence. These tasks are related to the preservation and restoration of mental health of this vulnerable population, the development of intellectual and emotional and moral potential of people, prevention and resolution of conflict situations.

Art therapy is an effective modality for helping people to cope with symptoms of a wide array of mental and emotional disorders commonly caused by exposure to, and the victimization from, domestic violence. In the cases of child victims of domestic violence, art therapy directives can be utilized to enable the expression of their emotions through the use of visual arts. It helps developing beneficial self-soothing skills and coping, both consciously and unconsciously, through the intrinsic sensory benefits of engaging in the creative process. Art therapy acts as a tool of expressing feelings and has multiple positive effects and lasting benefits for survivors of domestic violence.

Currently, art therapy, as well as its techniques and methods are actively used in the work of practicing psychologists, the range of use is quite extensive: from clinical problems to the correction and development of emotional states. Moreover, art therapy, initially focused on the emotional sphere, can not but be an effective tool for the development of the emotional sphere of a person, therefore, empathic abilities can also be effectively developed by means of art therapy methods such as projective drawings and play therapy.

References

- Bilge, A., & Ögce, F. (2008). Dansın Beden ve Ruh Sağlığı Açısından Önemi. *Halkbilimi Dergisi*, 1(2), 123-124.
- Damasio, A. R. (1994). *Descartes' error: Emotion, reason and the human brain*. New York: Quill.
- Flores, G. (2017). *Therapeutic Benefits of Art Therapy with Adults who have Traumatic Brain Injury with Depression and/or Anxiety* (Unpublished Honors College Theses). Long Island University.
- Hill, A. (1945). *Art Versus Illness*. London: George Allen and Unwin.
- Illiades, C. (2012, August 8). The Healing Power of Creative Therapy for Depression. Retrieved from <https://www.everydayhealth.com/hs/major-depression/creative-therapies/>
- Jung, C. G. (1921). Psychological types. The collected works of CG Jung, Vol. 6 Bollingen Series XX.
- Jung, C. G. (1948). The phenomenology of the spirit in fairy tales. *The Archetypes and the Collective Unconscious*, 9 (Part 1), 207-254.
- Kiseleva, M. (2007). Art therapy in practical psychology and social work. St. Petersburg. Speech.
- Kopytin A. I. (2002). *Theory and practice of art therapy*. St. Petersburg. Peter.
- Oster, I., Magnusson, E., Tyyme, K.E., Lindh, J., Astrom, S. (2007). Art therapy for women with breast cancer: The therapeutic consequences of boundary strengthening. *The Arts in Psychotherapy*, 34, 277-288. doi: 10.1016/j.aip.2007.04.00
- Powell, M. L., A. Newgent, R., & Min Lee, S. (2006). Group Cinematherapy: Using Metaphor To Enhance Adolescent Self-Esteem. *The Arts in Psychotherapy*, 33(3), 247-253.
- Martin, M. (2014). Moving On The Spectrum: Dance/Movement Therapy As A Potential Early Intervention Tool For Children With Autism Spectrum Disorders. *The Arts in Psychotherapy*, 41(5), 545-553.
- Malchiodi, C. A. (2003). Expressive Arts Therapy and Multimodal Approaches. In C. A. Malchiodi (Ed.), *Handbook of Art Therapy* (pp. 106-119). New York and London: The Guilford Press.
- Santos, E. (2014). Coloring Isn't Just for Kids. It can Actually Help Adults Combat Stress, HuffPost Arts & Culture, http://www.huffingtonpost.com/2014/10/13/coloring-forstress_n_5975832.html.
- Senko K, Bethany H. (2019) Play Therapy: An Illustrative Case. *Innovative Clinical Neuroscience*, 16 (5-6), 38-40.
- Smith, R. D., & Patey, H. (2003). *Music Therapy*. United Kingdom: Sage Publications.
- Spaniol, S. (2001). Art and Mental Illness: Where Is The Link? *The Arts in Psychotherapy*, 28 (4), 221-232.
- Winnicot, D. W. (2015). *Playing and Reality*. New York: Routledge.
- Wedding, D., & Niemiec, R. (2003). The Clinical Use Of Flms In Psychotherapy. *Journal of Clinical Psychology / In Session: Psychotherapy in Practice*, 59(2), 207-215.
- Weiser, J. (2001). Phototherapy Techniques: Using Clients' personal Snapshots and Family Photos As Counseling and Therapy Tools. *Afterimage*, 29(3), 10-15.
- Zambo, D. M. (2006). Learning From Picture Book Characters in Readaloud Sessions with students with Adhd. *Teaching Exceptional Children Plus*, 2(4), 1-12.

USING METAPHOR IN DIVORCE STUDIES / BOŞANMA ÇALIŞMALARINDA METAFOR KULLANIMI

Hatice Nuhoğlu¹

ABSTRACT

Metaphor is a technique that has been used for many years to enrich the narrative and to create an artistic expression by freeing the language from a uniformity. From Plato to the present day he has found a place in different areas. Many authors even describe it as an indispensable element of everyday language. Although metaphor is used frequently in the fields of psychology, psychotherapy and social work in international literature, the literature on the use of metaphors in these fields is very new in our country. It is considered that this study will make an important contribution to the literature in order to deal with the use of metaphors especially in divorce studies. The aim of the study is to discuss the concept of metaphor and to share possible examples of metaphors about the use of metaphors in divorce studies.

Keywords: Metaphor, divorce studies, metaphoric thinking, metaphorical framing

GİRİŞ

“Metafor belki de insanların en verimli potansiyellerinden biridir. Etkisi sihre yakındır.”

José Ortega y Gasset

Tarihe kısa bir bakış bile, insanların dil yoluyla iletişim kurmaya başlamasından bu yana her kültürün, değerleri iletmek için hikayeler kullandığını göstermektedir. Aslında, dilden önce bile hikayeler mağara duvarlarına çizilmiştir (Burns, 2017). İnsanlar geçmiş dönemlerden bu yana; hikâye anlatıcıları, masal üreticileri, gerçeklikleri çerçeveleyenlerdir. Aileler de kendi sosyal kimliklerini sosyal organizma olarak çerçeveleyen kendi hikâyelerinden doğan dinamik bir resme sahiptirler. Terapiye, yaşamlarının bu bölümünü kendi tanımladıkları gibi getirirler. Sorunları, güçlü yönleri ve olanakları hakkında kendi değerlendirmelerini yaparlar. Terapistten, kendi çerçevesinde gerçekle ilgili yardım etmelerini isterler (Minuchin ve Fishman, 2002). Bu sebeple yaşanan hayat deneyimlerinin nasıl çerçeveslendirildiği oldukça önemlidir. Metaforlar ise bu çerçeveslendirmenin oluşturulmasında önemli bir araçtır.

Boşanma süreci tarafların duygusal, hukuki, ekonomik ve sosyal alanlarda yoğun bir yaşamsal düzenleme ile karşı karşıya geldikleri bir dönemdir. Boşanma sürecinin farklı alanlardaki bu yoğunluğundan dolayı taraflar içinde bulundukları durumu anlamlandırma, yorumlama konusunda zorluk yaşayabilmektedir. Aynı zamanda boşanma sürecinin toplumsal yapısı onları kendi iradeleri dışında belirlenmiş çerçevelere uyum sağlama konusunda zorlayıcı olabilir. Bu süreçte olayları farklı bir pencereden değerlendirmek sürecin sağlıklı bir şekilde devam etmesi açısından oldukça önemlidir. Boşanma çalışmalarında metafor kullanımının temel işlevi ise, boşanma algısına yönelik var olan ön kabulleri, etiketleri, şemaları ve toplumsal normlarla çizilmiş sınırları yeniden gözden geçirmek ve boşanma sürecinde ve sonrasında tarafların boşanmaya yönelik yeni bir bilinç geliştirmelerine yardımcı olmaktır.

¹ Hacettepe University, hatice.nuhoglu@gmail.com

Bu bilgiler ışığından çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde metafor kavramsal olarak tartışılırken ikinci bölümde boşanma çalışmalarında metafora neden ihtiyaç duyulduğu üzerinde durulmakta ve üçüncü bölümde metafor oluşturma süreci ele alınmaktadır. Son iki bölümde ise metafor kullanımı üzerinde durularak boşanma çalışmalarında metafor kullanımı aynı zamanda olası metafor örnekleri ile zenginleştirilmektedir. Metafor kullanımı olaylara ve durumlara yönelik yeni bir kavrayış ortaya koyması açısından değerli bir terapötik teknik olarak ele alınmıştır.

Kavramsal Olarak Metafor ve Metafor Türleri

Eski Yunanca'da metafor terimi "bir şeyleri taşımak" ya da "transfer etmek" anlamına gelmektedir. Çoğu sözlük metaforu, iki şey arasındaki benzerlik ya da benzeşime dayanan karşılaştırma olarak tanımlar (Burns, 2007). Ancak metafor sadece mecazi bir yöntem ya da teşbih olmanın dışında, algımızı, düşüncemizi ve eylemlerimizi yapılandırır. Farkında olsak da olmasak da temelde dünyayı ve gerçekleri kavramsallaştırma biçimimizi etkiler (Lumby ve English, 2010).

Metaforlar, analogi yoluyla akıl yürütmeye dayanan bir beceri türüdür, öğrenmenin iletişimsel ve kolaylaştırıcı niteliğinden gelmektedir (Mouraz ve diğerleri, 2013). İletişimsel süreçler soyut ve somut anlamlardaki bağlantıyı kurmada ve iki farklı kavram arasında oluşturulan köprüyü oluşturmada yardımcıdır (Wilcox ve diğerleri, 2010). Metaforlar soyut ilkeleri açıklarken somut örnekler kullanılmaktadırlar. Bilinen, görülen ve fiziksel gerçeklik, bilinmeyen, görülmeyen ve ruhsal gerçekliğin tanımlanmasında kullanılmaktadır. Bir metafor, karşılaştırmayı ayrıntılı bir şekilde açıklamadan karşılaştırır. Bir grup "şey" için doğru olanı alır ve onu diğerine uygular. Bir millet "çürüyor" dediğimizde, bir milletteki bazı değişikliklerin bakterilerin meyvelerde ürettiği değişiklikler gibi olduğunu düşünerek bir metafor kullanırız. Fakat meyvelerden veya bakterilerden bahsetmeyi bırakmayız (Bateson, 1972).

"Kavramsal metafor terapi" ye göre metafor bir dil değil, düşünce meselesidir. Metaforun özü, bir başka şeyi başka türlü anlamında anlamak ve deneyimlemektir (Lakoff ve Johnson, 1980). Başka bir deyişle, metafor, kaynak alandan hedef alana çapraz alan haritalamasıdır, birincisi, genellikle soyut ve maddi olmayan kavramlara, ikincisi ise somut ve maddi olanlara atıfta bulunur (Guo, 2013).

Bu genel tanımın ışığında metafor; eğitim, psikoterapi, iletişim ve diğer farklı alanlarda farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Aşağıda önce genel anlamda metafor sınıflandırmalarına yer verilmiş ve devamında boşanma çalışmalarına ışık tutması açısından psikoterapide yer alan metafor sınıflandırmaları ele alınmıştır.

Sınıflandırmalardan bir tanesi; Lakoff ve Johnson (2005, akt: İnam, 2008)'a aittir ve metaforları üç çeşide ayırmaktadır. Bunlar; yönelim, ontolojik ve yapı metaforlarıdır. Bu araştırmacılara göre, bütün metaforlar yapısaldır, çünkü yapıları diğer yapılarla eşleştirirler. Metaforlar ontolojiktir çünkü hedef alan "şey"leri (entity) yaratırlar (Ontolojik metaforlarda şeyler (entity) ile töz (substance) arasında bir ilişkilendirme söz konusudur). Son olarak, Lakoff ve Johnson'a göre bütün metaforlar yönelimseldir çünkü yönelim (imaj) şemalarıyla eşleşirler (akt: İnam, 2008).

Geniş anlamda ise, metaforlar iki özellikten biriyle tanımlanma eğilimindedir. İlk sınıflandırma onları işlevlerine veya hizmet ettikleri amaçlara göre tanımlar. Stephen Lankton ve Carol Hicks-Lankton'ın yazıları, genellikle işlevleri tarafından tanımlanan metafor türlerine atıfta bulunur. Yazılarında, bir *eşleştirme metaforu* (matching metaphor) danışanın karakterini ve problemini, bu kişiyi terapi sürecine ve sonucun elde edilmesine dahil etmek için eşleştirme amacına hizmet eder. Bir *kaynak metaforu* (resources metaphor), terapötik olarak faydalı kaynakları alma

ve problemin çözümü için uygun hale getirme fonksiyonuna sahiptir. *Gömülü bir metafor* (embedded metaphor); gömülü mesajların eleştirel analiz ve bilinçli reddedilmeye daha az duyarlı olduğu varsayımına dayanarak, terapötik çalışmayı doğrudan bir öykü içerisine (bir öykü içindeki bir öykü içinde) gömmek olan metafordur (Lankton ve Lankton, 1983; akt: Burns, 2007).

“Eşleştirme” metaforu, problemin ortaya çıktığı ve çözümlerin denendiği sosyal durum veya bağlama yönelik anlayış göstererek danışanla uyum yakalamak ve güven oluşturmak için kullanılır. “Kaynak” metaforu, danışanın problemini çözmek için gereken kaynaklara erişmesine yardımcı olur. Eşleşen metafordan tamamen ayrı bir hikaye olabilir ve danışanın problemini çözmeye yeteneğini teşvik etmeyi amaçlar. “Yönlendirici” metafor, hikaye bağlamında doğrudan, olumlu öneriler sunar (Matthews ve Dardeck, 1985; akt: Huestis, 1991).

Psikoterapi alanında yer alan diğer bir sınıflandırma ise daha çok metaforların işlevi ile ilgidir. Richard Kopp metaforları; danışan tarafından oluşturulan metaforlar ve terapist tarafından üretilen metaforlar olarak iki geniş kategoride tanımlamaktadır. Kopp’ un adım adım ilerlemesini sağlayan terapötik görev, danışanlara metaforlarına katılmak ve onları olası çözümleri keşfetmeye davet etmektir. Buna karşılık, ikinci tür metaforla birlikte, hikâyenin kaynağını oluşturan terapist, danışanın problemine, çözümüne yönelik süreçlere ve istenen sonuçlara uygun karakter ve hikâyeleri yaratan terapisttir. Danışanın ürettiği metaforlar alanında Kopp, “erken bellek metaforları” ve “dilsel metaforlar” olarak adlandırdığı alt gruplardan bahsetmektedir (Burns, 2007).

Tüm bu sınıflandırmaların mutlak değil metaforlar hakkında düşünmenin faydalı bir yolu olduğunu hatırlamak önemlidir. Bir terapistin kendisine sorması gereken ilk sorulardan biri, eğer terapötik yönergeyi iletmek için bir araç olarak metafor kullanmaya karar verirse, “Metafor için danışanıma sağlayabilecek yardım ne olacak? Amacı, hikayeyle özdeşleşmesine ve probleminin eşleşen bir metafora olduğu gibi duyulup anlaşıldığını hissetmesine izin vermek mi? İşlevi, bir kaynak metaforunda olduğu gibi terapötik amaca ulaşmak için gerekli olan mevcut veya yeni kaynaklara ve becerilere erişme ve bunları kullanma işlevi midir? Umut verme, değişim ve gerçekçi bir hedefe ulaşma ihtimalini açmak mı?” (Burns, 2007). Bu sorular ışığında Burns, metaforları dört gruba ayırmaktadır.

Grup 1: Danışan Merkezli Metaforlar-Client-Generated Metaphors

Danışan merkezli metaforlar tanım gereği danışandan gelenlerdir. Danışan tarafından oluşturulan metaforlarla çalışırken, terapist genellikle danışanın problemini tanımlayan ana metaforu tanımlar, danışanın ilişkilendirdiği anlamı veya deneyimlerini keşfetmeye başlar ve metaforu daha tatmin edici bir sonuca doğru şekillendirmeye başlamasına yardımcı olur. Avantajları, bu metaforların, danışanların kendi deneyimleri hakkındaki deneyimleridir. Burada danışanların direneceği bir şey yoktur, terapistin yaratıcı bir hikâye üretmesine gerek yoktur ve değişim, danışanın dünya modelinde ortaya çıkar.

Eğer danışan tecrübelerini ifade etmek için metaforik bir dil kullanıyorsa, terapistin bu dile katılması, danışanıla iletişim tarzında buluşması ve hem figüratif hem de pragmatik değişim süreçlerini kolaylaştırması uygun, mantıklı ve pratik görünmektedir.

Grup 2: Terapist Merkezli Metaforlar- Therapist-Generated Metaphors

Literatürlerin çoğu, danışanın koşullarına ve istenen sonuca uyacak şekilde terapist tarafından yaratılan metaforlarla ilgilenme eğilimindedir. Bunlar genellikle problemi ortaya koyan, kaynakları, becerileri geliştiren ve uygun bir sonuca ulaşmadan önce bu problemi çözenin yollarını sunan, bir hikâye veya hikâyeler olarak anlatılır.

Grup 3: İşbirlikçi Metaforlar- Collaborative Metaphors

“İşbirlikçi metaforlar” ile ağırlıklı olarak hem danışan hem de terapist tarafından oluşturulan ve kullanılanlara atıfta bulunmaktadır. Önceki iki kategorinin avantajlarını, danışanların hikayeleriyle aktif olarak çalışmaları ve terapist tarafından girilmesine izin vermeleri bakımından birleştirmektedir. Danışan, hikâyenin yaratılmasında, sorunun çözülmesinde ve sonucun elde edilmesinde terapist tarafından üretilen metaforlardan daha aktif bir katılımcıdır.

Grup 4: Deneyimsel Metaforlar- Experiential Metaphors

Doğası gereği, deneyimsel metaforlar, danışanı bir olay alanında keşfetmeye davet eder. Kendi kendini keşfetme ve temel yaşam becerilerini öğrenme fırsatı yaratır ve böylece bir güçlenme duygusu sağlar. Bu tür metaforlar, terapötik mesajı gerçek bir deneyime dayandırır. Deneyimsel metaforlar, danışanın gerçekleştirdiği bir yolculuktan veya zorlu bir görsel görev sunarken yaratılabilir.

Metafor türünün belirlenmesinde üzerinde durulması gereken konulardan birisi de metaforun işlevi ile ilgilidir. Metaforun işlevinin belirlenmesi ve amacına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi, içinde bulunulan durumu çerçevelendirmede etkilidir.

Neden Metafor?

Metafor üretirken öncelikle belirlenmesi gereken konulardan bir tanesi üretilecek olan metaforun hangi işlevi gerçekleştireceğidir. Çünkü her bir metaforun uygulandığı alana özgü olarak taşıdığı özgül bir işlevi vardır. Lakoff ve Johnson (1980)’ a göre, geleneksel metaforlar günlük yaşamda farkında olmadan kullanılmaktadır. Öyle ki günlük dilin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş durumdadır. Örneğin, “bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor”, “kırık kalpli”, “bir tilki kadar kurnaz” (akt: Havsteen-Franklin, 2016) gibi. Ancak metaforların hayatımızda kapladığı anlam ve işlevi daha geniş bir alana yayılmaktadır.

Metaforlar dil ve edebiyatta güzelliği, vurguyu ve (özellikle terapistler olarak bizim için) danışanı daha sembolik ve farklı bir bilişsel düzeyde tutmak için kullanılır. Bu nedenle, etkileyici, yaratıcı, belki zorlu ve güçlü bir iletişim biçimidir. Terapi, dil temelli bir iyileşme süreci ve danışan ile terapist arasındaki iletişimin etkinliğine büyük ölçüde bağımlı olduğu için, terapötik öykülerde metafor kullanımı danışanın bilinen dil yapıları ile bağ kurabilir ve danışanın değişim sürecine yardımcı olabilir. Metafor ve hikayeler öğrendiklerimizi başkalarının yolculuğunu kolaylaştıracak ve daha eğlenceli hale getirecek şekilde başkalarıyla paylaşmanın bir yoludur. Bu nedenle, bir terapötik metafor genellikle danışana hedeflerine en etkili ve verimli şekilde ulaşmalarında yardımcı olmak amacıyla açık bir şekilde sunulur. Bu ne olduğu ve ne olabileceği arasındaki deneyimsel boşluğu doldurmakla ilgilidir (Burns, 2017).

Sadece hikayelerden öğreniriz, aynı zamanda onları severiz. Terapötik öğretim araçları olarak, hikayeler ilgi çekici ve etkileşimlidir. Çünkü etkili bir şekilde öğretirler, direnişi ortadan kaldırır, hayal gücünü beslerler ve dinleyicide arama-anlam süreçlerini ortaya çıkarırlar. Aynı zamanda problem çözme becerileri geliştirirler, sonuç olanakları yaratırlar ve bağımsız karar vermeye davet ederler (Burns, 2017). Çünkü “metaforik düşünce” o kadar etkili bir süreçtir ki Haynes (2004)’e göre, önceden görmediğimiz şeyleri bilebilir ve normalden başka bir şekilde hatta orada olmayan şeyleri bile görebiliriz.

Metaforlar, bireylerin dünyalarını nasıl algıladıkları üzerinde önemli bir rol oynamaktadır (İnam, 2008). Nasıl düşündüğümüz, evreni nasıl anlamlandırdığımız, metaforlar aracılığıyla (Beckett, 2003; Turbayne, 1962, akt

Lumby ve English, 2010). Metaforların, aslında aralarında bağ kurulamayacak kavramlar arasında bağ kurarak farklı düşünce yolları ve bakış açıları geliştirmede önemli bir yeri teslim ettiği söylenebilir. Bu da yaratıcı düşünce geliştirmede önemli bir adım oluşturmaktadır. Dolayısıyla Lakoff (1992)'un söylediği gibi, metafor kelimesi, bir kavram için kullanılan bir ya da daha fazla kelimenin bilinen anlamı dışında şiirsel ya da yeni kuşak dilbilimsel anlamı olarak tanımlanmıştır. Bu sebeple metafor sadece dilin konusu değildir, aklın ve düşüncenin de konusudur.

Metaforlar öğrenmeyi geliştirmek için çok kullanışlı araçlardır. Eğer yeni bir şey keşfetmek istiyorsak, ilk önce bunu hayal edebilmemiz şarttır. Metaforlar da yaratıcı ve keşfedici öğrenmeyi sağlayabilirler; çünkü onlar hayal gücümüzde belirsiz kavramlar yerine net fikirler oluşturabilmemiz için birer araçlardır. Metaforların kavram sistemlerimizi ve öğrencilerin dünyaya bakış açılarını değiştirme güçleri vardır (Gezer, 2006).

Metaforların aktif bir şekilde birlikte oluşturulması aracılığıyla bireyler, aynı zamanda önceki inanışları, anlam şemaları ve yapıları ile mücadele ederken yeni bir bakış açısı kazanırlar, bu yeni bakış açısına uyum sağlarlar ve benimseler (Mezirow, 1991; akt Willox ve diğerleri, 2010).

Lankton ve Lankton (1983), metaforu insanların problemlerini çözmek için edindikleri becerileri kullanmalarına yardımcı olacak bir yöntem olarak kavramsallaştırmıştır. Terapist, danışanın bu becerilere erişmesine ve mevcut sorunla ilişkilendirmesine yardımcı olur. Lankton'un modelinde metaforlar, (a) danışanın yaşamının temalarını eşleştirmek, (b) danışanın daha etkili olması için ihtiyaç duyduğu duygusal ve bilişsel kaynakları ortaya çıkarmak ve (c) danışanın semptomlarını ele alan önerileri saptamak için kullanılırlar (Matthews ve Dardeck, 1985; akt: Huestis, 1991).

Metaforlar, yalnızca akıl yürütmeye rehberlik etmekle kalmayıp, aynı zamanda yenilikçi düşünceyi geliştiren temel bir role sahiptir (Casakin, 2007). Metaforlar, bilinen bir durum açısından yabancı bir durumun anlaşılmasını kolaylaştırır (Ortony, 1991; akt Casakin). Metaforlar sayesinde bilinmeyeniyi aydınlatmak için açıkça anlaşılmış olanlara referans vermek mümkündür. Temel olarak, metaforlar, tanıdık ve sıra dışı olanın nadir bir yan yana yerleşimidir. İnsanların yorumlama kapasitesini genişleten yenilikçi ilişkilerin keşfedilmesini sağlarlar (Lakoff, 1987, 1993; akt: Casakin). Bu nedenle metaforlar, problem çözme görevlerinde değerli yardımcıları olarak görülmektedir (Casakin, 2007).

Morgan (1998)'e göre, metaforlar ışın iç yüzünü görmemizi sağlar ama aynı zamanda bunu çarpıtır. Metaforların güçlü yönleri vardır ama aynı zamanda zayıf yönleri de vardır. Görmenin yollarını açarken, görmemenin yollarını da önümüze sererler. Dolayısıyla her duruma uygun bir bakış açısı sunan tek bir teori ya da metafor olamaz. Farklı metaforların bir durumun farklı boyutlarını açığa çıkarma, farklı niteliklerin nasıl bir arada var olabileceğini gösterme gibi bir gücü vardır (akt: Töremen ve Dös, 2009). Bu sebeple sadece metafor oluşturmak tek başına yeterli değildir aynı zamanda bu sürece ek olarak metaforun amacına ulaşması için etkin bir şekilde kullanılması da gerekmektedir.

Bir Metafor Nasıl Oluşturulur?

Sosyal aktörler olarak “şeyler” i, benmerkezci yollarla ve bizim için neler yapabilecekleri açısından görme eğilimimiz vardır. Ancak şeyin kendisine arada sırada bütün bir nesne, kendi gerçeği olan bir şey olarak, gerçekten bakarız. Bazen bir şeyin gerçeğinin ne olduğunu fark ettiğimiz bir an yaşarız ve bu şeyi anlamak için derinlemesine, kendimizi iyice zorlayarak, yeniden ve daha etraflıca bakmamız gerektiğini hatırlarız (Hodder, 2018).

Herhangi bir şeyi algıladığımızda –bir kişi, bir nesne, bir sistem ya da bunun gibi- o şeyi onunla ilişkili başka bir kavrama ve kendi yaşam deneyimlerimize ekleriz. Eğer kavram bizim için yeni bir kavram ise, onu hali hazırda bildiğimiz aynı ya da benzer içerik, renk, ses ve diğer özellikler içindeki kavramlar vasıtasıyla anlamaya çalışırız. Bu süreç bilinçli ya da kendiliğinden gelişebilir (Edfeldt, 1992; akt: Torgny, 1997). Bu sürece “metaforik düşünce” denilmektedir.

Metaforik düşünme süreci çeşitli aşamalardan meydana gelir. Bu süreci Sezer (2003) şöyle ifade etmektedir:

1. Açıklanmak ya da anlamlandırılmak istenen soyut bir olgu (durum, olay, kavram)
2. Bu olguyu açıklamak için kullandığımız somut (belirgin) bir olgu ve bu olgunun dilsel ifadesi
3. Bu iki olgu arasında kurulan (kurgulanan), özel denklikler (benzeşmeler)

Metaforların üç önemli karakteristik özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kelimeler ve deyimlerin birbirlerinin yerine kullanılarak transfer edilmesini sağlamaktır. İkincisi, metaforik bir ifadede birbirlerini tanımlamak için kullanılan ifadelerden birisi orijinal anlamında kullanılırken diğeri sıradan anlamından uzaklaşmaktadır. Üçüncü ve son karakteristik özellik ise, metaforların bu transferi gerçekleştirirken kullandıkları analogi yöntemidir. Metaforlar, söz konusu olan iki kavram ya da somut obje arasında benzerlik, ilişki ya da birbirlerinden ayrıştırılmaları görevini üstlenirler (Boozer; Wyld ve Grant, 1992, s. 20, akt: İnam, 2008). Metafor oluşturma sürecinde bu üç karakteristik özellik iyi bilinmeli ve uygulanmalıdır.

Metafor oluşturma sürecinde kullanılabilecek tekniklerden birisi “yeniden çerçeveleme” tekniğidir. Bu özellikle boşanma sürecinde tarafların içinde bulundukları durumu anlamlandırmaları için oldukça önemlidir. Buna “metaforik çerçevelendirme” denilmektedir.

Dilimizdeki metaforik ifadeler sistematik bir şekilde metaforik kavramlara bağlı olduğundan, metaforik kavramların doğasını incelemek ve eylemlerimizin metaforik yapısını anlamak için metaforik dilbilimsel ifadeleri kullanabiliriz (Lakoff ve Johnson, 1980).

Araştırmacılar, beynin bize sürekli hikayeler anlattığını keşfetmiştir. Kim olduğunuz, birlikte olduğumuz diğer insanlarla ilişkinizin nasıl olduğu, bu hafta neler yapacağınız, vs. gibi şeylerle ilgili hikayeler. Buna hikaye anlatan kendiliğimiz diyebiliriz. Ama ya kendimize olumsuz hikayeler anlatıyorsak? Mesela yeterince iyi olmadığımıza ve mutluluğu ve başarıyı hak etmediğimize dair hikayeler. Bu, gerçekten enerji tüketici olabilir (Alidina, 2017). Yeniden çerçevelendirme tekniği bu noktada önem kazanmaktadır.

Yeniden çerçeveleme, bir şeye bakma şeklini değiştirme işlemidir. Bir olaya, bir insana veya bir deneyime ilişkin algıyı değiştirmek deneyimi değiştirir. Yeniden çerçeveleme, stresli ve travmatik bir olayı yararlı bir öğrenme deneyimine dönüştürebilir. Gün planlandığı gibi gitmezse, onu hayatın en felaket günü veya genel olarak harika bir yaşamda küçük bir hıçkırık olarak çerçeveleyebiliriz. Olumsuzdan olumluya karşı tutum ve algılarımızı değiştirmek veya yeniden çerçevelemek, stresin hafifletilmesine, depresyon duygularının kaldırılmasına, travmadan gelişme elde edilmesinin kolaylaştırılmasına ve daha mutlu, daha iyimser bir yaşam yaratılmasına yardımcı olabilir. Buradaki hikayeler, yeni bilgilerin edinilmesi ve kullanılması yoluyla fikirlerin yeniden birleştirilmesini ele almaktadır (Burns, 2017).

Zihnimizde bir çerçeve oluştuğunda, onu değiştirmek ve değişimin ardından yerini doldurmak çok zordur; çerçeveye aykırı düşünmeyi engellediğinden eleştirel ve rasyonel düşünmeyi engeller. (Ahmad, 2018). Özellikle çatışmalı bir ortamda bu çerçeveler daha da güçlenir ve değişim zorlaşır.

Çatışmada en yaygın çerçeveler şunlardır: Kötülüğe karşı iyilik, “Biz” e karşı “Onlar”. Çünkü, dünyanın büyük bir nüfusu, İyinin ve Kötülüğün varlığına inanmaktadır. Filmlerin, dramaların, hikayelerin ve çizgi filmlerin çoğu iyiyle kötü arasındaki mücadelenin etrafında döner (Ahmad, 2018). Yaşam olaylarının en çatışmalılarından birisi olan boşanma süreci ve özellikle boşanma sürecinin yasal boyutu, evlilik ilişkisi içerisinde çift olan iki kişiyi taraf olarak karşı karşıya getirdiğinden “biz sınırı” ortadan kaldırılarak “ben” “sen” sınırı yeniden çizilmektedir. Bu noktada bireyler yeni çerçevelere ihtiyaç duymakta ve evlilik ilişkisini yeniden çerçevelendirmek durumundadırlar. Boşanma süreci ise evlilik ilişkisi içerisinde oluşturulan bireysel ve toplumsal çerçevelerin gün yüzüne çıktığı bir dönemdir. Boşanma sürecinin çatışmalı yapısı bu çerçevelerle ilgilidir.

Boşanma Çalışmalarında Metafor Kullanımı

Milton Erickson, terapide metafor olarak öykü ve anekdot kullanımına öncülük etmiştir. Ericksonian terapide, terapist danışanın durumunu ve öznel dünya görüşünü karşılaştırmak için nispeten karmaşık anekdotlar inşa eder. Ayrıca, Ericksonian terapist, bir tedavi planına veya terapötik amaca dayalı spesifik bir hedefe ulaşmak için metaforik anekdotlar kullanır (Kopp, 1995). Çünkü terapi, dil temelli bir iyileşme süreci olduğu ve büyük ölçüde danışan ile terapist arasındaki iletişimin etkinliğine bağlı olduğu için, terapistin, danışanın değişim sürecini en iyi şekilde kolaylaştıran metafor gibi dil yapıları hakkında bilgi sahibi olması gerekir (Burns, 2007).

Milton Erickson, hikayeleri, danışanların sorunlarını farklı, daha üretken bir referans çerçevesinden görmelerine yardımcı olmak ve fikir ve öneri sunmak için dolaylı bir yöntem olarak kullanmıştır (Huestis, 1991). Rossi, Erickson’un çalışmasını tanımlarken, metaforun hem bilinçli hem de bilinç dışı zihinlerle aynı anda iletişim kurmanın bir yolunu sunduğuna inanmaktadır (Rossi, O’Ryan ve Sharp, 1983; akt: Fazio, 1992). Bilinçli akla bir hikaye veya imge biçiminde bir mesaj verilirken, bilinçdışı zihin ima yoluyla başka bir mesaj alabilir. Bu mesaj kasıtlı olarak veya istemeyerek teslim edilebilir (Haley, 1967; akt: Fazio, 1992). Bu, tüm klinik metaforların tanımlayıcı bir özelliği gibi görünmektedir: danışman, bir düzeyde danışanın dikkatini genellikle ilginç veya eğlenceli bir hikaye ile meşgul ederken, başka bir seviyede, danışanı yeni anlamlar veya ilişkiler aramaya teşvik etmekte veya danışan için yeni bir anlam öne sürmektedir (Huestis, 1991).

Geçmiş yaşam hikayelerinin gölgesinde yeni anlam arayışları içinde olan boşanan bireylerin bu zor ve yorucu süreci tamamlarken metafor onlar için göreceli olarak daha rahatlatıcı bir pencere sunar. Var olanı başka bir gözle yeniden ele almalarına yardımcı olur. İhtiyaç halinde yeni bir hikaye oluşturmalarına imkan tanır.

Dilbilimciler Bandler ve Grinder; Erickson’un hastalarla hikaye anlatımını kullanmasını gözlemlemişlerdir. Gözlemlerinden metaforun terapötik olarak nasıl çalıştığını açıklamak ve anlamak için dilsel odaklı bir çerçeve geliştirmişlerdir. Metaforun potansiyel terapötik gücünün anlaşılması analizleri ile desteklenebilir. Formülasyonlarında, Bandler ve Grinder, metaforun, anlamının üç farklı aşamadan geçtiği bir tür üçlü ilke üzerinde çalışmasını önermiştir (Fazio, 1992):

1. Metafor, bir hikâyenin doğal sözcüklerinde bir anlam yüzey yapısı sunar,
2. Danışanla dolaylı olarak ilgili olan derin bir anlam yapısını harekete geçirir,

3. Danışanla doğrudan alakalı olan, geri kazanılmış derin bir anlam yapısını harekete geçirir.

Benzer şekilde, Lyddon, Clay ve Sparks (2001; akt: McMullen, 2008) metaforların en az beş gelişimsel değişim sürecini kolaylaştırmada önemli bir rol oynayabileceğini iddia etmiştir: (1) danışanın metaforlarına duyarlı olarak, bir terapist danışanın bilme yollarının anlaşılmasını sağlayabilir ve ortak bir dilin gelişimine ve işbirliğine dayalı bir ilişkiye katkıda bulunabilir; (2) metafor kullanımı, daha önce ifade edilmemiş, keşfedilmemiş veya tanınmamış duyguları sembolize ederek danışanlara deneyimlerinin yeni kişisel anlamlarını oluşturmada yardımcı olabilir; (3) metaforlar daha önce söylenmemiş ve keşfedilmemiş olanı vurgulayabildiği ve canlandırabildiği için, sahte varsayımların ortaya çıkarılması ve zorlanmasına yardımcı olabilirler; (4) metaforlar, danışanların kendileriyle ilgili yeni bilgilere dolaylı yollardan erişmelerini sağlayabilir ve terapistlerin, danışanlara acı veren duygu ve deneyimlerini direnci en aza indirecek şekilde ifade etmelerine ve incelemelerine yardımcı olabilir; ve (5) metaforlar, danışanın kendisinin veya benliğinin başkaları ile ilişkilerinin daha önce bilinmeyen yönleri hakkındaki farkındalığını artırarak yeni eylem olanakları yaratarak keşif aracı olarak hizmet edebilir.

Terapistlere yönelik ve temel olarak psikoterapide metaforun varsayılan işlevlerini açıklamaya ve terapistlerin bilinçli bir şekilde metafor kullanmalarını sağlama yollarına odaklanan kavramsal veya teori temelli, uygulamaya yönelik bir literatür vardır. Bu literatür çoğu zaman, metafor kullanımına ilişkin vaka örnekleri ile metaforları nasıl kullanacaklarına dair terapistlere yönelik direktiflerle doludur. Bu literatürde metafor fonksiyonlarının psikoterapinin amaçları doğrultusunda izomorfik olduğu varsayımı yer alır. Bu nedenle, metaforun uygun ve stratejik kullanımının, tedavinin amaçlarını ilerlettiği iddia edilmektedir (McMullen, 2008).

Fenomenolojik bir psikolog olan Edward Murray (1975; akt: Huestis, 1991), metaforun insan problemlerinin ve yaşam çözümlerinin ifade edilmesi için güçlü bir strateji olduğunu yazmıştır. Psikoterapi, belirli bir bağlamda, belirli bir durumda bir kişinin hayatını anlatan uygun metaforlar için ortak bir alandır. Son on yılda metaforun klinik kullanımına olan ilgi artmıştır. Bu ilgi, danışmanlık diyaloglarında olduğu gibi dikkatlerini metaforlara yönelten araştırmacılar ve uygulayıcılar tarafından makale ve monografların yayımlanmasının artışıyla da yansımıştır. Metafor kullanımı psikoloji alanında hızlı bir uzmanlık alanı haline gelmektedir (Huestis, 1991).

Boşanma Çalışmalarında Kullanılması Açısından Metafor Örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde boşanma çalışmalarında kullanılması açısından üç adet olası metafor örneğine yer verilmiştir. Her bir metafor yazar tarafından geliştirilmiş ve alan yazında desteklenmiştir.

1. Sönmeyen Kibrit Metaforu

Boşanma sanılanın aksine doğrudan evlilik sürecinde yaşanan çatışmaların sonucunda gelişen bir olay değildir. Taraflar boşanmaya karar vermeden önce evliliklerin yaşadıkları çatışmaları çözmeye çalışmaktadır. Çözülemeyen çatışmalar birbirlerini tekrar edici bir döngüye girmiş olurlar.

Stratejik terapistler, bu durumu pozitif geribildirim döngüsü kavramı ile açıklamaktadır. Onlar için bunun anlamı, sorunların oluşması ile ilgili basit, ancak etkili bir ilkeyi ortaya koymasındır. Aileler genellikle yaşadıkları zorlukları aşmak için sağduyuya dayanan, ancak yanlış yönlendirilmiş çabalarda bulunur ve sorunun sürdüğünü gördüklerinde yine benzeri denenmiş çözümlere başvururlar. Bu da sorunu arttırmaktan başka bir işe yaramadığı gibi, aynı davranışın yinelenmesine yol açar ve böylece kısır bir döngü oluşur (Nichols, 2013).

Bu kısır döngü taraflar için içinden çıkılmaz bir hal aldığına ise tek doğru çözüm boşanmak gibi görünmektedir ve çözümler yetersiz kaldığında boşanma gündeme gelmektedir. Sönmeyen kibrit metaforu ile boşanma aşamasındaki tarafların evlilik sürecinde başvurdıkları ancak başarılı olamadıkları çatışma çözme girişimleri anlatılmak istenmektedir.

Tablo 1. Metaforun Künyesi

Metaforun İsmi:	Sönmeyen Kibrit
Metaforun Amacı:	Yanlış yönlendirilmiş çatışma çözme çabalarının ortaya konması
Kullanım Alanı:	Çatışma yönetimi tekniklerinin öğretimi

2. Eşik Metaforu

Sosyal aktörler olarak “şeyler” i, benmerkezci yollarla ve bizim için neler yapabilecekleri açısından görme eğilimimiz vardır. Ancak şeyin kendisine arada sırada bütün bir nesne, kendi gerçeği olan bir şey olarak, gerçekten bakarız. Bazen bir şeyin gerçeğinin ne olduğunu fark ettiğimiz bir an yaşarız ve bu şeyi anlamak için derinlemesine, kendimizi iyice zorlayarak, yeniden ve daha etraflıca bakmamız gerektiğini hatırlarız (Hodder, 2018). Boşanma süreci bu noktada evlilik sürecine dikkatli bir şekilde bakmamızı sağlayan evliliği yeniden değerlendirdiğimiz bir süreçtir. Boşanma süreci, her zaman geçmişe özlemle olmasa bile, evliliği kendi gerçekliği içinde ele anlamamızı sağlar. Evliliğin anlamını sorgulatarak bireyi evliliği bir bütün olarak yeniden ele almaya zorlar. Evliliğin gerçeğinin ne olduğunu fark etmeye ve evliliği derinlemesine, yeniden ve daha etraflıca düşünmeye bir pencere açar (Nuhoğlu, 2019).

Bu konuda boşanma üzerine çalışmalar yürüten Hopper (2001) evliliğin sona ermesi olarak tanımlanan boşanmanın, evliliğin üzerinden tanımlanan önemsiz bir uzantısı olarak görülebildiğinden bahsetmektedir. Ancak gördüğü bireyler arasında boşanmanın sosyal açıdan anlamlı ve önemli bir yönü olduğunu ifade etmektedir. Başka bir deyişle, Hopper’ in aktarımıyla onlar için boşanma, yalnızca bir ilişki türünden diğerine geçiş veya bir evrenin sonu ve diğerinin başlangıcı değildir; yakından ilişkili iki insanın ayrılmasından çok daha fazlasıdır. Boşanma, bir zamanlar var olanın özlü ve kapsamlı bir yorumu olarak evliliği geriye dönük bir geçersiz kılma değildir. Hopper’ in evliliğin yeniden tanımlanması konusundaki yorumu çok yerindedir. Ona göre, evliliğe atfedilen derin değerler, çiftler boşanma ile karşı karşıya kaldıkları anda önemli bir anlam sorunu yaratır. Çoğu insan evliliğin sonsuza kadar sürdüğü inancıyla evlendiği için, kendi evliliklerinin neden sona erdiğini açıklamakta yorumsal bir problemle karşı karşıya kalırlar. Bu anlam sorununu çözmek içinse, evliliklere önceden yükledikleri anlamları feshederler (Hopper, 2001).

Bu noktada eşik metaforu boşanma gündeme geldiğinde evliliğin yeniden değerlendirilen bir süreç olduğuna vurgu yapmakta ve evlilik ve boşanmayı kavramsal analiz noktasında bir eşik olarak ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Metaforun Künyesi

Metaforun İsmi:	Eşik
Metaforun Amacı:	Boşanma sürecinde evliliğin yeniden tanımlanması
Kullanım Alanı:	Evlilik ve boşanma tanımlarının değerlendirilmesi

3. Boşanma Sürecinde Çatışma Polinatörleri Metaforu

Boşanma; yasal, ekonomik, ruhsal, sosyal ve toplumsal boyutları olan bir yaşam olayıdır. Boşanmanın farklı boyutları içermesi “yorucu bir boşanma algısına” neden olabilmektedir. Boşanmanın yorucu hale gelmesinde ise dışsal ve içsel olmak üzere pek çok farklı etken vardır. Çatışma polinatörleri metaforu boşanma sürecindeki çatışmaların kaynaklarını biyolojiden ödünç alınan polinatör kavramı ile açıklamaktadır. Tıpkı polinatör böceklerin bitkilerin tozlaşmasını sağlayarak bitki komünitelerinin devamlılığını sağladığı gibi çatışma polinatörleri de boşanma sürecindeki çatışmaların devamlılığını ve çatışma konularının birbirleri ile iç içe geçen bir yapıda olmasına neden olmaktadır.

Çatışma polinatörleri ise üç ayrı başlık altında sınıflandırılabilir:

- Hukukun uygulanması sürecinde ortaya çıkan polinatörler: boşanma davalarının uzun sürmesi, tanıklar ve beyanları, dilekçeler ve deliller, avukatların savunma dili, hakimın usulü, boşanmanın kusura dayanması ilkesinin karanlık yüzü, duruşma salonunun iklimi.
- Geçmişte saklı kalan polinatörler: evlilik sürecinde çözülmeyen çatışma konuları ve başarısız onarma girişimleri
- Toplumsal polinatörler: boşanmanın uzaktan hayalet etkisi, evliliğe yönelik anlam kaybı olarak

Tablo 3. Metaforun Künyesi

Metaforun İsmi:	Çatışma Polinatörleri
Metaforun Amacı:	Boşanma sürecindeki çatışmaların kaynağını keşfetme
Kullanım Alanı:	Çatışma kaynaklarını yeniden değerlendirme

Sonuç

Metafor günlük yaşam olaylarını anlamlandırmada önemli araçlardandır. Ancak her ne kadar uluslararası literatürde özellikle psikoloji ve sosyal hizmet gibi disiplinlerde kullanımına rastlansa da Türkiye’de bu alanlarda metafor çalışmaları yok denecek kadar azdır. Daha da derine bakıldığında boşanma çalışmalarında metafor kullanımına ilişkin literatürde herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Oysa boşanma süreci, duygusal, ekonomik, yasal ve sosyal alanlar açısından oldukça yoğun bir süreçtir ve bu durum bireylerin içinde bulundukları sorun alanlarının farklı şekillerde yorumlanmaya ihtiyaç duyulmasına neden olabilmektedir. Olaylara farklı bir gözle bakmaya ve yeniden çerçevelendirmeye olanak sağlayan metafor, bu dönemde yaşanan ya da yaşanması muhtemel çatışmaların yönetimi açısından da oldukça önemlidir. Her yeni bir ifade ve yeni bir bakış açısı boşanma aşamasındaki bireylere sorunlarını çözmeleri konusunda yeni bir kapı aralayabilir.

Bunun yanı sıra metafor kullanımı, boşanma sürecindeki blokları açması açısından da önemlidir. Boşanma çalışmalarında metafor kullanımının temel işlevi ise, boşanma algısına yönelik var olan ön kabulleri, etiketleri, şemaları ve toplumsal normlarla çizilmiş sınırları yeniden gözden geçirmek ve boşanma sürecinde ve sonrasında tarafların boşanmayla ilişkili yeni bir bilinç geliştirmelerine yardımcı olmaktır. Ancak bunu gerçekleştirebilmek için bazı önemli koşulların var olması ve uygun zeminin oluşması önemlidir. Metafor oluşturma süreci ise bu koşullar ve zeminle uyumlu bir şekilde yürütülmelidir.

Bu çalışmada boşanma çalışmalarında kullanılması açısından örneklere yer verilmiştir. Örnekler ele alınırken metaforun amacı ve kullanım alanı vurgulanmıştır. Belirtilen örneklerin çalışmanın içeriğine göre farklı kullanımlarının

da olabileceği göz önünde tutulmalıdır. Ancak metaforun kullanılmasına yönelik bilincin gelişmiş olması oldukça önemlidir. Bu sebeple boşanma sürecinde metafor kullanımı üzerinde durulması gereken ayrıcalıklı bir konudur. Dolayısıyla boşanma alanında çalışan profesyonellerin metaforu bir araç olarak hizmet modellerine yansıtması yerinde bir uygulama olacaktır. Bu noktada alanda çalışan profesyonellerin metafor kullanımı ile tanışması, metaforik ifadeye aşına olması için gerekli eğitim çalışmaları yapılmalı ve metafor uygulama atölye çalışmaları düzenlenmelidir.

Kaynakça

- Ahmad, S. (2018). The Language Of War: Loss Gain Metaphorical Framing In The Context Of The War On Terror. *Central Asia Journal* No. 83.
- Alidina, S. (2017). *Bilinçli Farkındalık*. Çev. Zeliha Babayiğit. İstanbul: Nobel Yaşam.
- Bateson, G. (1972). *Steps to an Ecology of Mind*. New York: Ballantine Books.
- Burns, G. W. (2017). 101 Stories for Enhancing Happiness and Well-Being Using Metaphors in Positive Psychology and Therapy. New York: Routledge.
- Burns, G. W. (2007). *Healing with Stories Your Casebook Collection for Using Therapeutic Metaphors*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Casakin, H. P. (2007). Factors of Metaphors in Design Problem-Solving: Implications for Design Creativity. *International Journal of Design*, 1(2), 21-33.
- Fazio, L. S. (1992). Tell Me a Story: The Therapeutic Metaphor in the Practice of Pediatric Occupational Therapy. *The American journal of Occupational Therapy*. 46(2).
- Gezer, A. (2006). Soyut Kavramların Öğretiminde Hayvan Masallarının Yeri. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitim Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Guo, S. (2013). Metaphor Studies from the Perspective of Critical Discourse Analysis: A Case Study of Business Acquisition. *Theory and Practice in Language Studies*. 3(3). 475-481.
- Havsteen-Franklin, D. J. (2016). When is a Metaphor? Art Psychotherapy and the Formation of the Creative Relationship Metaphor. A thesis submitted for the degree of PhD in Psychoanalysis. Centre for Psychoanalytic Studies. University of Essex.
- Haynes, F. (2004). Seeing Education as Metaphorical Relation. *Chance: Transformation in Education*. 7(2).
- Hodder, I. (2018). *Dolanıklık: İnsanlar ile Şeyler Arasındaki İlişkilerin Arkeolojisi*. İstanbul: Alfa Basım.
- Hopper, J. (2001). The Symbolic Origins of Conflict in Divorce. *Journal of Marriage and Family* 63. 430-445.
- Huestis, N. (1991). Clinical Metaphor-Telling: Counsellors' Intentions, Beliefs and Experience. Master Thesis. Master of Arts in the Faculty of Education. Simon Fraser University.
- İnam, Ö. (2008). Televizyon Reklamlarında Metafor Kullanımı. *Doktora Tezi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Reklamcılık ve Halkla İlişkiler Anabilim Dalı.
- Kopp, K. K. (1995). *Metaphor Therapy Using Client-Generated Metaphors in Psychotherapy*. USA: Brunner/Mazel.
- Lakoff, G. (1992). *The Contemporary of Metaphor*. Cambridge University Press.

- Lakoff, G., ve Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lumby, J., ve English, F. W. (2010). *Leadership as Lunacy and Metaphors for Educational Leadership*. United Kingdom: SAGE.
- McMullen, L. M. (2008). Putting it in Context: Metaphor and Psychotherapy. The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought (içinde). (editör: Raymond W. Gibbs, Jr.) New York: Cambridge University Press.
- Minuchin, S. ve Fishman, H. C. (2002). *Family Therapy Techniques*. USA: Harvard College.
- Mouraz, A., Pereira, A. V., ve Monteiro, R. (2013). The Use of Metaphors in the Processes of Teaching and Learning in Higher Education. *International Online Journal of Educational Sciences*, 5(1).
- Nichols, M. P. (2013). *Aile Terapisi: Kavramlar ve Yöntemler*. Ankara: Kaknus Yayınları.
- Nuhoglu, H. (2019). Boşanma Sürecinde Çatışma Deneyimlerinin Stratejik Aile Terapisi Temelinde Analizi Bir Karma Yöntem Araştırması. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sosyal Hizmet Anabilim Dalı. Ankara.
- Sezer, Engin (2003). "Dilde ve Edebiyatta "Yol" Metaforu", Kitap-lık, S.65, Ekim, 88-92.
- Torgny, O. (1997). Metaphor-A Working Concept. *Royal Institute of Teaching Numerical Analysis and Computing Science*.
- Töremen, F., ve Döş, İ. (2009). İlköğretim Öğretmenlerinin Müfettişlik Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(4).
- Willox, A. C., Harper, S. L., Bridger, D., Morton, S., Orbach, A., & Sarapura, S. (2010). Co-Creating Metaphor in the Classroom for Deeper Learning: Graduate Student Reflections. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 22(1).

12

SOCIAL WORK AND GROUP WORKS IN SUBSTANCE ADDICTION / MADDE BAĞIMLILIĞI SÜRECİNDE SOSYAL HİZMET VE GRUP ÇALIŞMALARI

Semra Özkan¹

Abstract

Addiction can be defined as an individual's desire for something that he/she cannot prevent and that cannot stop it. This problem affects both physical and psychological health and social functioning of an individual. For this reason, biopsychosocial interventions have been adopted to solve the problem. Within the framework of biopsychosocial intervention, many occupational groups (such as doctors, nurses, psychologists, social workers) work with substance addicts. Social work carries out studies at the individual, family, group and community level in order to increase problem solving, coping and developmental capacities of people. Group work is one of the social work intervention in which small numbers of people who share similar interests or common problems convene regularly and engage in activities designed to achieve their common goals. Social workers encounter with substance addicts mostly in AMATEM (Alcohol and Substance Addiction Treatment Center) and Denetimli Serbestlik Müdürlüğü (Probation Office). In both agencies group work which is called SAMBA (Cigarette, Alcohol and Substance Addiction Awareness Program) is carried out with substance addicts. In this study, firstly substance addiction will be discussed. Then, the agencies and their functions will be mentioned that dealing with substance addiction. And finally, in the context of group work, social work and substance addiction will be mentioned.

Keywords: Group work, social work, substance addicts.

Giriş

Madde bağımlılığı hem Dünyada hem de Türkiye'de önemli bir sorundur. Madde bağımlılığının nedenleri ve sonuçları oldukça karmaşık ve çoğu zaman iç içe geçmiş şekildedir. Madde bağımlılığı yalnızca bireyi değil ailesini ve sosyal çevresindeki pek çok kişiyi de etkileyebilmektedir. Nedenleri ve sonuçları oldukça karmaşık olan, bireyle birlikte doğrudan ya da dolaylı olarak pek çok kişiyi etkileyen bir sorun olan madde bağımlılığı ile yapılan çalışmalarda biyopsikososyal yaklaşım benimsenmiştir. Biyopsikososyal yaklaşım çerçevesinde yapılan ekip çalışması içinde farklı uzman personeller (doktor, hemşire, sosyal hizmet uzmanı vb.) madde bağımlıları ile çalışmalar yapmaktadır. Bu ekip çalışmasının bir üyesi olan sosyal hizmet uzmanları, madde bağımlıları ile bireysel görüşmeler, grup çalışmaları, ev ziyaretleri, aile görüşmeleri gibi çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmada önce madde bağımlılığı ve nedenleri ile ilgili bilgiler verilecek, sonrasında bağımlılıkla mücadele eden kuruluşlar ve bu kuruluşların görevleri aktarılacaktır. Madde bağımlılığı tedavi sürecinde hem ayaktan hem de yatılı hastalar için grup çalışmaları uygulanmaktadır. Bu çalışmanın da son bölümünde sosyal hizmetin madde bağımlısı bireylerle yaptığı grup çalışmalarına ilişkin bilgilere yer verilecektir.

¹ Firat University, semraozkan@firat.edu.tr

Madde Bağımlılığı

Bağımlılık, bireyin herhangi bir şeye karşı engelleyemediği bir biçimde istek duyması ve bu isteği durduramaması olarak tanımlanabilir. Uluslararası Hastalıklar ve Sağlık Sorunları Sınıflandırmasının Onuncu Revizyonu (The Tenth Revision of the International Classification of Diseases and Health-ICD-10) *bağımlılığ*, bir madde veya madde sınıfının kullanımının çok daha yüksek olduğu bir fizyolojik, davranışsal ve bilişsel fenomen kümesi olarak tanımlar. Bağımlılık sendromunun temel tanımlayıcı özelliği, psikoaktif ilaçları (reçete edilmiş olsun veya olmasın), alkolü veya tütünü kullanma isteğidir. ICD-10'a göre kesin bağımlılık teşhisi konulabilmesi için aşağıdakilerden üç veya daha fazlasının son bir yılda olması gerekir:

- Maddeyi almak için güçlü bir istek veya dürtü;
- Madde kullanma davranışının başlangıcında, sonlandırılmasında veya kullanım dozunun belirlenmesinin denetlenmesinde zorluk yaşama;
- Madde kullanımı azaltıldığında ya da bırakıldığında fizyolojik bırakma sendromu yaşama (bunu gidermek için aynı ya da benzer maddeleri kullanma);
- Tolerans gelişmesi, daha düşük dozlarda ortaya çıkan etkiyi yakalayabilmek için daha yüksek dozda madde kullanımına gereksinim duyulması;
- Maddeyi elde etmek, kullanmak ya da etkilerinin düzeltilmesi için harcanan zamanın başka ilgi ve uğraşlara zaman ayıramayacak şekilde devamlı artması,
- Zarar gördüğüne ilişkin net kanıtlara rağmen madde kullanımına devam etmek (https://www.who.int/substance_abuse/terminology/definition1/en/).

DSM-5'te ise (The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı) madde ile ilişkili bozukluklar ve bağımlılık bozuklukları; alkol, kafein, kenevir, varsandırılar (halüsinojenler-fensiklidin ve diğer halusinojenler), uçucular (inhalanlar), opiyatlar, dinginleştiriciler-uyutucular ya da kaygı gidericiler (sedatif-hipnotik ve anksiyolitikler), uyarıcılar, tütün ve diğer (ya da bilinmeyen) maddeler olarak sınıflandırılmıştır (ss. 231-291). Her bir sınıflandırma için de ayrı tanı kriterleri belirlenmiştir. DSM-5'te, DSM-4'te kullanılan kavramlardan farklı olarak “madde kullanım bozuklukları” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Daha önceleri de madde bağımlılığı tanımlanırken “bağımlılık (addiction)”, “alışkanlık (habituation)” ve “bağımlılık, bağıllık, bağıl olma (dependence)” kavramları arasında hangisinin kullanılacağı tartışma konusu olmuş ve 1964 yılında bir Dünya Sağlık Örgütü'nün (World Health Organization-WHO) Uzman Komitesi “bağımlılık (addiction)” ve “alışkanlık (habituation)” kavramlarının yerine geçen “bağımlılık, bağıllık, bağıl olma (dependence)” kavramını, hem alkol, opiat gibi belirli madde gruplarını hem de tüm psikoaktif ilaçları da kapsayacak şekilde kullanmaya başlamıştır. Ancak “dependence” kelimesi, DSM-III-R'den önce, merkez sinir sistemi üzerine etkili olan bir ilacın aniden kesilmesiyle ortaya çıkan belirtileri tanımlamak için kullanıldığından, bu durumun psikiyatristler dışındaki doktorlar için kafa karıştırıcı olmaya başlamıştır. “Addiction” kavramının son yıllarda küçük düşürücü bir anlam ifade etmediği öne sürülerek ile DSM 5 hazırlanırken yine bu kavram kullanılmak istenmiştir. Yapılan toplantılarda pek çok uzman tarafından “addiction kavramı kabul görse de daha nötral bir kavram olan “madde kullanım bozukluklar” kavramı kullanılmıştır (O’Brein, 2011, akt: Güleç, Köşger ve Eşsizoglu, s. 452-453).

İçişler Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Dairesi Başkanlığı'na bağlı, Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (EMCDDA) eşleştirme projesi kapsamında kurulan

Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİİM) tarafından hazırlanan EMCDDA 2012 Ulusal Raporu'na göre ise bağımlılık şöyle tanımlanmıştır:

“*Bağımlılık*; sahte bir iyi oluş hali ortaya çıkaran maddelerin belirgin bir etkiyi elde etmek için alınması sürecinde ortaya çıkan bedensel, ruhsal ya da sosyal sorunlara karşın madde alımının devam etmesi ve madde alma isteğinin durdurulamaması durumudur (s. 28).”

Bağımlılık günümüzde dünya üzerinde pek çok bireyi etkilemekte ve çoğu ülkenin önemli bir sağlık sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler 26 Haziran tarihini Dünya Uyuşturucu Kullanımı ve Kaçakçılığıyla Mücadele Günü olarak belirlemiştir ve her yıl bu güne özel bir rapor açıklamaktadır. BM'nin 2018 yılında hazırladığı Dünya Uyuşturucu Raporunda dünya üzerinde 31 milyon uyuşturucu bağımlısı olduğu belirtilmiştir. Bu rakam 2016 raporunda 29,5 milyon olarak açıklanmıştır. Yine aynı raporda Dünya genelinde uyuşturucu kullanan bireylerin sayısı 275 milyon olarak ifade edilmiştir. Bu rakam 2016 raporunda 250 milyon olarak belirlenmiştir. Aradaki 25 milyonluk artış uyuşturucuyu deneyen ve kullananların sayısının hızlı bir biçimde arttığını göstermektedir.

Avrupa'daki uyuşturucu kullanımına bakıldığında geçmişe oranla çok daha geniş bir madde dizisinin kullanıldığı görülmektedir. Uyuşturucu kullanan bireyler arasında çoklu uyuşturucu tüketimi yaygınlaşmıştır. Avrupa Birliği'nde yaklaşık 96 milyon kişinin veya yetişkin nüfusunun %29'unun (15-64 yaş aralığı) yaşamlarının bir noktasında yasa dışı uyuşturucuları denediği tahmin edilmektedir (EMCDDA, 2019, s. 41).

Türkiye'de madde kullanımına ilişkin verilere baktığımızda; TUBİİM tarafından 2018 yılında yapılan araştırma karşımıza çıkmaktadır. TUBİİM Genel Nüfus Araştırması çalışma grubu tarafından belirlenen 26 ilde, TÜİK'ten (Türkiye İstatistik Kurumu) aldığı adreslerde yüz yüze görüşme (100.000 örneklemden, 42.754 kişi ile başarılı görüşme yapılmıştır) yöntemi ile araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmadaki katılımcıların %5,8'i (2.498 kişi) hayatında en az bir kere yatıştırıcı/sakinleştirici ilaç kullanmıştır. Araştırmada hayatında en az bir kere madde kullananların %94'ü erkek, %6'sı ise kadın olarak tespit edilmiştir. Hayatında en az bir kere madde kullananların yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde;

- 15-24 yaş grubu %35,4,
- 25-34 yaş grubu %30,
- 35-44 yaş grubu %18,3,
- 45-54 yaş grubu %7,8,
- 55-64 yaş grubu %8,5 olduğu görülmüştür.

Hayatında en az bir kez madde kullanımının en yoğun olduğu yaş grubu 15-34, maddeyi ilk kez kullanım yaş ortalaması ise 19 olarak bulunmuştur (TUBİİM Raporu, 2019, ss. 91- 94). Doğrudan ya da dolaylı olarak pek çok kişiyi etkileyen bir sorun olan madde kullanımının nedenlerine bakıldığında pek çok farklı neden sayılabilmektedir. Ögel, “Madde Kullanımı ve Bağımlılığın Nedenleri” çalışmasında risk oluşturabilecek etkenlerin çok farklı olabileceğini ve bağımlılığın nedeninin mutlak olarak belirlenmemiş olduğunu belirterek risk etmenlerini;

- Ruhsal sorunları ya da bağımlılığı olan ebeveynin bulunduğu kaotik aileler,
- Doğru olmayan yetiştirme yolları,
- Ebeveyn ve çocuk arasında bağlanma ve ilgi eksikliği,

- Sınıfta aşırı utangaçlık ya da şiddet içeren davranışlar,
- Okul başarısında düşüş,
- Sosyal becerilerin zayıf olması,
- Sapkın davranışlar sergileyen arkadaşlarla “takılma”,
- Okul, iş, aile ortamlarında uyuşturucu kullanımının onaylanması olarak sınıflandırmıştır (Ögel, 2010).

İçli (2004, s. 230), uyuşturucu madde alışkanlığına neden olan faktörler arasında; aile yapısının, aile içi ilişkilerin, çocuğun sosyalizasyon sürecinin, ailenin sosyo-ekonomik statüsünün, bireyin çevresinde uyuşturucu kullanımlarının varlığının, uyuşturucunun elde edilebilme imkânının olduğunu saymıştır. Bunun yanı sıra merak, teşvik ve yeni zevkleri tatma isteğini de eklemiştir. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Denetimli Serbestlik ve Yardım Hizmetlerinden Sorumlu Daire Başkanlığı (2010) “Çocuklar İçin Alkol ve Madde Müdahale Programı” kitabında gençlerin madde kullanmaya başlama nedenlerinden en çok göze çarpanları maddeler halinde sıralamıştır. Bunlar:

- Merak,
- Kişisel yatkınlık,
- Daha enerjik olabilme isteği,
- Bağımlılık konusundaki yanlış inanışlar,
- Farklı görünme isteği,
- Yanlış arkadaşlar,
- Amaçsızlık-değerler kargaşası,
- Bozuk aile ilişkileri,
- Toplumsal etkenler,
- Eski-yeni nesil çatışması,
- Şehirleşme Problemi,
- Stresten uzaklaşma isteği,
- Kişilik yapısıdır (Kasatura, 1998).

Yapılan çalışmalara bakıldığında farklı farklı pek çok nedenden söz edilse de kişilik yapısı, aile özellikleri, sosyal çevrenin etkileri gibi nedenlerin ortaya konulduğu ve bu nedenlerin madde kullanımı ve bağımlılığında ön plana çıktığı görülmektedir. Bağımlılığın yalnızca nedenleri değil sonuçları da hem bireyi, hem ailesini hem sosyal çevresini hem de toplumu etkilemektedir. Buradan hareketle madde bağımlılığı sorununun biyopsikososyal olarak ele alınması gerektiği açıktır. Biyopsikososyal yaklaşım, hastalığın biyolojik, sosyal, çevresel, psikolojik ve davranışsal boyutlarını bir arada ele alan, geleneksel medikal modelin hastalığın yalnızca biyolojik nedenlerine olan sınırlı ilgisini eleştiren ve hastalığın medikal olmayan bileşenlerini de ele alan bir yaklaşımdır (Polat, 2014, s. 144). Biyopsikososyal yaklaşım çerçevesinde madde bağımlılığının tedavi ve izleme hizmetlerinde çok farklı meslek personellerinin de ekip çalışması içinde çalışması öngörülmektedir. Toplumsal, ekonomik ve aynı zamanda klinik açıdan verilecek tedavi ve izleme hizmetlerinde farklı bilgi ve becerilere sahip meslek elemanlarından oluşan çağdaş ekiplere ve ekip anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır (Arıkan, 1989, akt: Yılmaz, Kalyoncu, Pektaş, Mırsal ve Beyazyürek,

1997, s. 310). Bu ekibin bir parçası olan sosyal hizmet, bireyi çevresi içerisinde bir bütün olarak ele alarak klinik ile birey, ailesi ve içinde bulunduğu sosyal çevre arasında köprü işlevi üstlenmektedir (Polat, 2014, s. 144).

Bağımlılığın nedenlerinin yanı sıra sonuçları da bireyin hem kendisini hem ailesini hem sosyal çevresini hem de toplumu etkilemektedir. Madde kullanımı/bağımlılığı sonucunda bireylerin fiziksel sağlığı, aile ilişkileri, arkadaşlık ilişkileri bozulabilmektedir. Bunun yanı sıra madde kullanımı/bağımlılığı ile suç arasında da ilişki bulunmaktadır. Ögel, Tamar, Evren ve Sır (1999)'ın da belirttiği gibi birey madde kullanımı nedeniyle yasalarla ihtilafa düşmekte; aynı zamanda yaşamını sürdürmek için madde bulabilmek amacıyla suç işlemek durumunda da kalabilmektedir.

Madde Bağımlılığı İle Mücadele

Madde bağımlılığı ile mücadele pek çok kurumun birbiriyle koordineli ve işbirliği içinde çalışması halinde başarılı olabilecek bir süreçtir. Türkiye'de uyuşturucu ile mücadelede politika üretmek için kurulan ilk kurum; Milli Güvenlik Kurulu'nun 26.04.1996 tarihli ve 393 sayılı tavsiye ve Bakanlar Kurulu'nun 25.07.1997 tarihli ve 97/9700 sayılı kararları ile Aile Araştırma Kurumu bünyesinde "Uyuşturucu Madde Kullanımı ile Mücadele Takip ve Yönlendirme Üst Kurulu" ile "Uyuşturucu Madde Kullanımı ile Mücadele Takip ve Yönlendirme Alt Kurulu"dur. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik süreci doğrultusunda bu yapılanmanın AB boyutuna taşınması gündeme gelmiş ve 26.06.2001'de Alt Kurulda yapılan toplantıda Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi'ne (EMCDDA) Türkiye'nin de katılımına karar verilmiştir. Aynı toplantıda ulusal temas noktası olarak EGM KOM Daire Başkanlığı'nın TADOC (Türkiye Uluslararası Uyuşturucu ve Organize Suçlarla Mücadele Akademisi) Şube Müdürlüğü belirlenmiştir. 2004 yılında TADOC bünyesinde Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) kurularak faaliyetlerine başlamıştır. TUBİM, 8 Ekim 2008 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 2008/14163 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile KOM Daire Başkanlığı içerisinde TADOC'tan ayrı bir şube müdürlüğüne dönüştürülmüştür. 2006-2012 yıllarını kapsayan "Bağımlılık Yapıcı Maddeler ve Bağımlılık ile Mücadelede Ulusal Politika ve Strateji Belgesi" hazırlanmış ve 20 Kasım 2006 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiştir. 2006-2012 Ulusal Uyuşturucu Strateji Belgesinin uygulanması ve takibinden sorumlu kurum olarak, EMCDDA Türkiye Ulusal Temas Noktası olan TUBİM gösterilmiştir. Bu belgede yer alan hedefleri gerçekleştirmek amacıyla "2007-2009 Ulusal Uyuşturucu Eylem Planı ve 2010-2012 Ulusal Uyuşturucu Eylem Planı" olmak üzere iki ayrı eylem planı hazırlanarak yürürlüğe konmuştur. "2013-2018 Ulusal Uyuşturucu Politika ve Strateji Belgesi" hazırlanmıştır. Aynı zamanda yeni strateji belgesinde belirlenen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla da "2013-2015 Ulusal Uyuşturucu Eylem Planı" oluşturulmuştur. 2014/19 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Başbakan Yardımcısı Başkanlığında sekiz Bakandan oluşan Uyuşturucu ile Mücadele Yüksek Kurulu ve buna bağlı Uyuşturucu ile Mücadele Kurulu ve Uyuşturucu ile Mücadele Teknik Kurulu oluşturulmuştur. 2015 yılında bir yıllığına hazırlanan "Ulusal Uyuşturucu ile Mücadele Strateji Belgesi" ve "2015 Uyuşturucu ile Mücadele Acil Eylem Planı" yürürlüğe girmiştir. 16 Nisan 2016 tarihinde "2016-2018 Ulusal Uyuşturucu ile Mücadele Strateji Belgesi" ve "2016-2018 Ulusal Uyuşturucu İle Mücadele Eylem Planı" yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 2017/23 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Başbakan Yardımcısı Başkanlığında on bir Bakanın katılımıyla "Bağımlılık ile Mücadele Yüksek Kurulu (BMYK)" oluşturulmuştur. Yeni oluşturulan yapıyla; Bağımlılıkla Mücadele Kurulu, Bağımlılıkla Mücadele Teknik Çalışma Grupları [Uyuşturucu ile Mücadele Teknik Çalışma Grubu, Alkol Bağımlılığı ile Mücadele Teknik Çalışma Grubu, Tütün Bağımlılığı ile Mücadele Teknik Çalışma Grubu, Davranışsal Bağımlılıklar (Teknoloji ve Kumar Bağımlılığı) ile Mücadele Teknik Çalışma Grubu, Bağımlılık ile Mücadele İletişim Teknik Çalışma Grubu] ve Bağımlılıkla Mücadele İl/İlçe Koordinasyon Kurulları oluşturulmuştur. 2018-2023 Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı 11 Mayıs 2018 tarihinde yürürlüğe

girmiş ve yayımlanan strateji belgesi ve eylem planı ile ülkemizin uyuşturucu ile mücadele misyonu belirlenmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2019, s. 13-15).

Uyuşturucu ile mücadelede politika üreten kurumların yanı sıra tedavi, izleme ve danışmanlık hizmetleri veren kurumlar da bulunmaktadır. Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019'da uyuşturucu bağımlılığı tedavisi yapan kurumlar; Sağlık Bakanlığı'na bağlı devlet hastaneleri, Üniversitelere bağlı tıp fakültesi psikiyatri klinikleri, Sağlık Bakanlığı hastaneleri ile irtibatlı üniversite hastaneleri ve bazı özel hastaneler olarak belirtilmiştir. 2018 yılı sonu itibarıyla 113 uyuşturucu madde bağımlılığı tedavi merkezi, 48 hem ayaktan hem yatarak tedavi merkezi, 65 sadece ayaktan tedavi merkezi hizmetlerini sürdürmektedir. 81 ilin 63'ünde en az bir bağımlılık tedavi merkezi bulunurken, 2018 yılı sonu itibarıyla tedavi merkezlerinin toplam yatak kapasitesi 1.082 olarak belirtilmiştir (s. 63).

Türkiye'de uyuşturucu madde bağımlılığı tedavisi ayaktan ve yatarak tedavi olarak sunulmaktadır. Türkiye'de Sağlık Bakanlığı bünyesinde bu hizmetleri sağlayan; 36 Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Merkezi (AMATEM), 8 Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi (ÇEMATEM), 111 Ayaktan Tedavi Merkezi, 3 Bağımlık Danışma ve Eğitim Merkezi (BADEM) / Danışmanlık ve Tedavi Merkezi (DANTE) ve 21 Sosyal Uyum Merkezi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra madde bağımlısı bireylere ve yakınlarına destek sağlamak amacı ile Sağlık Bakanlığı öncülüğünde 7 gün 24 saat hizmet vermek amacıyla kurulan Alo 191 Uyuşturucu ile Mücadele Danışma ve Destek Hattı bulunmaktadır.

Tedavi sürecinde en fazla hizmet sağlayan kurum AMATEM Poliklinikleridir. AMATEM Polikliniklerinde gönüllülük esasına göre yürütülen ayaktan ya da yatarak tedavi programları; bireysel görüşmeler, grup çalışmaları, beceri eğitimleri, iş-uğraş terapileri, sosyal aktiviteler (yürüyüş, resim vb.) gibi çalışmalarla desteklenmektedir.

Sosyal Hizmet, Madde Bağımlılığı ve Grup Çalışması

2014 yılında IFSW (International Federation of Social Workers-Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu) ve IASSW (International Association of Schools of Social Work-Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği) Genel Kurulu tarafından yapılan sosyal hizmet tanımına göre; sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal bütünleşmeyi, insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmelerini destekleyen uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplindir. Sosyal hizmet, sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkelerini merkeze alır. Sosyal hizmet teorileri, beşeri bilimler, sosyal bilimler ve yerel bilgi ile desteklenen sosyal hizmet, yaşam zorluklarıyla mücadele etmek ve iyilik halini geliştirmek için insanlarla ve yapılarla çalışır. Sosyal hizmet; sosyal sorunların birey, aile ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerini mikro (birey), mezzo (grup-aile) ve makro (toplum) düzeylerde ortadan kaldırmayı amaç edinen ve değişim ajanı fonksiyonuyla sorunları bütüncül bakış açısıyla ele alan bir meslektir (Sevin ve Erbay, 2008). Madde bağımlılığının önlenmesinde ve tedavisinde görev alan mesleklerden biri olan sosyal hizmet, doğrudan madde bağımlılarına yönelik hizmet veren kurumlar dışında ruh sağlığı kurumları, hastaneler, mahkemeler, okullar, sosyal hizmet merkezleri gibi kurumlarda da müracaatçılara hizmet vermektedir. Bu süreçte sosyal hizmet uzmanı savunucu, eğitici, danışman, araştırmacı, vaka yöneticisi gibi çeşitli rol ve işlevleri yerine getirmektedir (Mutlu, 2017, s. 260). Ayrıca toplum ruh sağlığının korunması ve geliştirilmesinden, tanı, sağaltım ve izleme süreçlerine kadar sosyal hizmet uzmanlarının görev, rol ve sorumlulukları bulunmaktadır (Oral ve Tuncay, 2012, s. 94).

Sosyal hizmetin mezzo düzey uygulamalarından olan grup çalışmalarının bir yöntem olarak ortaya çıkışı 18yy sonları ile 19yy başlarına rastlamaktadır. Grup çalışmaları çoğunlukla Hristiyanların pazar okulları, Genç Hristiyan

Erkekler birliği, kız-erkek kulüpleri, toplantı evleri, çalışan erkekler kulübü, izcilik, Settlement House etkinlikleri gibi çalışmalarda ortaya çıkmıştır. 1930lu yıllarda kendisini göstermeye başlayan grup çalışmaları bireysel çalışmaların daha ön planda olmasından dolayı çok fazla uygulama alanı bulamamıştır (Teater, 2015, ss. 267-268). Sosyal hizmette grup çalışması; benzer çıkarları veya ortak sorunları paylaşan bireylerin düzenli olarak toplandığı ve ortak amaçlarına ulaşmak için planlanmış faaliyetlerde bulundukları bir sosyal hizmet müdahalesi olarak tanımlanmaktadır. Grup çalışmasının hedefi, grup psikoterapisinden farklı olarak yalnızca duygusal sorunların tedavisi değildir. Grup çalışmasının hedefleri arasında bilgi alışverişi, sosyal becerilerin geliştirilmesi ve antisosyal davranışların üretken alanlara yönlendirilmesi de yer almaktadır. Müdahale yöntemleri arasında terapötik yöntemler yer almakla birlikte bazı gruplar eğitim, rekreasyon gibi faaliyetleri de içermektedir (Barker, 1995, s. 267).

Yalom (2012), grup çalışmalarının umut aşılama, evrensellik, bilgi aktarımı, özgecilik, birincil aile grubunun onarıcı yenilenişi, toplumsallaştırıcı tekniklerin geliştirilmesi, taklitçi davranış, bireylerarası öğrenme, grup bağlılığı, katarsis ve varoluşsal etmenler gibi yararları ve ilkeleri olduğunu ifade etmiştir (s. 17). Sosyal hizmet grupları da dâhil olma ve herkese saygı duyma, karşılıklı yardım, grup aşamalarının idaresi, anlaşmazlık kullanımı, bilinç gelişimi, kullanımı ve amacın dâhil edilmesi, tabuları yıkma, eylemin değeri, problem çözümü ilkelerine dayanmaktadır (Theater, 2015, s. 271).

Grup çalışmalarının en temel özelliklerinden olan üyelere aitlik hissini yaşatabilmesi, karşılıklı yardım ve birbirinden öğrenme madde bağımlısı bireyler için düzenlenen grup çalışmalarında da önemlidir. Madde kullanımı nedeniyle sosyal becerilerinde eksiklik ve dışlanma yaşayan birey grup içinde ait olma duygusunu yeniden hissedebilecektir. Ayrıca karşılıklı yardım ve birbirinden öğrenme ile madde bağımlısı bireyler grup içinde motivasyon sağlayabilecekler ve diğer üyelerin deneyimlerinden başarılı baş etme yollarını öğrenebileceklerdir. Bu nedenle madde bağımlılığında grup çalışmaları tedavi süreci ile birlikte yaygın olarak uygulanmaktadır.

Madde bağımlılığında önemli bir süreç tedavi hizmetleridir. Tedavi sürecindeki sosyal hizmet müdahalesini Duman (2001) hem eğitici çalışmalar yapmak hem de madde bağımlısı bireylerin tedaviye yönlendirilmesini sağlamak olarak belirtmiştir. Klinik tedavi aşamasındaki müdahaleleri tedavi motivasyonunun artırılması, bireyin ailesi hakkında bilgi toplanılması (ev ziyareti), ailesine yönelik eğitici çalışmalarda bulunulması olarak belirtilmiştir. Tedavi sonrasında izleme çalışmaları ile tedaviden alınan olumlu sonucun kalıcı olması olarak sayılmıştır (s. 96). Sevin ve Erbay (2008) da madde bağımlılığında sosyal hizmetin izleme ve takip alanında ekip çalışması içinde bulunacağını ifade etmiştir. Bu noktada doktor, hemşire, sosyal hizmet uzmanı, psikiyatrist, psikolog tüm meslek elemanları aynı ekipte çalışmalı; sorunun sosyal boyutuyla ilgilenme ve aile içinde izleme gibi çalışmalar sosyal hizmet uzmanı tarafından yürütülmelidir. Polat (2014), madde bağımlılığı tedavisinde sosyal hizmet uzmanının işlevlerini, değerlendirme, psikososyal müdahaleler ve taburculuk planlaması olarak sıralamıştır. *Değerlendirme* yaparken, “çevresi içinde birey” bakış açısı ile birey, ailesi ve sosyal çevresi ile ilgili edindiği bilgileri ekip içinde tedavi planının hazırlanmasına kaynaklık etmek amacıyla paylaşır. *Psikososyal müdahale* aşamasında, bireyin tedaviye ilişkin gerçekçi beklentiler geliştirmesine yardımcı olmak, tedavi motivasyonunu artırmak, kişinin geleceğe ilişkin beklenti ve hedeflerini gözden geçirmek, ailelere yönelik bilgilendirme ve danışmanlık, grup çalışmaları aracılığıyla eğitici, beceri geliştirici çalışmalar yapmak ve var olan sosyal kaynaklarla kişi ve ailesinin buluşturulması temel amaçtır. *Taburculuk planlamasında* ise sosyal hizmet uzmanı tedavi sonrasında kişinin sosyal yaşama dönme sürecini planlama sürecinde kilit bir konuma sahiptir.

Sosyal hizmet uzmanlarının, madde bağımlısı bireylere doğrudan hizmet verdikleri psikososyal müdahalelerden birisi grup çalışmalarıdır. Garvin, Lorraine, Gutiérrez ve Galinsky. (2004) madde bağımlıları ile yapılacak grup çalışmalarının şu açılardan uygun olacağını belirtmişlerdir:

- Gruplar, çoğunlukla madde kullanım bozukluğu olan bireylerin yaşadığı izolasyon hissini azaltır ve diğer insanların da benzer sorunlarla mücadele ettiklerini keşfetmelerine yardımcı olur.
- Gruplar, bireylerin iyileşmeye dair umut aşılmasına yardımcı olur.
- Gruplar, benzer durumlardaki diğer bireylerin sorunlarla nasıl başa çıktıklarını gözlemleyerek öğrenme fırsatı sunar.
- Gruplar, materyaller, eğitmenler ve diğer üyeler aracılığıyla üyelere çok sayıda yeni bilgi sağlayabilir.
- Gruplar, üyelere alınan geribildirimler aracılığıyla, kişilerin kendilerini değerlendirmelerine ve geliştirmelerine yardımcı olur.
- Gruplar aynı zamanda aile deneyimi sağlar. Grup etkileşimleri, üyelere aile etkileşimi geliştirebilmeleri için alternatif yöntemler denemelerinde yardımcı olabilir.
- Gruplar, üyelerin grup dışındaki yaşamlarında endişe duydukları veya zorlandıkları durumlar için duygusal destek sağlayabilir. Bu destek, cesaretlendirme, güçlendirme veya koçluk şeklinde olabilir.
- Gruplar, üyelerin yetersizlik duygularını yenmek için madde kullanmak yerine, yaşam zorluklarıyla başa çıkmada kullandıkları sosyal becerileri edinmelerine yardımcı olur.
- Grup üyeleri, madde kullanımı ya da diğer işlevsel olmayan davranışlarla ilgili olarak birbirleriyle yüzleşebilirler.
- Madde kullanımı tedavisine ihtiyaç duyan çok sayıda insan olduğu göz önüne alındığında, grup çalışmalarının aynı anda birden fazla kişiye hizmet sunabilmesi nedeniyle personel kullanımında ekonomik avantajlar sağlayabilir.
- Grup tedavisinin etkileri, üyeleri grup oturumu dışında birbirlerine destek sağlamaya teşvik ederek, grup bağlarının veya bireysel toplantıların sınırlarının ötesine uzanabilir (s. 260).

Sosyal hizmet uzmanları bağımlı bireylerle grup çalışmalarını çoğunlukla Adalet Bakanlığı bünyesinde bulunan Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinde ve AMATEM/ÇEMATEM Polikliniklerinde gerçekleştirmektedirler. Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinde iyileştirme (rehabilitasyon) çalışmalarına bireyleri tanımak amacıyla, bireysel görüşme yapılarak başlanmaktadır. Sanık veya hükümlünün grup çalışmasına hazır hale gelmesi ve gerekli görülmesi halinde iyileştirme çalışmalarına grup çalışması ile devam edilmektedir. Grup çalışması, uygun fiziki koşullarda, en az dört en fazla on altı kişilik gruplar halinde iki hafta arayla yapılan bir rehberlik çalışmasıdır. Denetimli Serbestlikte uygulanan grup çalışmaları; Öfke Kontrolü Programı, SAMBA (Sigara Alkol ve Madde Bağımlılığı Programı) ve HAYDE'dir (Hayat için Değişim Programı). Bireyler bu grup çalışmalarının yanı sıra diğer kurum ve kuruluşlar ile gönüllü kişilerce yürütülen yapılandırılmış grup çalışmalarına da yönlendirilebilmektedirler. Madde kullanımı nedeniyle denetimli serbestlik tedbiri uygulanan birey SAMBA grup çalışmalarından faydalandırılmaktadır. SAMBA-DS Programı alkol veya madde konusunda bireyin bilgilenmesini sağlamak, bireyin değişim motivasyonunu sağlamak, bulaşıcı hastalıklardan korunmayı sağlamak ve zarar azaltmak, yinelemeyi engelleyecek becerileri kazandırmak, öfke ve stresle başa çıkma becerisini öğretmek, etkili iletişim yöntemlerini öğretmek ve bireyin alkol/madde kullanımı ile ilgili düşünce hatalarının farkına varmasını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Programın oturumları, on oturum zorunlu beş oturum seçmeli olmak üzere toplam on beştir. Zorunlu oturumlar; Madde

Etkileri ve Bağımlılık, Beyin-bağımlılık ve girdaptan çıkış, Motivasyon Kazandırma (2 oturum), Duyguları tanımak ve tanımlamak, Kaymanın tanımlanması, İstek, Duygu ve Düşüncelerle Başa Çıkmak, İyileşmek için değişmek gerek (2 oturum), ve Riskli durumları tanımak ve başa çıkmaktır. Seçmeli oturumlar ise Öfkeyi tanımak Öfkeyle başa çıkmak, Stresle Başa Çıkma, İletişim Becerileri ve Düşünce Tuzaklarıdır.

AMATEM’lerde de Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinde olduğu gibi madde bağımlıları için SAMBA Programı uygulanmaktadır. AMATEM Polikliniklerinde sosyal hizmet uzmanı; psikosozal destek ekibinin bir parçası olarak bireye ve aileye yönelik sosyal hizmet uygulamalarını yürütmekle, her bir hastanın sosyal inceleme raporunu hazırlamakla ve hastaları bilgilendirmekle sorumludur. Aynı zamanda Alkol ve Madde Bağımlılarına yönelik grup çalışmalarını da yürütmektedir. AMATEM Polikliniklerinde madde bağımlısı bireyle yapılan çalışmaların yanı sıra hasta ailelerine yönelik eğitim programı olan Aile SAMBA da uygulanmaktadır. Çoğu zaman madde bağımlılığı sürecinde bireyin sosyal çevresinin ne yapacağını ve nasıl davranacağını bilmemekte ve bazen bireyi olumsuz etkileyebilmektedir. Danışmaz Sevin ve Erbay (2019)’ın da belirttiği gibi “çevresi içerisinde birey” perspektifinden bireylerin sosyal çevresinin tedavi sürecine katılımının sağlanması ve bireylerle birlikte ailelerinin de maddeye ilişkin farkındalıklarının artırılması (s. 689) bu süreçte çok önemli olduğundan hasta yakınlarının bağımlılık ve bağımlılık tedavisi hakkında bilgilendirilmesi, aile ilişkilerinin yeniden yapılandırılması, bağımlının mücadelesinde bağımlıya verilecek aile desteğinin öneminin kavranması amacıyla bu program uygulanmaktadır.

Hem AMATEM hem de Denetimli Serbestlik’te ortak olarak uygulanan SAMBA Programına baktığımızda SAMBA-DS programının, denetimli serbestlik tedbiri gereği Denetimli Serbestlik Müdürlüklerince takip edilen 18 yaş üstü alkol veya madde kullanıcılarına yönelik geliştirildiğini, SAMBA-DS’nin daha çok bilgilendirme ve motivasyon kazandırma ağırlıklı olduğu görülmektedir. SAMBA programının temel olarak Bilişsel Davranışçı Teoriye dayanmakta, bunun yanında Diyalektik Davranış Tedavisi, Farkındalık ve Kabullenme Terapisi ve Motivasyonel Görüşmenin tekniklerinden de faydalanmaktadır (<http://www.samba.info.tr/>). Ögel, Bilici, Güvenç Bahadır, Maçkan, Orhan ve Tuna tarafından 2016 yılında SAMBA Programının etkililiğini değerlendirmek amacıyla yapılan çalışmada denetimli serbestlik kapsamında zorunlu tedavi amacıyla bağımlılık kliniğine gönderilen madde kullanıcılarında, SAMBA programını tamamlayanların idrar testinde madde bulunması riski, programı tamamlamayanlara göre çok daha düşük bulunmuştur. Programa katılanlarda madde isteği, depresyon ve anksiyete puanlarının düştüğü; maddeyi bırakma motivasyon alt ölçeği puanının yükseldiği; maddelerin etkileri ve bağımlılık konusunda bilgi düzeylerinin arttığı saptanmıştır. Denetimli serbestlik nedeniyle tedavi hizmetine başvuran bireyler arasında SAMBA programına giren ve programı tamamlayanların, idrar testlerinin çoğunluğunun negatif olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgular, SAMBA programına katılmanın denetimli serbestlik sürecinin uyumlu bir şekilde tamamlanması için önemli bir etken olduğunu ortaya çıkarmıştır (s. 275).

Bilişsel Davranışçı Teori madde bağımlılığı alanında hem bireysel hem grup çalışmalarında oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. SAMBA programının da temel dayanağını oluşturan bu teori ile yapılmış grup çalışmaları hakkında yazılmış bilimsel çalışmalar; Yıldırım ve Sütçü tarafından 2016 yılında; 2000-2015 (Ocak) yılları arasında PsycINFO, PsycARTICLES, PubMed veri tabanlarındaki İngilizce makaleler ve ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türk Tıp veri tabanlarında, “Uyuşturucu/uyarıcı maddeler ve Bilişsel davranışçı grup terapisi” başlığı ile taranarak toplam 36 makale incelenmiştir. İncelen makalelerde uygulanan programlar içerik açısından incelendiğinde sıklıkla baş etme teknikleri ve beceri eğitimine yer verildiği görülmüştür. Grupların niteliği açısından bazılarının kapalı grup, bazılarının dönen, bazılarının ise yarı açık grup çalışması olduğu ortaya çıkarılmıştır. Seans uzunluklarının ise çalışmaların büyük çoğunluğunda 90 dakika olduğu ancak 60, 75, 120 dakika gibi farklı uygulamaların

da bulunduğu, grup çalışmasının haftada 5'ten ayda 1'e kadar farklı sıklıklarda uygulandığı, en yaygın uygulama biçimlerinin ise haftada 1 ve 2 olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca çalışmaların en az 4 seanstan en fazla 48 seansa kadar farklı uzunluklarda olduğu, seans sayısı 12 olan çalışmaların ise çoğunlukta olduğu bulunmuştur. Gruptaki üye sayısının en az 2-8, en çok 16 olduğu bununla birlikte grup üye sayısının çoğunlukla 4-8 arasında değiştiğini ifade etmişlerdir.

Sonuç

Madde bağımlılığı geçmişten günümüze hem Dünyada hem de Türkiye'de mücadele edilmeye devam edilen önemli bir sorundur. Madde bağımlılığının nedenleri ve sonuçları oldukça karmaşık ve çoğu zaman iç içe geçmiş şekilde karşımıza çıkmaktadır. Hem nedenleri hem de sonuçları karmaşık ve iç içe geçmiş bir sorun olan madde bağımlılığı ile çoğunlukla biyopsikososyal yaklaşım çerçevesinde müdahaleler yapılmaktadır. Biyopsikososyal yaklaşım çerçevesinde madde bağımlısı ile birebir uygulama yapan mesleklerden birisi sosyal hizmettir. Sosyal hizmet uzmanları grup çalışmalarını çoğunlukla AMATEM Poliklinikleri ve Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinde gerçekleştirmektedirler. Her iki kurumda madde bağımlılarıyla bireysel görüşmeler ve grup çalışmaları ağırlıklı olarak uygulanmaktadır. İki kurumda da ortak olarak uygulanan grup çalışmaları bilişsel davranışçı terapi temeline dayanan SAMBA Programlarıdır. Madde bağımlılığı sürecinde bilişsel davranışçı terapinin ve grup çalışmalarının oldukça yaygın olarak kullanıldığı ve etkili olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda hem AMATEM'de hem de Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinde uygulanan grup çalışmalarının madde bağımlısı bireyin farkındalığını arttırmayı amaçladığı ve madde bağımlılığından kurtulma sürecinde bireyi desteklemeyi amaçladığı söylenebilir.

Kaynaklar

- Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Denetimli Serbestlik ve Yardım Hizmetlerinden Sorumlu Daire Başkanlığı, Çocuklar İçin Alkol ve Madde Müdahale Programı, 2010.
- Amerikan Psikiyatri Birliği, Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, Beşinci Baskı (DSM-5), Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı'ndan çev. Köroğlu, E, Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 2014.
- Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (EMCDDA) (2019), Avrupa Uyuşturucu Raporu Eğilimler ve Gelişmeler.
- Barker, R. L. (1995). *Social Work Dictionary*. 3rd (Third) edition. National Association of Social Workers/ NASW Press.
- Danışmaz Sevin, M. ve Erbay, E. (2019). AMATEM'de ikinci kez tedavi gören madde bağımlılarının madde kullanımına ilişkin yaşam deneyimleri. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6, 689-714.
- Duman, N. (2001). *İnsani gelişme ve sosyal hizmet Prof. Dr. Nesrin Koşar'a armağan* içinde Uçucu madde bağımlılığı olan çocuk ve gençlere yönelik sosyal hizmet müdahalesi. 86-100. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayın No: 9.
- Garvin, C. D., Lorraine M. Gutiérrez, L. M. ve Galinsky, M. J. (2004). *Handbook of social work with groups*. New York: The Guilford Press.
- Güleç, G., Köşger, F. ve Eşsizoglu, A. (2015). DSM-5'te alkol ve madde kullanım bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*;7(4), 448-460.

- İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı EMCDDA 2012 Ulusal Raporu, Türkiye Yeni Gelişmeler, Trendler, Seçilmiş Konular.
- İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı Türkiye Uyuşturucu Raporu 2019.
- İçli, T. G. (2004). *Kriminoloji*. Ankara: Martı.
- Mutlu, E. (2017). *Tıbbi sosyal hizmet* içinde Madde bağımlılığı ve sosyal hizmet. 247-263. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık ve Eğitim Danışmanlık.
- Oral, M. ve Tuncay, T. (2012). Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23, 2, 93-114.
- Ögel, K., Bilici, R., Güvenç Bahadır, G., Maçkan, A., Orhan, N. ve Tuna, O. (2016). Denetimli serbestlikte, sigara, alkol madde bağımlılığı tedavi programı (SAMBA) uygulamasının etkinliği. *Anatolian Journal of Psychiatry*; 17 (4), 270-277.
- Ögel, K., Tamar, D., Evren, C. ve Sır, A. (1999). Madde Kullanımı ve Suç. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji (3P) Dergisi*, 7, 5-41.
- Polat, G. (2014). Madde bağımlılığı tedavisinde sosyal hizmet mesleği. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 30, 143-148.
- Sevin, Ç. ve Erbay, E. (2008). Madde bağımlılarının tedavi sonrası sosyal yaşamdaki sorunları ve sosyal hizmet uygulamaları. *Bağımlılık Dergisi*, 9 (1). 36-40.
- Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri Uygulama İçin Bir Giriş*. (Çev. Ed. A. KAratay). Ankara: Nika Yayınevi.
- Yalom, I. D. (2012). *Grup psikoterapisinin teori ve pratiği*. (Çev. A. Tangör ve Ö. Karaçam). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Yıldırım, Z. E. ve Sütçü, S. T. (2016). Madde ile ilişkili bozuklukların tedavisinde bilişsel davranışçı grup terapisi etkililiği: sistematik bir gözden geçirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8, 108-128.
- Yılmaz S., Kalyoncu A., Pektaş Ö., Mırsal H. ve Beyazyürek M. (1997). Bağımlılık tedavi kliniklerinde sosyal hizmet uygulamaları. VI. *Anadolu Psikiyatri Günleri, Bilimsel Çalışmalar Kitabı*, 309-313.

İnternet Kaynakları:

- <https://www.yesilay.org.tr/tr/haberler/detay/bm-dunya-uyusturucu-raporu-aciklandi?print=1> Erişim Tarihi: 7/11/2019.
- https://www.who.int/substance_abuse/terminology/definition1/en/ 1 Erişim Tarihi: 7/11/2019.
- <https://alo191uyusturucu.saglik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 7/11/2019.
- Ögel, K. Madde Kullanımı ve Bağımlılığın Nedenleri. <http://www.ogelk.net/Dosyadepo/etyoloji.pdf> Erişim Tarihi: 7/11/2019.
- <http://www.samba.info.tr/> Erişim Tarihi: 7/11/2019.

Current Problems and Approaches in Social Work

In this comprehensive study, which deals with many different contexts, it has tried to make original contributions to the theoretician and practice of social work. It is thought to make a significant contribution to the literature of social work. This volume includes twelve selected chapters that benefit from comments and discussions during the CUDES 2019 December conference. Topics include analysis of current problems and approaches in social work.

Current Problems and Approaches in Social Work